

DOSZTOJEVSZKIJ

SZTYEPANCSIKOVO ÉS LAKÓSAI

—

OSTOBA ESET

FORDÍTOTTÁK
SZABÓ ENDRE
ÉS
MUNKÁCSY MIHÁLY

TARTALOM

SZTYEPANCSIKOVO ÉS LAKÓSAI

ELSŐ RÉSZ.

- I. Bevezetés.
- II. Bachsejev úr.
- III. A nagybácsi.
- IV. Teánál.
- V. Jezsovikin.
- VI. A fehér bika és a komarinszki paraszt.
- VII. Fomics Foma.
- VIII. Szerelmi vallomás.
- IX. Méltóságos uram.
- X. Mizincsikov.
- XI. Nagy félreértés.
- XII. Katasztrófa.

MÁSODIK ÉS UTOLSÓ RÉSZ.

- I. Hajsza.
- II. Ujságok.
- III. Iljusa nevenapja.
- IV. Elbujdosás.
- V. Fomics Foma általános boldogságot szerez.
- VI. Befejezés.

OSTOBA ESET

SZTYEPANCSIKOVO ÉS LAKÓSAI

ELSŐ RÉSZ.

I. Bevezetés.

Nagybátyám, Rosztanyev Iljics Jegor ezredes nyugalomba lépve, a neki örökségképen jutott Sztjepancsikovo faluban telepedett meg és úgy megszokta az ottani életet, mintha egész életében tősgyökeres, otthonülő földbirtokos lett volna. Vannak emberek, akik mindennel meg vannak elégedve és mindent megszoknak; ilyen ember volt a nyugdíjazott ezredes is. Oly békeszerető, mindenbe belenyugvó ember volt, hogy különbet elképzelni sem lehet. Ha a legkomolyabban arra kérték volna, hogy valakit a nyakába ültessen és vagy két versztnyire elcipeljen, hát ő talán azt is megtette volna. Oly jó volt, hogy néha első szóra kész lett volna mindenét szétosztani s a legelső kéregetőnek utolsó ingét is odaadni.

Külsőleg jól megtermett ember volt: magas, arányos, arca piros, foga fehér, mint az elefántcsont, bajusza sötétszöke, hosszú, szava hangos, érces, nevetése őszinte, harsogó, beszéde szaggatott, szapora szavú. Ebben az időben negyven éves volt s egész életét, csaknem tizenhat éves korától kezdve a huszároknál töltötte el. Nagyon fiatalon házasodott, feleségét a boldulásig szerette, de ez meghalt, feledhetetlen, nemes emléket hagyva hátra férje szívében. Mikor Sztjepancsikovo falut örökségképen megkapta, minek folytán vagyona hatszáz léleknyi jobbágyságra növekedett, otthagya a szolgálatot s mint már említettük: falura költözött a gyermekeivel együtt: a nyolc éves Iljusával (kinek világrajövele anyja halálába került) és az idősebb Szásenyka leánykájával, aki körülbelül tizenöt éves volt s aki anyja halála után egy moszkvai nevelőintézetben növekedett. Nagybátyám háza nemsokára olyan volt, mint a Noé bárkája. Ez pedig a következőképpen történt:

Abban az időben, mikor az örökségét megkapta és a szolgálatból kilépett, özvegyiségre jutott a mamája, Krachotkina tábornokné, akinek a tábornok már második férje volt; a mamának ez a második férjhezmenetele ezelőtt vagy tizenhat évvel történt, mikor nagybátyám még csak zászlós rangban volt, aki különben már maga is meg akart házasodni. A mamája sokáig ellenetzte a házasságot, keserves könnyeket hullatott, önzéssel, háládatlansággal, tiszteletlenséggel vádolta őt, bizonyítgatta neki, hogy a mindössze kétszázötven léleknyi jobbágyságra rúgó vagyona különben is alig elégséges a családjá t. i. a mama és ennek mindenféle benyalós vénasszonyai, ölebei, kínai macskái stb. eltartására s azalatt, míg ilyen szemrehányásokat tett, panaszkodott, óbégatott, egyszerre csak egész váratlanul, fia megházasodását megelőzve, férjhezment ő maga, pedig már negyvenkét esztendő volt. Különben még itt is talált ürügyet arra, hogy a szegény nagybátyámat okolja, azon bizonyozván, hogy egyesegyedül csak azért ment férjhez, mert biztos megélhetést kell keresnie öreg napjaira, amit megtagad tőle a tiszteletlen egoista, a fia, aki arra a megbocsáthatatlan vakmerőségre akar vetemedni, hogy önálló háztartást rendezzen be.

Soha nem sikerült megtudnom: mi lehetett a valódi indító oka annak, hogy olyan szemmel láthatóan okos ember, mint amilyen a megboldogult Krachotkin tábornok volt, ráadja magát arra, hogy feleségül vegyen egy negyvenkét esztendő özvegyasszonyt. Fel kell tennünk, hogy pénzt sejtett az özvegnél. Mások azt hiszik, hogy egyszerűen csak ápolónéra volt szüksége, mert már akkoriban előre érezte azt a sok mindenféle nyavalyát, mely őt később, öreg korában meglepte. Az az egy bizonyos, hogy a tábornok a feleségét egész házasságuk alatt ki nem állhatta és minden kínálkozó alkalommal epésen gúnyolta. Különös ember volt az. Félig művelt, meglehetősen eszes; határozottan lenézett mindenkit, nem voltak irányadó elvei, kinevetett mindent és mindenkit s öregségére a nem éppen rendes és erkölcsös élet következtében támadt betegségei folytán mérges, ingerlékeny és kíméletlen volt. Szolgálatában ügyesen forgolódott, de valami „kellemetlen eset” miatt kénytelen volt meglehetősen csúfosan ott-

hagyni a szolgálatát és csak alig tudta kikerülni, hogy törvény elé állítsák és nyugdíját elveszítse. Ez végképpen elkésérítette. Úgyszólván semmi vagyona sem volt vagy száz toprongos jobbágyán kívül s ölbetett kézzel élte le életének hátralévő, teljes tizenkét évig tartó részét, soha nem törődve azzal, hogy miből s kinek a jóvoltából él. Hanem azért megkívánta a kényelmet, költekezett, fogatot tartott. Mihamar leesett a lábáról és utolsó tíz esztendejét nyugodalmatlan karosszékekben töltötte el, melyet - ha a szükség úgy kívánta - két tagbaszakadt lakáj gurítgatott, akik tőle a legkülönfélébb szidalmazásokon kívül egyebet nem hallottak. A fogatot, lakájokat és a karosszéket a hálátlan fiú jóvoltából kapták, aki utolsó garasát is odaadta az anyjának s aki emiatt megterhelte s felülterhelte a birtokát, lemondott a legszükségesebbekről is, s olyan adósságokat csinált, amiket akkori helyzetében soha nem is bírt volna kifizetni, hanem azért mégis rajta száradt az önző és hálátatlan fiú elnevezés.

Nagybátyám pedig olyan természetű ember volt, hogy végre maga is elhitte, hogy ő önző, azért aztán - hogy magát megbüntesse és hogy önző ne legyen, egyre több és több pénzt küldözött. A tábornokné teljes hódolattal volt a férje iránt. Különben az tetszett neki leginkább, hogy az ő férje tábornok, ő pedig a férje után - tábornokné.

A házban a tábornoknének külön lakosztálya volt, amelyben azalatt, míg férje se élő, se halott állapotban sínylődött, ő vígan élt a hozzájáró élősdie vénasszonyok, városi pletykahordók és mopszlikutyái társaságában. A városban előkelő személyiség volt. Házi bajaiért a pletykálások, a keresztelők és komaságok, a filléres preferansz-kártyázás és a tábornoknéi rangnak kijáró köztisztelet bőségesen kárpótolták. Bejártak hozzá jelentéseikkel a városi csörgő szarkák; mindig és mindenütt őt ültették az első helyre, - egyszóval kihasználta tábornoknéi mivoltát, amennyire azt csak kihasználni lehetett.

A tábornok mindebbe nem avatkozott, hanem mások jelenlétében kíméletlenül gúnyolta a feleségét, feltette néha például azt a kérdést, hogy ugyan minek vett ő feleségül „ilyen vén fehérmépet?” - és senki sem mert vele ellenkezni. Az ismerősök lassankint mind elhagyták; pedig nem tudott társaság nélkül meglenni: szeretett fecsegni, vitatkozni, megkívánta, hogy mindig legyen hallgatója. Szabadgondolkodó és régimódi ateista volt, ezért magasabb dolgokról is szeretett okoskodni.

De N. városka embereinek nem igen voltak ínyökre a magasabb témák és egyre ritkábban kezdtek mutatkozni. Megpróbálták a háznál whist-preferanszot játszani, hanem a kártyajáték rendszerint olyan tűzbe hozta a tábornokot, hogy a tábornokné és az élősdie vénasszonyok szentelt gyertyákat gyújtottak, misét szolgáltattak, kalácsot osztogattak a börtönbéli foglyoknak és remegve várták az ebédutáni időt, mikor újra kellett kezdődnie a whist-preferansznak és hallgatni kellett minden hibás kijátszás után a tábornok mérgező kiabálását, szitkozódását, sőt még ütlegeitől is félni lehetett. A tábornok, ha valami nem tetszett neki, nem nézett senkire és semmire: rikoltozott, mint a vénasszony, szitkozódott, mint valamely kocsis, néha összetépte és földre szórta a kártyát, elkergette játszótársait, mérgében és bosszúságában sírva fakadt - s mindez azért történt, mert valaki alsót adott ki kilences helyett. Végre, miután a látása meggyengült, felolvasóra volt szüksége. Ekkor jelent meg a háznál Opiszkin Fomics Foma.

Megvallom, hogy bizonyos ünnepiességgel jelentem be ezt az új személyt. Kétségtelen, hogy elbeszélésemnek egyik legfőbb személye ő. - Hogy mennyire érdemes ő az olvasó figyelmére, azt én nem magyarázom; e kérdés megítélésére illetékesebb maga az olvasó.

Fomics Foma, mint élősdie ember, egyszerűen a mindennapi kenyerét akarta csak megkeresni Krachotkina tábornoknénál. Hogy hol vette magát - ezt a bizonytalanság homálya fedi. Különben én puhatolództam utána és egyet-mást sikerült is megtudnom e figyelemreméltó

ember ezelőtti körülményeiről. Beszélték például, hogy valamikor és valahol szolgált, hogy szenvedett és természetesen „az igazságért”. Azt is beszélték, hogy valamikor Moszkvában irodalommal foglalkozott. Nem lehetetlen, hiszen a Fomics Foma feneketlen tudatlansága - természetesen - nem akadályozhatta őt abban, hogy az irodalomban feltűnjék. Bizonyos azonban csak annyi, hogy nem sikerült neki semmi s hogy utoljára is kénytelen volt beállni a tábournokhoz felolvasóul és vértanúul. Nem volt olyan megalázás, melyet el ne viselt volna, csak hogy megkapja a betevő falatját. Igaz, hogy később, a tábournok halála után, mikor Fomics Foma egész váratlanul igen fontos és rendkívüli személlyé lett, nem egyszer bizonykodott valamennyiünk előtt, hogy mikor ő az udvari bolond szerepére vállalkozott, azzal nagylelkűen a barátság kedvéért áldozta fel magát; hogy a tábournok neki jótevője volt, hogy a tábournok félreértett, nagy ember volt és egyesegyedül csak neki, Fomics Fomának árulta el lelke legrejtettebb titkait; végül: hogyha ő, Foma, a tábournok kívánságára mindenféle állatot utánzott és különféle élőképeket játszott, hát azt csak azért cselekedte, hogy szórakoztassa betegségétől elkeseredett, szenvedő barátját. De Fomics Fomának ez az előadása és magyarázatása erős kételkedést ébresztett; mert ugyanez a Fomics egyidejűleg azzal, hogy az udvari bolondot adta, egészen más szerepet játszott a tábournok házában női lakosztályában. Hogy' jutott ehhez: azt nehéz megállapítani olyannak, aki ilyen dolgokban nem szakértő. A tábournokné valami misztikus megbecsüléssel volt iránta - de miért? Ezt senki sem tudta. Foma lassankint a tábournoki ház egész női lakosztálya felett olyan csodálatos hatalmat kezdett gyakorolni, amelyet gyakorolnak a különféle szenteskedő Jakovljevics Ivánok és hozzájuk hasonló bölcsek és próféták, akiket a bolondok házában a műkedvelő hölgyek meg szoktak látogatni. Foma fennhangon olvasgatta a lelki megigazodásra való könyveket, ékesszólással, könnyezve magyarázgatta a különféle keresztyénies erényeket; elmondta a maga élete történetét és bátor viselkedését; eljárta a misékre, még a hajnali istentiszteletekre is, helyenkint jósolgatott; különösen jól értett az álmok magyarázásához és mesterien ítélkezett felebarátjairól.

A tábournok sejtette, hogy mi folyik a túlsó szobákban s még kiméletlenebbül zsarnokoskodott az ő élődijén. Hanem a Foma vértanúsága még nagyobb tiszteletet gerjesztett iránta a tábournoknéban és egész környezetében.

Végre minden megváltozott. A tábournok meghalt. Halála meglehetősen furcsa volt. A volt szabadgondolkodó ateista hihetetlenül gyáva lett. Sírt, vezeklett, a szentképeket csókolgatta, papokat hivatott. Istentiszteleteket tartottak, feladták rá az utolsó kenetet. Kiabált a szerencsétlen, hogy nem akar meghalni és könnyes szemekkel esdekelt a Fomics Foma bocsánatát. Ez utóbbi jelenet később rendkívül elbizakodottá tette Fomics Fomát. Különben pedig azon pillanat előtt, melyben a tábournoki lélek elhagyta a tábournoki testet, a következő dolog történt. A tábournoknénak első férjétől való leánya, az én nagynéném, Iljinyicsna Praszkovja, aki aggszűzen ottragadt és állandóan ott élt a tábournoki háznál, legkedveltebb áldozata volt a tábournoknak, mert nélkülözhetetlen volt neki az egész tíz év alatt, míg lábára állni nem tudott; ez az Iljinyicsna Praszkovja egyedül tudott az ő egyszerű, szelíd szívességével a tábournok kedvében járni. Most is odament a beteg ágyához, keservesen sírt és meg akarta igazgatni a tábournok párnáit; a beteg tábournok pedig kapott az alkalmon, megragadta az aggszűz haját és a dühtől szinte tajtékozva háromszor megrázta. Erre vagy tíz perc múlva meghalt. Értesítették erről az ezredest, bár a tábournokné kijelentette, hogy látni sem akarja, hogy kész inkább meghalni, hogysen az ezredest ilyen pillanatokban maga elé bocsássa.

A temetés pompás volt, - persze: annak a tiszteletlen fiúnak a költségére, akit anyja nem akart maga elé bocsátani.

A hitvány Knyázenká faluban, amely több földbirtokos tulajdonát képezte s amelyben volt a tábornoknak is ama bizonyos száz főre menő jobbagysága, fehér márvány mauzóleumot állítottak, mely tele van írva a megboldogult tábornok eszét, tehetségét, nemeslelkűségét és rendjeit magasztaló szavakkal. A felírások összeállításában nagy része volt Fomics Fomának.

A tábornokné sokáig tusakodott magában, ugyan megbocsásson-e hát tiszteletlenül viselkedő fiának. Élődsi vénasszonyaitól és ölebeitől körülvéve, ríva és sikoltozva mondogatta, hogy kész inkább száraz kenyéren élni és persze: a száraz kenyeret „könnyeivel áztatni”, kész inkább koldusbotot fogni és az ablakok alatt alamizsnát kéregetni, mintsem engedni a „tiszteletlenül viselkedő” fiú kérésének és átköltözni hozzá Sztjepancsikovóba s hogy soha, de soha a *lábát* sem teszi be annak a házába. Általában véve a lábat ilyen vonatkozásban használva, rendkívüli effektussal szokták némely úri hölgyek hangsúlyozni. A tábornokné ezt mesterien, művésziiesen cselekedte...

Röviden szólva: hihetetlen mennyiségű ékesszólás pazaroltatott el. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy mindezen sivalkodások közben alattomban csomagolni kezdett, hogy Sztjepancsikovóba átköltözhessenek. Az ezredes agyonhajsztolta a lovait, csaknem mindennap negyven versztányi utat tett meg Sztjepancsikovóból a városba s a tábornok halála után csak két hét múlva kapta meg az engedelmet arra, hogy megsértett anyja szemei előtt megjelenhessék. Az alkudozásokat Fomics Foma közvetítette. A két hét alatt egyre korholta az engedetlen fiút „embertelen” magaviseletéért, őszinte könnyekre, csaknem kétségbeesésre szorítván azt. Ettől az időponttól kezdődött Fomics Fomának, az én szegény nagybátyám felett gyakorolt embertelenül zsarnoki hatalmaskodása. Foma hamarosan rájött, hogy milyen emberrel van dolga s rögtön megérezte, hogy az ő udvari-bolond szerepe megszűnt s hogy Fomics Foma is nemes földesúr lehet. Megtette tehát a szükséges előkészületeket.

- Hogy' esnék az önnek, - szólta Foma, - ha az ön tulajdon édesanyja, úgyszólván: az ön életének teremtője, koldusbotot fogva és arra támaszkodva, éhségtől reszkető és megszáradt kezekkel csakugyan alamizsnát kéregetne? Nem volna ez szörnyűség, először is az ő tábornoknéi rangja, másodsor pedig az ő erényekkel ékes mivolta mellett? Hogy fogja ön érezni magát, hogyha ő egyszer - természetesen csak tévedésből, de ilyen tévedés nagyon lehetséges - megjelenik az ön ablaka alatt s kéregetve kinyújtja a kezét, mialatt ön, az ő szülött fia talán éppen abban a pillanatban valahol puha párnák közt... más szóval: kényelemben hentereg? Rettenetes, rettenetes! De a legrettenetesebb - meg kell azt önnek mondanom, ezredes - a legrettenetesebb az, hogy ön tátott szájjal, mint valamely érzéketlen kőbálvány áll most előttem, nyitogatja a szemét, - ami szinte illetlenség, - mikor pedig ilyesminek még csak a feltevésére is a haját kéne önnek tépnie s a könnyek patakját - de mit mondok! a könnyek folyóját, tavait, tengerét, óceánját kellene ömleszténie!

Fomát egészen elragadta túláradó heve. De mindig ilyen véget ért az ő ékesszólása. A dolog persze azzal végződött, hogy a tábornokné az ő élődsi vénasszonyaival, ölebeivel, Fomics Fomával és főkegyencével Perepeliczüna kisasszonnyal végre is szerencsétlente Sztjepancsikovót megjelenésével.

Azt mondta, hogy csak *megpróbálja* az életet a fiánál, egyelőre csak ki akarja tapasztalni annak a tisztelet-tudását. Képzelték: milyen helyzete volt az ezredesnek, mialatt az ő tisztelet-tudását kipróbálták. Eleinte a tábornokné, mint nem régi özvegy, kötelességének ismerte, hogy hetenkint kétszer-háromszor kétségbe essék annak a meggondolásánál, hogy ő az ő tábornokát végkép elvesztette; ilyenkor - nem tudni, hogy miért? - az ezredes mindig jól kikapott.

Néha, különösen ha idegen látogatók voltak, a tábornokné behívatta magához unokáit: a kis Iljusát és a tizenöt éves Szásenykát, maga mellé leültette és sokáig nézegette őket szomorú,

szenvető tekintettel, mint olyan gyermekeket, akik el vannak veszve *ilyen apa* mellett, nagyokat sóhajtott, végre sűrű, búbanatos könnyhullatásba kezdett és úgy sírt legalább egy óráig. S jaj volt az ezredesnek, ha nem tudta *megérteni* ezeket a könnyeket! Az pedig, szegény feje, soha sem bírta ezeket megérteni s báva mivoltában, ilyen könnyhullatások perceiben, csaknem elkerülhetetlenül examinálás alá került. Hanem azért tisztelet-tudása meg nem csökkent, sőt a végletekig fokozódott. Röviden szólva, úgy a tábornokné, mint Fomics Foma tudatára jöttek annak, hogy az a vihar, mely őket Kraehotkin tábornok személyében oly sokáig fenyegette, elvonult és soha többé vissza nem tér.

Megesett, hogy a tábornokné fogja magát és minden igaz ok nélkül ájultan terül el a dívánon. Lótnak-futnak, tesznek-vesznek körülötte. Az ezredes meg van semmisülve és reszket, mint a nyárfa levele.

- Kegyetlen fiú! - sivalkodik a magához térő tábornokné, - széttéped egész bensőmet... *mes entrailles, mes entrailles*.

- De mivel téptem én szét az ön bensőjét, mamácskám? - kérdi félénken az ezredes.

- Széttépted! széttépted! Ő még mentegeti magát! Gorombáskodik! Szívtelen fiú! Meghalok!

Az ezredes - természetesen - meg van semmisülve.

De valahogy mindig az volt a vége, hogy a tábornokné magához tért. Az ezredes pedig félóra múlva már azt magyarázta valakinek, az illetőt a kabátgombjánál fogva:

- Hát, barátom, bizony ő *grande dame*, tábornokné! A lehető legjobb öregasszony; de, tudod, megszokta ezeket a finomságokat... nem hozzám, fajankóhoz való. Most haragszik rám. Persze - én hibás vagyok. Nem tudom, barátocskám, hogy voltaképpen miben hibáztam, de hibás vagyok...

Megtörtént, hogy a mindenkire sziszegő, túlrejt Peregelyzűna, ez a szemöldöktelen, mesterkélt, emberevő, aprószemű vénkisasszony az ő cérnavekonyságú ajkaival és ugorkalében mosott kezeivel kötelességének tartotta, oktatásban részesíteni az ezredest.

- Mindennek az az oka, hogy ön tiszteletlenül viseli magát. Az az oka, hogy ön egoista, hogy sértegeti a mamáját, aki ehhez nincs szokva. Ő tábornokné, ön pedig még csak ezredes.

- Ez a Peregelyzűna kisasszony, - jegyzi meg az ezredes a hallgatójának, - nagyszerű egy leány: életét adná anyámért! Ritka leányzó! Ne gondold felőle, hogy ő valami benyalós élősdi; ő, kedves barátocskám, maga is egy ezredes leánya. Úgy ám!

De persze mindez még angyali dolog volt. Ugyanaz a tábornokné, aki olyan különféle komédiákat tudott csinálni, másfelől az ő volt élősdije előtt úgy reszketett, mint a kis egér. Fomics Foma végkép megbabonázta őt. Moccanni sem mert Foma előtt, annak a fülével hallott, annak a szemével látott. Egy másod-unokatestvérem, aki szintén a huszároknál szolgált s még fiatal ember volt, de hihetetlenül nagy adósságokba keveredett és egyideig szintén a nagybátyámnál éldegélt, egyenesen és nyíltan kijelentette nekem, hogy az ő legmélyebb meggyőződése szerint a tábornokné tiltott viszonyt folytat Fomics Fomával. Természetes, hogy én ezt a feltevést felháborodva utasítottam vissza, mint nagyon is nyers és elhamarkodott vélemény. Nem, másvalamiről volt itt szó s ezt a másvalamit nem tudom másképpen megmagyarázni az olvasónak, mint hogy ha már ezúttal lerajzolom Fomics Foma karakterét úgy, amint azt én később felfogtam.

Képzelnék el egy lehetőleg legsemmisebb, leghitványabb embert, akit a társadalom magából kidobott, akire senkinek semmi szüksége, aki teljesen hasznavethetetlen, teljesen aljas, de képtelenül hiú s ezenfelül nincs semmi tehetsége, amivel, hacsak némiképpen is érthetővé

tehetné betegesen ingerlékeny hiúságát. Előrebocsátom, hogy Fomics Foma a legszertelenebb, de egyúttal a legsajátságosabb hiúság megtestesülése, hiúsága a legteljesebb tehetetlenség mellett ágaskodott benne s mint ilyen esetekben történni szokott: hiúsága sértett hiúság volt, melyet korábban a lesújtó sikertelenségek elnyomtak, sokáig erjesztettek s ezalatt minden alkalommal, mások legkisebb sikerei láttára gyűlölködéssel és mérgelődéssel tápláltak. Említeni is felesleges, hogy mindez a legképtelenebb örök sértődéssel és a legörületesebb képzelgéssel, rátartisággal párosult.

Azt kérdezhetik: hol veszi magát ilyen hiú önzés? Hogy' keletkezhetik ilyen hiúság, ilyen teljes semmiség mellett olyan szánalmas emberekben, akik már társadalmi helyzetüknél fogva kötelesek volnának tudni, hogy milyen hely illeti meg őket? Hogy' feleljünk meg erre a kérdésre? Ki tudja: vannak talán kivételek, melyekhez az én hősöm is tartozik. Mert ő valóban kivétel a szabály alól, mint ezt később látni fogjuk. Hanem engedjenek meg egy kérdést: biztosak-e önök abban, hogy azok, akik már teljesen megadták magukat s szerencsájüknék és kitüntetésüknek tartják, ha udvari bolondokká, benyalósakká, élősdiékké lehetnek - biztosak-e önök abban, hogy az ilyenek már minden hiúskodásról letettek? Hát az irigykedés, a pletykálás, megszólás, a besúgások, a titkos szöszegések az önök házának félreeső zugaiban, valahol félreeső helyeken, sőt az önök asztalánál? Ki tudja? Meglehet, hogy a sorstól megalázott ilyen lézengőkben, az önök házibolondjaiban és eszelőseiben a hiúság nemcsak felébred a megaláztatástól, hanem még nagyobb erőre kap éppen a megaláztatástól, a bolond és eszelős szereptől, az élősdiségtől, a szakadatlan, kényszerű alárendeltségtől és semmis helyzettől. Ki tudja: meglehet, hogy ez a szertelenül növekedő hiúság nem egyéb, mint kezdetleges elferdülése az önérzetnek, melyet annak idején, talán már a gyermekkorban megalázták az elnyomással, szegénységgel, piszokkal, leköptek talán már a leendő lézengő szülei személyében, még pedig az ő szemeláttára.

De azt mondtam, hogy Fomics Foma még kivétel is az általános szabályok alól. És ez igaz. Ő valamikor irodalommal foglalkozott, de megbántották, el nem ismerték; az irodalom pedig - természetesen, ha elismeréssel nem találkozik - vesztőkbe vihet másokat is, nemcsak Fomics Fomát. Nem tudom, csak felteszem, hogy Fomics Foma már íróskodása előtt is rosszul járhatott; lehet, hogy más pályákon is csak fricskákat kapott a várt fizetések helyett - vagy talán a fricskáknál is rosszabbat. Különben ezt én nem tudom; de későbbi puhatolódzásaim folytán biztosan tudom, hogy Foma valamikor csakugyan elkövetett Moszkvában valami regénykét, nagyon hasonlót azokhoz, amilyeneket ott a harmincas években egyre-másra csirizelgettek, minők például „Moszkva felszabadítása”, „Búrj ataman”, Szerelem gyermekei vagy oroszok 1104-ben” stb. stb., mely regények a maguk idejében szellemes táplálékot nyújtottak Brambeusz báró szellemeskedésének. Ez persze régen volt; hanem az irodalmi hiúság kígyója néha mély és gyógyíthatatlan sebet mar, különösen a jelentéktelen, ostoba embereken. Fomics Foma elkeseredett mindjárt első irodalmi próbálkozásánál s mindjárt és végképen beállt a megbántottak ama roppant táborába, amelyből erednek aztán mind a félbolondok, lézengők és csavargók. Azt hiszem: ebben az időben fejlődött ki benne ez a torz rátartiság, a dicséret és kitüntetés, a hódolat és csodálat iránti szomjas vágy. Bohóckodásai közben is tudott maga köré hódoló félkegyelműeket gyűjteni. Valahol és valahogy elsőnek lenni, hatalmaskodni, piszkálódni és hengegni: - ez volt az ő első életszükséglete. Ha mások nem dicsérték, akkor dicsérte ő magamagát. Én magam hallottam Foma szavait a nagybátyám házánál, Sztyepancsikovoban, mikor ő ott már korlátlan hatalmú úr és próféta volt: „nem itt, önök között van az én helyem”, - mondogatta néha valami titokzatos fontoskodással; „nem itt az én helyem! Széttérekintek, rendbehozom, megtanítom önöket, megmutatom a helyes utat s akkor: aláz'szolgája, megyek Moszkvába s ott folyóiratot alapítok. Felolvasásaimra havonkint harmincezer ember fog tolongani. Végre harsogni fogják a nevemet és akkor - jaj az én

ellenségeimnek!” Hanem a nagy szellem addig is, míg a hírnév kivívására készült, rögtönös elismerést követelt. Általában nagyon kellemes a fizetést előre kapni, ebben az esetben megkülönböztetően az. Tudom, hogy komolyan biztosította nagybátyámat, hogy ő rá nagy szerep vár, hogy neki erre a szerepre küldetése van s hogy e szerepének betöltésére őt valami szárnyas ember ösztönzi, aki neki éjjelenként szokott megjelenni - vagy efelé valami. Feladata pedig ez volna: megír egy mélyen járó, lelki üdvösségre szolgáló művet, amely megrengeti az egész világot és megrázkódtatja egész Oroszországot s mikor már egész Oroszország megrázkódik, akkor ő, Foma, megvetve a hírt és dicsőséget, kolostorba megy s a kijevi katakombákban éjjel-nappal imádkozni fog a haza üdvéért. Ez persze rendkívül meghatotta nagybátyámat.

Most tessék elképzelni: mivé lehetett Foma, akit egész életében elnyomtak s talán meg is veregettek, Foma, a titkos kéjenc és hiú ember, Foma, az elkeserített literátor, Foma, aki a betevő falatért a házibolond szerepét játszotta, Foma, aki lelkében, ellenére minden semmiségének és tehetetlenségének, zsarnok volt, Foma, a hencegő s alkalomadtán szemtelen, az a Foma, aki váratlanul tiszteletnek s becsületnek örvend, akit a feleszű tábornokné pártolása következtében dédelgetnek és magasztalnak, akinek mindent elnéz annak a háznak jólelkű ura, melybe ő végre hosszas csavargása után bejutott.

Nagybátyám karakteréről természetesen külön kell megemlékezni: e nélkül nem lehetne megérteni a Fomics Foma sikereit. Egyelőre azonban csak annyit mondok, hogy Fomával beteljesült a közmondás: ültess az asztalhoz s ő a lábát is felrakja az asztalra. Foma végre is kárpótlást nyert a multakért. Alacsony lelkek természete, hogy ha a zsarnokság alól kiszabadulnak, maguk is zsarnokoskodnak. Foma felett régebben zsarnokoskodtak - s ő most rögtön szükségét érezte, hogy ő is zsarnokoskodjék; ingerkedtek eddig vele, most ő is ingerkedett másokkal. Házibolond volt - s most ő is szükségét érezte annak, hogy ő is házibolondokat tartson. Hencegett az illetlenségig, csúfolkodott a képtelenségig, kakastejet követelt, szertelenül zsarnokoskodott s a dolog annyira jutott, hogy olyan jó emberek, akik nem voltak még szemtanúi e rakoncátlankodásoknak, hanem hallomás után tudtak róluk, mindezt csudának, varázslatnak tartották és keresztet vetettek és köpködtek.

Említettem nagybátyámat. E figyelemreméltó karakter megvilágítása nélkül (ismétlem) érthetetlen volna, hogy Fomics Foma, idegen háznál oly szemtelen uralkodásra juthatott, nem lehetne megérteni: hogyan vetközött át az udvari bolond nagy emberré. Nem elég, hogy nagybátyám határtalanul jószívű, hanem emellett finom, gyengéd is volt s ellenére kissé szögletes külsejének, rendkívül nemesszívű, többszörösen bebizonyult férfias. Bizony mondom, hogy „férfias”: nem torpant meg semminemű kötelesség teljesítése előtt és alkalomadtán nem rettent volna vissza semminemű akadályoktól sem. Lelke tiszta volt, mint a gyermeké. Tényleg gyerek is volt még negyvenéves korában is, nagy mértékben érzékeny, mindig jókedvű, aki minden emberben angyalt látott, mások hibáiért magát okolta, mások jó tulajdonságait a szélsőségig magasztalta s még ott is felfedezett ilyeneket, ahol azok nem voltak, nem lehettek. Azon felette nemesszívű és erényes emberek közül való volt, akik szégyenelnek másokról rosszat feltenni, sietve felruházzák felebarátaikat minden erénnyel, örülnek mások sikereinek, ilyen módon örökösen ideális világban élnek és balsikerek esetén első sorban magukat kárhoztatják. Az ilyen emberek hivatása: magukat másokért feláldozni. Némelyek talán kislelkűnek, karaktertelennek és gyengének mondanák őt. Hát bizony ő gyenge, lágy jellem volt, de nem azért, mintha nem lett volna elég erős, hanem attól való félelmében, hogy valakit megbánthatna, mert túlságosan megtisztelt másokat, általában az embereket. Különbözik kislelkű és karaktertelen ő csak olyankor volt, mikor az ő saját érdekeiről volt szó, amelyekkel ő a legnagyobb mértékben nem törődött s ezért egész életében kinevették, nem ritkán azok, akikért a saját érdekeit feláldozta. Egyébiránt sohasem hitte azt, hogy neki ellenségei lehessenek; pedig voltak ám, csak ő nem vette észre őket. A háznál úgy félt a zajtól, lármától, mint a tűztől és

rögtön kész volt mindenben engedni, mindenkinek engedelmeskedni. Engedésében valami félnék jólelkűség, valami restelkedő gyöngeség mutatkozott, „hogymár csak csend legyen”, mondotta szapora szóval, hogy elhárítsa magától az engedékenységet és gyöngeséget miatti szemrehányást; - „hogymár csend legyen... hogymár mindenkinek megelégedett és boldog legyen”.

Említeni is felesleges, hogymár minden nemes befolyásnak készségesen alárendelte magát. Sőt valamely ügyes gazember teljesen hatalmába keríthette és rosszra is felhasználhatta, persze: jónak tüntetve fel előtte a rosszat. Nagybátyám rendkívül hiszékeny volt és azzal bizony gyakran felsült. Mikor pedig több felsülés után rájött végre, hogymár az őt megcsaló ember becstelen, hát elsősorban magát okolta s nem ritkán éppen csak magát. Tessék már most elképzelni, hogymár egyszerre csak befészkelte magát az ő csendes házába egy meggyengült elméjű, féleszű asszony, aki nem tud meglenni egy másik féleszű ember, az ő bálványozott barátja nélkül, aki eddig is csak a tábornokától félt, most pedig nem tartott semmitől, sőt szükségét érezte annak, hogymár kárpótolja magát a multakért, - tessék elképzelni azt a féleszű nőt, aki iránt nagybátyám kötelességének tartotta mély hódolattal viseltetni már csak azért is, mert az neki anyja!

Ezek azzal kezdték, hogymár rögtön bebizonyították nagybátyámnak, hogymár ő goromba, türelmetlen, tanulatlan, főképpen pedig a legnagyobb mértékben önző. Megjegyzendő, hogymár az öregasszony maga is hitte azt, amit hirdetett. Sőt azt hiszem, hogymár hitte azt legalább némi részben Fomics Foma is. Azt is igyekeztek nagybátyámmal elhitetni, hogymár Fomát egyenesen az Isten küldötte neki a lelke üdvösségére és rakoncátlan szenvedélyei megfékezésére, mert ő gögös, kérkedik a gazdagságával és képes Fomics Fomának felpanaszolni a betevő falatját. Szegény nagybátyám mihamar meggyőződött, hogymár milyen mélyre sülyedt ő és haját tépdésve kész volt bocsánatot kérni.

- Magam vagyok a hibás, kedves barátom, - mondogatta valamely beszélgető társának, - mindenben én vagyok a hibás. Kétszeresen gyöngédnek kell lenni olyan emberrel, aki le van kötelezve... de mit is mondom! Miféle lekötelezettség! Megint elszóltam magamat. Semmi lekötelezettségről itt szó sem lehet, - ellenkezőleg, ő kötelez le engem s nem én őt azzal, hogymár ő nálam él. S én még felpanaszolom neki a betevő falatját! Vagyis én egyáltalában nem panasztoltam ezt fel, de úgy kell lenni, hogymár valami szót elejthettem, ami gyakran megesik velem... Aztán meg ez az ember sokat szenvedett, érdemei vannak; tíz esztendeig ápolta beteg barátját, nem nézte, hogymár oly sokszor megalázzák: mindez kárpótlást kíván! Meg aztán a tudományok!... Író! Nagyműveltségű ember! Nemeslelkű ember, - egyszóval...

A művelt és szerencsétlen Foma alakja, aki egy szeszélyes és kíméletlen úr szolgálatában a házibolondot játssza, sajnálkozással és felháborodással töltötte el nagybátyám nemes érzésű szívét. Foma furcsaságait, nemtelen magaviseletét nagybátyám rögtön annak átélte szenvedéseire, megaláztatásaira, elkeseredésére vezette vissza. Gyöngéd, nemes lelkében rögtön kész volt az ítélettel, hogymár az ilyen sokat szenvedettől nem is lehet olyasmit várni, mint más közönséges embertől; hogymár az illetet nemcsak kímélni kell, hanem ezenkívül szelíd módon ki kell békíteni az emberiséggel. Maga elé tűzve ezt a célt, nagybátyám felbuzdult és képtelen volt észrevenni, hogymár az ő új barátja - kéjlelő, szeszélyes, önző, henye, ingyenélő tuskó - egyéb semmi. Foma tanultságában és genialitásában pedig feltétlenül hitt. Elfelejtettem megemlíteni, hogymár a „tudomány” és „irodalom” szavak iránt nagybátyám a legbávább, legönzettebb hódolattal viseltetett, bár ő maga soha semmit sem tanult. Ez volt az ő egyik legnagyobb, legártatlanabb szenvedélye.

- Művet ír! - mondogatta némelykor Fomától két szobával távolabb, lábujjhegyen járva. - Nem tudom, hogymár voltaképpen milyen művet, - tette hozzá büszkén és titkolódzva - de hogymár vala- mit ír, az bizonyos, barátocskám; micsoda kavardás!... tudniillik: nemes értelemben vett

kavarodás. Mások előtt talán világos lehet, de veled együtt, én előttem, barátocskám, olyan felfordulás ez, hogy... Úgy látszik: valami termő erőkről ír, - maga mondta. Bizonytal, hogy valami politika. Majd harsogni fog még az ő neve. Akkor veled együtt mi is hírre kapunk. Ő maga mondta ezt nekem, barátocskám.

Határozottan tudom, hogy nagybátyám a Foma rendeletére kénytelen volt sötétszőke szép pofaszakállát leborotváltatni Foma úgy vélte, hogy nagybátyám a pofaszakállal olyan, mint valami francia s hogy következésképen kevés benne a hazaszeretet. Foma lassankint beleavatkozott a birtok igazgatásában és bölcs tanácsokat osztogatott. Ezek a bölcs tanácsok rettenetesek voltak. A jobbágy parasztok mihamar rájöttek, hogy miről van szó, ki a voltaképpeni gazda és erősen vakargatták a fülök tövét. Egyszer magam is hallottam, mikor Fomics Foma a parasztokkal beszélt; bevallom, hogy ezt a beszélgetést alattomban hallgattam ki. Foma már régebben kijelentette, hogy szeret az okos orosz parasztocskákkal szóbaállni. Egyszer hát bement a csürbe, s miután a parasztokkal a gazdaságról beszélt, - bár nem tudta megkülönböztetni a zabot a búzától, - édeskésen szólt a jobbágyoknak az uraság iránt való szent kötelességeiről, érintette könnyedén az elektromosságot és a munkamegosztást, amihez persze még csak nem is konyított, magyarázgatta hallgatóinak, hogy miképen forog a föld a nap körül, végül a saját ékesszólásától egészen elérzékenyülve, a miniszterekről kezdett értekezni. Ezt én meg tudtam érteni. Hiszen Puskin is beszél egy papáról, aki azt magyarázgatta négyéves fiacskájának, hogy ő, a papácska, milyen nagy vitéz és mennyire szereti papácskát az uralkodó... Hiszen szüksége volt ennek a papácskának a négyéves hallgatóra. A jobbágy parasztok pedig áhítattal hallgatták Fomics Fomát.

- Hát aztán, bátyuska, sok fizetést kaptál-e a cártól? - kérdezte tőle a parasztok közül egy ősz öregember, névszerint Korotkij Archip - nyilván hízelegni akarván Fomics Fomának; de Fomics Foma ezt a kérdést túlságos bizalmaskodásnak ítélte, márpedig ő a bizalmaskodást ki nem állhatta.

- Neked meg mi közöd hozzá, te árendás? - felelt a szegény parasztocskának végtelen megvetéssel. - Mit dugod elé a pofádat? Talán, hogy beleköpjek?

Fomics Foma mindig ilyen hangon beszélt „az okos orosz parasztocskákkal”.

- Te vagy a mi atyánk, - szólalt meg egy másik paraszt - hiszen mi olyan tudatlanok vagyunk. Meglehet, hogy te őrnagy vagy, talán ezredes, vagy éppen ő kegyelmessége,¹ - azt sem tudjuk, hogy tiszteljünk.

- Árendás! - ismételte Fomics Foma, de már szelídebb hangon. - Rang és rang közt nagy a különbség, te bugafejű. Van tábornok is, aki nem kap semmi fizetést, t. i. azért, mert nincs miért, mert semmi hasznára sincs a cárnak. Én pedig húszezeret kaptam, mikor a minisztériumban szolgáltam, de azt sem vettem fel, mert én becsületből szolgáltam és magamnak is volt elég vagyonom. Én az én járandóságomat odaajándékoztam az állami közoktatásra és a kazáni leégetteknek.

- Ejha! Hát akkor te építetted fel újra Kazánt, bátyuska? - folytatta a paraszt elámulva.

A parasztok általában csudálattal nézték Fomics Fomát.

- Hát igen, nekem is volt benne részem, - felelt Foma, mintegy kelleetlenül, mintha restellené, hogy *ilyen* emberrel, *ilyen* beszélgetésbe kezdett.

Nagybátyámmal a beszélgetés másforma volt.

¹ Grófok, tábornokok címe.

- Mi volt ön régebben? - kérdezte például Foma, a bőséges ebéd után egy kényelmes karosszékben elterülve, mialatt a háta mögött álló szolga friss hársfalombbal hessegette el róla a legyeket. - Micsoda ember volt ön, mielőtt én idejöttem volna? Most pedig beleeresztettem önbe annak a mennyei tűznek a szikráját, mely jelenleg az ön lelkében lángol. Meggyújtottam-e én önben a mennyei tűz szikráját vagy sem? Feleljen: meggyújtottam-e vagy sem?

Fomics Foma voltaképen maga sem tudta, hogy miért tette fel ezt a kérdést, de nagybátyám hallgatása és zavara rögtön felingerelte őt. Előbb türelmes, csendes volt, de most a legkisebb ellenkezésre is felrobbant, mint a puskapor. Nagybátyám hallgatását sértésül vette és most már követelte a feleletet.

- Feleljen hát: lángot vetett-e önben az a szikra vagy sem?

Nagybátyám ötöl-hatol, összehúzódik s nem tudja: mit csináljon.

- Engedje meg, hogy figyelmeztessen, hogy várom a feleletet, - szól sértődött hangon Fomics Foma.

- *Mais répondez donc*, Jegoruska! - szólt közbe a tábornokné a vállát vonogatva.

- Azt kérdezem: lángot vetett-e önben az a szikra vagy sem? - ismétli leereszkedően Fomics Foma, valami édességet véve ki a csemegetartóból, melyet mindig eléje tesznek az asztalra; ez a tábornokné intézkedésére szokott történni.

- Bizonyisten, nem tudom, Foma, - felelt végre nagybátyám kétségbeesett nézéssel, - bizonyára van eféle valami... Igazán jobb, ha nem kérdezősködöl, mert még valami bolondot találok mondani...

- Nagyon jó! Az ön nézete szerint tehát én oly semmiség vagyok, hogy még feleletre sem méltat, - ezt akarta mondani? No, legyen úgy, legyenek én semmiség.

- Dehogya' is, Foma! Ugyan hogya' akartam volna én ezt mondani!

- Már pedig ezt akarta ön mondani.

- Esküszöm, hogy nem.

- Jól van! Legyenek én ostoba! Legyen úgy, hogy - az ön felfogása szerint - én keresve keresem a civakodásra való ürügyet; hadd sorakozzék az eddigi sértegetésekhez ez is, én elviselek mindent...

- *Mais mon fils...* - kiált fel ijedten a tábornokné.

- Fomics Foma! Mamuskám! - riadozik kétségbeesetten a nagybátyám, - bizonyisten nem úgy akartam...! Talán önkéntelenül szólhattam el magamat! Fel se végy engem, Foma, hiszen én oly ostoba vagyok... magam is belátom, hogy ostoba vagyok; érzem magamban a tökéletlenséget... Mindezt én jól tudom, Foma! Ne is beszélj! - folytatja hadonászva. - Negyven évig éltem már s addig, míg veled meg nem ismerkedtem, mindig gondolkoztam magamban azon, hogy az ember... no, egy szóval, mint ahogya' kell. De idáig nem vettem észre, hogy nyakig hibás vagyok, a legnagyobb önző vagyok s annyi temérdek bűnt követtem el, hogy megfoghatatlan: mint tűr el engem magán a föld.

- Igen, ön csakugyan önző! - jegyzi meg Fomics Foma elégedetten.

- Most már én is belátom, hogy önző vagyok! Jól van, elég volt! Megjavulok! Jobb útra térek!

- Segítse meg az Isten! - fejezi be Fomics Foma áhítatosan felsóhajtva és karosszékéből felemelkedve, hogy ebédutáni szundikálása végett távozzék. Fomics Foma ebédután mindig szundikálni szokott.

E fejezet záradékaul engedjék meg, hogy néhány szót szóljak az én és nagybátyám közti személyes viszonyról és megvilágítsam: milyen módon kerültem én szembe Fomics Fomával s jutottam egész váratlanul, véletlenül azon igen jelentős események forgatagába, melyek felülmúlták mindazokat, mik valaha is végbementek a békés Szyepancsikovo faluban. Ezzel befejeztem a bevezetést és áttérek egyenesen az elbeszélésre.

Gyerekkoromban árvaságra jutottam s magamra maradván, nagybátyám atyám helyett atyám lett, a maga költségén neveltetett, - röviden szólva: megtett értem mindent, amit édesapák sem szoktak mindnyájan megtenni. Amint magához vett, én az első naptól kezdve a legnagyobb ragaszkodást éreztem iránta. Tízéves lehettem akkor s emlékszem rá, hogy igen hamar megbarátkoztunk és teljesen megértettük egymást. Együtt pergettük a bugócsigát, együtt loptuk el egy túlérett úrnő fejkötőjét, aki mindkettőnknek rokonunk volt. A fejkötőt én azonnal odakötöttem a papírsárkány farkához és felelesztettem a felhők közé. Sok év múlva már Pétervárott találkoztam nagybátyámmal, hol tanulmányaimat végeztem az ő költségén. Ezúttal a fiatalság minden melegségével hozzátapadtam: karakterének valami nemes, szelíd, igazságos, vidám és a legnagyobb mértékben báva természete meglepett engem és vonzott magához mindenkit. Az egyetemről kikerülve, egyideig Pétervárott maradtam, egyelőre minden foglalkozás nélkül és a sárgacsőrűeknél gyakran előforduló szokás szerint meg voltam győződve afelől, hogy a legrövidebb idő alatt valami nagyszerű, valami nagyon figyelemreméltó, sőt rendkívüli dolgot fogok elkövetni. Pétervárat elhagyni nem akartam. Nagybátyámmal ritkán váltottam levelet, legfeljebb olyankor, ha pénzre volt szükségem, amit ő nekem soha meg nem tagadott. De azt már hallottam nagybátyámnak egy udvari cselédjétől, aki valami dolga miatt Pétervárott járt, hogy otthon, Szyepancsikovoban csudálatra méltó dolgok történnek. Ezek az első hírek felkeltették érdeklődésemet és nagyon megleptek. Elkezdtem nagybátyámnak gyakrabban írogatni. Ő mindig homályosan, furcsán felelt nekem s minden levelében igyekezett inkább a tudományokról beszélni, mert sokat várt tőlem a tudományok terén és büszkélkedett az én jövődöbéli sikereimmel. Egyszer aztán meglehetősen hosszantartó hallgatás után olyan csudálatos levelet kaptam tőle, mely az eddigiekhez semmiképen sem hasonlított. Tele volt ez a levél olyan különös célzásokkal, ellenmondásokkal, hogy eleinte úgyszólván semmit sem értettem meg belőle. Csak annyit lehetett látni, hogy a levél írója rendkívüli izgalomban lehetett. Egy azonban világosan kitűnt a levélből: nagybátyám igen komolyan, nyomatékosan, csaknem könyörögve kért, hogy mentől előbb vegyem feleségül az ő volt nevelt leányát, Jezsovikin nevű, igen szegény vidéki hivatalnok gyermekét, aki igen gondos nevelésben részesült egy moszkvai intézetben, a nagybátyám költségén és aki jelenleg az ő gyermekeinek a nevelőnője. Azt írja nagybátyám, hogy ez a nő boldogtalan, hogy én boldoggá tehetném, hogy ez nagylelkűség volna tőlem, - hogy apellál a nemesszívűségemre és ígéri, hogy ő fogja a leánykát hozománnyal ellátni. Különben a hozományról titokzatosan, félénken emlékezett meg s azzal végezte levelét, hogy mindezt tartsam nagy titokban. Ez a levél annyira meglepett, hogy forgott tőle a fejem. De hogy is ne lett volna nagy hatással ilyen ajánlat, már regényességénél fogva is olyan fiatal emberre, aki éppen csak akkor rázta le magáról az iskola porát? Emellett azt is hallottam, hogy az a fiatal nevelőnő igen szép leányka ám! De hát nem tudtam magamat mire elhatározni, csak rögtön megírtam nagybátyámnak, hogy haladéktalanul Szyepancsikovoba fogok utazni. Nagybátyám ugyanezen levelével útravaló pénzt is küldött. De én azért tétovázás, sőt izgalmak között még három hétig késlekedtem Pétervárott.

Egyszer aztán véletlenül találkoztam nagybátyámnak egy volt bajtársával, aki a Kaukázusból hazatérve benézett volt Szyepancsikovoba is. Ez az úr már meglett, komoly gondolkodású ember, megcsontosodott agglegény volt. Felháborodva beszélt Fomics Fomáról s közölt velem egy esetet, melyről idáig fogalmam sem volt, nevezetesen: hogy Fomics Foma a tábornokné-

val együtt elhatározta, hogy elvételnek a nagybátyámmal egy túlrejt, sőt öreg, csaknem félkegyelmű aggszűzet, akinek valami furcsa élettörténete s csaknem félmilliónyi vagyona volt; hogy a tábornokné már azt is megértette azzal az aggszűzzel, hogy ők rokonok, ennek révén odacsalta azt a házhoz; hogy nagybátyám - természetesen - kétségbe van esve, de úgylátszik, mégis csak az lesz a vége, hogy feleségül veszi a félmilliónyi hozományt; végül, hogy a két okosfejű, t. i. a tábornokné és Fomics Foma rettenetes üldözést indított a nagybátyám gyermekeinek szegény és védtelen nevelőnője ellen, mindenáron el akarják hajtani a háztól, valószínűleg attól tartván, hogy az ezredes belé talál szeretni vagy talán már belé is szeretett. Ez utóbbi szavak engem nagyon megleptek. Különben pedig kérdezősködésemmre, hogy nem szerelmes-e csakugyan a nagybátyám, hírhozó emberem nem tudott vagy nem akart határozott feleletet adni, általában nagyon szűkszavú volt, kelleetlenül és észrevehetően kitért a részletes felvilágosítások elől.

Elgondolkoztam; ez a hír oly különös ellenmondásban volt a nagybátyámtól kapott levéllel s az ő ajánlataival! De tétovázni nem lehetett. Elhatároztam, hogy Sztyepancsikovoba utazom, hogy nemcsak észretérítem és megnyugtatom, hanem lehetőleg meg is mentem nagybátyámat, t. i. elkergetem Fomát, megakadályozom az aggszűzzel való házasságot s minthogy erős meggyőződésemm szerint a nagybátyám szerelmes volta nem lehetett egyéb, mint a Fomics Foma akadékoskodó kitalálása, - boldoggá teszem a szegény, de természetesen igen érdekes leányt azzal, hogy felajánlom neki a kezemet, stb. stb. Lassanként annyira fellelkesültem és úgy elszántam magamat, hogy ifjonti hevületemben és egyéb foglalkozás híján a kétségbeesésből egyszerre átugrottam a másik szélsőségbe: égtem a vágytól, hogy mentől előbb csodákat műveljek és kitüntessem magamat. Még arra is gondoltam, hogy rendkívüli nagylelkűséget követek el, midőn nemesen feláldozom magamat s boldoggá teszek egy ártatlan, szép teremtést, - egyszóval: emlékszem, hogy az egész úton nagyon meg voltam magammal elégedve.

Június volt; a nap fényesen sütött; körülöttem az érő gabona beláthatatlanul széles mezei terjengtek... s én oly sokáig voltam ledugaszolva Pétervárott, hogy úgy tetszett: mintha csak most láttam volna meg igazán az Isten világát.

II. Bachcsejev úr.

Közeledtem már utam céljához. B. kis városkán átutazva - mely csak tíz versztára volt már Sztjepancsikovótól - meg kellett állnom egy kovácsműhely előtt, közel a vámsorompóhoz, mert tarantaszom egyik első kerekéről lepattant a ráf. A kereket hamarosan rendbe lehetett hozni annyira, hogy tíz versztát kibírjon, ezért elhatároztam, hogy sehova nem távozom, hanem a kovácsműhelyben fogok várakozni, míg a kovácsok a javítással elkészülnek. Leszállván a tarantaszról, egy testes urat láttam meg, aki éppen úgy mint én, azért volt kénytelen megállni, hogy a kocsiját kijavíttassa. Ez az úr már egy egész óráig álldogált a tűrhetetlen hőségben, kiabált, káromkodott és mérges türelmetlenkedéssel noszogatta a kovácsokat, akik az ő igen szép kocsija körül forgolódtak. Első tekintetre láttam, hogy ez az úr rendkívül dörmögő természetű. Vagy negyvenötéves lehetett, középtermetű, igen testes és ragyásképű. Testessége, gömbölyűsége és leleffent orcája gondtalan földesúri életről tanúskodott. Valami asszonyos volt egész alakjában s ez rögtön szembe ötlött. Ruhája bő, kényelmes, tiszta volt, de éppen nem divatos.

Nem értem, miért haragudott meg énrám is, annyival kevésbé, mert először látott életében s még egy szót sem váltott velem. Ezt én azonnal észrevettem, amint a tarantaszomról lemásztam, észrevettem pedig szokatlanul haragos nézéséből. Márpedig én nagyon szerettem volna vele megismerkedni. A szolgálai fecsegéséből kivettem, hogy ő most Sztjepancsikovoból, a nagybátyámtól jön, tehát jó alkalom kínálkozott tőle egyet-mást megtudni. Megemelintettem a sapkámat és megpróbáltam a lehető legbarátságosabb hangon megjegyezni, hogy mily kellemtelen fennakadások vannak néha útközben; hanem a gömböc kellemtelen, elégedetlen és morcos tekintettel mért végig a fejemtől a csizmáig, valamit dűnnyögött az orra alatt és nehezen felém fordult az egész kereszt-csontjával. Személyének ez a része igen érdekes látványt nyújthatott a szemlélőnek, de persze: nem lehetett tőle valami barátságos beszélgetést várni.

- Griska! Ne duzzogj, különben megnáspágollak! - kiáltott a kamarás-inasára, mintha semmit sem hallott volna abból, amit én az utazás fennakadásáról mondtam.

Az a „Griska” őszfejű, öreg szolga volt, hosszú kabátban, igen nagy ősz pofaszakállal. Bizonyos jelekből ítélve, az is nagyon haragudott és mérgesen dörmögött az orra alatt.

Úr és szolga közt azonnal kezdetét vette a kölcsönös felvilágosítás.

- Elnáspágolsz! No, csak kiabálj! - dörmögött Griska mintegy magában, de oly hangosan, hogy mindenki hallhatta és haragosan fordult el, hogy a kocsiban valamit megigazítson.

- Mi? Mit mondtál? „Csak kiabálj!” Még gorombáskodol? - kiáltott a gömböc egészen elveresedve.

- Ugyan miért tetszik már kötekedni! Az ember már a száját sem meri kinyitni.

- Kötekedni? Halljátok? Ő dörmög rám, én meg ne kötekedjem övele!

- Ugyan miért dörmögnék?

- Hogy miért dörmögnél! Talán nem dörmögsz? Tudom én, miért dörmögsz. Azért, mert nem maradtunk ott ebédre, - ez az!

- Bánom is én! Én felőlem akár soha ebédelni se tessék. Nem önre dörmögök én, csak a kovácsoknak szóltam.

- A kovácsoknak? Hát a kovácsokkal mi a bajod?
- Ha a kovácsokkal nincs bajom, hát van a kocsival.
- Miért dörmögsz a kocsira?
- Hogy miért tört el. Hogy ezután el ne törjék, hanem épen maradjon.
- A kocsi! Nem! Te nem a kocsira dörmögsz, hanem énreám. Ő a hibás és még ő dül-fül.
- De hát utoljára is mit akar már az úr velem? Hagyjon békét, kérem.
- Egész úton ülsz, mint a fülesbagoly, egy szót sem szóltál hozzám - vagy nem úgy van? Hiszen máskor beszélni szoktál.
- Légy repült a számba, azért hallgattam és ültem úgy, mint a fülesbagoly. Hát talán mesét kellett volna önnek mondanom? Ha mesét akar hallgatni, hát hozza magával a mesemondó Malányát.

A gömböc kinyitotta a száját, hogy feleljen, de úgy látszott, nem tudott mit mondani és elhallgatott. A szolga megvolt elégedve a dialektikájával és az ura felett nyert felülkerekedésével, melyet szemtanuk előtt mutatott be és még nagyobb tekintéllyel fordulva a kovácsok felé, valamit mutogatott nekik.

Arra való kísérletezésem, hogy a testes úrral megismerkedjem, főképen a magam ügyetlensége folytán, meghiúsultak, de aztán egy véletlen eset segítségemre jött. Váratlanul egy álmos, mosdatlan és fésületlen arc nézett ki egy letakart kocsiderék ablakából, mely kocsi emberemlékezetet meghaladó idők óta állt ott kerekek nélkül a kovácsműhely előtt, mindennap, de mindig hiába várva, hogy rendbe hozzák. Ez arc megjelenésére a kovácsok közt nagy derűtség támadt. Az illető ember ugyanis, aki a kocsiderékből kinézett, erősen be volt oda zárva és nem jöhetett ki onnan. Kapatos volt, mikor ott elaludt s most hasztalanul rimánkodott, hogy eresszék ki. Végre is arra kezdett valakit kérni, hogy hozza ide neki a szerszámát. Ezen nagyon mulattak valamennyien.

Vannak emberek, akiknek különös örömet és mulatságot okoznak némely furcsa esetek. Az uccán megbotlott és elterült ember látása, a részeg paraszt grimaszai, két asszony civakodása stb. stb. némely embereket néha a legnagyobb jókedvre hangol, nem tudni, hogy miért? A testes földesúr is ilyen természetű volt. Arcáról lassankint letakarodott a fenyegető és mérgező kifejezés, hogy helyet engedjen az elégedettségnek, szelídségnek, végül pedig a teljes derűtségnek.

- Hiszen ez Vasziljev? - kérdezte érdeklődéssel. - Hogy került az oda?

- Igen, uram, Alekszejics Szytepan, Vasziljev - kiabáltak mindenfelől.

- Mulatozik ökeme, - tette hozzá a mesterlegények egyike, egy éltebb, magastermetű, szikár, pedánsan szigorú arcú ember, aki mindenképen azt akarta észrevétni, hogy társai közt ő az első, - mulatozik, uram; már harmadnapja, hogy a gazdáját otthagya; itt lappang nálunk, ránk kötötte magát. Most a vésőjét keresi. Hát minek most neked az a véső, te bugafejű? Az utolsó szerszámát is el akarja inni.

- Ej, Archipuska, a pénz olyan, mint a galamb: iderepül, meg elrepül. Az Istenre kérlek, eresszettek ki! - könyörgött Vasziljev vékony, reszelős hangon, kidugva fejét a zárt kocsiderékből.

- Csak ülj ott, ha már odakerültél, te bálvány, - felelt Archip szigorú hangon. - Már harmadnapja korhelykedel; hajnalban az uccáról cipeltek be. Adj hálát az Istennek, hogy eldugtunk; Iljics Matvjejnek azt mondtuk, hogy megbetegedtél, hogy rád jött a szokott oldalnyilalásod.

A kacagás újra felviharzott.

- De hol van a vésőm?

- Ott van a mi Zújunknál. Ugyan rád jött az a véső! Iszákos ember ez, uram, Alekszejics Sztjepan, - ez az egész.

- Hehehe! Ah, te gézengúz! hát így dolgozol te a városban:² még a szerszámodat is zálogba teszed! - hörgött a kövér úr, a nevetéstől pukkadozva és egyszeribe vidám jókedvre derült.

- Pedig olyan nagyszerű asztalos, hogy Moszkvában is keresni kell a párját. Hanem hát mindig ilyen bizonyítványt ad magáról a gézengúz, - tette hozzá, egész váratlanul felém fordulva. Ereszd ki, Archip, hátha valami dolga is van.

Teljesítették az úr rendelkezését. A szöveget, mellyel a kocsiderék ajtaját megerősítették azért, hogy jobban mulathassanak Vasziljeven, mikor az majd felébred, - kivették és Vasziljev kibújt a napvilágra piszkosan, sárosan. Hunyorgott a napvilágtól, tüszentett és megingott, aztán tenyerét szemellenzőül tartva, körülnézett.

- Mennyi ember, mennyi ember! - szólt fejét ingatva, - és amint látszik: mind jó-zan, - tette hozzá vontatott hangon, elszomorodva, mintha magamagának szemrehányást tenne. - No, jó reggelt, testvérek! Adjon isten jó napot!

Újabb kacagás.

- Jó napot ám! De nézd meg csak, hogy milyen sok eltelt már a naptól, te furcsa ember!

- Beszélj összevissza, Jemelja, ez a te heted.³

- Ha csak egy óráig is, de ugrálj!

- Hehehe! Jól mondd! - kiáltott fel a gömböc, újra megrázkódva a kacagástól és újra barátságosan tekintve rám. - Nem szégyenled magadat, Vasziljev?

- Búbánatomban teszem, uram, búbánatomban, - felelt Vasziljev kezével hadarintva és láthatóan elégedetten azért, hogy alkalma van búbánatát megemlíteni.

- Micsoda búbánatodban, te bolond?

- Hát abban a búbánatomban, amelyre idáig nem is gondoltunk: átírnak a Fomics Foma nevére.

- Kít? mikor? - riadt meg a gömböc, erősen megrezzenve.

Erre én is előbbre léptem: a dolog egész váratlanul engem is közléről érintett.

- Az összes kapitonoviat. Urunk, az ezredes - akinek adjon Isten jó egészséget - a mi egész Kapitonovkánkat, az egész falut fel akarja áldozni Fomics Fomának; át akarja adni neki az összes hetven főnyi jobbágyságot. „Nesze, Foma, - azt mondja, - neked most semmi sincs; kis földesúr vagy; mindössze két ágrólszakadt jobbágyod csavarog abrak⁴ végett a Ladoga-tó környékén - mert csak ez a kettő maradt neked a megboldogult szüleid után. Mert a te szülőd -

² A földesurak az ő jobbágy-mesterembereiket be szokták küldeni a városba, hogy dolgozzanak és keresményüket hozzák haza nekik.

³ Orosz közmondások.

⁴ A földesúr kiküldte jobbágyságait, hogy ezek munkájukkal pénzt keressenek és azt nekik beszolgáltassák. Ez volt az „abrak”.

folytatta Vasziljev valami bosszús meglepedettséggel, megborsolva minden szavát, melyet Fomics Fomáról ejtett, - mert a te szülőd oszlopos nemes ember volt, csak azt nem tudhatni, hogy hol és mikor; az is éppen úgy élőködött az úri házaknál, mint te, kegyelemből a konyhákban kapott ellátást. Most azonban, amint neked Kapitonovkát átadom, te is földesúr, oszlopos földesúr leszel, saját jobbágyaid lesznek; nyugodtan fekhetsz a suton nemesi mi-voltodban”.

De Alekszejics Styepan már nem hallgatta. A hatás, melyet Vasziljev elbeszélése okozott, rendkívüli volt. A gömböc annyira felingerült, hogy beleveresedett; gömb-alakja összerázódott, apró szemeit befutotta a vér. Azt hittem, hogy rögtön megüti a guta.

- Még csak ez hiányzott, - mondotta lihegve; - a semmirevaló, élősdi Foma - földesúr! Piha! Hogy az ördög vinne el benneteket! Hej, hamar, végezzétek be azt a javítást! Haza!

- Engedjen meg egy kérdést, uram, - szoltam tétovázva s előreléptem; - az imént Fomics Fomát tetszett említenie; úgy hiszem, hogy annak a vezetékneve - ha nem tévedek - Opiszkin. Tetszik tudni, én szeretnék... egyszóval: nekem különös okaim vannak e személy iránt érdeklődnöm és nagyon szeretném megtudni, hogy mennyiben lehet hitelt adni e jó ember szavainak abban a tekintetben, hogy az ő ura, Rosztanyev Iljics Jegor oda akarja ajándékozni egyik faluját Fomics Fomának? Ez engem nagyon érdekel és...

- De ön is engedjen meg egy kérdést, - vágott közbe a testes úr, - mi okból érdeklődik ön e személy iránt, amint azt ön mondja; mert én szerintem az illetőt nem személynek, hanem átkozott semmirevalónak kell nevezni! Micsoda személy az a rühes! Szégyen és gyalázat az, nem személy!

Megmagyaráztam, hogy a személyt illetőleg én még egyelőre tájékozatlan vagyok, de hogy Rosztanyev Iljics Jegor nekem nagybátyám s hogy én - Ez-meg-az Alekszandrovics Szergej vagyok.

- Már hogy a tudós ember? De bátyuskám, hiszen önt már alig várják! - lelkenedett a testes úr leplezetlenül megörülve, - hiszen én is éppen őtőlük jövök Sztjepansikovból; ott hagytam az ebédet, felkeltem a puddingnál: nem tudtam Fomával egy asztalnál ülni. Mindenkivel összeveszttem ott az átkozott Foma miatt... Ez aztán találkozás! Bocsásson meg nekem, bátyuskám! Én Bachsesejev Alekszejics Sztjepan vagyok és önre még akkorkorából emlékszem, ni!... No, mit is mondjak? Engedje csak meg -

És a gömböc nekem esett, hogy összecsókolózzék velem.

Az első pillanatok izgatottsága után azonnal megkezdtem kérdezősködésemet: nagyszerű volt erre az alkalom.

- Ki az a Foma? - kérdeztem, - hogy' kerítette az ott hatalmába az egész házat? Mért nem korbácsolják ki onnan? Megvallom...

- Azt? Kikorbácsolni? Megbolondult ön, vagy mi? Hiszen Iljics Jegor lábujjhegyen jár előtte. Hiszen Foma egyszer azt rendelte, hogy szerda helyett csütörtök legyen és azok ott egytől-egyig mind csütörtöknek tisztelték a szerdát. „Nem akarom, hogy ma szerda legyen, hanem legyen csütörtök.” Így aztán egy héten két csütörtök volt. Azt hiszi ön, hogy nagyítok? Ennyit se, ni! Egyszerűen a Cook kapitány tréfája!

- Hallottam már róla, de megvallom...

- Megvallom és megvallom! Ugyan rájött ez a szó! Micsoda megvallani való van itt? Inkább azt kérdezze, hogy micsoda vad erdőből jöttem én most ide? Az ezredes, Iljics Jegor mamája, igen tiszteletreméltó dáma s ezenkívül még tábornokné is, de szerintem elment neki az esze:

még csak rálehellni sem enged az átkozott Fomára. Mindennek ő az oka, ő hozta Fomát a házhoz. Ez meg úgy elhatalmasodott rajta, hogy szólni sem mer, ámbátor méltóságos asszonynak híjják - mert ötvenesztendőskorában odaugrott feleségül Krachotkin generálishoz. Iljics Jegor nőtestvéréről, aki már negyvenesztendőskorában aggszűz, még beszélni sem kívánok. Óbégat és kotkodácsol mint a tyúk - már egészen meguntam - bánom is én! Egyéb sincs rajta, mint az, hogy női nemen van. Piha! Nem illik, hogy így beszélek róla, mert ő önnek a nénje. Csak az egy Jegorovna Alekszandra, az ezredes leánykája, ha gyerek is még, mindössze tizenhatéves - szerintem valamennyi közt a legokosabb; az nem tiszteli Fomát; szinte öröm látni. Röviden szólva: kedves kisasszony. De hát hogy' is tisztelhetné? Hiszen ő, t. i. Foma, a megboldogult Krachotkin tábornoknak a házibolondja volt. Hiszen Foma a tábornok mulattatására különféle vadállatokat játszott. Kisül, hogy Ványa régebben a kertet kapálgatta s hogy Ványa most hadvezéri rangba jutott.⁵ Most pedig az ezredes, az ön nagybátyja a kiszolgált házibolondot úgy tiszteli, mint az apját, rámába teszi a gazembert, földig hajol előtte, az ő kegyelemkenyérre fogadott élősdije előtt! Piha!

- No hiszen, a szegénység nem bűn... és megvallom... de ha szabad kérdeznem: valami szép, eszes ember?

- Már hogy Foma? Festeni sem lehet szebbet! - felelt Bachsejev, hangjában valami rendkívül haragos remegéssel. (Kérdéseim ingerelték s már gyanakodva kezdett rám nézni). Festeni sem lehet szebbet! Halljátok, jó emberek: micsoda szép emberre bukkantunk! Hiszen az minden vadállatra hasonlít, bátyuskám, ha már mindent tudni akar! Hiszen ha legalább eszes volna a semmirevaló, hát erőt véve magamon, talán eltűrném ökemét valahogy', de még semminemű esze sincs. Úgy kell lenni, hogy javasember és mindenkinek beadott itt valamit. Piha! Belefáradt a nyelvem! Elég, ha egyet köp az ember és elhallgat. Egészen beteggé tett ön engem a beszédjével, bátyuskám! Hej! Készen vagytok-e már?

- A Voronkát még meg kell patkolni, - felelt mogorván Grigorij.

- A Voronkát! Majd adok én neked Voronkát!... Bizony, uram, olyanokat mondhatok én el önnek, hogy csak eltátja rá a száját és tátott szájjal úgy marad a Megváltó második eljövételéig. Hiszen ezelőtt még én is tisztelettel voltam iránta. Mit képzelsz ön? Bevallom, nyiltan bevallom, hogy ostoba voltam. Hiszen ő még engem is becsapott! Mindentudó! Nincs előtte semmi titok, áttanulta az összes tudományokat! Cseppeket itatott velem, mert én - uram - beteg és elmaradt ember vagyok. A cseppeitől aztán kicsi híja, hogy fel nem robbantam. Ön pedig csak hallgasson és figyeljen meg mindent; hiszen odamegy ön, gyönyörködhetik majd ott a látottakban. Hiszen ő az ezredes vörös könnyekre tudja fakasztani; hiszen vörös könnyeket fog sírni ő miatta az ezredes, de már akkor késő lesz. Hiszen már az egész környék megszakította vele az ismeretséget, az átkozott Foma miatt. Mert az mindenkit megsért, aki csak odajön. Hagyján, hogy velem hepciáskodik, de a jelentékenyebb rangúakat sem kíméli. Mindenkit megleckéztet; valami erkölcsi oktatás a mániája a semmirevalónak. Én vagyok a legbölcsebb - azt mondja - csak rám hallgassatok. Mert én - azt mondja - tudományos ember vagyok. Hát aztán? Ha tudományos is? Hát azért, mert ő tudományos, fel kell neki fálnia a nemtudományosokat? Ha elkezd darálni az ő tudományos nyelvével, hát van ta-ta-ta! Ta-ta-ta! Vagyis, mondhatom, úgy pereg a nyelve, hogy ha kívágnák és kidobnák a ganéjdombra, még ott is tovább peregne mindaddig, míg a varjú ki nem kezdené. Hinceg, uraskodik, mint egér a korpában. Hiszen már olyanokat kezd, hogy az még az ő fejétől is sok! Mit mondjak! Hiszen már az jutott eszébe, hogy a cselédeket franciául tanítja. Akár hiszi, akár nem: így van! Azt

⁵ Ványa (Iván diminutivuma) névvel elbeszélésekben, mesékben az együgyű parasztembert jelzik.

mondja, hogy ez hasznos dolog. Az ostoba cselédeknek! Piha! Átkozott botrány-csináló - semmi egyéb! Mert mire való a parasztnak a francia nyelv, kérdezem én öntől? Hogy muzsika közben a kisasszonyokkal limonádézzon, mások feleségeivel édelegjen? Erkölcstelenség - semmi egyéb! Szerintem, ha a paraszt megiszik egy jó adag pálinkát, akkor minden nyelven tud beszélni. Hát ennyire becsülöm én az önök francia nyelvét. Talán bizony ön is franciás-kodik, hogy „ta-ta-ta, ta-ta-ta - kandúrt keres a macska! - tette hozzá Bachcsejev, lenéző felháborodással tekintve rám. - Ön is tanult ember, bátyuskám, mi? Tudományos pályára lépett?

- Igen... némi tekintetben érdeklődöm...

- Bizonyára kitanult ön is minden tudományt?

- Nem éppen. - Megvallom, hogy jelenleg inkább szemlélődöm. Eddig mindig Pétervárott időztem, most pedig a nagybátyámhoz igyekezem...

- S mi vonzotta önt a nagybátyjához? Jobb lett volna, ha valahol ott marad, ha volt, hol meglennie. Mondhatom önnek, bátyuskám, hogy itt nem sokra megy a tudományával és semmiféle nagybácsi önön nem segíthet; törbe jut ön. Hiszen én azoknál egy nap alatt lesoványodtam. Talán nem is hiszi, hogy lesoványodtam náluk? Úgy látom, hogy nem hiszi. Hát bánom is én, ne higgye!

- De kérem, nagyon is hiszem, de még mindig nem értem, - válaszoltam egyre növekvő zavarral.

- Más szóval hiszek, de nem hiszek. Mind így ugráltok ti a ti tudományotokkal. Még csak az a híja, hogy féllábra állva ugráljanak és úgy mutogassák magukat. Nem szeretem én a tudományosságot, bátyuskám, idáig vagyok már vele! Találkoztam én az önök pétervári embereivel: nem nekem való emberek. Mind szabadkőművesek; a hitetlenséget terjesztik; nem mernek meginni egy pohárka pálinkát, mintha félnének, hogy megharapja őket - piha! Felingereltél engem, bátyuskám s most már nem mondok el neked tovább semmit. Hiszen nem szegődtem én be tehozzád arra, hogy neked meséljek, meg aztán a nyelvem is elfáradt már. Mindenkit végkép lekáromkodni úgy sem lehet, bátyuskám, meg vétek is volna... Csak annyit mondok még, hogy az a te tudományos embered csaknem megtébolyította az ön nagybátyja inasát, Vidopljászovot. Vidopljászov megháborodott Fomics Foma miatt.

- Adnék én annak a Vidopljászovnak! - szólt közbe Grigorij, aki eddig szigorú tisztelettel hallgatta a beszélgetést, - Vidopljászovot én a vesszőzés alól ki nem venném. Ha pedig legénykednék, hát kiverném belőle a német bolondságot. Úgy megraknám, hogy kettőnek is elég volna.

- Hallgass! - kiáltott rá az ura, - fogd be a szád, nem veled beszélnek.

- Vidopljászov, - szóltam én, nem tudván már, hogy mit beszéljek, - Vidopljászov...⁶ micsoda különös név ez?

- Miért volna különös? Már maga is beleakad! Ej, maga tudós!

Elhagyott a türelmem.

- Ugyan, kérem, - mondtam, - miért haragszik ön én rám? Mit vétettem én? Bevallom, hogy - ámbátor egy félóra óta hallgatom - még mindig nem tudom: miről van szó...

- De miért neheztel, bátyuskám? - felelt a gömböc, - nincs oka neheztelésre. Hiszen irántad való jószándékkal beszélek. Ne nézze azt, hogy én ilyen, lármás természetű vagyok s csak az

⁶ Olyanfélét jelent, hogy: Létra-táncoló. Gúnynév. Lefordíthatatlan.

imént is ráripakodtam az emberemre. Ő ugyan - már hogy az én Grisám, - a lehető legtökéletesebb gézengúz, de éppen azért szeretem a semmirekellőt. Az én szívbeli érzékenységem vitt engem vesztembe - ezt nyíltan bevallom; mindenben csak Foma a hibás. Tönkretesz, esküszöm, hogy tönkretesz. Most is az ő jóvoltából kell magamat két óra óta a napon perzseltetnem. Be akartam menni a préposthoz addig, míg ezek a sehonnaiak a kocsi javításával pizmognak. Nagyon derék ember az itteni prépost. De Foma annyira kivert a sodromból, hogy most már a prépostot sem akarom látni. Bánom is én őket! Pedig itt még valamirevaló traktér sincs. Mondhatom önnek, hogy egytől-egyig mind gazember. Aztán még ha valami különös állása, rangja volna, - folytatta Bachsejev újra visszatérve Fomics Fomára, akitől láthatóan nem tudott megszabadulni: - no hát akkor legalább a rangja iránt elnézéssel lehetne az ember, de hát legkisebb rangja sincs; biztosan tudom, hogy nincs. Azt mondja, hogy az igazságért szenvedett, tudom is én, hol, tudom is én, mikor, hát most már térdet-fejet hajtsunk előtte! Az ördög nem testvér! Mihelyt valami nem tetszik neki, felugrik és rikoltozik: „engem itt sértegetnek, - azt mondja, - megsértik a szegénységemet, nem tisztelnek.” Senki az asztalnál ne merjen helyet foglalni, addig, míg Foma le nem ült - Fomára pedig hiába várunk; „megbántottak - azt mondja; én szegény vándor vagyok, beérem száraz kenyérral is.” Mihelyt aztán asztalhoz ülnek, ő is rögtön betoppan, aztán újra kezdődik a régi nóta: „miért ültek le én előttem? látom, hogy engem már semmibe se vesznek.” Egy szóval: örvendezz, lelkem! Én, bátyuskám, sokáig hallgattam. Ő azt hitte, hogy én is a hátulsó lábaimra állva fogok előtte táncolni, mint valami kis kutya; - nojszen, csak azt várja! Nem, barátocskám, a te helyed majd csak a rúdnál lesz, én pedig már fent ülök a szekéren. Hiszen én Iljics Jegorral egy ezredben szolgáltam. Én mint tiszthelyettes léptem ki a szolgálattól, ő pedig a múlt évben mint nyugdíjazott ezredes jött haza a falujába. „Hej - mondom neki - el fog ön veszni, ha Fomának megadja magát; megsiratja még!” - Nem, - azt mondja - nagyszerű ember az, (már hogy Foma), ő nekem jóbarátom, ő engem erkölcsösségre tanít! No - gondolom magamban - az erkölcsösség ellen nincs mit tenni. Ha már erkölcsösséget kezd tanulni, az már a legutolsó dolog. Mit gondol ön: miért kezdett ma megint históriát? Holnap Illés próféta napja van (Bachsejev úr keresztet vetett), tehát Iljicsnek, az ön nagybátyja kis fiának a nevenapja. Eleinte arra gondoltam, hogy ezt a napot náluk töltöm, ott ebédelek, még egy játékszert is rendeltem a székvárosból: egy rugóra járó német kezű csokol a menyasszonyának, a menyasszony pedig zsebkendőjével a szemét törülgeti: nagyszerű egy darab! (Most már nem adom oda. Morgenfrí! Ott van a kocsimban, a németnek már le is van ütve az orra; visszaviszem.) Iljics Jegor maga sem vetne meg ilyen napon egy kis mulatságot, ünneplést, de Foma tiltakozik: „miért foglalkozik egyszerre mindenki csak Iljicsével s velem senki sem törődik?” Mi? Micsoda rátarti gunár! Kilencéves kisfiútól megirigyli a nevenapját! „Nem úgy van az - azt mondja - nekem is névnapom van!” De hiszen Illés napja van, nem Tamás napja! „Nem, - azt mondja - nekem is ma van a névnapom!” Én csak nézek, türtőztetem magamat. S mit gondol ön? Hiszen azok most lábujjhegyen járnak és suttogva kérdezik egymástól, hogy mit csináljanak? Az ő nevenapja legyen-e Illés napja, vagy se? Gratuláljanak-e neki, vagy se? Ha nem gratulálnak: sértésnek veszi, ha pedig gratulálnak, még csúfolódásnak fogja tekinteni. Piha! hogy az ördög vigye el! Leültünk ebédelni... De hallgatod-e te, amit beszélek, bátyuskám?

- Hogyne hallgatnám! Sőt nagy élvezettel hallgatom, mert most az ön beszéde után megtudtam, hogy... és... megvallom...

- Úgy, úgy! Nagy élvezettel! Ismerem én a te élvezetedet! Talán ingerkedni akarsz velem, hogy a nagy élvezetedről beszélsz?

- Ugyan kérem, hát minek ingerelném? Ellenkezőleg! És ami fő: ön oly... eredetien fejezi ki magát, hogy kész volnék az ön szavait lejegyezni.

- Mit értesz az alatt, bátyuskám, hogy lejegyezni? - kérdezte Bachcsejev úr némi ijedelemmel, miközben gyanakodva nézett rám.

- Különben talán nem is jegyzek le semmit... csak úgy...

- Talán valahogy be akarsz engem csapni?

- Hogy-hogy becsapni? - kérdeztem elcsudálkozva.

- Hát úgy! Most ráviszel, hogy mint jó bolond mindent elmondjak neked, akkor pedig fogod magad és leírsz engem valami szerzeményben.

Siettem Bachcsejev urat megnyugtatni, hogy én nem vagyok író mesterember, de ő tovább is gyanakodva nézett rám.

- Hogy nem vagy író mesterember! Csakhogy nem tudhatja az ember: kiféle vagy? Meglehet, hogy még annál is rosszabb. Hiszen Foma is azzal fenyegetett meg, hogy leír és kinyomtat.

- Engedjen meg egy kérdést, - szakítottam őt félbe, részben azért, hogy másra vigyem át a beszélgetést, - mondja csak, kérem: igaz-e, hogy a nagybátyám meg akar házasodni?

- Hát mi van abban, ha megházasodik is? Az még semmi. Házasodjál meg, ha már úgy rád jött! Nem ez a baj, hanem más, - tette hozzá Bachcsejev úr eltűnődve. - Hm! Erre én önnek, bátyuskám, határozott feleletet adni nem tudok. Annyi asszony-nép rajzik ott most, mint légy a befőttre; nem lehet eligazodni rajta, hogy melyik akar férjhez menni. Azt pedig egész barátságosan mondhatom önnek, hogy az asszony-népet nem szeretem. Csak a neve ember, igazában pedig nemcsak hitványság, hanem még a lélek is elkárhozik tőle. Hanem, hogy az ön nagybátyja olyan szerelmes, mint a szibériai kandúr, hát azt egész biztosan merem állítani. De erről én most hallgatok: majd meglátja ön a maga szemével. Csak az a baj, hogy a dolog sokáig húzódik. Ha meg akarsz házasodni, hát házasodjál meg; hanem ő fél Fomának szólni, de még az öreg asszonymak sem meri említeni, mert az olyan sipítást kezd, hogy az egész falu meghallja és vége-hossza nem lesz a döfölködésnek. Mert Fomával tart: mert - azt mondja - Fomics Foma elkeseredik, ha asszony jön a házhoz s akkor ő két óráig sem marad a háznál. Mert a háziasszony sajátkezüleg kilöki őt és ha van esze: még más módon is úgy bead neki, hogy az egész területben sem lesz maradása. Hát Foma most kakaskodik s a mamával egy követ fű... De hol is szakítottál te félbe engem, bátyuskám? A legfőbb dolgot akartam neked elmondani, te meg félbeszakítottál! Ne feledd, hogy én idősebb vagyok, idősebbek szavába vágni pedig nem illik...

Bocsánatot kértem.

- Sose kérj bocsánatot! Én önnek, bátyuskám, mint tanult embernek ítéletére akartam bízni, hogy mennyire megbántott ő ma engem. No hát íteld meg az esetet, ha jóra való ember vagy. Leültünk ebédelni; hát csak annyit mondom, hogy ő csaknem engem evett meg annál az ebédnél. Mindjárt az elején láttam, hogy mérgeződik, de annyira, hogy még a lelke is nyikorog belé. Megfojtana engem egy kanál vízben a semmirekellő. Annyira el van telve magával, hogy már nem fér a bőribe. Hát most az jutott eszébe, hogy velem kötekedjék: jóviseletre akart engem is tanítani. Hogy mondjam meg: miért vagyok én olyan kövér ember? No, bátyuskám, hát mondja: micsoda kérdés ez? Na hát van ebben valami éleseszsűség? Én észszerűen azt feleltem neki: „az Isten ilyennek teremtett, Fomics Foma; egyik ember kövér, másik sovány; az isteni gondviseléssel pedig halandó ember perbe nem szállhat”. - Ez csak észszerű felelet, - mit mond ön hozzá? - „Nem, - azt mondja, - neked ötszáz főnyi jobbágyságod van, a készből élsz és a hazának semmit hasznára nem teszel; szolgálatot kellene vállalnod, te pedig otthon ülsz és harmonikán muzsikálsz”. Én pedig, ha nekibúsulom magamat, csakugyan szoktam harmonikán játszani. Én megint meggondoltan felelek: „Micsoda szolgálatot vállalhatnék én,

Fomics Foma? Micsoda mundérba csömöszölhetném én be az én kövérségemet? Felhúszom a mundért, kinyújtózkodom benne, véletlenül egyet tüszentek: - minden gombja lerepül s hátha még ez valamelyik feljebbvalóm előtt esik meg velem - és amitől Isten őrizzen: paskvillusnak találják a dolgot tekinteni - mi lesz akkor?" No hát, mondja, bátyuskám, micsoda nevetnivaló volt ebben az én feleletemben? De nem addig a'! Olyan hahotázás és hihítés indult meg az én rovásomra, hogy... vagyis nincs abban az emberben egy csepp szemérem se'; sőt még francia dialektusban is rám támadt, hogy azt mondja: *koson*. No, hogy a *koson* mit jelent, azt én is tudom. „Oh, te átkozott fizikus, - gondolom magamban, - azt hiszed, hogy kifogsz rajtam?" Túrtem, túrtem, de végre nem bírtam magammal, felálltam az asztaltól és az egész tisztelt társaság előtt odavágtam neki: „Nagyot vétettem ellened, derék Fomics Foma; azt hittem, hogy te jónevelésű ember vagy, hát kisült, hogy te is csak olyan disznó vagy, barátcskám, mint akármelyikünk”; - ezt mondva otthagytam az asztalt, ott a puddingot, mert éppen akkor adták fel a puddingot. „Fuljatok meg a puddingotokkal”.

- Bocsásson meg, - szóltam, miután Bachcsejev úr előadását végig hallgattam, - én persze önnek mindenben igazat adok. A fő az, hogy én még biztosan semmit sem tudok... De tetszik tudni: ebben a tekintetben nekem saját eszméim támadtak.

- Micsoda eszméid támadtak neked, bátyuskám? - kérdezte gyanakodva Bachcsejev úr.

- Tetszik tudni, - kezdtem én kissé zavartan; - talán nem is arra való ez az alkalom, de hát azért mégis csak közölhetem önnek. Íme, mit gondolok én: Fomics Fomát illetőleg mi talán mind a ketten tévedünk; lehetséges, hogy azok alatt a furcsaságok alatt valami különös, sőt tehetséges természet lappang - ki tudja? Meglehet, hogy az valami elkeseredett, a szenvedéskéntől megtépázott, hogy úgy mondjam: az egész emberiségen bosszút állni kívánó természet. Hallottam, hogy ő régebben aféle házibolond volt: lehet, hogy az őt megalázta, megsértette, elmérgesítette. Értsük meg: nemes, önértetes ember... és a házibolond szerepét kell játszania! Ezért aztán bizalmatlanná lett az egész emberiség iránt és... és... ha kibékítenék az emberiséggel, vagyis az emberekkel, akkor talán különös, sőt igen figyelemreméltó emberré lehetne... hiszen mégis csak van valami abban az emberben! Hiszen csak kell annak valami okának lenni, amiért mindnyájan olyan tisztelettel viseltetnek iránta?

Egy szóval magam is éreztem, hogy nagy túlzásba estem. De ezt még menteni lehetett a fiatalsággal. Bachcsejev úr azonban nem bocsátotta meg ezt nekem. Komolyan, szigorúan nézett a szemembe, aztán hirtelen úgy elveresedett, mint a pulykakakas.

- Hogy Foma volna az a rendkívüli ember? - kérdezte hörögve.

- Tessék meghallgatni: én még úgyszólván magam sem hiszem azt, amit most mondtam. Én csak sejtelmeképen vettem fel az egészet.

- Engedje megkérdeznem, bátyuskám: tanult ön filozófiát vagy sem?

- Milyen értelemben? - kérdeztem meglepetten.

- Nem, nem értelemben! Hanem feleljen nekem, bátyuskám, egyenesen, minden értelem nélkül, hogy tanult-e filozófiát vagy sem?

- Megvallom, hogy tanulni akarok, de...

- No hát jól sejtettem! - kiáltott fel Bachcsejev úr a legnagyobb felháborodással; - én, bátyuskám, már az imént is, mielőtt ön a száját kinyitotta volna, mindjárt gondoltam, hogy ön filozófiát tanult. Engem nem lehet megcsalni. Morgenfrí! Három versztárol megérzem a filozófust. Hát csak csókolózzék össze az ön Fomics Fomájával! Rátalált az emberére! Piha! Hogy savanyodna meg az egész világ! Én már azt hittem, hogy ön is jószándékú ember, hát itt

van... Gyere már azzal a kocsival! - kiáltott a kocsisra, aki éppen akkor mászott fel a kijavított kocsi bakjára. - Haza!

Alig bírtam lecsillapítani. Végre némileg megenyhült; de még sokáig nem bírta haragját szivességre változtatni. Eközben felkapaszkodott a kocsijába Grigorijnak és annak az Archipnak a segítségével, aki Vasziljevnek oktatásokat adott.

- Engedjen meg egy kérdést, - szóltam, odamenve a kocsihoz, - nem jön el ön többé a nagybátyámhoz?

- A nagybátyjához? Köpjön a szemébe annak, aki ilyet mond. Azt hiszi ön, hogy én idegen ember vagyok, hogy meg tudnám magamat tartóztatni? Hiszen éppen az az én bajom, hogy én rongy vagyok és nem ember. Egy hét sem múlik el s én megint odacammogok. S miért? Hát látja kérem: magam sem tudom, hogy miért, de ott leszek és megint viaskodni fogok Fomával. Ez az én bajom, bátyuskám. Bűneim büntetéséül küldte rám az Úristen ezt a Fomát. Asszonyi természetem van, nincs bennem semmi állhatatosság. Elsőrangú pipogya vagyok én, bátyuskám...

Hanem aztán barátságosan váltunk el; még meg is hítt magához ebédre.

- Jer el, bátyuskám, látogass meg; eszünk egy jó ebédet. Jó pálinkám van, gyalog jött Kijevből; a szakácsom meg Párizsban járt. Olyan szóst fabrikál, olyan pástétomot kanyarít, hogy az ujjad is megnyalod utána, neki pedig, a gazembernek, térdet-fejet hajtasz. Művelt ember! Csak már régen nem raktam meg, el van kényeztetve... jó is, hogy ez most eszembe jutott... Hát eljer! Már most magammal vinnélek, de valahogy rosszkezdű vagyok, megsavanyodtam, mintha nem lelném a hátulsó lábaimat. Hiszen én beteges, nyers ember vagyok. Talán nem is hiszi... No, Isten áldja meg, bátyuskám. Ideje elindítani a hajómat. Az ön tárantászkája is kész már, amint látom. Fomának pedig mondja meg, hogy a szemem elé ne kerüljön, különben olyan érzékeny találkozást rendezek vele, hogy...

De az utolsó szavakat már nem lehetett hallani. A négy erős lótól vont hintó eltűnt a porfelhőben. Előállt az én tarantászom is, felültem rá és mihamar áthaladtunk a kis városkán. „Ez az ember bizonyára nagyít”, - gondoltam magamban; - „nagyon haragszik, tehát nem lehet elfogulatlan. Hanem azért mindaz, amit nagybátyámról beszél, felette érdekes. Íme: már második ember mondja, hogy nagybátyám szereti azt a leánykát... Hm! Megházasodom-e hát én vagy sem?” S ezúttal mélyen elgondolkoztam.

III. A nagybácsi.

Megvallom, hogy egy kissé féltem. Regényes ábrándjaim egyszerre csak nagyon különöseknek, sőt ostobáknak látszottak, mihelyt Sztjepancsikovoba beérkeztem. Ez délután öt óra tájban volt. Az út az urasági kert mellett vitt el. Hosszú éveken tartó távollét után újra meg láttam a roppant nagy kertet, melyben gyermekkorom néhány boldog napját eltöltöttem s amelyről később oly sokszor álmodtam a neveléssel foglalkozó iskolák hálótermeiben.

Leugrottam szekeremről és egyenesen a kerten keresztül mentem az urasági ház felé. Nagyon szerettem volna észrevétlenül megjelenni, egyet-mást megtudni, kikérdezni, mindenekelőtt pedig nagybátyámmal találkozni. Így is történt. A százados hársfáktól szegélyezett sétányon végighaladva, felléptem a terraszra, ahonnan üveges ajtó nyílt egyenesen a belső szobákba. A terraszt virágos ágyak és cserepekben ápolt drága növények vették körül. Itt találkoztam egy öreg szolgálival, Gavrilával, aki nekem valamikor felvigyázóm volt, most pedig mint a bátyám kitüntetett kamarás-inasa szolgált. Az öreg pápaszemet viselt s kezében valami füzetet tartott, amelyet nagy figyelemmel olvasott. Az öreggel ezelőtt két évvel találkoztam Pétervárott, ahová nagybátyámmal jött volt s ezért azonnal megismert. Örömkönnyek közt rohant hozzám, hogy kezeimet csókolgassa s eközben pápaszeme lerepült az orráról a földre. Az öregnek ez a ragaszkodása nagyon meghatott. De Bachsejev úrral csak az imént folytatott beszélgetésemről izgatottan én legelőbb is az öreg kezében levő, gyanús füzet iránt kezdtem érdeklődni.

- Mi az, Gavrila, talán bizony téged is francia szóra fogtak? - kérdeztem az öregtől.

- Tanítanak, bátyuskám, tanítanak vénségemre, mint valami szajkót, - felelt szomorúan Gavrila.

- Foma tanít?

- Ő, bátyuskám. Úgy kell lenni, hogy az nagyon okos ember.

- No, még okos! Beszélve tanít?

- Kitrádkából, bátyuskám.

- Abból, ami a kezében van? Á! Francia szavak orosz betűkkel leírva - ez aztán fortélyos találmány! Nem szégyenlitek magatokat, Gavrila, hogy olyan futóbolondnak megadjátok magatokat! - kiáltottam fel, rögtön elfeledve minden eltökélt nagylelkűségemet, mellyel Fomics Foma iránt viselkedni akartam s amelyért csak az imént kaptam ki Bachsejev úrtól.

- Hogy volna az bolond, bátyuskám, mikor úgy kormányozza a mi urainkat? - felelt az öreg.

- Hm! Meglehet, hogy neked igazad van, Gavrila, - dörmögtem én, meglepetve a Gavrila megjegyzésétől. - Most pedig vezess be nagybátyámhoz.

- Óh, kedves sólyom-madaram! Hiszen nem merek én sehohsem mutatkozni. Én már ötöle is félek. Félrehúzódok, szomorkodom és a virágágyak közé búvok, mikor ő erre elmenni méltóztatik.

- De mitől félsz?

- A múltkor nem tudtam a leckémet, Fomics Foma le akart térdepeltetni, én pedig nem térdepeltem le. Öreg vagyok én már arra, bátyuskám, Alekszandrovcics Szergej, hogy velem ilyen tréfát üzzenek. Urunk megharagudott, hogy mért nem engedelmeskedem Fomics Fomának. „Tudd meg, vén csont, hogy ő a te művelődésedre törekszik, a helyes kiejtésre akar

téged megtanítani!” Most hát abban járok, hogy a vokábulumokat bemagoljam. Fomics Foma kijelentette, hogy este megint exáment fog tartani.

Úgy tetszett nekem, mintha itt valami homály volna. Azzal a francia nyelvvel valami történhetett - gondoltam magamban - amit az öreg nem tud nekem előadni.

- Mondd csak, Gavрила, milyen ember az? Magas termetű? Tekintélyes?

- Már hogy Fomics Foma? Nem, bátyuskám; aféle hitvány emberke.

- Hm! Megállj csak, Gavрила; talán rendbe lehet ezt hozni valahogy', sőt meg is ígérem neked, hogy rendbe hozom. De hol van a nagybátyám?

- Az istállók mögött a parasztokat fogadja. Kapitonovkából vannak itt kérő szóval a vének. Meghallották, hogy át akarják őket íratni a Fomics Foma nevére. Azért könyörögnek, hogy ne tegyék ezt velök.

- De miért az istállók mögött?

- Fél, bátyuskám.

És csakugyan: nagybátyámat az istállók mögött találtam. Ott állt egy kis téren a parasztok csoportja előtt, akik hajlongtak és valamit, nagyon kértek. Nagybátyám hévvel magyarázott nekik valamit. Odamentem és megszólítottam, ő megfordult s egymás karjaiba borultunk.

Rendkívül megörült nekem, öröme átment az elragadtatásba. Ölelgetett, kezemet szorongatta... Mintha az édes fiát kapta volna vissza, aki valami halálos veszedelemből menekült meg. Mintha megjelenésemmel őt is valami halálos veszedelemtől mentettem volna ki, mintha zavart helyzetének megoldását hoztam volna magammal, mintha boldogságot és egész életre való örömet szereztem volna úgy neki, mint mindazoknak, akiket ő szeret. Nagybátyám nem fogadta volna el azt, hogy ő csak maga legyen boldog. Az öröm első rohamai után hirtelen annyira tenni-venni kezdett, hogy végre egészen belezavarodott. Elhalmozott kérdésekkel, rögtön be akart vezetni a családjához. Már el is indultunk, de aztán visszafordult, mert előbb be akart mutatni a kapitonovkai parasztoknak. Azután - amint erre jól emlékszem - valamiért valami Korovkin úrról kezdett beszélni, hogy az a Korovkin valami rendkívüli ember, akivel ő tegnapelőtt az országúton találkozott s akit most igen türelmetlenül vendégül várt. Azután Korovkint elhagyva, valami egyébéről kezdett beszélni. Én szeretettel néztem őt. Sietős kérdőszöködéseire felelgetve azt mondtam, hogy szeretnék szolgálatba lépni és tovább is foglalkozni a tudományokkal. Amint a tudományok szóba kerültek, nagybátyám összevonta a szemöldökét és igen komoly arcot öltött. Megtudván, hogy az utóbbi időkben ásványtannal foglalkoztam, felkapta a fejét s oly büszkén nézett széjjel, mintha ő maga, minden idegen segítség nélkül fedezte volna fel és írta volna meg az egész ásványtant. Említettem már, hogy a „tudomány” említésénél ő a legönzetlenebbül, a legnagyobb áhítattal viselkedett, annyival inkább, mert ő maga határozottan semmihez sem értett.

- Eh, barátom, mégis csak vannak a világon emberek, akik az összes mélyen rejlő titkokat ismerik! - mondta nekem egyszer elragadtatástól csillogó szemekkel. - Ül az ember az ilyenek közt, hallgatja őket, pedig jól tudja, hogy semmit meg nem ért, azért mégis oly jól esik a szívének. S miért? Azért, mert abban haszon van, ész van, közös boldogság van! Értem én ezt. Például én most vasúton utazom, de meglehet, hogy az én Iljusám már a levegőben fog repülni. No és a kereskedelem, az ipar, ezek a - hogy úgy mondjam - áramlatok... vagyis azt akarom mondani, hogy bármint forgassuk is, ezek mind igen hasznos dolgok. Úgy-e bizony hasznosak?

De térjünk vissza a találkozáshoz.

- No várj csak barátocskám, várj, - mondotta szapora szóval és kezét dörzsölve - majd látsz egy embert! Mondhatom neked: ritka egy ember, tanult ember, a tudomány embere; száz esztendeig is fognak róla beszélni. Úgy-e: szép kifejezés, hogy „száz esztendeig is fognak róla beszélni!” Ezt maga Foma mondta így... Várj csak, megismertetlek vele.

- Fomics Fomáról beszél bátyám?

- Nem, barátom, nem! Hanem Korovkinről. Hiszen Fomáról is... ő is... De most Korovkinről beszéltem, - tette hozzá, valamiért elveresedve és szinte megzavarodva, mihelyt Foma szóba került.

- Micsoda tudományokkal foglalkozik az, bátyám?

- Tudományokkal, barátocskám, általában tudományokkal. Csak nem tudom megmondani, hogy voltaképpen milyenekkel, csak annyit tudok, hogy tudományokkal. Hogy' beszél az a vasutakról! És tudod, - tette hozzá nagybátyám félig suttogva, jobb szemével jelentősen hunyorogva - kissé aféle szabadgondolkodó! Ezt különösen akkor vettem észre, mikor a családi boldogságról beszélt. Csak azt sajnálom, hogy keveset értettem belőle (nem értem rá), különben most mindent apróra elmondanék neked. Ezenfelül a lehető legnemesebb tulajdonságokkal felruházott ember! Meghíttam ide vendégségbe. Minden percben várom.

Ezalatt a parasztek tátott szájjal, meredt szemmel néztek rám, mint valami csudára.

- Nézze csak, édes bátyám, - vágtam én közbe - úgy látom, hogy megzavartam a parasztockákat. Nekik bizonyára fontos dolguk volna. Mit akarnak? Megvallom, hogy valamit sejtek és nagyon szeretném őket meghallgatni...

Nagybátyám erre rögtön sűrögni-forogni kezdett.

- Ah, igazad van! Erről el is feledkeztem. De hát... mit csináljak velük? Azt gondolják - és szeretném tudni: melyikök jött erre a gondolatra, - hogy én átadom őket, átadom az egész Kapitonovkát, - hiszel emlékszel még Kapitonovkára? Gyakran jártunk oda még Katyával is esténként sétálni, - hát hogy odaadom az egész Kapitonovkát az összes, hatvan főnyi jobbgysággal együtt Fomics Fomának! „Mi nem akarunk tőled elmaradni, azzal vége!” - azt mondják.

- Hát nem igaz, kedves bátyám? Nem adja oda Kapitonovkát? - kiáltottam fel kitörő örömmel.

- Eszem ágában sincs; soha ilyenre nem is gondoltam. Hát te kitől hallottad? Egyszer véletlenül elszóltam magamat - és rögtön továbbadták. De miért nem tetszik nekik Foma? No majd megismertetlek vele, Szergej, - tette hozzá, félénken nézve rám, mintha bennem is Fomics Foma ellenségét gyanította volna. - Kedves barátom, az olyan derék ember...

- Nekünk nem kell! Rajtad kívül senki sem kell! - jajdultak fel a parasztek teljes kórusban. - Te nekünk apánk vagy, mi pedig a te fiaid vagyunk!

- Kedves bátyám, - szóltam én, - Fomics Fomát én még nem láttam, de... nézze, kérem... egyet-mást hallottam felőle. Elárulhatom önnek, hogy találkoztam ma Bachsejev úrral. Különben pedig erre a dologra nézve nekem megvan a magam véleménye. Mindenesetre bocsássa most el a parasztockákat, aztán beszéljük meg ketten, tanuk nélkül a dolgot. Megvallom: éppen ezért jöttem ide.

- Helyes, nagyon helyes! - kapott rajta a nagybátyám. - A parasztockákat elbocsátjuk, azután megbeszéljük a dolgot, tudod: úgy barátságosan, alaposan. No, - folytatta szapora szóval, a parasztekhez fordulva, - most távozzatok, barátaim. És ezután is hozzám, egyenesen csak hozzám forduljatok, ha valamit akartok; egyenesen hozzám, bármikor is.

- Jóltevőnk! Te nekünk apánk vagy, mi a te fiaid! Ne adj ki bennünket Fomics Fomának! Ezt kéri minden szegény ember! - kiabálták megint a parasztok.
- Óh, bolondok! Hiszen mondtam már, hogy nem adlak oda benneteket!
- Máskülönben minket is megtanít! Már az ittenieket is mind megtanította.
- Talán bizony titeket is franciául tanít? - kiáltottam én csaknem ijedten.
- Nem, bátyuskám, eddig még megőrzött bennünket az Isten, - felelt egy paraszt, bizonyára valami bőbeszédű, rőt szakállú ember, végképen kopasz tarkóval, hosszú, ékalakú, ritka szakállával, amely beszéde közben ide-oda rengett, mintha külön élete lett volna. - Nem, uram, eddig még megőrzött bennünket az Isten.
- Hát akkor mire tanítaná kendteket?
- Arra tanít, tekintetes uram, hogy a mi felfogásunk szerint az jön ki belőle, hogy arany ládikát vegyünk és réz garasokat rakjunk belé.
- Micsoda réz garasokat?
- Szergej! Megtévesztenek; szószátyárkodás az egész! - kiáltott nagybátyám elkeseredve és roppantul megzavarodva. - Ezek a bolondok nem értették meg, amit ő nekik mondott. Ő csak úgy... szó sincs réz garasokról... Te pedig nem értesz ehhez, minek darálsz, - tette hozzá nagybátyám, szemrehányással fordulva a paraszt felé; - jót akarnak neked, bolondnak, te pedig nem érted ezt meg és kiabálsz.
- De kedves bátyám, hát a francia nyelv?
- Az csak a kiejtés végett, Szerjozsa,⁷ egyesegyedül a kiejtés végett, - mondta nagybátyám valami könyörgő hangon. - Ő maga mondja, hogy a kiejtés végett... Különös históriája van ennek, te azt nem tudod, hát nem is ítéld felőle. Előbb mindent meg kell vizsgálni, csak azután vádolni... Vádolni könnyű!
- Hát akkor mit akartok! - kiáltotta hevesen, a parasztokra. - Mondjatok meg neki mindent egyenesen, hogy így ez nem lehet, Fomics Foma, hanem emígy kell. Hiszen arra való a nyelvetek.
- Hol van olyan egér, bátyuskám, amely a kandúr nyakára merné kötni a csengőt! „Én téged, ostoba parasztot tisztaságra és rendre akarlak szoktatni”, - azt mondja. „Miért nem tiszta az inged?” - Mert örökös izzadásban élünk, azért nem tiszta. Nem vehetünk mindennap tisztát. A tisztaságtól nem támadsz új életre, a szennytől meg nem pukkadsz, - amint mondani szokták.
- A minap odajött a csűrbe, - szólalt meg egy másik, természetes, sovány paraszt, csupa foltos ruhában, hitvány bocskorban, láthatóan azok közül való, akik soha sincsenek valamivel megelégedve és mindig tartanak készenlétben valami mérges szót. Idáig a többi paraszt háta mögött húzta meg magát, sötéten hallgatott és arcán az egész idő alatt valami kétértelmű, keserűen alattomos gúny tévelygett, - odajött a csűrbe: „Tudjátok-e, - azt mondja - hogy hány versztnyire van tőlünk a nap?” Hát ki tudhatná azt? Az efelé tudomány, uraknak való, nem nekünk. „Nem, - azt mondja - te ostoba paraszt vagy, a magad javát sem ismered fel, én azonban - azt mondja - asztrolomus vagyok. Én ismerem az Istennek minden planétáját”.
- No és megmondta, hogy hány versztára van a nap? - kérdezte nagybátyám rögtön felderülve és nekem vidáman integetve, mintha azt akarta volna mondani: „várj csak, mi lesz ebből”.

⁷ A Szergej név dédelgető formája.

- Igenis, mondott valami sokat, - felelt kelletlenül a paraszt, nem várva ilyen kérdést.
- De mennyit mondott? Határozottan mennyit?
- Azt a nagyságos úr jobban tudhatja, mink tudatlan nép vagyunk.
- Én tudom is barátocskám, de te emlékszel-e rá?
- Hát több százat vagy ezeret mondott, hogy annyi lesz. Valami sokat mondott. Három szekérré sem férne el.
- Nohát, el ne felejtse ezt, barátom. Te talán azt gondoltad, hogy vagy egy versztányira vagyunk a naptól, kézzel is elérhetjük. Nem úgy van az barátocskám; a föld - látod-e - gömbölyű golyóbis, érted? - folytatta nagybátyám, kezével a levegőben gömbformát rajzolva.

A paraszt keserűen mosolygott.

- Igen, gömbölyű golyóbis. Magamagától ott áll a levegőben és a nap körül forog. A nap pedig egy helyben áll; neked csak úgy tetszik, hogy jár! Így áll a dolog! És ezt a tengereket járó Cook kapitány fedezte fel... Különben az ördög tudja jobban, hogy ki fedezte fel, - tette hozzá halkabban, felém fordulva. - Én magam semmit sem tudok, barátocskám... Hát te tudod-e: mennyire van a nap tőlünk?
- Tudom, kedves bátyám, - feleltem, bámulattal nézve ezt a jelenetet; - de én azt gondolom, hogy a tanulatlanság - természetesen, - szintén rendetlenség; de másfelől a parasztot csillagászatra tanítani...
- Igen, igen, rendetlenség, - kapott örömmel a szón nagybátyám, rendkívül sikerültnek találva ezt a szót. - Nemes gondolat! Igenis: rendetlenség! Ezt én mindig mondtam... vagyis soha nem mondtam, de mindig gondoltam. Halljátok! - kiáltott a parasztokra - a tanulatlanság is rendetlenség, piszok. Ezért akart titeket Foma tanítani. Jóra akart ő titeket oktatni - ez hát nem baj. Ez, barátaim, szintén közszolgálat, felér minden hivatalos tevékenységgel. Hát ilyen dolog az a tudomány. No, jól van, barátaim! Távozzatok békével; örülök, hogy láttalak benneteket... legyetek nyugodtak, nem hagylak el benneteket.
- Védj meg bennünket, apánk!
- Ne hagyj bennünket, bátyuskánk!

És a parasztok térdre borultak.

- No, no, ez már bolondság! Csak az Isten és a cár előtt boruljatok le, ne én előttem... Most pedig menjetek, viseljétek jól magatokat, érdemeljétek meg, hogy jól bánjanak veletek... és a többi... Tudod-e, - fordult hozzám örömtől ragyogó arccal, mihelyt a parasztok elmentek, - a parasztocskákat szeretni: jóra való dolog és néminemű ajándékokok sem ártanak. Adok nekik valamit, - mi? Mit gondolsz? A te megérkezésed emlékére. Adjak nekik valamit vagy ne?
- Úgy látom, kedves bátyám, hogy ön olyan jótékony ember, akár csak Szilin Frol.
- Enélkül nem lehet, barátocskám, csekélység az egész. Már régen akarok nekik valami ajándékot adni, - tette hozzá mentegetődzve. - Aztán nevetségesnek tartod te azt, hogy én a parasztokat tudományra oktatom? Ezt én csak örömben cselekszem, azért való örömben, hogy téged láthatlak, Szerjozsa. Egyszerűen csak azt akartam, hogy tudja meg a paraszt is: milyen messzire van tőlünk a nap és hogy eltássa rá a száját. Mulatságos azt látni, barátocskám, mikor ő úgy eltátja a száját... szinte örül neki az ember. Hanem aztán ott, a vendéglátóban, tudod: ne beszélj arról, hogy én a parasztokkal tanácskoztam. Készakarva rendeltem

őket az istállók megé, hogy meg ne lássanak bennünket. Amott nem lehetett: az ügy kényes; különben ők is loppal jöttek ide. Leginkább az ő kedvükért tettem...

- Nahát, kedves bátyám, íme: megjöttem, - szóltam, megváltoztatva a beszéd tárgyát, hogy mentől előbb rátérhessek a fődologra. - Bevallom, hogy levele annyira meglepett, hogy én...

- Kedves barátom, egy szót se erről, - vágott közbe nagybátyám, mintha megijedt volna; még a hangját is meghalkította; - később majd minden tisztázódni fog, később. Meglehet, hogy vétettem is ellened, sőt nagyot vétettem, de...

- Én ellenem vétett volna, kedves bátyám?

- Majd később, barátocskám, később, később! Minden tisztázódni fog. De milyen derék legény lett belőled! Oh, te kedvesem! Hogy' vártalak már! Ki akartam előtted önteni... hogy úgy szóljak... hiszen te tudományos ember vagy... te vagy nekem egyetlen emberem... te és Korovkin. Meg kell említenem, hogy te rád itt mindenki neheztel. Vigyázz, légy óvatos, valami hibát el ne kövess.

- Én rám neheztelnek? - kérdeztem, meglepetten nézve nagybátyámra s nem értve, hogy mivel haragíthattam magamra olyan embereket, akiket egyáltalában nem is ismerek. - Én rám neheztelnek?

- Te rád barátom. Mit tehetünk róla! Fomics Foma kissé... no és ő vele együtt mamácska is. Általában: vigyázz, légy tisztelettudó, ne mondj ellent, főképpen pedig légy tisztelettudó...

- Már hogy Fomics Foma iránt, kedves bátyám?

- Mit tehetünk, barátocskám! Hiszen én őt nem pártolom. Tény, hogy ő talán sok fogyatékos-sággal megvert ember, sőt most is, ebben a pillanatban... Ah, kedves Szerjocsám, mennyire nyugtalanít engem mindez! Pedig hogy' el lehetne mindezt simítani, milyen könnyen elégedettek és boldogok lehetnének valamennyien! De hát van-e ember hiba nélkül? Hiszen mink sem vagyunk aranyból!

- De, kérem, kedves bátyám! Vegye tekintetbe, hogy miket csinál az az ember!

- Eh, barátom! Az egész csupa szószátyárkodás. Elmondok például valamit: most ő haragszik rám s mit gondolsz, miért? Különben lehet, hogy én vagyok a hibás. Jobb ha majd később mondom el...

- Különben, kedves bátyám, nekem ebben a dologban meg van a magam véleménye, - szakítottam őt félbe, sietve, hogy véleményemet előadjam. Különben mind a ketten siettünk. - Először is: Fomics Foma régebben házibolond volt: ez őt elkésérítette, ideálját megalázta; ezért lett olyan haragos, beteges, bosszúálló természetű, úgyszólván az egész emberiség iránt. De ha kibékítik őt az emberekkel, ha visszaadják őt maga-magának...

- Úgy van, úgy van! - kiáltott fel nagybátyám megörülve, - tökéletesen úgy van! Ezek igen nemes gondolatok. Nemtelenség és szégyen volna, ha őt elítélnénk. Úgy van! Ah, kedves barátom, te megértesz engem, te örömet hoztál nekem. Csak ott jönne már rendbe a dolog. Tudod: én most nem is merek odamenni. Te most megjöttél s én most bizonyosan kikapok.

- Ha úgy áll a dolog, kedves bátyám, akkor én... - mondtam, e fura kijelentéstől megzavarodtan.

- Nem, nem, nem! A világ minden kincséért sem! - kiáltott fel, megkapva a kezemet. - Te az én vendégem vagy s ezt én így akarom.

Mindez nagy csodálkozásba ejtett.

- Kedves bátyám, mondja meg most mindjárt, hogy minek hítt ide engem? - szóltam erélyesen; - mit vár ön tőlem és főképpen mi az, amit én ellenem vétett?

- Kedves barátom, ne faggass! Majd később! Később minden tisztázódik. Talán sokban is hibáztam, de mint becsületes ember akartam cselekedni és... és... neked feleségül kell őt vened. Ezt meg kell tenned, ha csak egy cseppnyi nemes érzés van benned! - tette hozzá valami hirtelen támadt érzésétől egészen elpirulva, miközben felindultan, erősen megszorította a kezemet. - De elég, szót se többet! Mihamar megtudsz mindent. Aztán tőled függ... Az a fő, hogy ott megtelessél, jó hatást gyakorolj. Az a fő, hogy zavarba ne jöjj.

- De mondja csak, bátyám, kik vannak ott önöknél? Bevallom: én oly ritkán fordultam meg társaságban, hogy...

- Hogy egy kissé félsz? - szólt közbe nagybátyám mosolyogva. - Eh, oda se neki! Ne félj, csupa hozzánk tartozók vannak ott. Az a fő, hogy ne félj, hogy bátran viseld magad. Szinte féltelek. Azt kérdezed, hogy kik vannak ott? Hát kik volnának... Először is: a mamám, - kezdte sietve. - Emlékszel még az én mamámra? A legjobb, legnemesebb szívű öregasszony; mondhatni, hogy csupa igénytelenség; kissé régi módi, de az még jobb. No, tudod, néha szeszélyeskedik; én rám most haragszik, de hát én vagyok a hibás... jól tudom, hogy hibás vagyok. Hiszen ő végre is - amint mondani szokás - *grande dame*, tábornokné... férje kiváló ember volt: először is tábornok, művelt ember; vagyont ugyan nem hagyott maga után, de sok sebesülése volt ám; egy szóval: kivívta az elismerést. Azután ott van Perepelicüna kisasszony. No, ez... nem tudom... az utóbbi időkben olyan... olyan különös karakter... Különben nem lehet őket elítélni... Bánom is én őt! Azután, barátocskám, a nőtestvérem, Iljinyicsna Praszkovja. No, erről nem sokat lehet mondani: egyszerű, jó teremtés; kissé sokat sűrög-forog, hanem aztán a szíve! Különösen a szívét nézd; már megélemedett leány, de tudod, az a különös ember, Bachcsejev, úgy látom: kurizál neki és meg akarja kérni. De erről hallgass! Egy szót se! Titok! No, ki is van még a mieink közül? A gyerekekről nem beszélek, majd meglátod őket. Iljusának holnap van a nevenapja... No és! Csaknem elfelejtettem: itt vendégeskedik már egy hónap óta Mizincsikov Ivanücs Iván; ez neked, amint tudom, másod-unokatestvéred; igenis: másod-unokatestvéred. Nemrégén lépett ki a huszároktól, mint hadnagy, még fiatal ember. Rendkívül nemes szívű! De, tudod, annyira elpazarolta mindenét, hogy én nem is tudom, hogy' fecsérhelhetett el annyit. Egyébaránt alig volt neki valami vagyonszája; hanem azt is elpazarolta, adósságokba keveredett... Most itt tartózkodik. Idáig én őt nem is ösmertem; magától jött ide, bemutatkozott. Kedves, jó, szelid, tisztelettudó. Soha senki a szavát sem hallja; egyre hallgat. Foma elnevezte őt csupa tréfából „hallgatag ismeretlennek”, - fel se veszi, nem haragszik érte. Foma meg van vele elégedve; azt mondja Ivánról, hogy nem valami lángész. Különben Iván semmiben sem mond neki ellent, sőt mindenben igazat ad neki. Hm! Olyan levert ember... No, de hagyjuk ezt! Majd meglátod őt magad. Vannak városi vendégek is: Obnoszkin Szemjonücs Pavel az anyjával; fiatal, de a lehető legnagyobb eszű ember; valami megállapodott, rendíthetetlen jellem... Csak nem tudom magamat jól kifejezni, hozzáteszem még, hogy rendkívül jóerkölcsű; szigorúan morális. No, meg itt vendégeskedik még egy Ivanovna Tátjana nevű hölgy, aki talán távoli rokonság is, - te nem ismered; - leány, de már nem fiatal - ezt be kell ismerni... de igen kellemes leányzó, amellet olyan gazdag, barátocskám, hogy két Sztjepancsikovót is megvehet; vagyont csak nemrégén kapta, addig alig lézengett. Arra kérlek, Szerjozsza, hogy légy óvatos: ő olyan beteges... tudod: valami fantazmagória van a karakterében. Tudod: sok szerencsétlenségen ment át - hiszen te nemesszívű vagy, megérted ezt. A szerencsétlenül járt emberek iránt még nagyobb kímélettel kell lennünk. Különben nehogy valamit gondolj! Persze neki is vannak fogyatékságai: néha elsieti magát, hamar kibök valami szót, nem azt a szót használja, amelyet kellene, de azért ne gondold, hogy hazudik... minden az ő - hogy úgy mondjam -

tiszta, nemes szívéből fakad, vagyis ha füllent is néha, hát az - hogy úgy szóljak - lelkének csupa túlárado nemességéből ered - érted?

Úgy láttam, hogy nagybátyám rettenetes zavarban volt.

- Hallja csak, kedves bátyám, - szoltam, - én önt olyan nagyon szeretem... engedjen meg egy őszinte kérdést: feleségül akar-e venni itt valakit vagy sem?

- Kitől hallottad? - felelt nagybátyám, elpirulva, mint a gyerek. - Elmondok neked mindent, kedves barátom: először is, én nem házasodom meg. Mamám, részben a nőtestvérem, de főképpen Fomics Foma, akit mamám imádva tisztel - és méltán, nagyon méltán: nagyon sokat tett ő a mamáért, - mind azt akarják, hogy vegyem feleségül ezt a tulajdon Ivanovna Tátjánát - már hogy az egész család iránt való célszerűségből. Természetes, hogy javamat akarják - ezt én megtudom érteni; de én semmi kincsért sem házasodom meg, ezt erősen felfogadtam magamban. Ennek ellenére valahogy nem tudtam nekik mit felelni: sem igent, sem nemet nem mondtam. Ez mindig így szokott velem lenni, kedves barátom, ők aztán azt hitték, hogy én beleegyezésemet adtam és okvetlenül azt akarják, hogy holnap a családi ünnepen nyilatkozzam... ezért a nagy készülődés a holnapi napra s én azt sem tudom, mihez fogjak. Ezenkívül Fomics Foma - azt sem tudom: miért? - megharagudott rám; mama hasonlóképpen. Bevallom, hogy csak téged vártalak, meg Korovkint... ki akartam önteni előttem, hogy úgy szóljak...

- Mit segíthet itt Korovkin, kedves bátyám?

- Segíthet, barátom, segíthet, - olyan ember az, barátom! Egy szóval: tudományos ember! Úgy bízom benne, mint az erős sziklahegyben: mindenható ember. Hogy' beszél az, a családi boldogságról! Megvallom: te rád is számítottam; gondoltam magamban: te észretéridet őket. Ítéld meg magad: tegyük fel, hogy én hibás vagyok, valóban hibás - ezt én magam belátom; nem vagyok én érzéketlen. De azért csak meg lehet nekem valamikor bocsátani! Akkor aztán milyen jól élnék!... Eh, barátocskám, hogy' megnőtt az én Szásurkám!⁸ Akár rögtön esküvőre lehet vinni! Hát Iljuska! Holnap van a nevenapja. Szásurka miatt aggódom - ez a baj!

- Kedves bátyám, hol van az útításkám? Szeretnék átöltözni; rögtön itt leszek, aztán...

- A mezzaninon van, barátom, a mezzaninon. Előre úgy intézkedtem, hogy téged a mezzaninon helyezzenek el, hogy senki meg ne lásson. Igen, át kell öltözködnöd! Ez helyes, nagyon helyes. Azalatt én azokat majd lassankint előkészítem. Aztán az Isten nevében! Tudod, barátocskám, egy kis ravaszág nem árt. Az ember akaratán kívül is Talleyranddá lesz. De oda se neki! Most azok ott teáznak. Foma mihelyt felébred, rögtön teázni akar; hát - tudod - legjobb is az... No, most elmegyek, te pedig siess, ne hagyj magamra: valahogy kellemetlenül érzem magamat egyedül. Megállj csak! Még egy kérésem van hozzád: ott majd ne kiálts úgy rám, mint az imént itt rám kiáltottál - mi? Inkább később, ha meg akarsz valamit jegyezni; majd négy szemközt teszed meg itt a megjegyzésedet; addig azonban valahogy végy erőt magadon, várj! Tudod: én már anélkül is benne vagyok ott a szószban. Haragusznak...

- Kedves bátyám, mindabból, amit láttam és hallottam, én azt következtetem, hogy...

- Hogy én papucs vagyok. Csak mondd ki bátran, - vágott közbe egész váratlanul. - Nem tehetek róla, barátom. Már magam sem ismerem magamat. No, hát eljössz? - Jere mentől hamarabb, várlak!

Felmentem, sietve kinyitottam az útításkámat, nem feledvén nagybátyám meghagyását, hogy mentől hamarabb vissza, lejöjjenek. Öltözés közben vettem észre, hogy még úgy szólván semmit

⁸ Szása, Szásurka az Alekszandra kicsinyítő, dédelgető formái.

sem tudtam meg abból, amit meg akartam volna tudni, bár egész egy órahosszat beszéltem nagybátyámmal. Ez nagyon meglepett. Csak egy volt előttem némiképpen világos: nagybátyám még mindig azt kívánta, hogy én megnősüljek; következésképpen az ellenkező hírek - nevezetesen, hogy nagybátyám szerelmes volna az illető nőbe, - helytelenek. Emlékszem, hogy nagyon izgatott voltam. A többi közt az a gondolatom támadt, hogy idejövetelemmel és hallgatásommal nagybátyám előtt csaknem beleegyezésemet adtam, ígéretet tettem, végképpen lekötöttem magamat. „Nagyon könnyen kiejt az ember egy bizonyos szót - gondoltam magamban, - amellyel örökre, kezén, lábán megköti magát. Én pedig még nem is láttam a leendő menyasszonyomat.” Azután, meg: miért olyan ellenségem nekem az egész család? Miért fogadják ellenszenvvel az én megérkezésemet, - mint, nagybátyám állítja. És micsoda furcsa szerepet játszik nagybátyám itt, a saját házánál? Honnan ez a titokzatosság? Miért ez a folytonos ijedezés, gond? Megvallom, hogy mindez egyszeribe teljes képtelenségnek tűnt fel előttem s regényes és hősies ábrándjaim rögtön elrepültek, mihelyt összeütközésbe jöttem a valósággal. Csak most, a nagybátyámmal folytatott beszélgetés után láttam meg, hogy mennyire értelmetlen és excentrikus az ő terve s megértettem, hogy ilyen terv, ilyen körülmények között egyesegyedül csak nagybátyámtól telhetett ki. Megértettem azt is, hogy én, mikor az ő első hívására, ajánlatától elragadtatva nyakra-főre idesiettem, nagy bolondságot követtem el. Siettem felöltözni; aközben annyira elfoglaltak izgalmas gondolataim, hogy kezdetben észre sem vettem a nekem segédkező inast.

- Az Adél-színű nyakkendő tetszik felkötni vagy pedig ezt a babost? - kérdezte az inas, valami szokatlan, ízetlen udvariassággal fordulva hozzám.

Ránéztem s mindjárt láttam, hogy ő is megérdemli érdeklődésemet. Még fiatal ember volt, inasi állásához képest igen szépen öltözve, akárcsak valamely kormányzósági ficsúr. Látható volt, hogy nem minden cél nélkül öltött fahéj színű frakkot, fehér nadrágot, szalmaszínű mellényt, rózsaszínű nyakkendőt és lakkos félcipőt. Mindez rögtön elárulhatta a fiatal piperkőc finom ízlését. Az óraláncát is minden bizonnyal ilyen célból fitogtatta. Arca halvány, szinte zöldes volt, orra nagy, nyerges, vékony, szokatlanul fehér, mintha porcellánból lett volna. Vékony ajkainak mosolygása valami szomorúságot, de finom szomorúságot mutatott. Nagy, dülledt szemei mintha üvegből lettek volna s szokatlanul tompán néztek ugyan, mindazáltal azokban is finomság fénylett. Vékony, puha fülei csupa finomságból vattával voltak bedugva. Hosszú, ritka, szőke haja csigákba volt szedve és megpomádézva. Keze fehér, tiszta, jól megmosott - aligha nem rózsavízben; ujjai hosszú, piperkőcösen megnövesztett, rózsaszínű körmökben végződtek. Mindez elkényeztetésre, dologkerülő piperkőcre vallott. Selypített és igen divatosan elnyelegezte az *r* betűt, szemét hol felvetette, hol lesütötte, sóhajtozott és hihetetlenül illegett. Illatszerektől szaglott. Termete nem magas, gyenge, hitvány, járás közben valahogy különösen pukkedlizett, amit valószínűleg a legnagyobb finomságnak tartott. Egy szóval: át meg át volt hatva finomságtól, szubtilitástól és méltóságának rendkívüli érzésétől. Ez utóbbi sajátsága - nem tudom: miért - nekem első tekintetre nem tetszett.

- Hát ez Adél-színű nyakkendő? - kérdeztem, szigorúan ránézve a fiatal emberre.

- Igenis, Adél-színű, - felelt rendületlen finomsággal.

- Hát Agraféna-színű nincs?

- Nincs. Olyan nem is lehet.

- Miért ne lehetne?

- Az Agraféna név nem illedelmes.

- Nem illedelmes? Miért?

- Tudnivaló, hogy miért: az Adél-név legalább külföldi név, úri név; Agrafénának pedig akármelyik parasztasszonyt lehet nevezni.

- Megbolondult vagy mi lelte?

- Nem bolondultam én meg, eszemnél vagyok. Hát hiszen - önnek szabadságában áll, hogy akármilyen szókkal illessen; de az én beszédemmel sok generális, sőt több fővárosi gróf, is meg volt elégedve.

- Hogy hívnak?

- Vidopljászovnak.

- Á! Hát te vagy az a Vidopljászov!

- Igenis, én.

- No, várj csak barátom, majd te veled is megismerkedem.

„Mintha valami bolondok házába kerültem volna”, - gondoltam magamban, amint lefelé mentem.

IV. Teánál.

A teázó szoba arra a terrasra nyílt, amelyen az imént Gavrilával találkoztam. Nagybátyámnak a találkozásra vonatkozó titokzatos intelmei nagyon nyugtalanítottak azalatt, míg vártam. A fiatalság néha mérhetetlenül önhitt, a fiatal önhittség pedig legtöbbször félénk. Ezért rendkívül kellemetlen érzést okozott nekem az, hogy mihelyt az ajtón beléptem és a teázó asztal mellett ülő társaságot megláttam, véletlenül megbotlottam a szőnyegben, meginogtam. Igyekeztem egyensúlyomat megtartani, de akaratlanul a szoba közepéig lódultam. Annyira megzavarodtam, mintha egyszerre tönkretettem volna előmeneteletem, becsületemet és jó nevemet, megálltam mozdulatlanul, elvörösödtem, mint a rák és szótlanul meredtem a jelen-voltakra. Erről az esetről, mely máskülönben igen jelentéktelen, csak azért emlékezem meg, mert nagy befolyással volt csaknem egész napon át a lelkiállapotomra, következésképpen az elbeszélésemben szereplők némelyikére is. Megpróbáltam meghajtani magamat, de ezt sem hajtva egészen végre, még jobban elvörösödtem, aztán nagybátyámhoz siettem és megfogtam a kezét.

- Jó napot, kedves bátyám, - szoltam lihegve, egészen valami mást, valami szellemes dolgot akarván mondani, de egészen váratlanul csak azt mondtam: „jó napot!”

- Jó napot, kedves barátom, jó napot, - felelt nagybátyám, aki miattam nagyon szenvedett, - hiszen már üdvözlöttük egymást. De ne légy olyan zavart, - tette hozzá sűgva, - ilyesmi bárkivel is megeshetik, sőt még rosszabb is. Olyanok szoktak történni, hogy szeretne az illető nyomban elsűllyedni. Most pedig, engedje meg, mamácskám, hogy ime: bemutassam a mi ifjú emberünket; egy kicsit megzavarodott, de azért bizonyosan meg fogja ön őt szeretni. Öcsém, Alekszandrovics Szergej, - tette hozzá, az egész társaság felé fordulva.

De mielőtt elbeszélésemet folytatnám, engedje meg, kedves olvasóm, hogy bemutassam önnek az egész társaságot, melyben oly hirtelen megjelentem. Ezt az elbeszélés rendje is megköveteli.

Az egész társaság néhány hölgyből állt, csak két férfi volt benne rajtam és nagybátyámon kívül. Fomics Foma, akit annyira szerettem volna látni s aki - mint azt már akkor éreztem - teljes hatalommal uralkodott az egész házon - nem volt jelen: távollétével tündökölt s mintha magával vitte volna a szoba világosságát. Mindenki komor, nyugtalan volt. Lehetetlen volt ezt rögtön meg nem látni: bármily zavart és lehangolt voltam abban a pillanatban, láttam például, hogy a nagybátyám csaknem éppen olyan lehangolt, mint én, bár ő mindent elkövetett, hogy nyugtalanságát csinált fesztelenséggel leplezze. Mint nehéz kő feküdt meg valami a szívünket. A szobában jelen volt két férfi egyike még igen fiatal, mintegy huszonöt éves volt, ugyanaz az Obnoszkin, akit nagybátyám az imént említett, dicsérve, milyen eszes és erkölcsös volt. Ez az úr éppen nem nyerte meg tetszésemet: minden mozdulata valami rossz tónusú választékosságot árult el; ruhája minden mutatósága mellett gyűröttnek és szegényesnek látszott; arcában is volt valami viseltesség. Fehéresszőke, vékony, svábbogaras bajusza és rosszul sikerült, csimbókós szakállkája mintha azt akarták volna jelezni, hogy tulajdonosuk független, sőt talán szabadgondolkodó ember. Egyre hunyorgott, valami kényszeredett epéséggel mosolygott, feszengett a székén és minden pillanatban rám nézett a szemüvegével, de ha feléje fordultam, azonnal leejtette szemüvegét és mintha megijedt volna. A másik úr, még szintén fiatal ember, mintegy huszonnyolc éves lehetett; ez volt az én másodunokatestvérem, Mizincsikov. Ez csakugyan rendkívül szótlanul viselkedett. Az egész teázás alatt egy szót sem szolt, nem nevetett még akkor sem, mikor valamennyien nevettek. De azt a levetséget, melyet

nagybátyám látott rajta, én nem bírtam észrevenni; ellenkezőleg, fényes, fekete szemének tekintetében határozottság és erős karakter volt látható. Mizinsikov feketeképű, feketehajú és meglehetősen csinos ember volt; igen helyesen volt öltözve - amint később megtudtam - nagybátyám számlájára. A hölgyek közül legelőször Perepelicüna kisasszonyt vettem észre szokatlanul mérges, vértelen arcával. A tábornokné mellett ült - a tábornoknéról majd később, külön szólunk, - de nem egyvonalban, hanem tisztességtudásból kissé hátrább; minden pillanatban előrehajlott és valamit sugdosott a pártfogóasszonyának. Két-három éltesebb élősdí vénasszony teljesen némán ült egymás mellett az ablaknál, tisztelettel várták a teájukat, miközben a tábornokné-matuskára meresztgették szemeiket. Magára vont a figyelmemet egy kövér, szinte szétdagadt, mintegy ötvenéves úriasszony is, aki igen izléstelenül, igen tarkán volt öltözve, amint látszott, ki is volt festve, foga pedig alig volt; fogai helyén valami megfeketült törmelék látszott; ez azonban nem akadályozta őt abban, hogy egyre tipegjen, hunyorogjon, illegjen, sőt még kacérkodjék is. Valami láncocskákkal volt teleaggatva és minduntalan felémforgatta a nyeles szemüvegét, akárcsak moszjő Obnoszkin. Ez a hölgy az Obnoszkin mamája volt. A jámbor Iljicsna Praszkovja, a néném, osztotta ki a teát. Látszott rajta, hogy szeretett volna engem a hosszú távollét után megölelni és - természetesen - sírva fakadni, de nem merte megcselekedni. Úgy látszott, hogy itt minden valami tilalom alatt van. Mellette ült egy igen csinos, feketeszemű, tizenötéves leányka; az én unokanővérem, Szása, aki gyermekes kíváncsisággal, mereven nézett rám. Végül és talán leginkább, feltűnt egy festőiesen és rendkívül fiatalosan öltözött, bár épen nem fiatal, mert legalább is harmincöt-éves, nagyon különös hölgy. Arca nagyon sovány, halvány, kiszáradt, de rendkívül élénk volt. Halvány arcán csaknem minden megmozdulásánál, minden izgulásánál, minden percben élénk pirosság mutatkozott. Már pedig minden pillanatban izgult, forgott a székén, mintha egy percig sem lett volna képes a helyén nyugodtan megülni. Engemet valami mohó kíváncsisággal nézegetett, szünetlenül odahajlott a Szásenyka vagy valamely más szomszédja füléhez és valamit suttogott, aztán azonnal a legbávább, leggyerekesebb vidámsággal nevetett. De nagy csodálkozásomra a furcsaságait mintha senki meg sem látta volna. Rájöttem, hogy ez lesz az az Ivanovna Tátjána, akiben nagybátyám kifejezése szerint valami fantasztikus volt, akit feleségül akartak ő rá kötni s akinek a gazdagsága miatt csaknem az egész ház kedvében igyekezett járni. Különben nekem megtetszettek szelíd, kék szemei s bár e szemek körül már ráncok mutatkoztak, nézésük oly báva, jóságos és vidám volt, hogy szinte igen kellemes volt velük találkozni. Elbeszélésemnek egyik igazi „hősnőjéről”, erről az Ivanovna Tátjánáról később majd bővebben szólok; életrajza nagyon érdekes.

A teázó szobában való megjelenésem után vagy öt perccel beszaladt egy igen csinos fiúcska, az én kisöcsém, Iljusa, akinek holnap készültek a nevenapját megünnepelni s akinek már most tele volt a zsebe játékszerekkel, kezében pedig egy bűgő-csigát tartott. Utána egy fiatal, csinos termetű, kissé halvány, fáradtnak látszó, de másképp igen szép leányka jött be. Fürkészően, bizalmatlanul, szinte félénken tekintett szét a jelenvoltakon, engem erősen megnézett és leült Ivanovna Tátjána mellé. Emlékszem, hogy szivem önkéntelenül megdobbant: sejtettem, hogy ez lesz az a bizonyos nevelőnő. Arra is emlékszem, hogy megjelenésénél nagybátyám gyorsan rámnézett és erősen elpirult, aztán lehajolt, kézenfogta Iljusát és hozzám hozta, hogy csókoljam meg. Azt is észrevettem, hogy Obnoszkina úrnő mereven ránézett (nagybátyámra, azután szarkasztikusan mosolyogva a nevelőnőre fordította nyeles pápaszemével a tekintetét. Nagybátyám nagyon megzavarodott s nem tudva, hogy mit csináljon, magához szólította Szásenykát, hogy bemutassa nekem, de az csak felállt, aztán komolyan, szótlanul meghajolt. Különben ez tetszett nekem, mert jól állt neki. E pillanatban a jó néni, Iljinyicsna Praszkovja, nem bírt tovább magával, abbahagyta a teaosztást s hozzámsietett, hogy megöleljen, csókoljon, de alig szoltam hozzá pár szót, rögtön felhangzott a Perepelicüna kisasszony sipítása, hogy „úgy látszik, Iljinyicsna Praszkovja megfélekedett a mamáról (a tábornoknéról),

mert a mama teát kért, kegyed meg nem ad neki, ő pedig várja”, - s Iljinyicsna Praszkovja engemet otthagya nyakrafőre sietett vissza, hogy kötelességét teljesítse.

A tábornokné, ennek a körnek a legfontosabb személye, aki előtt mindenki magára vigyázva járt, szikár, haragos vénasszony volt, egészen gyászba öltözve, - haragos különben inkább a vénségétől volt, meg attól, hogy utolsó észbeli tehetségét is elvesztette, ami azelőtt sem volt valami nagy; régebben csak bárgyú volt. A tábornokságtól még ostobább és gögösebb lett. Ha haragja kitört, akkor az egész ház olyan volt, mint a pokol. Haragját két módon szokta nyilvánítani. Az első mód a hallgatóság volt, mikor az öregasszony napokon át ki nem nyitotta a száját és makacsul hallgatott, döntött-borított, néha mindent a földre dobált, bármi került is elébe. A másik mód egészen ellenkező volt: csupa ékeseszólás. Ez rendszeren azzal kezdődött, hogy a nagymama - mert hiszen ő nekem nagymamám volt - rendkívüli búbánatba merült, várta a világ végét és az egész gazdaság tönkremenetelét, előrelátta koldus állapotát és egyéb baját, megilletődött előérzeteitől, ujján kezdte elszámolni a ráváró nélkülözéseket s eközben szinte ünnepies felbuzdulást, valami elszántságot érzett. Persze kiderült, hogy ő már mindent régen előrelátott s csak azért hallgatott, mert hallgatásra van kényszerítve „ebben a házban”. - „De hogyha őt tiszteletben tartanák, ha kellő időben őrá hallgatnának, akkor stb., stb.” Ezt a kijelentését azonnal támogatták az élősdik vénasszonyok, Perepelicina kisasszony s végül ünnepiesen megerősítette Fomics Foma. Abban a pillanatban, melyben én neki bemutatkoztam, éppen rettenetesen haragudott, mégpedig úgy látszott: az első, a hallgatóság szerint, mely a legborzasztóbb volt. Mindenki félve nézett rá. Csak az egy Ivánovna Tátjana volt rendkívül jókedvű, akinek különben határozottan minden meg volt engedve. Nagybátyám egyenesen s bizonyos ünnepiességgel vezetett engem a nagymama elé, de az savanyú arcot vágva mérgesen lökte el magától a teáscsészéjét.

- Ez az a vol-tizsér? - szól éneklő hangon, fogán keresztül szűrve a szót és Perepelicinához fordult.

Ez az ostoba kérdés végképen kihozott a sodromból. Nem tudom: miért nevezett ő engem voltizsérnak? De az ilyen kérdések még csekélységek voltak önála. Perpelicina hozzáhajolt és valamit súgott a fülébe, de ő mérgesen legyintgetett a kezével. Én tátott szájjal álltam és kérdően néztem nagybátyámra. Mindenki összenézett, Obnoszkin még vigyorgott is, ami nekem roppantul nem tetszett.

- Néha elszólja magát, kedves barátom, - súgta nekem nagybátyám, aki szintúgy megzavarodott egy kicsit, - de ez nem baj, csak olyan beszéd; az egész csak az ő jó szívéből van. Főképpen csak a szívét nézd.

- Igen, a szívét, a szívét! - hallatszott váratlanul az Ivanovna Tátjana zengő hangja, aki az egész idő alatt le nem vette rólam a szemét és sehogy sem bírt nyugodtan megülni a helyén; valószínű, hogy a suttogva kiejtett „szív” szót meghallotta.

De nem szólt tovább, bár láthatóan szeretett volna valamit mondani. Zavarba jött-e vagy másvalami történt vele, elég az hozzá, hogy egyszeribe elhallgatott, roppantul elpirult, gyorsan a nevelőnőhöz hajolt, súgott valamit annak a fülébe, aztán gyorsan eltakarta száját a zsebkendőjével és székében magát hátravetve, felkacagott, mintha hisztériája lett volna. Én nagy zavarral néztem szét; nagy csodálkozással láttam, hogy valamennyien nagyon komolyak s úgy viselkednek, mintha semmi különös sem történt volna. Persze: megértettem, hogy ki az az Ivanovna Tátjana. Végre nekem is ideadták a témat s kissé összeszedtem magamat. Nem tudom miért, de egyszerre úgy éreztem, hogy most én köteles vagyok a hölgyekkel kellemes beszélgetést kezdeni.

- Igaza volt, kedves nagybátyám - szólaltam meg, - mikor az imént figyelmeztetett, hogy könnyen zavarba jöhet az ember, őszintén bevallom - minek is leplezzem? - folytattam keresett mosollyal Obnoszkina úrnő felé fordulva, - hogy én idáig nem igen ismertem a női társaságot s most, mikor itt oly váratlanul megjelenhettem, úgy tetszett, hogy helyzetem a terem közepén igen nevetséges lehetett, olyan voltam, mint egy szalmazsák, - igaz-e? Olvasta ön a „Szalmazsák” regényt? - végeztem be, érezvén, hogy egyre jobban megzavarodom, hogy őszinteségemért pirulok, miközben fenyegetően néztem Obnoszkinra, aki még mindig vigyorgott s nézésével egyre tetőtől-talpig végigméretegetett.

- Úgy van, úgy van! - kiáltott fel nagybátyám rendkívül élénken, őszintén megörülve, hogy a beszéd mégis csak megkezdődött s én összeszedtem magamat. - Az még semmi sem, barátom, amit te mondasz, hogy zavarba jöhet az ember. Jól van, megzavarodik az ember, de én egy első bemutatkozásomra még füllentettem is, akár hiszed, akár nem. Bizisten, érdekes ezt meghallgatni, Petrovna Anfisza, annyit mondhatok. Amint tiszthelyettesi rangomat megkaptam, sietek Moszkvába, ajánló levelemmel felkeresek egy előkelő hölgyet - helyesebben mondva: igen gögös nő volt az illető, valójában pedig épen nem valami jó teremtés, bármit mondjanak is. Bemegyek - fogadnak. A vendéglátó terem telve van várakozókkal, főképpen nagyfejűekkel. Meghajtom magamat, leültem. A hölgy legelső kérdése hozzám: „No, bátyuskám, van-e valami vagyonkája?” Nekem pedig egy csirkém sem volt. Mit feleljek? Végképen megzavarodtam. Mindenki rám néz. (No most, tiszthelyettes uracskám.) Ugyan, miért ne mondhattam volna, hogy nincs? Ez nemes felelet is lett volna, mert igazat is mondtam volna. De nem bírtam magammal. „Van - mondok - tizenhét főnyi jobbgységom.” Hogy’ jutott eszembe ez a tizenhetes szám? Már ha füllentettem, hát füllenthettem volna kerek számot, nem igaz? Egy perc múlva ajánló levelem folytán kisült, hogy olyan szegény vagyok, mint a templom egere s hozzá még hazudtam is. Mit tehettem? Hamarosan elpárologtam és soha be nem tettem többé oda a lábamat. Hiszen nekem akkor még semmi vagyonom sem volt. Az, ami most van, háromszáz lélek, Matvéjics Athanáz nagybátyámtól, kétszáz pedig Kapitovka faluban, melyet még régebben Pánfilovna Akulina nagynénémtől kaptam; ez most összesen ötszáz lelket tesz ki. Mindez igen szép! De akkor megfogadtam, hogy többet nem hazudok és szavamat meg is tartottam.

- No, én az ön helyén nem tettem volna olyan fogadalmat. Isten tudja, hogy mi történhetik az emberrel, - jegyezte meg gúnyos mosollyal Obnoszkin.

- No, ez igaz, igaz! Isten tudja, mi történhetik az emberrel, - hagyta helyben jólelkűen a nagybátyám.

Obnoszkin hangosan felkacagott és székében hátradült; mamája is mosolygott; valami kiállhatatlan módon Perepelicüna kisasszony is heherészett. Kacagott Ivanovna Tátjana is, maga sem tudva, hogy min; sőt még tapsolt is hozzá - röviden szólva: világosan láttam, hogy nagybátyámat a háznál semmibe sem veszik. Szásenyka szikrázó szemekkel, mereven nézett Obnoszkinra. A nevelőnő elpirult és lesütötte a szemét. Nagybátyám csodálkozott.

- Mi ez? Mi történt - kérdezte, zavartan nézve szét köztünk.

Unokatestvérem, Mizincsikov, az egész idő alatt távolabb ült, hallgatott s még csak el sem mosolyodott, mikor a többiek mind nevettek. Szorgalmasan szürcsölgette a teáját, filozófikusan nézett néhányszor a társaságra, mintha valami túrhetetlen unatkozás vett volna erőt rajta, megpróbált - valószínűleg régi szokásból - füttyülni, de rögtön abba is hagyta. Oposzkin, aki egyre csipkedte nagybátyámat és engem is ki akart kezdeni, Mizincsikovra mintha nem mert volna ránézni; ezt megjegyeztem. Azt is láttam, hogy az én hallgatag unokatestvérem reám is

gyakran nézegetett, mégpedig látható kíváncsisággal, mintha azt szeretne volna megállapítani, hogy miféle ember vagyok én.

- Biztosra veszem, - cserdült meg most Obnoszkina asszony, - egészen biztosra veszem, mr. Serge - azt hiszem így híjják - hogy ön a mi Péterváruknban nem volt nagy barátja a hölgyeknek. Tudom, hogy ott most nagyon elszaporodtak az olyan fiatal emberek, akik teljesen idegenkednek a nők társaságától. De szerintem azok mind szabadgondolkodók. Én ezt a jelenséget nem tudom egyébnek tekinteni, mint megbocsáthatatlan szabadgondolkodásnak. És bevallom önnek, fiatal ember, hogy én ezen nagyon csodálkozom, nagyon, egyszerűen csodálkozom.

- Egyáltalában nem jártam társaságba, - feleltem különös élénkséggel. - De én azt hiszem, hogy hagyjuk ezt. Eddig Szentpéterváron laktam, de csak bútorozott szobában, de nem tesz semmit. Majd ismerkedem később, eddig pedig mindig otthon ültem.

- Tudományokkal foglalkozott, - jegyezte meg nagybátyám fontosán.

- Ah, kedves bátyám, ön mindig azokkal a tudományokkal hozakodik elő... Képzeld, kérem, - folytattam rendkívül fesztelen, kedveskedő mosollyal fordulva Obnoszkina felé, - az én kedves nagybátyám annyira hódol a tudományoknak, hogy valahol az országúton is elfogott valami csodatévő, praktikus filozófust, bizonyos Korovkin urat; s mikor ma, oly hosszú idei elválás után találkoztunk, első szava az volt hozzám, hogy ő most ezt a csodatévő, fenomenális embert valami remegéssel, mondhatni: türelmetlenséggel várja... persze a tudomány iránti szeretetből...

És elnevettem magamat, várva, hogy szellemeskedésem általános nevetést, helyeslést fog előidézni.

- Ki az? Kiről van szó? - szólalt meg élesen a tábornokné, Perepelicünához fordulva.

- Iljics Jegor vendégeket hítt... tudósokat: az országúton jár és ott szedi őket össze, - sipított élvezettel az aggszűz.

Nagybátyám végképen megzavarodott.

- Ah, igen! El is felejtettem mondani! - kiáltott fel, szemrehányó tekintetet vetve rám. - Korovkint várom... Tudományos ember... nevét századok múlva is emlegetni fogják...

Megakadt és elhallgatott. A tábornokné legyintett a kezével, ezúttal oly sikeresen, hogy beleakadt a csészébe, mely lerepült az asztról és összetört. Mindenki felriadt.

- Az a szokása, - súgta nekem zavartan a nagybátyám, - hogy ha megharagszik, mindjárt a földhöz vág valamit. De csak ha megharagszik. Fel se vedd, kedves barátom - tette hozzá, félrenézve... - De minek említetted fel Korovkint?

De én enélkül is félrenéztem; ebben a pillanatban találkoztam a nevelőnő tekintetével s úgy láttam, hogy nézésében valami szemrehányás, sőt megvetés volt: halvány arcát erősen megpirosította a méltatlankodás. Megértettem a tekintetét és sejtettem, hogy kislelkű és aljas kíváncsisággal, mellyel nagybátyámat nevetségessé akartam tenni, hogy legalább némiképpen enyhítem a magam nevetséges voltát, nem igen nyertem meg ennek a leánynak tetszését. Ki sem mondhatom, mennyire elszégyelltem magamat.

- Én meg csak megint visszatérek Pétervárra, - ömledezett újra Petrovna Anfiszta, mikor a csésze összetörése miatt támadt izgalom lecsillapult. - Én oly élvezettel, mondhatom, hogy él-ve-zet-tel gondolok arra az időre, melyet a mi gyönyörű fővárosunkban töltöttünk... Nagyon jó ismeretségben voltunk akkor egy családdal - emlékszel, Paul? A Polovicün tábornok házával. Ah, milyen bájos, mily bájos teremtés volt a tábornokné! No, tudják kérem, az az arisz-

tokrataság, a *beau monde*! Azt hiszem, ön is találkozott... Megvallom, hogy én türelmetlenül vártam önt ide: reméltem, hogy sok mindent fogok öntől hallani a mi pétervári barátainkról.

- Nagyon sajnálom... bocsásson meg, hogy semmit sem tudok... Mondtam már, hogy nagyon keveset fordultam meg társaságban és Polovicün tábornokot egyáltalán nem ismerem, nem is hallottam róla, - feleltem türelmetlenül, kedveskedő hangomat hirtelen átváltoztatva bosszúságra és ingerültségre.

- Ásványtannal foglalkozott, - jegyezte meg büszkén az én javíthatatlan nagybátyám. - Ugyebár, az az ásványtan, hogy mindenféle kavicsokat nézegetnek?

- Igen, kedves bátyám, köveket...

- Hm. Nagyon sok tudomány van és mind hasznos. Én pedig, az igazat megvallva, azt sem tudtam, kedves barátom, hogy mi az az ásványtan. Csak hallottam róla harangozni. Egyben-másban még csak megállom valahogy a helyemet, de a tudományokban - őszintén bevallva - ostoba vagyok.

- Őszintén bevallja? - kapott a szón nevetve Obnoszkin.

- Apácskám - szólalt meg Szása, korholó pillantást vetve apjára.

- Mi az, lelkecském? Ah, istenem, hiszen én egyre félbeszakítom önt, Petrovna Anfisza, - kapott észbe nagybátyám, nem értve meg Szásenyka közbeszólását, - bocsásson meg, az Istenre kérem.

- Oh, legyen nyugodt! - felelte savanykás mosollyal Petrovna Anfisza. - Különben én már mindent elmondtam az ön öccsének, legfeljebb még azt tehetem hozzá, mr. Serge, - azt hiszem ez a neve? - hogy önnek határozottan meg kell javulnia. Elhiszem, hogy a tudománynak, a művészetnek, például a szobrászatnak, no, egy szóval mindezeknek a magas eszméknek meg van a maguk, - hogy úgy mondjam: el-bá-jo-ló oldaluk, de a nőket nem pótolhatják. A nők formálják önt ki, fiatal ember, a nők s ezért azok nélkül nem lehet meglenni, fiatalember, nem lehet meg-len-ni!

- Nem lehet! - hangzott fel újra az Ivanovna Tátjána kissé rikácsoló hangja. - Hallja csak, - kezdte valahogy gyerekesen sietve és persze egészen elpirult, - valamit kérdezek öntől...

- Mit parancsol? - kérdeztem, figyelmesen nézve rá.

- Azt akarom kérdezni, hogy hosszabb időre jött-e ide vagy sem?

- Bizisten, magam sem tudom; ahogy' a dolgaim...

- Dolgai! Micsoda dolgai lehetnek önnek? Oh, maga bolondos...

És Ivanovna Tátjána végtelenül elpirulva a legyezője mögé bújt, a nevelőnőhöz hajolt és rögtön suttogni kezdett a fülébe. Aztán hirtelen felkacagott és tapsolt.

- Megálljon csak, megálljon! - kiáltott fel, odébb húzódva bizalmasától, a nevelőnőtől és sietve megint felém fordult, mintha attól tartott volna, hogy tán eltávozom, - hallja csak, hogy mit mondok én önnek. Ön roppantul hasonlít egy fiatal emberhez, egy el-bá-jo-ló fiatal emberhez! Szásenyka, Násztyenyka, emlékeztek rá? Nagyon hasonlít ahhoz a bolondoshoz, emlékszel rá, Szásenyka? Egyszer kocsikáztunk és találkoztunk vele... lóháton volt, fehér kabátban... még rám is irányozta a szemüvegét, a szemtelen. Emlékeztek, hogy én még el is takartam magamat a fátyolommal, de nem bírtam magammal, kihajoltam a kocsiból és rá-kiáltottam: „szemtelen!” azután meg kidobtam az útra a virágcsokromat... Emlékezel, Násztyenyka?

És a gavallérok után szinte bomlott vénlány izgatottságaiban eltakarta kezével az arcát, aztán hirtelen felugrott a helyéről, az ablakhoz rebbent, letépett a virágcserepből egy rózsát, hozzám dobta a földre és kiszaladt a szobából. Eltűnt. Egyúttal némi zavar is keletkezett, bár a tábornokné teljesen nyugodt maradt, mint volt eddig is. Petrovna Anfisza nem volt meglepetve, de mintha egyszeribe valami gond lepte volna meg és szorongva nézett a fiára; a kisasszonyok elpirultak, Obnoszkin Pável pedig valami, előttem akkor érthetetlen bosszúsággal kelt fel a székéről és az ablakhoz ment. Nagybátyám integetett felém, de ebben a pillanatban új vendég lépett a szobába és mindenki figyelmét magára vonta.

- Á! Itt van Larionücs Jevgráf is! Farkast emlegetnek, kert alatt jár! - kiáltott fel nagybátyám, őszintén megörülve. - A városból, barátocskám?

„No, furcsa emberek! Mintha készakarva gyűjtötték volna őket ide!” - gondoltam magamban, nem értve még egészen mindazt, ami előttem lefolyt, nem sejtve, hogy - amint látszik - én is szaporítottam a furcsa emberek gyűjteményét, mikor köztük megjelentem.

V. Jezsovikin.

A szobába bejött, jobban mondva begyömöszölődött (bár az ajtó igen széles volt) egy kis figurácska, mely már az ajtóban meggörnyedt, hajtogatta magát, vigyorgott és rendkívüli érdeklődéssel nézett szét a jelenvoltak közt. Ragyás képű öreg emberke volt, szemei gyorsan forogtak, feje kopasz, elég vastag ajkain valami határozatlan gúnyos mosolygás látszott. Igen viseltes és - amint látszott - nem órá szabott frakk volt rajta. Egyik gombja egy cérnaszálon fityegett, kettő vagy három pedig egészen hiányzott. Keserves öltözetéhez egészen jól illett foltos cipője és piszkos sapkája. Kezében tarka, pamut zsebkendő volt, amely egészen piszkos volt már az orrfúvástól s mellyel homlokáról és halántékairól az izzadságot törülgette. Észrevettem, hogy a nevelőnő kissé elpirult és gyorsan rám nézett. Sőt úgy láttam, mintha ez a nézése gőgös és kihívó lett volna.

- Egyenesen a városból, kegyes jóltevő! Egyenesen onnan, kedves apám. Elmondok mindent, csak elébb megteszem köteles tiszteletemet - felelt az öreg emberke s egyenesen a tábornoknének tartott, de menetközben megállt s újra a nagybátyámhoz fordult.

- Ön már ismeri az én főjellemvonásomat, kegyes jóltevő: gazember vagyok, valóságos gazember! Hiszen én mihelyt belépek, mindjárt a ház legfőbb személyét keresem, ő felé intézem lépteimet, hogy ilyen módon már első lépésemmel kegyességet és protekciót szerezzek a magam részére. Aljas vagyok, kegyes jóltevő, aljas! Engedje meg, mátuskám, méltóságos asszonyom, hogy a ruhaszegélyét megcsókolhassam, mert én az én ajkaimmal aranyos, tábornoki kezeckéit csak bepiszkolnám.

A tábornokné - nagy meglepetésemre - elég kegyesen odanyújtotta neki a kezét.

- Fogadja kegyed is tiszteletem kifejezését, gyönyörűséges virágszálunk, - folytatta, Perepelicüna kisasszony felé fordulva. - Mit tehetek, asszonyom-úrnóm, aljas vagyok biz' én! Már 1841-ben, mikor a szolgálatból elcsaptak, elhatározottam, hogy gazember vagyok; akkor történt ez, mikor Tyichonczev Ignatyics Valentin méltóságos úr lett; őt megtették asszesszornak, engem pedig gazembernek. Már én olyan őszinte szerkezetű vagyok, hogy mindent bevallok. Mit tehetek? Megpróbáltam, hogy becsületesen éljek; most megpróbálok másképen élni. Jegorovna Alekszandra, kedves kerek almácskánk nekünk, - folytatta körüljárva az asztalt, míg Szásenykához ért, - engedje, hogy ruhácskáját megcsókoljam; ön, kedves kisasszony, almától és egyéb finomságtól illatozik. Köszöntöm a nevenapját ünneplőt is: íjpuskát és nyílvesszőt hoztam magának; egész nap magam dolgoztam rajta; a gyerekeim segítettek; no majd lövöldözünk vele! Ha majd megnő, katonatiszt lesz, a törökök fejét fogja vágni... Ivanovna Tátjana... ah, de ő nincs itt, a kegyes jótevő! Pedig szerettem volna az ő ruháját is megcsókolni. Iljinyicsna Praszkovja, édes matuskánk, nem bírok önhöz férni, különben nemcsak a kezét, de a lábát is megcsókolnám - úgy ám! Petrovna, Anfisza: fogadja legmélyebb tiszteletemet! Már ma is imádkoztam önért az Istenhez, kegyes jótevő, térden állva, könnyezve imádkoztam; a fiacskájáért hasonlóképpen, hogy adjon Isten neki mindenféle jó hivatalt és tehetséget, főképen tehetséget. Egyúttal Mizincsikov Ivánovics Ivánnak is alázatos hódolatomat jelentem. Adjon Isten önnek mindent, amit magának kíván. Mert hiszen az ember nem tudhatja, tisztelt uram, hogy mit kíván ön maga magának: olyan szótalan, hallgatag emberke ön... Jó napot, Násztya; tiszteltetnek az apróságaim valamennyien; minden nap emlegetnek. Most pedig mélyen üdvözlöm a házigazdát is. A városból jövök, nagyságos uram, egyenesen a városból. Ez pedig bizonyára az ön öccse, aki a tudományos fakultáson képzi magát? Fogadja legnagyobb tiszteletemet, uram; szabad a kezét...

Nevetés hallatszott. Látni való volt, hogy az öreg valami önkéntes házibolond szerepét játszotta. Megjelenése felvidította a társaságot. Sokan nem is értették a szarkazmusát, ő pedig csaknem valamennyihez odament. Csak az egy nevelőnő pirogott és vont össze a szemöldökét, akit ő - nagy meglepetésemre - egyszerűen csak Násztyának szólított.

- Hiszen csak kézszorításra kértem a kezét, bátyuskám, ha ugyan ezt megengedi, nem pedig arra, hogy megcsókoljam. Tán már azt képzelte, hogy meg akarom a kezét csókolni? Nem, apám, egyelőre csak megszorítani. Ön, jótevőm, engem bizonyára udvari bolondnak néz? - kérdezte, gúnyosan nézve rám.

- No nem én... ugyan kérem...

- No hát azért, bátyuskám! Ha bolond vagyok is, van itt még más is. Ön pedig tiszteljen engem: nem vagyok én még olyan gazember, mint ön gondolja. Különben legyek bolond! Hiszen én - rab vagyok, a feleségem - rabszolgáló. Csúszni, mászni kell. Így talán valamihez juthat az ember, legalább egy kis tejet adhat a kis gyermekeinek. Csak cukrot, mentől több cukrot mindenbe, úgy sokkal egészségesebb. Ezt bizalmasan mondom önnek, bátyuskám; meglehet, hogy hasznát veheti. Megtépázott engem Fortuna, azért vagyok én házibolond, kedves jótevőm.

- Hihíhi! Jaj beh nagy selma ez az öregecske! Mindig megnevetteti az embert! - sipított Petrovna Anfisza. - Mindig nevetni kell rajta.

- Mátuskám, kegyes jótevőm, hiszen a bolond könnyebben megél a világon. Ha előre tudom, hát már gyerekkoromban a bolondok pályájára adtam volna magamat, akkor most talán okos volnék. De mert nagyon korán okos akartam lenni, hát most vénségemre lettem bolonddá.

- Mondja csak, kérem, - szólt közbe Obnoszkin, (akinek valószínűen nem tetszett a tehetőségekre vonatkozó megjegyzés), miközben valami fesztelenséggel terült el a karosszékében és úgy nézegette a szemüvegével az öreg emberkét, mint valami bogarat, - mondja csak, kérem... mindig elfelejtem az ön vezetéknévét... hogy' is híják önt?

- Ah, bátyuskám, az én vezetéknévem, ha úgy tetszik, hát - Jezsovikin, de mit érünk azzal? Már kilenc év óta hely nélkül vagyok és csak úgy éledegek, a természet törvényei szerint. Gyerekeim pedig annyi, mint a por. Mint a közmondás tartja: „a gazdagnak sok a bornya, a szegénynek sok a gyermeke.”

- Nos, igen... sok a bornya... hagyjuk ezt különben. De nézze csak: régen akarom már öntől megkérdezni, hogy miért néz mindig hátra, valahányszor valahová belép? Ez igen nevetséges.

- Miért nézek hátra? Hát nekem mindig úgy rémlik, bátyuskám, hogy valaki hátulról rám akar csapni a tenyerével, mint a légyre, ezért nézegetek hátra. Monomaniakus lettem, bátyuskám.

Megint nevettek. A nevelőnő felemelkedett helyéről, el akart menni, de aztán visszaült a karosszékébe. Arcán, ellenére a pirosságnak, valami fájdalom, szenvedés volt látható.

- Tudod-e, ki ez, barátocskám? - mondta nekem suttozva a nagybátyám, - hát ez az apja.

Meredten néztem nagybátyámra. A Jezsovikin név egészen kirepült emlékezetemből. Egész úton hőködtem, a jövődöbelimről ábrándoztam, nagylelkű terveket szőttem a számára és teljesen elfelejtettem a nevét, jobban mondva már kezdettől fogva nem is fordítottam rá semmi figyelmet.

- Hogy-hogy az apja? - feleltem, én is suttozva. - Hiszen én azt hittem, hogy árvalány.

- Apja, kedves barátom, apja! És tudod, a legbecsületesebb, a legnemesebb szívű ember, még csak nem is iszik, csak úgy bolondot csinál magából. Rettenetes szegénységben él és nyolc

gyereke van. A Násztyenyka keresményéből élnek. Hivatalából a nyelve miatt tették ki. Minden héten eljár ide. Nagyon büszke, semmi szín alatt sem fogad el semmit. Sokszor kínálgattam neki, nem vette el. Elkeseredett ember.

- No mi újság, Larionücs Jevgraf? - kérdezte nagybátyám erősen a vállára ütve, miután észrevette, hogy a gyanakodó öreg meg akarta lesni a mi beszélgetésünket.

- Mi újság lehetne, kegyes jótevőm? Ignatyics Valentin tegnap nyilatkozatot adott be a Trisin dologában, akinek nem találták rendben a szénáját. Az a tulajdon Trisin ez, hölgyeim, aki mindig úgy néz az emberre, mintha a szamovár alatt fújná a tüzet. Ignatyics Valentin azt írja Trisinról: „Ha már - azt mondja - a többször említett Trisin a saját édes hűgára sem tudott vigyázni, - aki a múlt évben egy katonatiszttel megszökött - hát hogy’ tudott volna vigyázni - azt mondja - a kincstár dologára?” Így írta a beadványában, - bizonyísten, nem hazudok.

- Pfüj! Micsoda históriákat mond el! - kiáltott fel Petrovna Anfisza.

- Úgy van, úgy! Eljárt a szád, Jevgráf barátom! - hagyta helyben nagybátyám. - Ej, vesztedbe visz téged a te nyelved, őszinte, nemeslelkű, jó erkölcsű ember vagy, ezt bátran kijelentem, de csípős a nyelved. Csudálom, hogy nem tudsz ott velük megfézni. Hiszen, úgy látszik, azok egészen egyszerű, jó emberek.

- Jótevő apám! Hiszen éppen az egyszerű emberektől félek én! - kiáltotta az öreg valami különös nekibuzdulással.

Ez a felelet tetszett nekem. Gyorsan Jezsovikinhez mentem és erősen megszorítottam a kezét. Igazat mondva: protestálni akartam a közfelfogás ellen, ki akartam mutatni, hogy egyet értek az öreggel. Különben ki tudja: meglehet, hogy csak Jevgráfovna Násztászja jóindulatát akartam megnyerni. De fellépésemnek semmi különösebb eredménye nem volt.

- Mondja csak, kérem, - szólaltam meg, szokásom szerint elpirulva és sietve, - hallott már valamit a jezsuitákról?

- Nem, apám, nem hallottam; legfeljebb úgy... valamicskét... hogy’ jutnék én ilyesmihez? Miért kérdezi?

- Csak úgy... el akartam valamit mondani... Különben majd alkalomadtán juttassa eszembe. Most pedig legyen meggyőződve, hogy én önt megértem... és méltányolni tudom...

Egészen megzavarodtam s még egyszer megfogtam a kezét.

- Mindenesetre eszébe fogom juttatni, bátyuskám, mindenesetre. Arany betűkkel írom fel magamnak. Nézze: emlékeztetőül még csimbókot is kötök a zsebkendőmre.

És csakugyan: előkereste egészen betubákolt zsebkendőjének egyik száraz csücskét és csimbókot kötött rá.

- Larionücs Jevgráf, itt van a teája, - szólt Iljinyicsna Praszkovja.

- Rögtön, gyönyörűségem úrnőm, azaz hercegnőm, nem pedig úrnőm, rögtön! Útközben találkoztam Bachsejev Alekszejics Sztjepánnal, drága hölgyem. Olyan jó kedve volt, hogy no! Már arra is gondoltam, hogy talán bizony házasodni készül? Hízelegni kell, hízelegni! - tette hozzá félig suttogva, rám kacsintott és hunyorgott, amint mellettem a teás csészéjével elhaladt. - De hogy van az, hogy a fő-jótevőm, Fomics Foma nem látható? Talán nem jön ki teázni?

Nagybátyám megrezzent, mintha megcsípték volna és félénken nézett a tábornoknéra.

- Igazán nem tudom, - felelt habozva, különös zavarral. - Hívták, de ő... Igazán nem tudom... talán rossz kedve van. Vidopljászovot már küldtem is érte és... talán magam mennék érte?

- Bent voltam az imént nála, - mondta titokzatosan Jezsovikin.

- Lehetetlen! - kiáltott fel nagybátyám ijedten. - No és?

- Legelőbb is önála voltam, hogy tisztelegjek. Azt mondta, hogy magában akar megteázni, aztán hozzátette, hogy hiszen ő száraz kenyérhéjjal is beéri; igenis!

Ezek a szavak valósággal megrémítették nagybátyámat.

- Megmondhattad volna neki, Larionücs Jevgráf, elmondhattad volna neki a dolgot, - szólalt meg végre nagybátyám, szorongva és korholó pillantást vetett az öregre.

- El is mondtam.

- Nos?

- Sokáig nem felelt. Valami matematikai feladattal foglalatzkodott, valamit meg akart határozni; látszott, hogy fejtörő feladat volt. Épen a Pithagorász-féle nadrágot rajzolgatta, magam is láttam. Háromszor ismételte a rajzot, csak a negyedik ismétlésnél nézett fel s mintha csak akkor látott volna meg: „Nem megyek, - azt mondja, - oda most egy *tudós* érkezett, hát mit csináljak én olyan világító fáklya mellett”. - Ezekkel a szavakkal élt, hogy „világító fáklya mellett.”

És az öreg félszemmel gúnyosan nézett rám.

- Mindjárt sejtettem! - kiáltott fel nagybátyám, kezeit összecsapva, - mindjárt gondoltam. Hiszen ő te rólad mondja azt, Szergej, hogy „tudós.” No, mit tegyünk most?

- Megvallom, kedves bátyám, - feleltem, vállamat méltóságosan felvonva, - hogy ez én szerintem oly nevetséges ok a távolmaradásra, hogy nem érdemes vele törödni s én igazán csodálom, hogy ön annyira megrökönyödött.

- Oh, kedves barátom, nem ismered te a helyzetet! - kiáltott nagybátyám kezével erélyesen hadarintva.

- Most már késő a sopánkodás, - szólt közbe Perepelicüna kisasszony - mert kezdettől fogva mindennek ön az oka, Iljics Jegor. Akinek a fejét levágják, nem siratja az a haját. Hallgatott volna a mamájára, akkor most nem kellene síránoznia.

- De hát mennyiben vagyok én ennek az oka, Nilovna Anna? Ismerjen ön Istent! - szólt nagybátyám olyan hangon, mintha magyarázatot kívánt volna.

- Istent én ismerem, Iljics Jegor; az egész pedig onnan van, mert ön egoista, a szülő-mamáját nem szereti, - felelt méltóságosan Perepelicüna kisasszony. - Miért nem hallgatott reá mindjárt kezdettől fogva? Hiszen ő anyja önnek! Én pedig nem mondok olyasmit, ami nem igaz. Én magam is alezredes lánya vagyok, nem pedig valami jött-ment.

- Azért nem hallgatott rám, mert nem tiszteli az anyját, - szólalt meg végre fenyegető hangon maga a tábornokné.

- Anyácskám, könyörgök! Hát miben nem tisztelem én magát?

- Abban, hogy sötétlelkű egoista vagy, Jegoruska, - folytatta a tábornokné, egyre jobban nekihevíülve.

- Mamácskám, mamácskám! Miért vagyok én sötétlelkű egoista? - jajongott nagybátyám kétségbeesetten; - öt napja, teljes öt napja már, hogy haragszik reám és nem akar hozzám

szólni. S miért? miért? Mondják ki hát rám az ítéletet, ítéljen meg az egész világ! Hallják meg végre az én igazolásomat is! Sokáig hallgattam, mamácskám; de nem akart engem meghallgatni, hát hallgasson meg most az egész világ. Petrovna Anfisza, Szemjonücs Pável! Édes Szergej öcsém! Te idegen vagy itt, úgyszólván szemlélő, te tehát elfogulatlanul ítélethatsz...

- Hallgasson el, Iljics Jegor, hallgasson! - kiáltott Petrovna Anfisza, - ne ölje meg a mamáját!

- Én nem ölöm meg a mamámat, Petrovna Anfisza; de itt a kebelem - törje össze! - folytatta nagybátyám rendkívül felindulva, ami gyakori eset a gyenge jellemű embereknél, ha végső türelmükből is kihozzák őket, bár egész felindultságuk csak olyan, mint a szalmatűz; - azt akarom mondani, Petrovna Anfisza, hogy én senkit meg nem bántok. Azzal kezdem, hogy Fomics Foma a legnemesebb, legtisztességesebb, s hozzáteszem, hogy nagytehetségű ember... de ő ez esetben igazságtalan volt velem szemben.

- Hiú! - dörmögött Obnoszkin, mintha még jobban ingerelni akarta volna nagybátyámat.

- Szemjonücs Pável, nemes szívű Szemjonücs Pável! Hát igazán azt hiszi, hogy én - úgy szólva: érzéketlen tuskó vagyok? Hiszen látom, hiszen érzem, lehet mondani: szívem könnyezésével értem én, hogy mindezek a félreértések a Fomics Foma hozzámvaló szeretetéből származnak. De már engedelmet kérek: Istenemre mondom, hogy ebben az esetben neki nincs igaza. Elmondok mindent. Elmondom most ezt a történetet, Petrovna Anfisza, elmondom egész világosan, részletesen, hogy lássák: miből keletkezett az egész dolog s hogy jogosan haragszik-e hát rám mamácska azért, hogy nem jártam a Fomics Foma kedvében. Hallgass meg te is, Szerjozsa, - tette hozzá, felém fordulva, amit különben egész beszéde alatt cselekedett, mintha a többi hallgatóktól félt volna és mintha azok szereplésében kételkedett volna, - hallgass meg te is, aztán íteld meg: igazam van-e nekem vagy sem? Az egész história így kezdődött: ezelőtt egy héttel - igen: nem többel, mint egy héttel - átutazik városunkon az én volt feljebbvalóm, Ruszapetov tábornok a feleségével és sógornőjével. Kis időre pihenőt tartanak. Én meg vagyok lepetve. Sietek az alkalmat felhasználni, rohanok hozzá, jelentetem magamat és meghívom ebédre. Megigéri, hogy hacsak valami akadály közbe nem jön, eljön. Vagyis mondhatom, hogy a legnemesebb ember; erényekkel ékes és emellett nagyúr! Sógornőjét elhalmozza jótéteményekkel; egy árva leánykát férjhez adott egy rendkívüli derék emberhez (most ügyvéd Malinovoban; még fiatal ember, de valami - mondhatni - egyetemes képzettséggel) - egy szóval: generálisok generálisa. No, persze: nálunk megindul a sürgés-forgás, tevés-vevés; a szakács, frikasszék; zenészeket is rendeltem. Én - természetesen - nem tudok hova lenni örömben, mintha csak a névnapjára készülnék. Fomics Fomának azonban nem tetszik, hogy én úgy örülök, mintha névnapom volna. Ül az asztalnál - arra is emlékszem, hogy az ő kedvenc savanyú pépjét adták fel tejfellel, - hallgat, nem szól, egyszerre csak felugrik: „Itt engemet bántanak, megsértenek.” „Ki bánt? mivel sértenek meg, Fomics Foma? - mondom én neki. - „Ön - azt mondja - most engem semmibe sem vesz; ön most generálisokkal foglalkozik; most többre becsüli a generálisokat, mint engem”. - Persze: mindezt én most csak röviden mondom el, úgyszólván az egésznek csak a lényegét; de ha tudnád, hogy mi mindent mondott ő még! egy szóval: megrendítette az egész lelkemet. Mit tehettem? Természetesen: lehangolódom; mondhatni, hogy frappálva voltam; úgy járok-kelek, mint egy ázott kakas. Elérkezik az ünnepély napja. A tábornok üzeneti, hogy nem jöhet: bocsánatot kér, de az a vége, hogy nem jön. Azt mondom Fomának: „no Foma, légy nyugodt, nem jön”. S mit gondolsz? Nem enyhül a durcája - azzal vége! „Meg vagyunk sértve - azt mondja - s azzal vége!” Én csillapítom. „Nem! - azt mondja, - most már csak menjen a generálisaihoz; önnek jobban tetszenek a generálisok, mint én; ön - azt mondja - széttépte a barátság kötelékeit.” Édes barátom! hiszen jól tudom én, hogy miért haragszik ő. Nem vagyok én tuskó, birka vagy pipogya papucs! Hiszen ő csak túláradó szeretetből, hogy úgy szóljak: féltékenykedésből

beszél így; - maga is megmondta, hogy féltékeny a generális miatt, fél, hogy elveszti az én hozzávaló ragaszkodásomat, próbára tesz engem, látni akarja, hogy mit vagyok képes érte áldozni: „Nem - azt mondja, - én önnek éppen olyan vagyok, mint akármely generális, én önnek „méltóságos úr” vagyok. Csak akkor békülök ki önnel, ha irántam való tiszteletét bebizonyítja”. - Mivel bizonyítsam be irántad való tiszteletemet, Fomics Foma?” „Hát azzal, hogy szólítson engem egy egész napon át *méltóságos uramnak*, - ezzel bebizonyítja a tiszteletét”. Mintha felhők közül estem volna le. Képzelheted meglepetésemet. „Szolgáljon ez önnek arra való leckéül - azt mondja - hogy a jövőben ne ragadtassa el magát a tábornokok által, mikor mások talán még különb emberek, mint azok a tábornokok”. No, most már nem bírtam magammal. Magamba szálltam. Őszintén magamba szálltam. „Fomics Foma - mondok - hát lehetséges-e ilyesmi? Hát elkövethetek én ilyesmit? Hát van nekem arra jogom, hogy téged tábornoknak megtegyeek? Hát ugyan hogy mondhassam én neked azt, hogy „méltóságos uram?” Hiszen ez úgyszólván a sors ellen való lázadozás volna! Hiszen a tábornok a haza díszére való. A tábornok hadat viselt, vérént ontotta a becsületért. Hát hogy mondjam én azt neked, hogy „méltóságos uram?” Ő azonban nem enged - azzal vége. Megteszek mindent, amit csak akarsz, Foma. Elrendeltem, hogy borotváljam le a pofaszakállamat, mert a pofaszakáll nem hazafias -: leborotváltattam; elkedvetlenítetted a dolog, de leborotváltattam. Ez nem elég; megteszek mindent, amit parancsolsz, de a tábornoki rangról tégy le. „Nem - azt mondja, - nem békülök ki addig, míg azt nem mondja, hogy méltóságos uram; ez - azt mondja - haszonnal fog járni a ti erkölcsötökre nézve: megszelídíti a lelketeket - azt mondja. - S íme: már egy egész hete, hogy nem szól hozzám, dúl-fúl mindenkire, aki idejön. Terólad is meghallotta, hogy tudós vagy; - ebben én vagyok a hibás: felbuzdulásomban eljár a szám. Hát erre azt mondta, hogy be nem teszi ide a lábát addig, míg te a háznál vagy. „Mert - azt mondja - most már önöknek én nem vagyok tudós”. Most aztán baj lesz belőle, ha megtudja, hogy Korovkin is eljön. De hát kérlek, íteld meg magad: miben vagyok én itt hibás? Vagy csakugyan ráadnam a fejemet, hogy azt mondjam neki: „méltóságos uram?” No, hát lehet élni ilyen helyzetben? Hát a szegény Bachsejevet miért kergette el ma az asztaltól? Jól van, megengedem, hogy Bachsejev nem írt asztronómiát; de én sem írtam asztronómiát, te sem írtál asztronómiát... Hát akkor miért mindez?

- Azért, mert te irigy vagy, Jegoruska, - szólalt meg újra a tábornokné.

- Mamácskám! - jajdult fel nagybátyám egészen kétségbeesve, - a végén megőrjít. Hisz nem a maga, hanem a mások szavait ismétli, mamácskám! Végre már tuskó, cölöp, lámpaoszlop leszek, nem pedig a fia.

- Azt hallottam, kedves bátyám, - szóltam közbe, a legnagyobb bámulattal hallgatva az elbeszélést - azt hallottam Bachsejevtől - nem tudom különben, igaz-e, nem-e, - hogy Fomics Foma megirigyelte az Iljusa nevenapját és azt állítja, hogy neki van holnap a nevenapja. Megvallom: ez a jellemző vonás engem annyira meglepett, hogy...

- Születésnapja, kedves öcsém, születésnapja, nem pedig nevenapja! - vágott közbe szapora szóval a nagybátyám. - Csak nem jól fejezte ki magát, de igaza van: holnap van az ő születésnapja. Az igazság mindenek előtt való, kedves barátom...

- Dehogyan is van a születésnapja, - szólalt meg Szásenyka.

- Hogyne volna a születésnapja? - kérdezte nagybátyám meghökkenve.

- Nincs neki holnap a születésnapja, apácskám, ön egyszerűen nem mond igazat, hogy magamagát elámítsa és hogy Fomics Fomának a kedvében járjon. Az ő születésnapja márciusban volt, még arra is emlékszem, hogy a megelőző napon istentiszteletre a kolostorba mentünk s ő az egész úton senkinek a kocsiban békét nem hagyott, egyre azt panaszkolta, hogy az oldalát

összetöri a párna és egyre csipkelődött; mérgében a nénit kétszer megcsípte. Mikor aztán eljöttünk hozzá, hogy születésnapja alkalmából üdvözljük, megharagudott azért, hogy miért nincs kamélia a virágcsokorban. „Én - azt mondja - szeretem a kaméliát, mert nekem előkelő társaságba való ízlésem van, önök pedig sajnáltak számomra az üvegházban egy kaméliát leszakítani”. És egész nap dörmögött és dörmögött és nem akart hozzánk szólni.

Azt hiszem, hogyha egy bomba esik le a szobába, az nem lepte és rémítette volna meg a jelenvoltakat annyira, mint ezek az őszinte leleplezések - és ki részéről? Egy leányka részéről, akinek még csak beszélni sem volt szabad hangosan a nagymama jelenlétében. A megrökönyödött és feldühödött tábornokné felállt, kiegyenesedett és úgy nézett vakmerő unokájára, mintha nem akart volna hinni a szemeinek. Nagybátyám az ijedelemtől holtra vált.

- De mi mindent megengednek maguknak! Sírba akarják a nagymamát vinni! - sziszegte Perepelicüna kisasszony.

- Szasenyka, Szasenyka! Térj eszedre! Mi ütött hozzád? - kiáltotta a nagybátyám a lányára a legnagyobb felindulásban, de nem tudta, mitévő legyen.

- De én nem hallgatok, jó apám! - kiáltotta Szása, székéről felugorva; lábacskaival topogott és szemei szikráztak, - nem fogok elhallgatni. Valamennyien sokat túrtunk már Fomics Foma, az ön hitvány, cudar Fomics Fomája miatt. Mert Fomics Foma mindnyájunk veszedelme, mert azt hajtják előtte, hogy ő okos, nagylelkű, nemesszívű, tudományos ember, az összes erények keveréke, valami potpourrija s Fomics Foma, amilyen bolond, hát mindezt készpénzül veszi. Annyi édes fogású tálat raktak eléje, hogy más elrestelné magát, Fomics Foma pedig felfal mindent, amit elébe tesznek, sőt még többet kér. Majd meglátják, hogy valamennyiünket felfal s mindennek apácska az oka. Cudar, cudar Fomics Foma, nyíltan kimondom ezt, senkitől sem félek. Mert ő ostoba, szeszélyes, piszkos, nemtelen, kegyetlen, zsarnok, szószátyár, hazug... Ah, én azonnal elkergetném innen, apácska pedig imádja, papácska bele van bolondulva...

- Ah! - kiáltott fel a tábornokné és tehetetlenül terült el a divánon.

- Galambocskám, Timofejevna Agáfja, angyalom! - sipított Petrovna Anfiszta, - fogja, itt van az illatszeres üvegecském! Vízet, hamar vizet!

- Vízet, vizet! - kiabált nagybátyám - mamácskám, mamácskám, térjen magához, térden állva kérem, csillapodjék!

- Kenyérre, vízre kellene magát bezárni s a sötét szobából ki nem bocsátani... maga gyilkos! - ripakodott Szásenykára haragtól reszketve Perepelicüna.

- Zárjanak el kenyérre, vízre, én semmitől sem félek! - kiabált Szásenyka szinte magánkívül. - Én apácskámat védelmezem, mert ő magát megvédeni nem képes. Ki és mi az önök Fomics Fomája az én apácskám mellett? A papa kenyerét eszi s még megalázza apácskámat a hálátlan! Darabokra tudnám tépni az önök Fomics Fomáját! Szeretném párbajra hívni, hogy ott két pisztolyból lelőjem...

- Szása, Szása! - könyörgött nagybátyám kétségbeesetten. - Még egy szó s én elvesztem, menthetetlenül elvesztem.

- Apácskám! - kiáltott Szása és apjához rohant, kezecskéivel hevesen átölelte és zokogásra fakadt. - Apácskám! Hát így kell magának tönkremennie, aki oly jó, oly derék, oly vidám, eszes ember! Magának kell megalázkodnia az előtt a hálátlan, rossz ember előtt, játékszere legyen annak a cudarnak? Apácskám, aranyos apácskám!

Zokogott, aztán kezeivel arcát eltakarva, kiszaladt a szobából.

Rettenetes zürzavar keletkezett. A tábornokné ájultan feküdt. Nagybátyám melléje térdelt és csókolgatta a kezét. Perepelicüna kisasszony ott forgolódott körülöttük s mérgesen, de diadalmasan nézett ránk. Petrovna Anfisza vizes borogatásokat rakott a tábornokné halántékaira és az illatszeres üvegecskáját kínálgatta. Iljinyicsna Praszkovja reszketett és rítt, Jezsovikin valami zugot keresett, hogy ott meghúzhassa magát, a nevelőnő pedig az ijedelemtől zavartan, sápadozva állt. Csak az egy Mizincsikov maradt teljesen olyan, amilyen volt. Felállt, az ablakhoz ment és mozdulatlanul nézett ki, legkevésbé sem törődve a történetekkel.

A tábornokné hirtelen felkelt a divánról, kiegyenesedett és engem fenyegető pillantással mért végig.

- Ki innen! - kiáltott rám toporzékolva.

Be kell vallanom, hogy ezt épen nem vártam.

- Ki innen, ki a házból, ki! Minek jött ez ide? Nem akarom itt látni! Ki innen!

- Mamácskám, mamácskám, mi ez? Hiszen ez Szerjzosa! - dűnnyögött nagybátyám, egész testében remegve az ijedelemtől. - Hiszen ő vendégségbe jött hozzánk, mamácskám!

- Micsoda Szerjzosa? Ostobaság! Hallani sem akarok róla. Ki innen! Ez Korovkin. Biztos vagyok benne, hogy Korovkin. Engem a sejtelmem meg nem csal. Azért jött, hogy kitúrja innen Fomics Fomát; ezért hittátok ide. Ezt az én szívem előre megérzi. Ki innen, semmirevaló!

- Kedves bátyám, ha így áll a dolog, - szóltam hebegve a méltatlankodástól, - ha így áll a dolog, akkor... bocsásson meg...

És a kalapom után nyúltam.

- Szergej, Szergej, mit akarsz! - No most meg az a... Mamácskám, hiszen ez Szerjzosa... Szergej, kérlek! - kiabált nagybátyám a nyomomban szaladgálva és el akarta venni a kalapomat. - Te az én vendégem vagy, itt fogsz maradni, én akarom...! Hiszen ő csak úgy... - tette hozzá suttogva, - hiszen ő csak akkor tesz így, ha megharagszik... csak most kezdetben, egy kis időre vonulj félre valahová... azután minden szépen elmúlik. Biztosítlak róla, hogy ő neked meg fog bocsátani. Ő jó, csak noha így indulatoskodik... Hiszen hallod, hogy ő Korovkinnak tart téged, de később kibékül veled, biztosítlak... Hát te mit akarsz? - kiáltott a félelemtől remegő Gavrilára, aki a szobába bejött.

Gavrila nem egyedül jött; vele jelent meg egy udvari cseléd, egy igen csinos suhanc, vagy tizenhat esztendő fiú, akit - mint később megtudtam - a csinoságáért vettek be a házba. Falalejnek hívták. Valami különös ruha volt rajta: vörös selyeming, gallérján kihímezve, derekán aranyos öv, fekete, bő bársony nadrág, kecskebőr cipő vörös szegéssel. Ezt az öltözéket maga a tábornokné állította össze. A fiú keservesen zokogott, nagy kék szeméből sűrűn peregtek a könnyek.

- Hát ez megint mi? - kiáltott nagybátyám, - mi, történt? Felelj hát, zsvány!

- Fomics Foma parancsolt ide bennünket, ő is mindjárt itt lesz, - felelt a szomorú Gavrila - engem examenre vesz, őt pedig...

- Őt pedig?

- Őt pedig azért, mert táncolt, - felelt Gavrila siránkozó hangon.

- Táncolt! - kiáltott nagybátyám megrémülve.

- Tán-coltam! - bögött Falalej.

- A komarinszkit?⁹

- A-a-azt!

- És Fomics Foma rajtakapott?

- Rajta.

- Még csak ez kellett! - kiáltott fel nagybátyám, - jaj nekem! - és két kézre fogta a fejét.

- Fomics Foma! - jelentette Vidopljászov a szobába belépve.

Kinyílt az ajtó és Fomics Foma az ő tulajdon személyében megjelent a megrökönyödött társaság előtt.

⁹ Közkedveltségű, igen fürge tánc.

VI.

A fehér bika és a komarinszki paraszt.

De mielőtt szerencsés volnék az olvasónak a belépő Fomics Fomát személyesen bemutatni, okvetetlenül szükségesnek tartom, hogy néhány szót szóljak Falalejről s megmagyarázzam: mi rettenetes volt abban, hogy ő a komarinszki táncot járta s hogy Fomics Foma őt e víg foglalatosságában meglepte. Falalej az udvari cselédséghez tartozó fiú volt, kicsi korától fogva árva, a nagybátyám megboldogult feleségének a keresztfia. Nagybátyám nagyon szerette s ez elég volt arra, hogy Fomics Foma, miután Sztjepancsikovoba költözött és nagybátyámat hatalma alá hajtotta, meggyűlölje ennek kedvencét, Falalejt. De a fiú valahogy megnyerte a tábornokné tetszését és ellenére a Fomics Foma berzenkedésének, fentmaradt a házban, az uraság környezetében: maga a tábornokné rendelkezett így s Foma engedett, csak megőrizte szívében a sérelmet - mert ő mindent sérelemnek tartott - és azért minden kínálkozó alkalommal a semmiben sem vétkes nagybátyámon töltötte ki a bosszúját. Falalej bámulatosan szép fiú volt, arca mint valamely falusi szép leányé. A tábornokné dédelgette, kényeztette s olybá tartotta, mint valami ritka szép játékszert s nem tudhatni: melyiket szerette jobban: a kis kondor szőrű Ami kutyácskáját-e vagy Falalejt? A fiú öltözetéről már beszéltünk: azt is a tábornokné állapította meg. A kisasszonyok pomádé-szereket adtak neki, az udvari fodrász, Kuzma pedig köteles volt ünnepnapokon a haját kigöndöríteni. Valami különös teremtmény volt ez a fiú. Teljesen hülyének vagy eszelősnek mondani nem lehetett, de annyira báva volt, annyira jámbor és jólelkű, hogy néha igazán félbolondnak lehetett őt tartani. Ha valamit álmodik, azonnal siet azt az uraknak elmondani. Beleszól az urak beszélgetésébe, nem törődve azzal, hogy azokat megzavarja. Olyan dolgokat mond el, amiket urak előtt elmondani semmiképpen sem lehet. A legőszintebben könnyekre fakad, ha a ház úrnője elájul, vagy ha az urát már túlságosan leszidják. Részvéttel van minden szerencsétlenség iránt. Néha hozzámegy az úrnőhöz, kezét csókol neki s kéri, hogy ne haragudjék s, a tábornokné nagylelkűen megbocsátja neki ezt a vakmerőséget. A legnagyobb mértékben érzékeny, jó és jámbor, akár csak a bárány, vidám, mint a boldog gyerek. Az asztalról mindig kap valami nyalánkságot. Mindig a tábornokné széke mögött áll és roppant szereti a cukrot. S ha cukrot kap, azonnal rágicsálni kezdi erős hófehér fogaival, míg vidám, fényes szemeiben és egész csinos arcán leírhatatlan boldogság ragyog.

Fomics Foma sokáig duzzogott, de aztán meggondolván, hogy haraggal semmit el nem érhet, hirtelen arra határozta el magát, hogy jötevője lesz Falalejnek. Miután előbb jól lehordta nagybátyámat azért, hogy nem törődik az udvari cselédség oktatásával, művelésével, elhatározta, hogy nyomban hozzáfog a szegény fiú pallérozásához, megtanítja azt erkölcsösségre, helyes manérokra és francia nyelvre. „Hogyan? - mondotta, védve ezt a félszeg gondolatát (mely gondolat nem épen csak a Fomics Foma agyában ötlött fel, mint erről ezek a sorok is tanúskodnak); - „hogyan? a fiú mindig fent van az úrnőjénél: egyszer csak az úrnője - elfeledvén, hogy a fiú nem tud franciául - azt találja neki mondani: donné moá mon musoár - hát a fiúnak ez esetben is fel kell magát találni és szolgálatra állni”. Kiderült azonban hogy nemcsak franciára nem lehetett Falalejt megtanítani, hanem hogy Andron, a szakács már arra is keresztet vetett, hogy a fiút legalább az orosz írásra megtanítsa és a polcra lökte az ábécés könyvet. Falalej annyira tompa eszű volt az írás tanulásánál, hogy határozottan semmit meg nem értett. Sőt ami több: egész história kerekedett belőle. A cselédek elkezdték Falalejt franciának csúfolni, Gavriila pedig, nagybátyám öreg kamarás-inasa nyíltan kétségbe vonta, hogy a francia nyelv megtanulásának valami haszna lehetne. Meghallotta ezt Fomics Foma és büntetésül magát az ellenzékeskedő Gavrilát is ráfogta a francia nyelv megtanulására. Hát

ebből kerekedett az az egész história a francia nyelvvel, ami annyira felbőszítette Bachsejev urat. A manérokat illetőleg még rosszabbul állt a dolog: Foma semmiképpen sem bírta Falalejt a maga módja szerinti manérokra rászoktatni; Falalej, dacára a tilalomnak, mindig megjelent reggelenként az ő álmait elmondani, amit Fomics Foma mértéktelenül illetlen és konfidens dolognak tartott. De Falalej makacsul megmaradt Falalejnek. Természetes, hogy mindezekért elsősorban a nagybátyám kapott ki.

- Tudja-e, mit csinált ő ma? - kiabált például Foma, nagyobb hatás kedvéért olyan alkalmat választva, mikor mindnyájan együtt voltunk. - Tudja-e, ezredes, hogy mire vezet az ön rendszeres kényeztető eljárása? Ma felfalt egy darab süteményt, melyet ön adott neki az asztról és tudja-e, mit mondott ő azután? Jer ide, jer ide, te hitvány lelkű, jer ide te félkegyelmű, te kipirosított pofájú!

Falalej sírva, mindkét kezével a szemét törülgetve engedelmeskedett.

- Mit mondtál, mikor a süteményt megetted? Mondd el itt mindenki előtt.

Falalej nem felel, hanem sírva fakad.

- No majd megmondom hát én. Azt mondtad, a te tele rakott és illetlen hasadra nézve, hogy „úgy jóllaktam süteménnyel, mint Márton a szappannal!”¹⁰ Kérem, ezredes, hát lehet így beszélni művelt társaságban, hát még előkelőbb társaságban? Ezt mondtad-e, vagy sem? felelj!

- Azt mondtam, - hagyja helyben szepegve Falalej.

- No most pedig azt mondd meg: szappant eszik-e Márton? Hol láttál te olyan Mártont, aki szappant szokott enni? Beszélj hát, hadd legyen fogalmam arról a tüneményes Mártonról.

Csend.

- Azt kérdezem, - erősködik Foma, - hogy ki az a Márton? Szeretném őt látni, szeretnék vele megismerkedni. No, ki hát az a Márton? Regisztrátor, asztronómus, poéta, hadszertár-felügyelő, vagy udvari cseléd - mert csak kell, hogy valaki legyen. Felelj!

- Ud-va-ri cse-léd, - felel végre Falalej még mindig sírva.

- Kinek a cselédje?

De Falalej nem tudja megmondani hogy kinek a cselédje. Természetesen a dolog azzal végződik, hogy Foma dühösen kiszalad a szobából és azt kiabálja, hogy őt megsértették; a tábornokné ájuldozik, nagybátyám pedig megátkozza azt a pillanatot, melyben született, mindenkitől bocsánatot kér s egész nap lábujjhegyen jár a saját házában.

Másnap, a Márton szappanjának esete után, mintha külön rendezték volna, az történt, hogy Falalej reggel behozta Fomics Fomának a teáját s egészen elfeledve a Márton szappanját és a tegnapi baját, elmondta, hogy egy fehér bikával álmodott. Még csak ez kellett! Fomics Foma kimondhatatlanul haragra gerjedt, hivatta rögtön nagybátyámat és elkezdte azt korholni annak az álomnak az illetlensége miatt, melyet az ő (a nagybátyám) Falaleje látott. Ezúttal szigorú rendszabályokat alkalmaztak, Falalejt megbüntették: letérdepeltették egy szögletbe. Szigorúan meghagyták neki, hogy többet ilyen durva, parasztos álmodást látni ne merjen. „Én csak azért haragszom, - mondotta Foma - mert neki voltaképpen nem volna szabad arra gondolnia, hogy odamásszék hozzám az ő álomlátásaival, különösen azzal, hogy fehér bikával álmodott; ezenkívül azt is be kell látnia önnek, ezredes, hogy az a fehér bika nem egyéb, mint az ön

¹⁰ Olyan értelmű közmondás, mint nálunk az, hogy „oláh a szappannal”.

faragatlan Falaleja nyereségének, tudatlanságának és parasztságának a bizonyítéka. Ahogy gondolkozik valaki, úgy álmodik is. Nem megmondtam már régen, hogy nem lesz belőle semmi s hogy nem kellett volna őt a házba bevenni, az uraság mellett hagyni? Soha, de soha nem fogamzik meg ebben a sivár, paraszt lélekben valami magasabb, poétikus gondolat. - „Hát nem tudsz te álmodban valami szebb, szelídebb, nemesebb dolgot látni - folytatta Falalejhez fordulva - teszem azt: valami jelenetet a felsőbb társaságból, például urakat, amint kártyáznak, vagy hölgyeket, amint valamely szép kertben sétálnak?” - Falalej megígérte, hogy a legközelebbi éjjeli álmában okvetetlenül urakat és szép kertben sétáló hölgyeket fog látni.

Este Falalej lefeküdt és könnyezve imádkozott az Istenhez és sokáig gondolkozott: mit kellene tennie, hogy azt az átkozott fehér bikát ne lássa? De az emberi reménységek csalárdak. Másnap reggelre ébredve rémülten emlékezett vissza, hogy egész éjjel megint a cudar fehér bikával álmodott s nem látott szép kertben sétáló hölgyet egyetlenegy sem. Ezúttal ennek különös következményei lettek. Fomics Foma határozottan kijelentette, hogy nem hisz ilyen eset lehetőségében, nem hiszi, hogy megismétlődhessék ilyen álomlátás s hogy Falalejt a háziak közül valaki készakarva betanította, - talán éppen az ezredes - hogy Fomics Fomát bosszantsák. Volt kiabálás, szemrehányás, még sírás is. A tábornokné estére megbetegedett, az egész ház eleresztette az orrát. Csak az a vékony reménység volt még, hogy a legközelebbi, vagyis a harmadik éjjel Falalej bizonyosan valami felsőbb társaságból való jelenetet fog álmodni. Mekkora volt tehát az általános felháborodás, mikor az egész héten át, minden istenadta éjjel csak fehér bikát látott, folyton-folyvást csak fehér bikát! Felsőbb társaságra még csak gondolni sem lehetett.

De legérdekesebb volt az, hogy Falalejnek eszéágába sem jutott, hogy hazudjék, hogy egyszerűen azt mondta volna: nem fehér bikát látott, hanem legalább egy hintót, melyen Fomics Fomával úri hölgyek ültek, hiszen ilyen szorultságban a hazugság nem is lett volna bűn. De Falalej oly egyenes szívű volt, hogy hazudni még akkor sem tudott, ha akart volna. Erre előtte nem is céloztak. Tudták, hogy a legelső pillanatban elárulná magát s hogy Fomics Foma rögtön rajtakapná a hazugságon. Mit lehetett tenni? Nagybátyám helyzete tűrhetlenné vált, Falalej javíthatatlan volt. A szegény fiút megsoványította a gond. A kulcsárné, Malánya, azt állította, hogy Falalejt szemmel verték meg és szenes vízzel locsolta meg. Ebben a gyógyító kezelésben a szívbajos Iljinyicsna Praszkovja is résztvett. De ez a műtét sem segített. Semmit sem segített.

- Hogy a rossz törje ki azt az átkozott bikát, - mondogatta Falalej, - minden éjjel vele álmodom. Minden este így imádkozom: „álom, ne álmodtass engem a fehér bikával, álom, ne álmodtass a fehér bikával”. Hanem a fehér bika megjelen és megjelen, ott áll előttem az átkozott nagy testével, szarvaival, tompa szájával - u-u-uh!

Fagybátyám kétségbe volt esve. De szerencsére Fomics Foma mintha egyszeribe csak elfeledkezett volna a fehér bikáról. Persze senki sem hitte, hogy Fomics Foma olyan fontos dologról megfeledkezhesék. Mindenki rettegve sejtette, hogy ő a fehér bikát tartalékban tartogatja s a legelső alkalmas pillanatban megint előáll vele. Később kiderült, hogy Fomics Foma ez időben nem törődött a fehér bikával: más dolga, más gondja akadt neki, más tervek támadtak az ő hasznos és sokra-gondoló fejében. Ezért hagyott nyugtot Falalejnek. Falalejjel együtt mások is megnyugodtak. A fiú visszanyerte jókedvét, már meg is feledkezett a törtétekről; sőt már a fehér bika is ritkábban kezdett jelentkezni az ő fantasztikus lényével. Egyszóval: rendbe jött volna minden, ha nem lett volna a világ a komarinszki.

Meg kell jegyezni, hogy Falalej nagyszerűen tudott táncolni; ez volt az ő fő-tulajdonsága, mintegy hivatása; energikusan, elpusztíthatatlan jókedvvel táncolt, de legjobban szerette a komarinszki paraszt táncát. Nem mintha olyan nagyon tetszett volna neki ennek a parasztnak

könnyelmű és mindenesetre érthetetlen viselkedése - nem; ő csak azért szerette táncolni a komarinszkit, hogy hallani a komarinszki nótáját és arra a nótára nem táncolni: - határozottan lehetetlen volt neki. Néha, esténként két-három lakáj, kocsis és a kertész, aki hegedülni tudott, sőt néhány udvari cselédhölgy is, körbe gyűltek valahol az urasági udvar messzeeső helyén, Fomics Fomától lehetőleg messzire, megkezdődött ott a zenélés, tánc s végül jogaiba lépett a komarinszki is. A zenekart két balalajka,¹¹ egy gitár, egy hegedű és egy dob képezte, mely utóbbit nagyszerűen tudta verni a fullajtár Mityuska. Látni kellett olyankor, hogy mit vitt véghez Falalej: táncolt az önfeledtségig, a végkimerülésig, táncát a nézők kiabálása és nevetése kísérte; Falalej ujjongott, kiáltozott, kacagott, tapsolt; rakta a táncot, mintha valami rajta kívül eső, ismeretlen erő kapta volna meg, amelynek ellentállni nem tudott és makacsul igyekezett utolérni a csapongó nóta egyre szaporábban aprózott ütemeit, kiverve ezeket a földön a sarkával. Ezek voltak az ő igazi élvezetének pillanatai. És igen jól, igen vigan történhetett volna meg mindez, ha végre is Fomics Foma neszét nem vette volna a komarinszkinak.

Fomics Foma elképedt és azonnal hívatta az ezredes.

- Valamit szeretnék megtudni öntől, ezredes, - kezdte Foma, - teljesen elhatározta ön, hogy vesztébe vigye ezt a szerencsétlen idiótát, vagy nem határozta el teljesen. Első esetben én rögtön félreállok; de ha teljesen még el nem határozta, akkor én...

- Mi az? Mi történt? - kérdezte ijedten nagybátyám.

- Mit? hogy mi történt? Hát nem tudja ön, hogy ő a komarinszkit táncolja?

- No... no és aztán?

- Még no és aztán? - sipított Foma; - s ezt ön mondja, ön, az ő ura, gazdája, sőt némi tekintetben atyja? Hát ezek után azt kérdem: van-e önnek józan felfogása arra nézve, hogy mi az a komarinszki? Tudja-e, hogy az a nóta egy utálatos parasztról szól, aki részeg állapotában a legerkölcstelenebb viselkedésre adja magát? Tudja-e ön, hogy mire merészkedett az a feslett erkölcsű paraszt? Beszennyezte és úgyszólván porba taposta az ő paraszt csizmájával a legszentebb kötelékeket, pedig csizmája csak arra való, hogy a korcsmák földjét tapossa vele. Érti-e ön, hogy feleletével az én legnemesebb érzéseimet csúfolta meg? Megérti-e, hogy feleletével ön engem személyemben sértett meg? Megérti-e ön ezt, vagy sem?

- De Foma... hiszen az csak egy nóta, Foma...

- Csak nóta? S ön nem szégyenli magát beismerni, hogy ismeri azt a nótát? Ön a nemes társaság tagja, nemes és ártatlan gyermekek apja s hozzá még ezredes! Csak nóta! De én meg vagyok győződve róla, hogy ez a nóta a való életből van véve. Csak nóta! De micsoda tisztességes ember az, aki meg nem ég a szégyentől, mikor bevallja, hogy ismeri ezt a nótát, hogy hallotta valamikor ezt a nótát! Micsoda ember az ilyen?

- Hiszen te is ismered, Foma, ha egyszer kérdezed, - felelt jólelkű nagybátyám zavarában.

- Hogyan? Én is ismerem? Én... én... az én vagyok! - Meg vagyok sértve! - rikoltott fel Foma székéről felugorva és a haragtól lihegve. Ilyen letorkoló feleletet semmiképen sem várt.

Nem írom le Fomics Foma dühöngését. Az ezredes szégyenletesen elkergettetett az erkölcsös-ség szigorú őrének szemei előtt az ő illetlen magaviselete és a feleletadásban tanúsított kapkodása miatt. Ettől kezdve Fomics Foma, fogadalmat tett, hogy tetten fogja érni Falalej, amint az a komarinszkit táncolja. Esténként mikor felteheték róla, hogy valamivel el van foglalva, csendeskén kilopakodott a kertbe, végigjárta a kerítéseket és bevette magát a kende-

¹¹ A gitárhoz közelálló, kisebb húros hangszer.

resbe, ahonnan látni lehetett arra a kis térre, ahol a cselédek táncolni szoktak. Úgy lesett a szegény Falalejra, mint vadász a madárra, élvezettel gondolt arra, hogy micsoda lármát csaphat, ha sikerül a tettenérés, hogy megrökönyödik az egész ház, de kiváltképen az ezredes. Fáradhatatlan igyekezetét végre is siker koronázta: meglepte a komarinszkit. Elképzzelhető tehát, hogy miért tépte a haját a nagybátyám, mikor meglátta a síró Falalejt s meghallotta, hogy Vidopljászov Fomics Fomát jelentette be s ez oly váratlanul, oly mozgalmasságban saját személyében megjelent előttünk.

VII. Fomics Foma.

Én feszült kíváncsisággal vizsgáltam ezt az urat. Gavrilának igaza volt, mikor azt mondta róla, hogy undok emberke. Foma kistermetű, hirtelen szőke, szürkülésnek indult ember volt görbe orral, egész arcán csupa apró ránc. Állán nagy szemölcs volt. Körülbelül ötven éves lehetett. Lassan, kimért lépésekkel járt, szemét lesütve tartotta. De arcából és egész magatartásából a legszemtelenebb elbizakodottság rítt ki. Nagy csudálkozásomra hálókabátban jelent meg, igaz, hogy a kabát külföldi szabású volt, de azért mégis csak hálókabát s hozzá még a lábán is papucs volt. Ing-gallérja nyakkendő nélkül *à l'enfant* hátra volt hajtva; ez roppant ostoba formát adott Fomics Fomának. Odament egy elfoglalatlan székhez, az asztalhoz húzta azt és leült anélkül, hogy valakihez szólt volna. Egy pillanat alatt megszűnt az a tevés-vevés, izgatottság, mely egy perccel előbb még tapasztalható volt. Minden úgy elcsendesült, hogy a légy repülését is meg lehetett hallani. A tábornokné úgy megszelídült, mint a bárány. Ennek a szegény félkegyelmű asszonynak a Fomics Foma iránt minden rabszolgái viselkedése világosan láthatóvá lett. Nem győzött gyönyörködni az ő bálványában, csak úgy falta azt a szemével. Perepelicüna kisasszony mosolygott, kezét dörzsölte, a szegény Iljinyicsa Praszkovja pedig láthatóan remegett a félelemtől. Nagybátyám rögtön rendelkezett.

- Teát, húgocskám, teát! Csak jó édesen, húgocskám; Fomics Foma alvás után szereti az édes teát. Ugy-e, Foma?

- Bánom is én most az önök teáját! - szólalt meg Foma lassan, méltóságosan és kezével kedvetlenül legyintve. - Önök mindig csak az édességgel törődnek.

Ezek a pedáns fontoskodásuknál fogva rendkívül nevetséges szavak és Foma megjelenése roppantul felköltötték érdeklődésemet. Kíváncsi voltam meglátni: meddig, az illendőség megsértésének mely határáig terjedhet ennek a zsarnok uracskának arcátlansága?

- Foma!... - kiáltott fel nagybátyám, - bemutatom neked Alekszandrovics Szergej öcsémet. Éppen most érkezett meg.

Fomics Foma tetőtől-talpig végignézte nagybátyámat.

- Csodálkozom, ezredes, hogy ön rendszeresen félbeszakít engem, - mondta jó hosszú szünet után, engem a legkisebb figyelmére sem méltatva. - Fontos dologról van szó s ön engem isten tudja: mivel traktál... Láttá ön Falalejt?

- Láttam, Foma.

- Á! Láttá! No, ha látta, hát majd én is megmutatom őt önnek. Gyönyörködhetik a teremtményében... erkölcsi értelemben véve. Jer ide, te idióta! Jer ide, te hollandus pofa! No, mozdulj hát! Ne félj.

Falalej szepegve, száját eltátva és könnyeit visszafojtva előbbre lépett. Fomics Foma élvezettel nézte.

- Nem ok nélkül mondtam én őt hollandus pofának, Szemjonücs Pável. - jegyezte meg a széken elterülve és kissé a mellette ülő Obnoszkin felé fordulva; - különben sem tartom szükségesnek, hogy kifejezéseimet válogassam, - semmi esetben sem. Az igazság - igazság. És bármivel takarjuk is le a sarat, az sár marad. Minek is válogatnám kifejezéseimet? Azért, hogy magamat és másokat megcsaljak? Csak ostoba, nagyvilági fejekben született meg az értelmetlen illendőségek gondolata. Mondja meg kérem - legyen ön a bírám -: szépnek tartja ön ezt a pofát? Magasabb szépet értek, fensőbb szépséget, nem pedig valami kifent lárvát.

Fomics Foma csendesen, kimérten és valami méltóságos közömbösséggel beszélt.

- Hogy szépnek tartom-e? - felelt Obnoszkin bizonyos szemtelen hanyagsággal. - Úgy látom, hogy az egész nem egyéb, mint egy jó darab rostbeaf...

- Odaállok ma a tükör elé és megnézem benne magamat, - folytatta Foma, ünnepiesen mellőzve az *én* személyes névmást. - Távol legyen tőlem, hogy magamat szépnek tartsam, de önkéntelenül is arra a következtetésre kellett jutnom, hogy mégis csak kell lenni ebben a szürke szemben valaminek, ami engem megkülönböztet efféle Falalejtől. Micsoda eszme, micsoda élet, micsoda ész van ezekben a szemekben! Nem akarom magamat dicsérni. Csak általában beszélek a mi osztályunkról. Most aztán mit gondolnak önök: lehet-e a léleknek bármily kis cafátja, kis töredéke ebben az élő rostbeafben? De igazán, Szemjonücs Pável, nézze csak, hogy ezek az *emberek* minden gondolat és ideál nélkül vannak, kizárólag csak marhahúst esznek s ezért mindig és mindnyájuknak olyan nyersen és ostobán utálatos, egészséges az arcszíne. Meg akar győződni róla, hogy meddig képes ezeknek a gondolkozása felemelkedni? No te tuskó! Jer csak közelebb, hadd gyönyörködjünk benned! Mit tátod el a szád? Talán cethalat akarnál elnyelni? No hát szép vagy te? Felelj: szép vagy-e?

- Szé-é-ép! - felelt Falalej elfojtott zokogással.

Obnoszkin majd eldőlt a nevetéstől. Én pedig éreztem, hogy reszketni kezdek a méregtől.

- Hallották? - folytatta Foma, diadalmasan fordulva Obnoszkin felé. - De különbet is fognak még hallani. Azért jöttem, hogy őt examen alá vegyem. Mert lássa csak Szemjonücs Pável, vannak emberek, akik vesztébe szeretnék vinni ezt a sajnálatraméltó félkegyelműt. Meglehet: szigorúan ítélek, tévedek; de belőlem az emberszeretet beszél, ő csak az imént a lehető legilletlenebb táncot járta. Senkinek ehhez semmi köze. De figyeljen csak ide. - Felelj: mit csináltál az imént? Felelj hát, nem érted? rögtön felelj!

- Tán-col-tam, - szólt Falalej még jobban szepegve.

- Mit táncoltál? Milyen táncot? Szólj!

- A komarinszkit...

- A komarinszkit! És ki-micsoda az a komarinszki? Mi az a komarinszki? Mit érthetek én ebből a feleletből? No hát: értesd meg velünk, hogy mi az a te komarinszkid?

- Pa-raszt.

- Paraszt! Csak paraszt? Ez meglep engem. Eszerint valami kiváló paraszt lehet, ha a nevére már muzsikát és táncot szerzenek? No, felelj hát?

Valakit kínpadra vonni - élet-eleme volt Fomának. Áldozatával úgy játszott, mint macska az egérrel, - de Falalej hallgat, szepeg és nem érti a kérdést.

- Felelj hát! - sürgeti Foma, - felelj, ha kérdezlek: miféle paraszt az? Beszélj! Urasági vagy kincstári jobbágy, felszabadított, vagy gazdasághoz lekötött? Sokféle paraszt van ám...

- Ga-az-da-sági paraszt...

- Á! gazdasági! Hallja, Szemjonücs Pável? Egy új történelmi megállapítás: a komarinszki paraszt - gazdasági paraszt. Hm! Na és mit csinált az a gazdasági paraszt? Micsoda érdemet szerzett arra, hogy megénekeljék és táncot szerezzenek a nevére?

A kérdés kényes volt s amennyiben Falalejhez volt intézve, veszedelmes is.

- No, de ön már... - akarta megjegyezni Obnoszkin, a mamájára tekintve, aki különösen kezdett feszengeni a divánján. De mit lehetett tenni? Fomics Foma szeszélyeit törvényül tekintették.

- Kérem, kedves bátyám, ha meg nem állítja ezt az eszelős embert, hát ő... nem látja, hogy mire viheti még ezt a dolgot? Falalej valami bolondságot talál mondani, biztosítom önt... - súgtam nagybátyámnak, aki egészen fejét vesztette s nem tudta, hogy mit tegyen?

- Foma, kérlek... - kezdett aztán, - nézd csak, Foma, bemutatom neked az öcsémet... fiatal ember, aki ásványtannal foglalkozott.

- Kérem, ezredes, hogy ne szakítson engem félbe az önök ásványtanával, amelyhez ön - amint tudom: semmit sem ért, sőt talán *mások* sem értenek. Nem vagyok én gyerek, ő azt feleli nekem, hogy az a paraszt ahelyett, hogy a családja boldogulása érdekében dolgoznék, holtra itta magát, beitta a kocsmában a ködmönét és részegen szaladgált az uccán. Köztudomásúlag ebben merül ki ennek a korhelységet dicsőítő poémának az egész tartalma. Legyen ön nyugodt: ő *most már* tudja, hogy mit kell neki felelnie. - No felelj hát: mit csinált az a paraszt? Hiszen már eléd tartani, a szádba adtam. De én épen tetőled akarom hallani, hogy mit csinált, mivel tette magát híressé, mivel érdemelte meg azt a halhatatlanságot, hogy már trubadúrok énekelnek róla. Nos?

A szerencsétlen Falalej kétségbeesetten nézett körül, nem tudta, hogy mit feleljen, kinyitotta meg befogta a száját, mint a vízből szárazra vetett kárász.

- Szégyenlem megmondani! - motyogott aztán kétségbeesve.

- Úgy! Szégyenled megmondani! - kapott a szón diadalmasan Foma. - Na, hát épen erre a feleletre volt szükség, ezredes! Megmondani szégyen, de megcselekedni nem szégyen? Hát ez az erkölcsösség, melynek magvát ön elvetette, mely magvak szárba mentek s amelyeket ön... öntözget. De most már ne vesztegessük az időt hiábavaló beszéddel. Mehetsz a konyhába, Falalej. Most én neked a társaság iránti tiszteletből semmit sem mondok, hanem ma, még ma megkapod szigorú, kérlelhetetlen büntetésed. Ha pedig nem, ha ezúttal is előbbre tesznek téged nálamnál, hát akkor maradj itt, mulattasd uraidat a komarinszkiival, én pedig még ma elhagyom ezt a házat. Elég volt! Elmondtam, amit akartam! Mehetsz!

- No, ön kissé szigorú... - motyogott Obnoszkin.

- Úgy van, úgy! - kapott a szón nagybátyám, hanem aztán félbeszakította magát, elhallgatott. Foma sötéten sandított rá.

- Nagyon csodálkozom én ezen, Szemjonücs Pável, - folytatta; - hát ugyan mit csinálnak a korunkbeli literátorok, poéták, tudósok, gondolkozók? Mért nem figyelik meg, hogy milyen dalokat énekel és milyen táncot jár az orosz nép? Mit csináltak idáig azok a Puskinok, Lermontovok és mások? Csudálkozom! A nép a komarinszkit, a részegeskedésnek ezt az apoteozisát táncolja, ők pedig holmi nefelejcsokról énekelnek! Mért nem írnak erkölcsösebb dalokat a nép használatára és mért nem dobják félre a nefelejcsokat? Hiszen ez szociális kérdés. Jól van, írják le nekem a parasztot, de a jó erkölcsű parasztot, hogy úgy mondjam: a falusi embert és ne a parasztot, írják le a falusi bölcslet az ő együgyűségében, nem bánom, ha bocskorosan is, - nekem ez ellen sincs kifogásom, - de legyen az eltelve olyan erényekkel, melyeket - merem mondani - megirigyelhet bármely híres-nevezetes Makedóniai Sándor is. Én ismerem Oroszországot és Oroszország is ismer engem: azért beszélek így. Írják le a parasztot - nem bánom: az ő családja gondjaival, ősz fejével, az ő füledt levegőjű,

izbájában,¹² írják le - nem bánom - éhezésével, de aki azért meg van elégedve, nem zúgolódik, hanem áldja a szegénységét és nem irigylő a gazdag aranyait, sőt a maga gazdagságát, lelki jámborságát is odaadja annak az aranyaihoz; hadd egyesüljön ez esetben a paraszt erényessége az úr, sőt hatalmas úr erényeivel. A falusi ember és a hatalmas úr, akik a társadalom fokozatai szerint egymástól annyira el vannak választva, egyesülnek végre az erényekben: igen magasztos gondolat ez! De ehelyett mit látunk? Egyfelől - nefelejcsék, másfelől kiugrik a paraszt a kocsmából és mint a bolond szaladgál az uccán. No hát mondják: mi ebben a poétikus? Hogy lehessen ebben gyönyörködni? Hol itt az ész? Hol a grácia? Hol az erkölcs? Nem bírom elképzelni.

- Száz rubellel vagyok adósod ezekért a szavakért Fomics Foma! - szólalt meg Jezsovikin az elragadtatás hangján.

- Kap majd füget, - súgta nekem egész csendeskén. - De hízelegni kell.

- Nos igen, ezt igen szépen mondta, - szólt Obnoszkin.

- Igaz, igaz, úgy van! - kiáltott fel nagybátyám nagy figyelemmel hallgatva végig Fomát és diadalmasan tekintett rám.

- Milyen beszélgetési téma! - súgta nekem, kezeit dörzsölve. - Teringettét, ez aztán sokoldalú társalgás! Fomics Foma, ez az én öcsém, - tette hozzá túlradó ellágyulással; - ő is foglalkozott irodalommal, - bemutatom őt.

Fomics Foma úgy mint eddig, rám sem hederített, hiába mutatott be a nagybátyám.

- Az istenért, ne mutasson be engem többet, nagyon komolyan kérem erre, - súgtam nagybátyámnak határozott hangon.

- Ivanücs Iván, - kezdte Fomics Foma Mizincsikovhoz fordulva és erősen rá nézve - mit gondol ön arról, amiről most beszélünk?

- Én? Engem kérdez? - szólt elcsudálkozva és úgy nézve Mizincsikov, mintha csak most ébredt volna fel.

- Igen, önt kérdezem. Kérdezem pedig azért, mert nagyon becsülöm a valóban okos emberek véleményét, nem olyan problematikusan okosokét, akik csak annyiban okosok, hogy *minduntalan mint okos, mint tanult embereket mutatják be*, sőt néha készakarva idehíjják őket, hogy mint valami vásári bódében vagy effélében mutogassák.

Ez a kő egyenesen az én kertembe repült. Kétségtelen, hogy Fomics Foma, aki engem figyelmére sem méltatott, mégis csak én miattam vitte a beszélgetést az irodalomra, hogy mindjárt a kezdetén elkápráztassa, megsemmisítse, eltapossa a szentpétervári tanult, okos embert. Legalább én nem kételkedtem ebben.

- Ha az én véleményemet akarja ön tudni, hát én... önnel egészen egyetérték, - felelt hanyagul és kelleetlenül Mizincsikov.

- Ön én velem mindig egyetért, ez már szinte nehezemre esik, - jegyezte meg Foma. - Nyíltan megmondom önnek, Szemjonücs Pável, - folytatta némi szünet után megint Obnoszkinhoz fordulva, - hogy én nagyra becsülöm a halhatatlan Karamzint, de nem a történelmi munkájáért, nem „Poszadnicza Márta” elbeszéléseért, nem az ő „Régi és új Oroszország”-áért, hanem azért, mert megírta „Szilin Flor”-t, ezt a nagyszerű eposzt! Ez tisztán nemzeti mű és örök időnkig halhatatlan marad. Magasröptű eposz!

¹² Izba = parasztház.

- Igen, igen, igen! Magasröptű *epocha*! Szilin Flór erkölcsös ember! Emlékszem rá; olvastam; kiváltott a jobbágyságból két leányt, aztán az égre nézett és sírt. Magasztos vonás, - hagyta helyben nagybátyám, csak úgy ragyogva a meglepődöttségétől.

Szegény nagybátyám! Nem bírta magát megtartóztatni attól, hogy *tudományos* beszélgetésekbe elegyedjék. Foma kárörvendéssel mosolyodott el, de hallgatott.

- Különböben most is írnak figyelemre méltó műveket, - szólt közbe óvatosan Petrovna Anfisza.
- Ott vannak például a „Brüsszeli titkok.”

- Nem tagadom, - jegyezte meg Foma bizonyos részvétellel. - olvastam a minap egy poémát... No hát! „Nefelejcssek”. Ha pedig úgy tetszik, hát a legújabbak közt legjobban tetszik nekem a „Levelező.” Könnyű a pennája!

- A „Levelező?” - kiáltott fel Petrovna Anfisza; - az, aki az újságba leveleket szokott írni? Ah mily pompás az! Hogy játszik a szavakkal!

- Igenis, játszik a szavakkal. Lehet mondani: játszik a pennával. Szokatlanul könnyed az irállya.

- Igen, de amellet pedáns, - jegyezte meg hanyagul Obnoszkin.

- Pedáns, pedáns - nem vitatom; de kedves pedáns, de graciózus pedáns! Persze egyetlen eszméje sem állja ki a komoly kritikát, de könnyedsége csábító. Szószátyár - megengedem, de kedves szószátyár, de grandiózus szószátyár. Emlékeznek rá, például, hogy egy irodalmi cikkében kijelenti, hogy neki saját birtokai vannak?

- Birtokai? - kérdezte nagybátyám; - az nagyon jó! Melyik kormányzáságban?

Foma szünetet tartott, merőn nézett nagybátyámra, aztán az előbbi hangon folytatta:

- Nohát a józan ész nevében kérdelem: minek nekem, olvasónak tudnom azt, hogy neki birtokai vannak? Ha vannak, hát jó, gratulálok hozzá. De mily kedvesen, tréfásan írja le ezt! Csak úgy csillog, forr és sziporkázik az ötletektől. Az elmésségek királlya! Hát így kell írni! Azt hiszem: én is így írnék, ha ráadnám magamat, hogy újságokba írjak.

- Talán még különbül! - jegyezte meg tisztelettel Jezsovikin.

- Még valami methodikus is van az irállyában, - tódította nagybátyám.

Fomics Foma végre nem türtőztethette magát.

- Ezredes, - mondotta, - szabad-e megkérnem, persze a legnagyobb udvariassággal, hogy ne zavarjon bennünket s hogy engedje meg beszélgetésünket nyugodtan befejezhetni? Ön a mi beszélgetésünkben nem ítélkezhetik, semmiképen sem ítélkezhetik. Ne avatkozzék hát a mi barátságos irodalmi beszélgetésünkbe. Foglalkozzék gazdasággal, teázgasson, hanem... hagyjon békét az irodalomnak. Biztosítom, hogy az irodalom semmit sem fog veszíteni.

Ez már túlságosan sok volt a szemtelenségből. Nem tudtam: mit gondoljak.

- De Foma, hiszen te magad mondtad, hogy methodikus, - szólt nagybátyám megzavarodottan és szorongva.

- Igen. Csakhogy én a dologhoz értve mondtam azt és mondtam a kellő alkalommal, de ön?

- Úgy van, mi ésszel beszélünk, - jegyezte meg Jezsovikin, Fomics Foma körül süntörögve. - Van eszünk, ha kevés is és ha kölcsön is kell kérnünk, de annyi van, hogy vagy két miniszteriumot elláthassunk vele, sőt ha a szükség úgy hozza magával, még hármat is - úgy ám!

- No, úgy látszik, megint elszóltam magamat! - fejezte be nagybátyám és mosolygott hozzá az ő jóságos mosolygásával.

- Még szép, hogy beismeri, - jegyezte meg Foma.

- Sebaj, Foma, én nem neheztelek. Tudom, hogy te mint jóbarát figyelmeztetsz, mintha rokonom, testvérem volnál. Ezt én magam engedtem meg, sőt kértelek rá. Ez helyén van. Ez csak az én hasznomra van! Köszönöm, majd hasznát veszem.

Türelmem elhagyott. Eddig mindaz, amit Fomics Fomáról hallomásból tudtam, kissé túlzásnak tetszett nekem. Most azonban, hogy mindent magam láttam, csudálkozásomnak nem volt határa. Nem hittem magamnak; nem bírtam felfogni egyfelől a vakmerő, szemtelen hatalmaskodást, másfelől az önkéntes rabszolgaságot, könnyenhívő jólelkűséget. Különben a szemtelenség nagybátyámat is zavarba hozta. Meglátszott ez rajta... Égtem a vágytól, hogy Fomával valahogy összeakadjak, birokra keljek vele, mentől nagyobb gorombaságot kövessék el vele, - aztán jöjjön, aminek jönni kell. Ez a gondolat fellelkesített. Kerestem az erre való alkalmat s míg ezt vártam, azalatt egészen összegyűrtem a kalapom karimáját. De alkalom nem kínálkozott. Foma semmi szín alatt sem akart engem észrevenni.

- Helyesen beszélsz Foma, nagyon helyesen, - folytatta nagybátyám, mindenképen Foma kedvében akarván járni és az iménti beszélgetés kellemetlenségeit valahogy elsimítani. - Igazad van, Foma. Köszönöm. Előbb ismerni kell a dolgot, csak azután okoskodni róla. Szánom-bánom! Nem először vagyok ilyen helyzetben. Képzeld, Szergej, egyszer még examinálni is kezdtem... önök nevetnek? Jól van, de bizonyisten úgy volt, hogy examinálni próbáltam. Meghíttak egy intézet examenjére és odaültettek a vizsgálóbizottságba, mert volt ott felesleges hely. Mondhatom neked, hogy megrettentem és valami félelem lepett meg: hiszen én határozottan nem ismerek egy tudományt sem. Mit tehettem! No - gondoltam magamban - most engem-magamat is mindjárt a táblához szólíthatnak. De nem történt semmi baj, minden jól sikerült; még én is tettem fel kérdéseket, azt kérdeztem: ki volt Noé? A feleletek általában nagyszerűek voltak. Azután villásreggelihez ültünk és a felvilágosultságot éltetve, pezsgőt ittunk. Pompás intézet az!

Fomics Foma és Obnoszkin majd eldültek a nevetéstől.

- Később én is nagyot nevettem, - kiáltott fel nagybátyám a legártatlanabbul nevetve és örülve, hogy mindnyájan felvidultak. - Már akármi legyen is belőle, Foma, mulattatástokra elmondom, hogy miképpen sültem fel egyszer... Képzeld, Szergej, egyszer Krasznojarszkban táboroztunk...

- Ha szabad megkérdezni, ezredes, sokáig fog-e tartani elbeszélése? - vágott közbe Foma.

- Ah, Foma! Hiszen ez rendkívül mulatságos történet, megszakadtok a nevetéstől, ha meghalljátok. Csak hallgass végig: nagyon jó, bizonyisten nagyon jó! Elmondom: hogy sültem fel?

- Én mindig készséggel hallgatom az ön történeteit, ha azok ilyen természetűek, - szólott Obnoszkin ásítva.

- Nincs mit tenni: meg kell hallgatni, - mondta ki a határozatot Foma.

- De bizonyisten nagyon mulatságos lesz, Foma. El akarom mondani, Petrovna Anfisza, hogy miképpen sültem én fel egyszer. Hallgasd meg te is, Szergej; az eset még tanulságos is. Krasznojarszkban táboroztunk, - kezdte nagybátyám örömtől sugározva, szapora szóval, sietve, számtalan bevezető dolgot bocsátva előre, mint mindig, mikor a társaság mulattatására akart valamit elmondani. - Alighogy megérkezünk, én még aznap este színházba megyek. Remek színésznő volt, Kuropatkina; később megszökött Zvjerkov törzsszázadossal, még a

darabot sem játszott a végére, úgy kellett a függönyt leereszteni... Nagy bestia volt az a Zvjerkov, nagy kedvelője ivásnak, kártyázásnak; korhely épen nem volt, de szeretett a bajtársaival elmulatozni. De ha egyszer be talált rúgni, akkor mindent elfelejtett, nem tudta: hova való, melyik országba, azt sem: hogy őt magát hogy hívják. Egy szóval semmiről sem tudott, máskülönben a legkedélyesebb ember. Nos, ülök én a színházban. Felvonásközben felállok és találkozom egy régebbi bajtársammal, Kornouchovval... Mondhatom: ritka jó gyerek! Igaz, hogy már vagy hat év óta nem találkoztunk. Azalatt ő hadban járt, tele volt aggatva kitüntetésekkel, keresztekkel, most nem régen hallottam, hogy már valóságos államtanácsos; átlépett polgári szolgálatba és előkelő állásokba jutott... No persze megörültünk egymásnak. Beszélni kezdtünk erről, arról. A közelben pedig három hölgy ül egy páholyban; a balszélen ülő olyan pofa, amelyet a világ még nem látott. Később tudtam meg, hogy rendkívül derék nő, családanya, aki férjét boldoggá tette. No, én bolond fővel azt mondom Kornouchovnak: „Mondd csak, pajtás, nem tudod ki ez a madárijesztő?” - „Melyik?” - „Ez ni!” - „Hiszen az az én unokanővérem!” - Piha! Az ördögbe is! Képzeltetik a helyzetemet! Jóvá akarom tenni a hibámat: „Nem azt értem! Ugyan mit gondolsz! Hanem azt, aki idefelénk ül; ki az?” - „Az meg a nőtestvérem.” - Tyüh, forgósadta! A nőtestvére meg épen a legkedvesebb rózsaszál; szépen van öltözve; nyakékek, fülönfüggők, karperecek - egy szóval úgy ül ott, mint egy kis angyal; később egy igen kiváló emberhez, Püchtinhez ment feleségül; megszökött vele és szülei beleegyezése nélkül megesküdtek; most pedig rendben van minden, gazdagon élnek, a szülők nem győznek örülni. No, tehát erre azt mondom: „nem azt értem!” - és szeretném, ha a föld elnyelne, - „azt kérdezem, aki a középben ül”. - „Aki a középben ül, az - pajtáskám - a feleségem”. - S köztünk legyen mondva: ez már valóságos cukorbaba, nem is nő. Majd felfaltam a nézésemmel, gyönyörködésemmel. - „No, - mondok - ha még nem láttál bolondot, hát itt áll előtted: ne sajnáld, vágd le a fejét”. - Ő csak nevet. A színi előadás után bemutatott és úgy kell lenni, hogy el is mondta nekik a bolond esetet a selma. Mert valamennyi asszony nevetett. Bevallom, hogy soha annál derűsebb órákat nem éltem. Hát látod-e, Foma testvér, így felülhet néha az ember, hahaha!

De hiába nevetett szegény nagybátyám, hasztalanul hordta körül vidám és jóságos tekintetét, víg történetére halálos némaság volt a felelet. Fomics Foma sötét hallgatásba merülten ült, a többi követte példáját, csak Obnoszkin mosolygott egy kissé, előre látva a megtépázást, mely nagybátyámra vár. Nagybátyám zavarba jött és elveresedett. Csak ezt várta Foma.

- Elvégezte? - kérdezte végre, méltóságosan fordulva a megzavarodott elbeszélő felé.

- El, Foma.

- És örül neki?

- Hogy érted azt, hogy örülök-e, Foma? - felelt szegény nagybátyám aggodalommal.

- Jobban érzi most magát? Meg van-e elégedve azzal, hogy megzavarta a jóbarátok szellemes irodalmi beszélgetését, közbeszólt és kielégítette kicsinyes hiúságát?

- Mi jut eszedbe, Foma! Én csak fel akartalak benneteket vidítani, te meg...

- Felvidítani? - kiáltott fel Foma hirtelen, szokatlanul hevesen, - hiszen ön csak unalmat képes okozni, nem pedig felvidulást! Felvidítani! Hát tudja-e azt, hogy az ön elbeszélése csaknem erkölcstelen? Arról nem is beszélek, hogy illetlen, - ez magától értetődik. Az imént ön nem közönséges nyersséggel jelentette ki, hogy kinevetett egy ártatlan, nemes úrinőt, csak azért, mert ez nem volt szerencsés az ön tetszését megnyerni. És még minket akart ön megnevettetni, minket! Meg akart bennünket nyerni az ön fárgatlan és illetlen viselkedésének s mindezt csak azért, mert ön itt a házigazda! Bocsánat, ezredes, ön kereshet magának élősdieket, tányérnyalókat, partnereket, akár távoli országokból hozhat magának ilyeneket s ez által

gyarapíthatja a környezetét az egyeneslelkűség és őszinteség rovására, de Opiszkin Foma sohasem lesz hízelgő vagy tányérnyaló, sem az ön élősdije. Erről ez egyről biztosíthatom önt...

- Ej, Foma! Nem értettél meg engem, Foma!

- Nem, ezredes, én már rég tisztába jöttem önnel, én önön keresztüllátok. Önt a határtalan önzés rágja, ön azt hiszi, hogy hasonlíthatatlanul élesesű s elfelejti, hogy az éles eszet eltompítja a rátartóság. Ön...

- Hagyd el már az Istenért, Foma! Szégyelld magad legalább az emberek előtt...

- De mikor oly szomorú mindezt látni, ezredes, és szomorú, hogy mindezt látva, nem bír az ember segíteni rajta. Én szegény vagyok s az ön szülőjénél *élősködöm*. Még azt képzelhetnék, hogy én hízelgek önnek a hallgatásommal; azt pedig nem akarom, hogy valamely *tejfelesszájú* engem az ön élődijének tartson. Meglehet, hogy az imént, mikor ide beléptem, készakarva erősebben nyilvánítottam igazságos őszinteségemet, készakarva mentem egész a nyersségig, de csak azért, mert ön maga kényszerített erre engemet. Ön túlságosan rátarti velem szemben, ezredes. Még azt gondolhatják, hogy én önnek rabszolgája, kirtartott élődije vagyok. Önnek tetszik az, hogy engem egy *ismeretlen ember* előtt meggyalázzon, holott én önnel egyenlő vagyok, - érti-e? Minden tekintetben egyenlő. Meglehet, hogy még *én* teszek önnek szíveséget azzal, hogy az ön házában élek - és nem *ön* énekkem. Engem megaláznak; természetes tehát, ha kénytelen vagyok dicsekedni, - ez nagyon természetes. Nem hallgathatok, kénytelen vagyok beszélni, ugyanazért egyszerűen és egyenesen kijelentem önnek, hogy ön tüneményesen irigy ember. Látja ön például, hogy valaki valamely egyszerű, barátságos beszélgetés közben akaratlanul is kimutatja ismereteit, olvasottságát, ízlését; hát ez önt bosszantja, elviselni nem bírja. „No, mindjárt kimutatom én is ízlésemet!” De ha szabad kérdeznem: micsoda ízlése van önnek? Ön a szép tudományokhoz annyit ért, ezredes, mint, - bocsásson meg a kifejezésért - mint az ökör a marhahúshoz. Ez éles és nyers mondás, - beismerem, de legalább őszinte és igaz. Ilyesmit ön nem hallhat az ön hízelgőitől, ezredes!

- Ej, Foma!...

- No persze „ej Foma!” Látszik, hogy az igazság nem puha dunyha. No jól van; később majd beszélünk még erről, most pedig engedje meg, hogy kissé én is felvidítsam a társaságot. Ne tüntesse ki magát mindig csak egy. Szemjonovics Pável: látott-e már emberi formában ilyen tengeri szörnyeteget? Én már régen figyelem őt. Nézzen csak rá: hiszen ez szeretne engem élve, mindenestől felfalni.

Gavriláról volt szó. Az öreg szolga az ajtónál állt és csakugyan nekibúsultan nézte, hogy az ő urát úgy bántják.

- Én is rendezek önöknek egy kis mulatságot, Szemjonovics Pável. - No, te varjú, jer idébb! De méltóztassék hát közelebb fáradni, Ignatyics Gavrilá úr! Látja, Szemjonovics Pável, ez Gavrilá; goromba viselkedésének büntetéséül most a francia dialektust tanulja. Én, mint Orfeus, szelidítgetem az itteni erkölcsöket, de nem énekkel, hanem francia dialektussal. No, moszjő sematon, - ki nem állhatja, ha moszjő sematonnak szólítják - tudod-e a leckédet?

- Hát parle vu franszié?

- Vuj, moszjő, zsö lö parl ön pö...

Nem tudom: Gavrilának a francia szavak kiejtése közben mutatkozott sajnálatraméltó figurája okozta-e, vagy az, hogy mindenki azt hitte, hogy Foma számít az általános derűlségre, elég az hozzá, hogy mindenki csak úgy dült a nevetéstől, mihelyt Gavrilá csak a száját is kinyitotta. Még a tábornokné is nevetni méltóztatott. Petrovna Anfisza magát a díván hátához vetve

vihogott és eltakarta magát a legyezőjével. Legmulatságosabb volt az, hogy Gavriila látván: mire fordult az examen, nem bírt tovább magával, köpött egyet és panaszkodva azt mondta:

- Hát ilyen szégyent kell megélnem öregségemre!

Fomics Foma megrezzent.

- Mi? Mit mondtál? Gorombáskodol?

- Nem, Fomics Foma, - felelte Gavriila önérzetesen - az én szavam nem gorombáskodás s én, szegény szolgálóember te veled, előkelő úrral nem gorombáskodhatom. De minden ember Isten képére van teremtve és az Ő hasonmása. Én már hatvanhárom esztendő vagyok. Apám emlékezett még a szörnyeteg Pugacsevre, a nagyapámat pedig urunkkal, Nikitics Matvejével együtt - akit Isten nyugosztaljon - Pugacsev egyazon nyárfára akasztatta fel, amiért az én apámat a megboldogult Matvejics Athanáz a többiek közt mindig kitüntette: megtette kamarásinasnak s az végül mint udvarmester halt meg. Én pedig, uram, Fomics Foma, ha urasági cseléd vagyok is, ilyen szégyenbe, mint ez a mai, egész életemben nem estem.

Az utolsó szavaknál Gavriila kiterjesztette karjait és lehajtotta a fejét. Nagybátyám nyugtalankodva figyelte őt.

- No, elég már, Gavriila, - mondotta az öregnek, - ne szaporítsd tovább a szót. Elég!

- Ne bántsa, - szólt Foma kissé elsápadva és kényszeredetten mosolyogva, - hadd beszéljen, hiszen ez mind az ön magvetésének a gyümölcse...

- Elmondok én mindent, - folytatta Gavriila szokatlan felindulással, - semmit el nem hallgathatok. Kezemet megkötözhetik, de nyelvemet nem. Előtted, Fomics Foma, eléggé alacsony ember vagyok, más szóval: rabszolga, de azért én is megérezem a sérelmet. Köteles vagyok téged szolgálni, előtted megalázkodni, mert rabnak születtem és minden kötelességemet félelemmel, megadással kell teljesítenem. Te leülsz, hogy könyvet írsz, nekem kötelességem, hogy hozzád alkalmatlankodókat be ne eresszek, azért, mert ez az én feladatomban. A szükséges kiszolgálást a legnagyobb szívességgel teljesítem, de minek kell nekem vénségemre tengerentúli nyelven gagyogni és az emberek előtt kicsúfoltatni? Hiszen most én be nem mehetek a cselédházba, mert azzal fogadnak, hogy „francia! Itt jön a francia!” Nem, uram, Fomics Foma, nemcsak én, az én ostoba fejemmel mondom ezt, hanem már mások is egyhangúlag beszélnek róla, hogy igazi rosszindulatú ember vagy, hogy a mi urunk előtted nem számít többet, mint egy apró gyerek; hogy te - bár származásra nézve generális családból való vagy, de nem bírtad a generális rangig felvinni és olyan mérges ember vagy, amilyen csak az igazi fúria.

Gavriila elmondta a magáét. Én örömben magamon kívül voltam. Fomics Foma a dühtől sápadozott az általános megütközés közepette s mintha nem bírta volna magát összeszedni a Gavriila részéről jött támadás ellen, mintha e pillanatban azon gondolkozott volna: milyen mértékig kell neki megharagudnia. Végre felrobbant.

- Hogyan! Hogy' mer ez engem lehordani... engem! Hiszen ez lázadás! - jelentette ki Foma székéről felugorva.

Utána a tábornokné is felugrott és összecsapta a kezét. Nagy volt a zavar. Nagybátyám elkezdte kifelé tuszkolni a bűnös Gavrilát.

- Vasra kell verni, vasra! - kiabált a tábornokné. - Rögtön add be a városba katonának, Jegoruska! Különben nem kapod meg anyai áldásomat. Rögtön veresd bilincsbe és add be katonának!

- Hogyan! - kiabált Foma, - ez a rabszolga! Khaldeus! Hamlet! Ez merészkedik engem lehordani. Aki nekem a lábam törője sem lehet! Ő mert engem fúriának nevezni!

Én rendkívül eltökélten léptem előre.

- Kijelentem, hogy én ebben az esetben teljesen osztom a Gavriila felfogását, - mondtam mereven Foma szemébe nézve és reszkettem a felindultságtól.

Fomát annyira meglepte ez a fellépés, hogy a mint látszott: az első pillanatban nem hitt a füleinek.

- Hát ez mi? - kiáltott fel aztán magából kikelten nekem esve és vérben forgó apró szemeit belém fúrva. - Ki s mi vagy te?

- Fomics Foma, - próbált megszólalni az én fejétvesztett nagybátyám, - ez Szerjozsa, az én öcsém.

- A tudós! - bödült fel Foma; - hát ez az a tudós? Liberté-egalité-fraternité! *Zsurnal de debá!* Nem barátom, hiába jár a szád! Szakszóniában nem így van! Ez nem Pétervár, minket bolonddá nem tesz! Köpök én a te *de-debá*-dra. Te szerinted *de debá*, mi szerintünk azonban az jön ki belőle, hogy „engem be nem csapsz, pajtás”. Tudós! Hiszen akármennyit tudsz te, én hétszer annyit tudok. Ilyen tudós vagy te!

Ha vissza nem tartóztatják, hát talán ököllel jött volna nekem.

- Hiszen ez részeg, - mondtam, megütődötten nézve körül.

- Kicsoda? Én? - rikoltozott Foma magánkívül.

- Igenis, ön!

- Részeg vagyok?

- Részeg.

Foma ezt nem tudta elviselni. Felsikoltott, mintha metszeni kezdték volna, aztán kirohant a szobából. A tábornokné, - amint látszott - el akart ájulni, de aztán jobbnak tartotta, hogy Fomics Foma után szaladjon. A többiek is utána szaladtak, köztük nagybátyám is. Mikor magamhoz térve széjjel néztem, hát csak az egy Jezsovikint találtam a szobában, aki mosolygott és kezeit dörzsölte.

- Az imént a jezsuitákról ígért ön valamit, - szólalt meg behizelgő hangon.

- Mi? - kérdeztem, nem értve, hogy mit akar.

- Azt ígérte, hogy egy anekdotont fog mondani a jezsuitákról.

Én kiszaladtam a terraszra, onnan pedig a kertbe. Forgott a fejem.

VIII. Szerelmi vallomás.

Ingerülten és magammal elégedetlenül bolyongtam vagy egy negyedóraig a kertben és azon gondolkoztam: mit tegyek most? A nap leszállt. Egyszerre csak egy sötét sétány befordulójánál szembe talákoztam Násztyenykával. Szemében könnyek csillogtak, kezében zsebkendőt tartott, mellyel könnyeit törülgette.

- Önt keresem, - mondotta.

- Én meg önt, - feleltem neki. - Mondja csak: bolondok házában vagyok én itt?

- Egyáltalában nem bolondok házában, - mondotta sértődötten, mialatt mereven nézett rám.

- Ha úgy áll a dolog, hát akkor mi folyik itt? Az Istenért: adjon nekem valami tanácsot! Hova ment most a nagybátyám? Odamehetek-e én is? Nagyon örülök, hogy önnel találkoztam, talán tud nekem valami útbaigazítást adni.

- Jobb, ha nem megy oda. Én magam is eljöttem tőlök.

- S hol vannak ők?

- Ki tudja? Meglehet, hogy megint a veteményes kertbe szaladtak, - felelt Násztyenyka ingerülten.

- Micsoda veteményes kertbe?

- Hát Fomics Foma a múlt héten felordított, hogy ő nem marad a háznál, kiszaladt a veteményes kertbe, kivett a pajtából egy ásót és elkezdte a veteményeket kapálni. Valamennyien elbámultunk, hogy talán megbolondult? „Nehogy később szememre hányják, hogy ingyen eszem a kenyeret, - azt mondja - kapálni fogok és megszolgálom a kenyeret, melyet itt megettem, aztán elmegyek. Idáig vittek itt engem!” A többiek mind sírnak, csaknem térdre borulnak előtte, el akarják tőle venni az ásót; - ő meg csak kapál; az egész répveteményt megkapálta. Hogy egyszer sikerült neki ez a kényeskedés, hát talán most megismétli. Kitelik tőle.

- S ön ezt... olyan közömbösen mondja el! - szóltam én erős méltatlankodással.

Nasztyenyka szikrázó szemmel nézett rám.

- Bocsásson meg, - folytattam - én már azt sem tudom, mit beszélek. Hallja csak: tudja ön azt, hogy miért utaztam én ide?

- N-nem, - felelt Nasztyenyka elpirulva és valami kelletlen érzés tükröződött kedves arcában.

- Bocsásson meg, - folytattam - én most rossz kedvemben vagyok, érzem, hogy erről a dologról nem így kellene kezdenem a beszélgetést... kivált önnel. De mindegy! Szerintem ilyen dologban, legjobb az őszinteség. Bevallom... vagyis azt akarom mondani... ismeri ön nagybátyám szándékát? Ő meghagyta nekem, hogy igyekezzem az ön kezét megkérni...

- Oh, mily ostobaság! Kérem, ne beszéljen erről! - mondotta gyorsan a szavamba vágva és egészen elvörösödött.

Meg voltam akadva.

- Miért volna ostobaság? Hiszen írt is nekem erről.

- Hát, végre is, írt? - kérdezte élénken. - Oh, milyen ő! Pedig megígérte, hogy nem ír! Mily bolondság! Istenem, mily bolondság!

- Bocsásson meg, - motyogtam, nem tudva, hogy mit mondjak - meglehet, hogy viselkedésem vigyázatlan, nyers... de ez a pillanat olyan! Gondolja meg, hogy olyan különösek a körülmények...

- Az Istenért, csak ne igazolja magát. Higyje el: anélkül is nehéz ezt nekem hallgatni, én magam is beszélni akartam önnel, hogy megtudjak valamit... Ah, mily bosszúság! Hát mégis csak írt önnek! Ettől féltem én legjobban. Istenem, milyen ember ő! Ön pedig hitt neki és nyakra-főre idesietett! Még csak ez hiányzott!

Nem leplezte bosszankodását. Helyzetem nem volt irigylésre méltó.

- Megvallom, - szoltam végképen megzavarodottan, - hogy ilyen fordulatra nem számítottam... ellenkezőleg azt hittem...

- Á! ön azt hitte? - szolt némi gúnnyal, ajkait kissé összeharapva. - Hallja csak: mutassa meg nekem azt a levelet, melyet ő önnek írt.

- Jó, megmutatom.

- Csak ne haragudjék rám, kérem, ne érezze sértve magát, anélkül is van elég bajunk! - mondotta kérlelő hangon, miközben szép ajkain gúnyos mosoly révedezett.

- Oh, kérem, ne tartson engem olyan ostobának! - kiáltottam fel hevesen. - De kegyed talán el van fogulva irántam? Talán valaki leszolt engem ön előtt? Vagy talán azért, mert az imént amott olyan ügyetlenséget követtem el? De biztosítom, hogy az semmit sem jelent. Megértem én azt, hogy éretlennek tűnöm fel most ön előtt. Kérem, ne nevéssen ki! Azt sem tudom: mit beszélek... S mindez attól van, hogy nagy átkomul még csak huszonkét éves vagyok.

- Oh, Istenem, hát mit tesz az!

- Mit tesz? Hiszen, aki huszonkét éves, annak az a homlokára van írva, mint például nekem, mikor az imént a szoba közepére penderültem, vagy most, amint ön előtt állok... Átkozott kiskorúság!

- Oh, nem, nem! - felelt Násztyenyka nevetését leküzdve. - Biztos vagyok benne, hogy ön jó is, kedves is, okos is s ezt én igazán mondom ám. De... ön nagyon hiú. Ezt a bajt még ki lehet heverni.

- Én azt hiszem, csak annyira vagyok hiú, amennyire kell.

- No nem! Hát az imént, mikor zavarba jött, - mitől volt az? Attól, mert lejövet megbotlott. Mi joga van önnek nevetségessé tenni az ön jó, nagylelkű nagybátyját, aki önnel annyi jót tett? Miért akarta ön őrá háritani a nevetséget, mikor ön maga volt a nevetséges? Ez nem volt szép, ez csúnya volt. Ez nem válik önnek becsületére s megmondom őszintén, hogy abban a percben én önt ki nem állhattam, tudja meg!

- Az igaz! Szamár voltam. Több: gázságot követtem el. Ön észrevette ezt s ezzel meg vagyok büntetve. Szidjon le, nevéssen ki, de hallgasson meg: akkor talán megváltoztatja rólam táplált véleményét, - tettem hozzá, valami különös érzéstől megkapatva, - ön engem még oly kevésbé ismer, hogy később, ha jobban megismer, talán...

- Az Istenért, hagyjuk ezt! - szolt Násztyenyka láthatóan türelmetlenül.

- Jól van, hagyjuk el. De... hol találkozhatnám önnel?

- Hogy érti ezt?

- Hiszen lehetetlen az, Jevgráfovna Násztászja, hogy mi most az utolsó szót mondtuk volna el egymásnak. Az Istenre kérem: tűzzön ki egy találgát, akár még mára. Különben már esteledik. No hát, ha csak lehetséges holnap reggelre, mentől korábban. Tudja: van a tó mellett egy lugas. Emlékszem én arra; tudom hozzá az utat. Hiszen kiskoromban én itt éltem.

- Találka! De minek? Hiszen a nélkül is beszélgetünk most.

- De én most még semmit sem tudok, Jevgráfovna Násztászja. Előbb megkérdezem nagybátyámat. Hiszen végre is el kell neki mondania mindent s akkor én talán igen fontos dolgot közölhetek önnel...

- Nem, nem! Nem kell, nem! - riadt fel Násztyenyka, - végezzünk el most egyszerre mindent úgy, hogy később rá se gondoljunk többet. Abba a lugasba pedig ne is menjen ön, biztosítom, hogy hiábavaló volna, mert én ott meg nem jelenek; verje ki a fejéből ezt az egész bolondságot, komolyan kérem önt erre.

- E szerint hát nagybátyám úgy tett velem, mint aki örült! - kiáltottam fel túrheterlen bosszúságom rohamában. - Akkor hát minek hítt ő ide engem? De hallja csak: micsoda zaj az?

Közel voltunk a házhoz. A nyitott ablakon át sikongás és szokatlan kiabálás hallatszott ki.

- Istenem! - szólt Násztyenyka elsápadva, - már megint! Ezt előreéreztem!

- Előreérezte? Jevgráfovna Násztászja, még egy kérdést! Természetesen: nekem a legkisebb jogom sincs - de rászánom magamat, hogy közös javunk érdekében ezt az utolsó kérdést önhöz intézzem. Mondja meg - felelete meg fog bennem halni - mondja meg őszintén: szerelmes önbe az én nagybátyám vagy sem?

- Ah! Verje ki egyszersmindenkorra a fejéből ezt az ostobaságot! - kiáltott, haragjában elveresedve. - Hát még ön is! Ha szerelmes volna belém, akkor nem akarna engem önhöz feleségül adni, - tette hozzá keserű mosollyal. - Hol vette ezt? Hát nem látja, hogy miről van szó? Hallja azt a kiabálást?

- De hiszen az... Fomics Foma...

- Persze, hogy Fomics Foma; De most én rólam van ott szó, mert azok ott mind ugyanazt a képtelenséget hajtják, amit maga; ők is arra gyanakszanak, hogy a nagybátyja szerelmes belém. Minthogy pedig én szegény, jelentéktelen vagyok s engem bepiszkolni semmibe sem kerül, ő vele pedig másvalakit akarnak elvetetni, hát azt követelik tőle, hogy engem hajtson el a háztól apámhoz, ne legyek itt állandó veszedelemül. Ő pedig, mihelyt ezt szóba hozzák, rögtön kikel magából, kész volna még Fomics Fomát is darabokra tépni. Most is erről kiabálnak; előre tudom, hogy erről.

- E szerint hát igaz! E szerint hát ő bizonyosan elveszi azt a Tátjánát!

- Micsoda Tátjánát?

- No hát azt a bolondot.

- Nem bolond az. Derék teremtés. Önnek nincs joga így beszélni. Sokkal nemesebb szívű, mint sok más. Nem oka ő annak, hogy boldogtalan.

- Bocsásson meg; talán teljes igaza van önnek; de nem tévedhet-e? Mondja, honnan van az, hogy - amint észrevettem - olyan szívesen látják az ön apját? Hiszen ha olyan nagyon haragudnának önre, akkor ő rá is haragudnának és nem látnák szívesen.

- Hát nem látja, hogy mit csinál énért az apám? A bohócot játssza előttük. Azért látják pedig szívesen, mert sikerült neki Fomics Fománál magát behízelegni. S minthogy Fomics

Foma maga is házi bolond volt, hát hízeleg neki, hogy íme, most neki is vannak házi bolondjai. Mit gondol ön: kinek a kedvéért viselkedik így az én apám? Én értem, egyedül én értem! Neki magának erre nem volna szüksége; ő a maga érdekében senki előtt meg nem hajolna. Meglehet, hogy némelyek szemében ő nagyon nevetséges, de ő nemesszívű, a legnemesebb szívű ember. Azt gondolja, - Isten tudja, miért, de egyáltalában nem azért, mert én itt szép fizetést kapok, - erről biztosítom önt, - azt gondolja, hogy nekem legjobb itt, ennél a háznál maradnom. De most már sikerült őt ettől a felfogásától eltéríteni. Határozott hangú levelet írtam neki. Azért jött el, hogy engem magával vigyen, mégpedig - ha a szükség úgy hozza magával - akár holnap, mert már csaknem annyira jutott a dolog: ezek itt szeretnének engem felfalni s én biztosan tudom, hogy ők most ott énrólam kiabálnak. Széttépik *őt*, vesztébe kergetik *őt* miattam, *ő* pedig nekem olyan, mintha apám volna - érti: még több, mintha édesapám volna. Nem akarok tovább várni. Többet tudok én, mint mások. Holnapi nap elutazom. Ki tudja, ennek következtében talán elhalasztják azt is, hogy övele Ivanovna Tátjánát elvetessék... Most már mindent elmondtam önnek, mondja el ezt neki is, mert én most övele nem tudnék beszélni sem; leselkednek ránk, különösen az a Perepeliczüna. Mondja meg neki, hogy miattam ne nyugtalanodjék, - hogy inkább fekete kenyeret eszem az apám szegény házánál, hogysen itt oka legyek az ő gyötrelmeinek. Szegény vagyok, hát szegényesen kell élnem. De Istenem, micsoda zaj az! Micsoda kiabálás! Mi történik ott? Már akármi történjék is, oda kell mennem azonnal. Meg kell ezt tennem. Isten önnel!

És elsietett. Én ott maradtam és teljesen beláttam, hogy milyen nevetséges az a szerep, melyet most lejátszottam s nem tudtam elképzelni, hogy mivel fog ez végződni. Sajnáltam a szegény leánykát és féltettem nagybátyámat. Egyszerre csak Gavrila termett mellettem. Még mindig kezében tartotta a francia füzetet.

- Tessék a bácsikájához jönni! - szólt kedvetlen hangon.

Felrezzentem.

- A bátyámhoz? Hol van? Mi történik most ott vele?

- A teázó teremben van. Ott, ahol az imént teázni tetszett.

- Ki van vele?

- Magában van. Várja.

- Engem?

- Fomics Fomáért is küldött. Elmultak a mi szép napjaink! - tette hozzá mély sóhajtással.

- Fomics Fomáért? Hm! Hát a többiek hol vannak? Hol van az öreg úrnő?

- A maga lakosztályában. Elájult, most érzéketlenül fekszik és sír.

Így beszélgetve értünk a terraszhoz. Már csaknem egészen besötétedett. Nagybátyám csakugyan magában volt abban a szobában, ahol én Fomics Fomával összetűztem és nagy lépésekkel járt alá s fel. Az asztalokon gyertyák égtek. Meglátva engem, gyorsan hozzámjött és erősen megszorította kezemet. Halvány volt és nehezen lélegzett; Kezei reszkettek és időközönként ideges remegés futkosott egész testén végig.

IX. Méltóságos uram.

- Kedves barátom! Vége mindennek! - szólalt meg nagybátyám valami tragikus, félig suttogó hangon.

- Bátyám! - mondtam, - én valami kiabálást hallottam.

- Kiabálást, öcsém, kiabálást; össze-vissza kiabáltak. Mamácska elájult s most minden felborult. De én eltökéltem magamat s attól nem tágítok. Most már én senkitől sem félek, Szerjozsa. Megmutatom nekik, hogy én is karakteres ember vagyok. Éppen azért hivattalak, hogy segítségemre légy, mikor ezt nekik megmutatom... A szívem össze van törve, Szerjozsa... de kötelességem, hogy teljes erővel fellépjek. Az igazságérzet kérlelhetetlen.

- Mi történt, bátyám?

- Szakítok Fomával - felelt nagybátyám határozott hangon.

- Kedves bátyám, - kiáltottam fel nagy örvendezéssel, - ennél jobbat nem is gondolhatott volna ki. S ha én bármi tekintetben segítségére lehetek ez eltökélése fogatosításában... mindig számíthat rám.

- Köszönöm, édes öcsém, köszönöm. Most már el vagyok határozva. Fomát várom, már küldtem érte. Vagy ő, vagy én! El kell válnunk. Vagy Foma hagyja el holnap nap ezt a házat, vagy esküszöm, hogy mindent itthagytok és beállok megint huszárnak. Visszavesznek; divíziót kapok. Legyen vége ennek a rendszernek! Új rendet kell kezdeni. Minek van nálad az a francia füzet? - fordult mérges ripakodással Gavrilához, - dobd a pokolba! Égesd el, taposd el, tépd össze! A te urad én vagyok s én parancsolom neked, hogy ne tanulj franciául. Ne merj nekem nem engedelmeskedni, mert én vagyok a te urad és nem Fomics Foma!

- Hál' Istennek! - mosolygott Gavril.

Úgy látszott, hogy a dolog nem volt tréfa.

- Kedves barátom, - folytatta nagybátyám mély megindultsággal, - ők lehetetlent kívánnak tőlem. Légy te a bírám; állj most közém és közéjük, mint elfogulatlan bíró. Nem is tudod, hogy mit kívánnak ők éntőlem; mert végre már forma szerint előálltak a követelésükkel, mindent elmondtak. De az ellenkezik az emberszeretettel, a nemességgel, a becsülettel... Majd elmondok neked mindent, előbb azonban...

- Én már mindent tudok, kedves bátyám, - szóltam, a szavába vágva, - mindenre rájöttem. Éppen most beszéltem Jevgráfovna Násztászjával.

- Most egy szót se erről, kedves barátom, egy szót se! - szakított félbe szapora szóval, mintha megijedt volna. - Később majd mindent elmondok neked, addig pedig... Nos? - kiáltott a belépő Vidopljászovra, - hol van hát Fomics Foma?

Vidopljászov azzal a hírrel jött, hogy Fomics Foma „nem óhajt idejönni s illetlen gorombaságnak tartja, hogy őt iderendelik, mert ez Fomics Fomát nagyon sérti.”

- Hozd ide! Hurcold ide! Ide vele! Hozd ide erővel! - kiabált nagybátyám toporzékolva.

Vidopljászov, aki sohasem látta még urát ilyen dühösnek, ijedten távozott. Én nem győztem csodálkozni.

„Valami nagyon fontos dolog történhetett, - gondoltam magamban, - ha ilyen szelíd természetű ember ilyen dühbe borulhat és ilyen határozottan lép fel.”

Nagybátyám pár percig szótlanul járkált a szobában, mintha maga-magával küzdene.

- Különben ne tépd össze azt a füzetet, - mondotta aztán Gavrilának. - Várj és maradj itt, meglehet, hogy szükség lesz rád. - Kedves barátom, - fordult megint hozzám, - azt hiszem, hogy az imént nagyon is hangosan kiabáltam. Mindent méltóságosan, férfiasan kell cselekedni, nem kiabálni, sértegetődni. Igenis, úgy! Tudod mit, Szerjozsa? Nem volna-e jobb, ha te innen elmennél? Neked úgyis mindegy. Később aztán mindent elmondok neked - mi? Mit gondolsz? Kérlek, tedd meg ezt az én kedvemért.

- Talán fél, kedves bátyám? Megbánta? - kérdeztem, erősen nézve rá.

- Nem, nem! Nem bántam meg, barátocskám! - riadt fel még hevesebben. - Most már én semmitől sem félek, erősen elhatároztam magamat, erősen! Nem tudod, nem is képzelheted, hogy mit követeltek tőlem. Hát beleegyezhettem én abba? Nem! Majd megmutatom én nekik! Fellázdattam és mindent megmondok. Hiszen valamikor csak meg kell mondanom a magamét! De, tudod, sajnálom azt, hogy téged idehivattalak: Fomának nagyon nehezebbre fog talán esni, ha te itt tanúja leszel az ő - hogy úgy mondjam - megaláztatásának. Tudod, én nemesen, minden megalázás nélkül akarom őt a házból eltávolítani. De mondom, hogy megalázás nélkül. A dolog olyan természetű, barátocskám, hogy ha mézzel kenem is meg szavaimat, azok mégis sérelmesek lesznek. Én pedig nyers ember vagyok, neveletlen: - bolond voltomban olyat találnék mondani, hogy magam is megbánom. Elvégre is sokat tett ő én értem... Menj el, kedves barátom... Na, már hozzák is, hozzák! Szerjozsa, kérlek, menj el. Később majd elmondok neked mindent. A Krisztus nevében kérlek, menj el!

Bátyám abban a pillanatban tuszkolt ki engem a terraszra, melyben Foma a szobába belépett. De nem mentem el onnan; eltökéltem, hogy a terrazon maradok, ott már igen sötét volt, közvetkezésképen nem igen lehetett engem a szobából meglátni. Elhatároztam, hogy hallgatódzni fogok.

Nem mentegetem eljárásomat, sőt bátran kimondom, hogy amíg azt a félórát ott töltöttem a terrazon és nem vesztettem el béketűrésemet, azzal én a legkegyetlenebb vértanúságot álltam ki. Rejtekhelyemről nemcsak jól hallottam, hanem jól is láthattam mindent, mert üveges ajtó volt a szoba és a terrasz közt. Most tessék elképzelni Fomics Fomát, akinek meghagyták, hogy jelenjék meg, mégpedig azzal a fenyegetéssel, hogyha a maga jószántából nem jön, hát erőszakkal hozzák ide!

- Jól hallották az én füleim ezt a fenyegetést, ezredes? - bödült el Foma, amint a szobába belépett. - Úgy szólt az ön rendelete?

- Jól hallották a füleid, Foma, légy nyugodt, - felelt nagybátyám vitézül. - Ül le, beszéljünk komolyan, barátságosan, testvériesen. Ül le, Foma.

Fomics Foma ünnepiesen leült egy karosszékbe. Nagybátyám gyors, nyugtalan lépésekkel járt alá s fel; látható volt, hogy nem tudja: mivel kezdje meg a beszédét?

- Úgy van, beszéljünk barátságosan, - ismételte szavait. - Te megértesz engem, Foma, hiszen nem vagy gyerek. Egyszerűen: mindketten felnőttek vagyunk... Hm. Látod-e, Foma, mi némely pontra nézve nem tudunk megegyezni... igenis: némely pontra nézve, ugyanazért nem volna-e jobb egymástól elválni, testvér? Meg vagyok győződve, hogy te nemes ember vagy, hogy javamat akarod, azért hát... De minek erről sokat okoskodni! Foma, én neked végfogytig jó barátod vagyok, esküszöm minden szentekre! Itt van 15.000 ezüstrubel; ez mindenem, összekuporgattam az utolsó garast is, megrövidítettem vele a hozzám tartozókat. Vedd el bátran!

Nekem kötelességem, hogy rólad gondoskodjam. Többnyire értékpapírok, a készpénz kevés. Vedd el bátran! Te nekem semmivel sem tartozol, mert én soha sem bírnám neked visszafizetni azt a sok jót, melyet te értem cselekedtél. Igen, igen, ezt én jól érzem, ámbár most a földolokban nem értünk egyet. Holnap vagy holnapután... vagy amikor neked tetszik... el fogunk válni. Menj be a mi városkánkba, Foma, mindössze csak tíz verszta; van ott egy házikó a templom mellett, az első mellék-utcában, zöld zsálugáteres, igen kellemes kis ház, egy özvegy papné tulajdona; mintha csak a te számodra építették volna. A papné eladja. Én megveszem azt neked, ezen a pénzen felül. Telepedjél le ott, közel hozzánk. Foglalkozzál irodalommal, tudományokkal; szerezz magadnak hírnevet... Az ottani hivatalnokok egytől-egyig nemes, kellemes, önzetlen emberek; az esperes tudós ember. Ünnepnapokon vendégségbe fogsz hozzánk jární - s úgy élünk, mint a paradicsomban. Jó lesz?

„Hát ilyen feltételek mellett kergetik el Fomát?” - gondoltam magamban; - nagybátyám a pénzről hallgatott”.

Sokáig mély csend uralkodott. Foma meglepetten ül a székében, mozdulatlanul néz nagybátyámra, aki láthatóan kényelmetlenül érezte magát attól a némaságtól és nézéstől.

- Pénz! - szólalt meg végre Foma, valami csinált gyenge hangon, - hol az a pénz, hol? Adja ide rögtön, mentől hamarabb!

- Itt van, Foma; az utolsó garasaim, éppen tizenötezer; minden, ami van. Van itt értékpapír, lombardpapír, majd meglátod, nesze!

- Gavri! Vedd el magadnak ezt a pénzt, - szolt szelíden Foma, - jó lesz az neked, öregem. De nem! - kiáltott fel hirtelen, valami szokatlan sipítással s ültéből felugorva, - nem! Előbb add csak ide azt a pénzt, Gavri! Add ide! Add ide azokat a milliókat, hadd tapossam el a saját lábaimmal, add ide, hadd tépjem darabokra, hogy leköpvén szétszórjam, meggyalázzam, megbecstelenítsem őket! Nekem kínálnak pénzt, nekem! Meg akarnak vásárolni, hogy hagyjam el a házat! Jól hallok-e? Ezt a legutolsó megbecstelenítést kellett nekem megérem. Itt vannak az ön milliói, így ni! Így cselekszik Opiszkin Foma, ha ön ezt még idáig nem tudta volna, ezredes!

És Foma széjjelszórta a pénzcsomagot a szobában. Megjegyzendő, hogy le nem köpött és el nem tépett egy darabot sem, mint ahogy pedig ígérte, csak egy kicsit összegyúrta, de azt is igen vigyázva. Gavri! sietett a pénzt a földről felszedni, hogy azt Foma távozása után urának átadja.

Foma viselkedése megdermesztette nagybátyámat. Most már ő állt Foma előtt mozdulatlanul, tanácstalanul, száját eltátva. E közben Foma visszaült a helyére s pihegett, mintha kimondhatatlan izgalomban lett volna.

- Te fenkölt lelkű ember vagy, Foma! - kiáltott fel végre nagybátyám magához térve, - te az emberek legnemesebbje vagy!

- Tudom én azt, - felelt Foma gyenge hangon, de kimondhatatlan méltósággal.

- Bocsáss meg nekem, Foma! Gázságot követtem el veled.

- Igen, én velem, - hagyta helyben Foma.

- Foma! Nem a te nemességedet csudálom én, - folytatta nagybátyám felbuzdulva, - de azt, hogy én annyira nyers, vak és hitvány lehettem veled szemben, hogy ilyen feltételek mellett pénzt ajánlottam neked. De egyben tévedtél, Foma: én éppen nem vásároltalak meg, nem azért ajánlottam neked a pénzt, hogy hagyd el a házat, hanem egyszerűen azt akartam, hogy neked is legyen pénzed és ne szükölködjél, ha innen kimégy. Esküszöm neked erre! Kész vagyok

tőled térdre állva bocsánatot kérni, Foma, s ha akarsz: most rögtön térdre vetem magamat előtted... ha ugyan akarsz...

- Nem kell nekem az ön térdelése, ezredes!

- De az Istenért, gondold meg, Foma, hogy fel voltam hevülve, meg voltam lepetve, magamon kívül voltam... De mondd meg hát, hogy mivel tehetem jóvá elkövetett hibámat? Oktass ki rá...

- Semmivel, ezredes, semmivel! És legyen nyugodt: holnapi nap leverem még a port is a csizmámról az ön háza küszöbén.

És Foma kezdett a székéről felemelkedni. Nagybátyám rémülten sietett hozzá, hogy visszaültesse.

- Nem, Foma, nem fogsz elmenni, biztosítalak e felől! - mondotta nagybátyám. - Ne is beszélj a porról és a csizmáról, Foma! Nem mégy el innen vagy én is utánad megyek, akár a világ végére is és egyre követni foglak egész addig, míg meg nem bocsátasz nekem... Esküszöm, Foma, hogy ezt megteszem.

- Hogy megbocsássak önnek? Hát vétkezett ön? - szölt Foma. - De felfogja-e, hogy mennyire vétkezett ellenem? Felfogja-e, hogy most még azzal is vétkezett ellenem, mert itt megadta nekem a szükséges betevő falatot? Meg tudja-e érteni, hogy ön most egy perc alatt megmérgezte mindazokat a kenyérfalatozt, melyeket én az ön házánál megettem? Ön az imént felhányta nekem azokat a falatozt, a megevett falatozt minden harapását; bebizonyította most, hogy én úgy éltem az ön házánál, mint valami rabszolga, mint az ön lakkcipőinek a törlőrongya. Én meg az én szívem tisztaságával azt hittem idáig, hogy úgy lakom az ön házában, mint jóbarát és testvér. Nem ön volt-e az, aki engem kígyórávaszágú beszédével ezerszer is biztosított e testvériség felől? Miért csalt ön engem alattomosan ebbe a törbe, melybe én bolond fővel belemásztam! Miért ásta nekem a sötétben ezt a farkasvermet, melybe most ön be akar engem taszítani? Mért nem ütött le már régebben, egy csapásra ezzel a rám emelt doronggal? Mért nem tekerte ki már az elején a nyakamat, mint valami kakasét, azért - no azért, mert az nem tojik. Igen! Megmaradok ennél a hasonlatnál, ezredes, bár az a falusi életből van véve és a jelenlegi irodalom triviális hangjára emlékeztet; azért maradok meg mellette, mert magában foglalja az ön ürügykeresésének képtelenségét is; mert én is csak olyan hibás vagyok, mint az a bizonyos kakas, amely nem tojik az ő könnyelmű gazdasszonyának! Ugyan, kérem, ezredes, hát egymásnak vagy testvéreinknek pénzzel fizetünk-e? s miért? Főkérdés, hogy miért? „Nesze - azt mondja - kedves szeretett testvérem; én neked le vagyok kötelezve, mert te az életemet is megmentetted, nesze neked néhány darab judási ezüstpénz, csak takarodj a szemem elől, hogy ne is lássalak”. Mily bávaság! Mily kíméletlenül bánt énvelem! Tán azt képzelte, hogy én szomjazom az ön aranyaira, holott nekem az volt az én paradicsomi érzésem, hogy önnek jólétet teremtsék. Oh, hogy összetörte ön az én szívemet! Ön az én legnemesebb érzéseimmel úgy játszott, mint a gyerek a bigével. Mindezt én már régen előre láttam, ezredes, - azért én már régesrégén úgy érzem, mintha kifordulna számból az ön kenyere, fojtogat engem ez a kenyér. Ezért fojtogattak már régen és nem dédelgettek engem az ön párnái. Ezért esett nekem az ön cukra, az ön befőttje úgy, mintha keserű bors lett volna és nem befőtt. Nem, ezredes! Éljen csak egyedül, boldoguljon egyedül, Fomát pedig engedje szomorú útjára, hátán a tarisznyájával. Így is lesz, ezredes.

- Nem úgy, Foma, nem! Nem lesz úgy, nem lehet úgy! - nyögött fel nagybátyám végképen megsemmisülten.

- De úgy lesz, ezredes, úgy lesz. Úgy lesz, mert úgy kell lenni. Holnapi nap elmegyek innen. Hintse el a millióit, rakja be az országutat egész Moszkváig értékpapírjaival, - én büszkén,

megvetéssel megyek el az ön papírjai mellett, ezekkel a tulajdon lábaimmal taposom el, tiprom sárba, semmisítem meg azokat a papírokat és Fomics Foma megelégszik az ő lelki nemességével. Elmondtam ezzel mindent, amit akartam. Isten önnel, ezredes. Is-te-en ön-nel, ezredes.

És Foma újra emelkedni kezdett a helyéről.

- Bocsáss meg, Foma; felejtsd el a történeteket! - ismételte nagybátyám könyörgő hangon.

- „Bocsáss meg!” De minek önnek az én megbocsátásom? No, tegyük fel, hogy megbocsátok önnek, hiszen keresztyén vagyok; lehetetlen meg nem bocsátanom; én már most is csaknem megbocsátottam, de ítélje meg: összeegyeztethető-e csak valamennyire is a józan ésszel és a lelki nemességgel, ha én most csak egy percig is itt maradok az ön házánál? Hiszen kiutasított!

- Összeegyeztethető, Foma, össze! Biztosítlak, hogy összeegyeztethető.

- Össze-é? Hát egyenlők vagyunk-e most egymás közt? Vagy nem látja, hogy én önt, - hogy úgy mondjam - eltiportam az én nemességemmel, ön pedig eltiporta önönmagát aljas fel-lépésével? Ön eltiportatott, én pedig felmagasztaltattam. Hol itt az egyenlőség? S lehet-e barátság az ilyen egyenlőség mellett? Ezt én szívből fakadt jajszóval mondom, nem pedig diadallal, nem ön fölé emelkedve, mint azt ön talán gondolja.

- Hiszen én is szívből fakadó jajszóval beszélek, Foma, - biztosítalak.

- És ez ugyanaz az ember, - folytatta Foma, nem változtatva szigorú hangját szelídebbre - ugyanaz az ember, aki miatt én annyi éjszakát töltöttem álmatlanul. Hányszor keltem fel ágyamból álmatlan éjszakáim idején, gyújtottam gyertyát s mondtam magamban: „Most ő nyugodtan alszik, bízik tebenned. Te azonban ne aludjál, Foma, virrassz ő helyette; talán sikerül valamit kieszelned ennek az embernek a jóvoltára”. Hát így gondolkozott Foma az ő álmatlan éjszakáin, ezredes! És ime: hogy hálálja ezt meg neki az ezredes! No, de elég!

- Megint ki fogom érdemelni a te barátságodat, Foma: esküszöm rá!

- Kérdemli? Hol van arra a biztosíték? Mint jó keresztyén: én örömmel megbocsátok, sőt szeretni is fogom, de mint ember, - különösen, mint nemes ember - akaratlanul is meg fogom vetni. Erre kötelez, erre rákényszerít az erkölcsösség, mert - ismétlem önnek - ön meggyalázta önönmagát, én pedig a lehető legnemesebben viseltem magamat. Ki képes az *ön emberei* közt így viselkedni? Melyikök mond le oly nagy pénzösszegekről, mint lemondtam én? lemondok pedig, mint szegény koldus, a mindenkitől lenézett Foma, tisztán csak a méltóság iránt való szeretetből. Nem úgy, ezredes! ha azt akarja, hogy velem egyenlővé legyen, akkor sok kiváló tettet kell elkövetnie. De milyen kiváló tette képes ön, mikor azt sem bírja nekem mondani, hogy *ön*, mint kellene mondania a vele egyenlő embernek, hanem csak azt mondja, mint a szolgának, hogy *te*.

- Foma, hiszen én barátságból tegezlek téged! - jajgatott nagybátyám. - Nem tudtam, hogy ez neked kellemetlen... Istenem, hiszen, ha tudtam volna!

- Ön, - folytatta Foma - aki nem tudta vagy jobban mondva; nem akarta a legcsekélyebb, legsemmisebb kérésemet sem teljesíteni, mikor arra kértem önt, hogy szólítson engem úgy, mint egy generálist szokás „méltóságos uramnak”...

- De Foma, ez már úgyszólván a legnagyobb merénylet lett volna...

- Legnagyobb merénylet! Bemagolt valami frázist s most ismétlgeti; mint a papagáj. De tudja-e azt, hogy ön megalázott, megbecstelenített engem, mikor megtagadta tőlem a „méltóságos úr” megszólítást? megbecstelenített pedig azzal, hogy nem értvén meg az én indítóokai-

mat, engem szeszélyes, bolond embernek tüntetett fel, akit a bolondok házába kell zárni. Vagy nem értem-e én azt, hogy nevetségessé válnám, ha „ő méltóságának” akarnám hívatni magamat, én, aki megvetem a rangokat, a földi nagyságokat, akik magukban véve egészen semmis emberek, hacsak erényekkel meg nem szentelik magokat? Erények nélkül egy millióért sem vállalom a tábornoki rangfokozatot. S ön mégis esztelennek tartott engem. Én csak az ön javát tekintve, áldozom fel hiúságomat és alkalmat adtam rá, hogy ön, *ön* és az ön *tudományos* emberei engem bolondnak nézzenek. Egyesegyedül azért adtam rá magamat, hogy öntől a generálisokat megillető titulust követeljem, mert fel akartam világosítani az ön elméjét és az újabb eszmék sugaraival akartam önt meghinteni. Azt akartam, hogy ezután ne tekintse ön a generálisokat a földkereksége legkiválóbb fáklyáiul; be akartam önnek bizonyítani, hogy a lélek nagysága nélkül a rang - semmi és hogy nincs miért örülnie az ön generálisa megérkezésének, mikor az ön közelében talán erényekkel ékeskedő emberek vannak, ön pedig mindig annyira hengegett előttem az ön ezredesi rangjával, hogy már neheze esett azt mondani nekem, hogy „méltóságos uram”. Itt van a dolog bibéje. Itt kell az okot keresni, nem pedig a sors intézkedésében. Mindennek csak az az oka, hogy ön ezredes, én meg egyszerűen Foma vagyok.

- Nem úgy van, Foma, nem úgy! Biztosítalak, hogy nem úgy! Te tudós ember vagy, nem pedig egyszerűen Foma... én tisztellek...

- Tisztel! Nagyon jó! Ám, ha tisztel, mondja meg hát: érdemes vagyok-e én tábornoki rangra, vagy sem? Feleljen rögtön és határozottan: érdemes vagyok-e, vagy sem? Látni akarom az ön eszét, fejlettségét.

- Becsületességed, önzetlenséged, eszed, magas nemeslelkűséged folytán - érdemes vagy rá! - felelt bátyám büszkén.

- Ha pedig érdemes vagyok rá, hát akkor mért nem mondja nekem, hogy „méltóságos uram?”

- Foma, ha éppen akarod, hát én kész vagyok téged úgy szólítani.

- Én pedig követelem! Most már követelem, ezredes, elvárom és követelem! Látom, hogy ez önnek neheze esik, épen azért követelem. Ez áldozathozatal lesz az ön részéről az első lépés a kiváló cselekedet felé, mert ne feledje, hogy önnek igen sok kiváló cselekedetet kell elkövetnie, ha velem egyenlővé akar lenni; erőt kell magán vennie, csak akkor fogok hinni az őszinteségében.

- Már holnap azt fogom neked mondani, Foma, hogy „méltóságos uram”.

- Nem, nem holnap, ezredes! Hogy holnap is, az magától értetődik. Követelem, hogy most, azonnal azt mondja nekem: „méltóságos uram!”

- Jól van, Foma, én készségesen... De hogyan legyen az most mindjárt, Foma?

- Miért ne lehetne mindjárt? Talán szégyenli? Ha ön ezt szégyenli, az nekem nagy sértés.

- No jól van, Foma, én kész vagyok... sőt büszke is vagyok rá... de hát így egyszeribe, Foma, minden igaz ok nélkül csak: „jónapot, méltóságos uram?” Hisz ez lehetetlen...

- Nem, nem úgy, hogy „jónapot, méltóságos uram”, ez a hang sértő; ez hasonlít a tréfához, komédiához. Ilyen tréfát én nem tűrök. Térjen észre, ezredes, rögtön térjen észre! Változtassa meg ezt a hangot!

- Nem tréfálsz, Foma?

- Először is jegyezze meg, Iljics Jegor, hogy én nem vagyok *te*, hanem *ön*, nem Foma, hanem Fomics Foma, - ne feledje ezt!

- Hát én bizonyisten, örülök neki, Fomics Foma. Tiszta szívemből örülök... De hát, hogy mondjam?

- Legyen szíves valamit hozzátenni a „méltóságos uram”-hoz; - ez magától értetődik. Régen kellett volna már ezt! A tétovázás különben okadatolt, különösen, ha az ember nem *író* és ha művelt módon akarja kifejezni magát. No, majd segíték, ha nem tud fogalmazni. Mondja utánam: „méltóságos uram...”

- No, „méltóságos uram”.

- Semmi „no méltóságos uram”, hanem egyszerűen „méltóságos uram”. Ismétlem, ezredes, változtassa meg a hangot. Reményem: az sem fog nehezére esni, ha azt ajánlom önnek, hogy kissé hajtsa meg magát, e közben a testével előre lendül, kifejezvé ezzel tiszteletadását és szolgálatra való készségét, - hogy úgy mondjam - az iránt, hogy repülve teljesítse a megbízást. Én magam is megfordultam tábornokok társaságában, hát ezt mind jól tudom. Nos: „méltóságos uram”.

- Méltóságos uram...

- Kimondhatatlanul örülök a szerencsének, hogy végre bocsánatot kérhetek öntől azért, hogy mindjárt kezdetben nem ismertem fel méltóságod szellemi nagyságát. Bátran állítom, hogy ezentúl nem fogom kímélni igyekezetemet, mellyel a közjó érdekében... No, elég ennyi.

Szegény nagybátyám! Meg kellett ismételnie ezt a csiricsárét mondatról mondatra, szóról szóra! Én úgy álltam és hallgattam, mintha valamiben vétkes volnék. Fojtogatott a bosszúság.

- Nos, nem érzi-e, - folytatta a kínzó Foma - hogy egyszerre megkönnyebbült a szíve, mintha valami angyal repült volna be a lelkébe? Érzi-e ön ennek az angyalnak a jelenlétét? Feleljen!

- Igen, Foma, valóban: mintha megkönnyebbültem volna, - felelt nagybátyám.

- Hogy a szíve, miután ön legyőzte önmagát, mintha valami szentelt olajban fürdött volna meg?

- Igen, Foma, mintha vajjal kenetnék.

- Micsoda vajjal? Hm... De én nem vajról beszéltem... No, mindegy! Hát látja, ezredes, hát ezt jelenti a híven teljesített kötelesség. Győzze le hát önmagát. Ön nagyon hiú, határtalanul hiú.

- Hiú vagyok, Foma, belátom, - felelt nagybátyám sóhajtva.

- Önző, mégpedig sötétlelkű önző.

- Önző vagyok, ez is igaz, Foma, belátom; azóta tudom ezt, hogy téged megismertelek.

- Úgy beszélek most önnel, mint apa, mint gyöngéd anya... ön mindenkit elhárít magától és feledí, hogy a kezesborjú két anyát is szop.

- Ez is igaz, Foma.

- Ön nyers. Ön nyersen érinti az emberek szívét, oly hiú módon követeli mások figyelmét, hogy valamire való ember öntől hetedhét országnyi távolságra kíván lenni.

Nagybátyám megint felsóhajtott.

- Legyen tehát mások iránt gyöngédebb, figyelmesebb, szeretetreméltóbb; feledje el magát másokért, akkor ön is eszükbe jut másoknak. „Élj és hagyd másokat is élni”, - ez az én jel-szavam. Túrj, fáradj, imádkozzál és remélj - ezeket az igazságos szabályokat szeretném én egyszerre az egész emberiségbe beoltani. Kövesse e szabályokat s akkor én első leszek, aki a szívét ön előtt megnyitja; sírni fogok az ön keblére borulva... ha kell. - A helyett azonban ön

egyre csak azt hajtja, hogy én, meg én, meg az én jóságom! De engedelemmel legyen mondva, azt az ön jóságát is megunják végre.

„Mézes szavú ember!” - szólta Gavriła ájtatosan.

- Igazad van, Foma, mindezt én is érzem, - hagyta helyben elérzékenyült nagybátyám. - De én nem vagyok mindenben hibás, Foma, mert engem már úgy neveltek; katonák közt éltem. De biztosítalak, Foma, hogy én is tudtam érezni. Mikor az ezredtől elbúcsúztam, hát valamennyi huszár, az egész divízió sírva fakadt. Azt mondták, hogy sohasem lesz nekik többet olyan emberük, mint én. Akkor azt gondoltam, hogy talán én sem vagyok még végképen elveszett ember.

- Ez is önzésre vall. Megint rajta kapom önt a hiúságon. Dicsekedik s mellékesen felhányja nekem a huszárok sírását. Hát én mért nem dicsekszem azzal, hogy mások megsiratnak? Pedig volna mivel eldicsekednem; talán volna!

- Csak úgy meggondolatlanul szóltam el magamat, Foma; nem bírtam megállani, amint a régi szép időkre visszaemlékeztem.

- A szép idők nem az égből potyognak le ránk, hanem magunk csináljuk; a szivünkben van az, Iljics Jegor. Miért vagyok én mindig boldog és szenvedéseim ellenére is elégedett, lelkemben nyugodt és senkinek terhére nem vagyok, kivéve némely féleszű, szélcsapott, *tudóst*, akit nem kímélek és kímélni nem is akarok. Nem szeretem a bolond embereket. Mert mi az a tudós? „A tudomány embere”. De a tudomány az ilyennél szemfényvesztő komédia és nem tudomány. Mit mondott például az imént is az *illető*? Ide csak azokkal a tudósokkal, ide valamennyiökkel! Én mindenben letöröm őket! A lélek nemességéről nem is szólva...

- Úgy van, Foma, úgy van! Ki kételkednék ebben!

- A múltkor például megmutattam, hogy mekkora eszem, tehetségem, kolosszális olvasottságom van, mennyire ismerem az emberi szívet, a korunkbeli irodalmat; kimutattam és fényesen bizonyítottam, hogy holmi komarinszki táncból mily magasztos téma kerekedhetik arra, hogy a tehetséges ember arról beszélgetést folytathasson. No és mi lett a vége? Méltányolt-e kellőképpen valaki ő közülök? Nem: elfordult tőlem! Meg vagyok győződve, hogy ő már azt is mondta önnek, hogy én semmit sem tudok. Pedig meglehet, hogy egy Makiavelli vagy egy Merkadonte ült előtte, akinek csak az a vétke, hogy szegény ember és az ismeretlenség homályában lappang. Nem, ez nem fér nekik a fejükbe... Valami Korovkint is hallottam emlegetni. Hát az ki fia-bornya?

- Az egy eszes ember, Foma, tanult ember. Várom őt ide. Az már bizonyosan meg fogja nyerni a tetszésedet, Foma.

- Hm. Kétlem. Valószínűleg valami korunkbeli számár, könyvmoly. Nincs ezekben lélek, ezredes, nincs szív. Pedig mit ér a tudomány erények nélkül?

- Nem, Foma, nem! Hogy beszél az a családi boldogságról! Csak úgy nyiladozik magamagától az ember szíve, Foma!

- Hm! Majd meglátjuk, majd megexamináljuk Korovkint is. No, de elég volt, - fejezte be Foma, székéből felemelkedve. - Még nem tudok önnek véglegesen megbocsátani, ezredes; a sértés véres volt; de imádkozni fogok s meglehet, hogy az Isten békességet bocsát le megbántott szivemre. Holnap még beszélünk erről, most pedig engedje meg, hogy távozhassam. Elfáradtam, gyenge vagyok...

- Ah, Foma - szólta nagybátyám a helyét nemelve, - úgy látszik: csakugyan elfáradtál. Tudod mit? Nem volna jó, ha erőgyűjtés kedvéért harapnál valamit. Rögtön rendelkezem.

- Harapni, valamit! Hahaha! Harapni! - felelt Foma megvető nevetéssel. - Előbb méreggel itatják meg az embert, azután azt kérdik tőle: nem akarsz valamit harapni? A szív sebeit valami berakott gombával vagy befőtt almával akarnák begyógyítani! Mily szánalomraméltó materialista ön, ezredes!

- Ej, Foma, hiszen én bizonyisten tiszta, szívemből...

- No, jól van. Elég erről ennyi! Én elmegyek, ön pedig siessen azonnal a szülő anyjához; boruljon térdre, sírjon, zokogjon, kérje ki annak a bocsánatát, - ez önnek kötelessége.

- Ah, Foma, az egész idő alatt én is erről gondolkoztam; még most is mikor veled beszéltem, egyre erre gondoltam. Kész vagyok akár hajnalig előtte térden állani. De gondold meg, Foma, hogy mit kívánnak tőlem? Hiszen az nem igazságos, az kegyetlen dolog, Foma! Légy teljesen nagylelkű, tégy engem teljesen boldoggá, gondold meg, határozz s akkor... akkor... esküszöm...

- Nem, Iljics Jegor, ez nem az én dolgom, - felelt Foma. - Tudhatja, hogy én ebbe a dologba nem ártom magamat; ön azt hiszi, ezredes, hogy mindennek én vagyok oka, de biztosítom róla, hogy ettől a dologtól én kezdettől fogva teljesen távol álltam. Itt csak az édes szülője akarataról lehet szó, ő pedig, - természetesen - önnek csak a javát akarja. Menjen hát, siessen, repüljön és tegye jóvá engedelmességével a helyzetet... Ne szálljon le a nap a te haragoddal! Én pedig... én egész éjjel önért fogok imádkozni. Én már azt sem tudom, hogy mi az alvás, Iljics Jegor. Isten önnel! Neked öreg, pedig megbocsátok, - tette hozzá, Gavrilához fordulva - tudom, hogy nem a magad esze szerint cselekedtél; bocsáss meg te is nekem, ha megbántottalak... Isten önökkel, Isten önökkel mindnyájukkal és áldja meg önöket a Mindenható!

Foma távozott. Én rögtön berohantam a szobába.

- Hallgatództál? - kiáltott fel nagybátyám.

- Igen, hallgatództam, bátyám. S ön képes volt neki azt mondani, hogy „méltóságos uram!”

- Mit tehettem, édes öcsém? Még büszke is vagyok rá... Ez még semmi a kiváló cselekedetek elkövetésében; de mily nemes, mily önzetlen, mily nagy ember ez! Hiszen hallottad, Szergej... De hogy tudtam én ezzel a pénzzel előhozakodni: - ezt egyszerűen nem értem. Kedves barátom! Elragadtattam magamat; fel voltam indulva; én nem értettem őt; gyanakodtam rá, hibáztattam őt... de nem! Ő nekem ellenségem nem lehet, ezt most már jól látom... S láttad: mily nemes volt arckifejezése, mikor a pénzt visszautasította?

- Jól van, bátyám, legyen rá büszke, amennyire csak akar, én azonban elutazom; nem birom ki tovább. Utoljára kérdem, mondja meg: mit akar tőlem? Minek hítt ide és mit vár tőlem? Ha pedig mindennek vége s rám önnek nincs szüksége, akkor én tovább megyek. Én ilyen jeleneteket nem bírok elviselni. Még ma elutazom.

- Kedves barátom, - riadt meg szokása szerint nagybátyám, - csak két percig várj; most a mamámhoz megyek, ott is végeznem kell... fontos, nagy, roppant nagy dologról van szó. Te addig menj a szobádba. Gavril a majd elvezet a nyári épületbe. Tudod, hol van a nyaraló? Bent a kertben. Már intézkedtem s a táskádat is oda vitték. Én pedig megyek oda, kikönyörgöm a bocsánatot, elhatározom magam valamire, - tudom már, hogy mit kell tennem, - aztán egy pillanat alatt nálad leszek, aztán elmondok neked mindent, az utolsó betűig, kiöntöm előtted egész lelkemet. És... és végrevalahára ránk is boldog napok fognak derülni. Két percig, csak két percig várj, Szerjozsa!

Megszorította kezemet és sietve távozott. Nem volt már mit tennem: megint elindultam Gavrilával.

X. Mizincsikov.

A nyaraló házat, amelybe Gavriila vezetett, csak régi megszokásból hívták „új háznak”, de már régen, még az előbbi birtokos építtette. Csinos faházikó volt, pár lépésnyire a régi lakóháztól, bent a kertben. Három oldal felől magas, öreg hársfák környékezték, melyeknek ágai a fedeléig értek. A házikó négy szobája meglehetősen jól volt bútorozva s a szállói vendégeket szokták bennük elhelyezni. Belépve a számomra kijelölt szobába, melybe már bevitték útitáskámat, az ágy előtt álló asztalon egy levélpapiroost találtam, mely cifrán be volt írva különféle betűkkel, berajzolva girlandokkal, névalírási kacskaringókkal és egyéb rajzokkal. A kezdő nagybetűk és girlandok különféle színekkel voltak kifestve. Az egész egybevéve igen kedves kalligráfiai munka volt. Amint olvasni kezdtem, mindjárt az első szavaknál megértettem, hogy kérvény, mely hozzám volt intézve, akit azzal a címmel illettek, hogy „felvilágosult jótevő”. Az írás fejezete ez volt: „Vidopljászov jajszavai”. Bármennyire megerőltettem magamat, hogy csak valamit is megértek abból az írásból, minden igyekezetem meddő maradt: az egész a lehető legkicifrázottabb bolondság volt, az inasok szokásos fellengző fogalmazásában. Mindössze annyit sejtettem meg belőle, hogy Vidopljászov valami szorult helyzetben volt, kéri az én pártfogásomat, nagyon bízik bennem „az én műveltségem okából” s végül kér, hogy járjak közbe nagybátyámnál és hassak rá az én „machinámmal”, amint szó szerint volt megírva ebben a levélben. Még olvastam a levelet, mikor kinyílt az ajtó és belépett Mizincsikov.

- Remélem, megengedi, hogy önnel megismerkedjem, - szólt fesztelenül, de igen udvariasan, miközben kezét nyújtotta. - A múltkor alig pár szót szólhattam önhöz, pedig első látásra nagyon óhajtottam volna közelebbi ismeretséget kötni.

Rögtön azt feleltem, hogy örülök a szerencsének stb. bár a legcudarabb hangulatban voltam. Leültünk.

- Mi az? - kérdezte a levélre mutatva, melyet még mindig a kezemben tartottam. - Csak nem a Vidopljászov jajkiáltásai? De csakugyan! Biztosra vettem, hogy Vidopljászov önt is megostromolja. Nekem is átadott épen ilyen levelet, épen ilyen jajgatásokkal; önt pedig ő már régen várta s valószínűleg jóelőre készült. Ne csodálkozzék: sok furcsaság van itt és valóban van min nevetni.

- Csak nevetni?

- Hát igen; vagy inkább sírni? Ha kívánja, elmondom önnek Vidopljászov élettörténetét és biztosra veszem, hogy nevetni fog ön is.

- Megvallom: most én Vidopljászovval nem igen törődhetem, - feleltem bosszúsan.

Világos volt előttem, hogy Mizincsikov úrnak az ismerkedése is, a kedveskedő beszéde is - mind valami célból történik s hogy Mizincsikov úrnak egyszerűen szüksége van rám. Az imént komolyan és komoran ült; most pedig vidám, mosolygó volt és kész lett volna hosszú históriákat elmondani. Első tekintetre látni lehetett, hogy ez az ember nagyszerűen tudott magán uralkodni és amint látszott: ismerte az embereket.

- Átkozott Foma! - szóltam mérgesen vágva öklömmel az asztalra. - Meg vagyok győződve, hogy ő itt minden bajnak az oka és mindenben ott van a keze. Átkozott dög!

- Úgy látszik: ön nagyon megharagudott rá, - jegyezte meg Mizincsikov.

- Nagyon megharagudtam rá! - kiáltottam fel, hirtelen fellobbanva. - Persze én az imént túlságosan elragadtattam magamat s ennek folytán mindenkit feljogosítottam, hogy engem megítéljen. Nagyon jól értem én, hogy szeleskedtem és minden ponton felsültem és azt hiszem: ezt nekem értésemre adni nem szükséges. Azt is tudom, hogy jóra való társaságban nem szoktak így cselekedni, de képzelje csak el: volt-e valami lehetőség arra, hogy el ne ragadtassam magamat? Hiszen ez bolondok háza, ha még nem tudná! és... és... végre is... én egyszerűen elutazom innen, ez az egész.

- Dohányzik ön? - kérdezte nyugodtan Mizincsikov.

- Igen.

- Akkor talán megengedi, hogy rágyújtsak. Ott nem engedik meg a dohányzást s én már majd elepedek utána. Megengedem, - folytatta, miután cigarettára gyújtott, - hogy itt minden igen hasonlít a bolondok házához, de biztosítom róla, hogy én nem is merem önt megítélni éppen azért, mert az ön helyén én talán még jobban megharagudtam volna és kikeltem volna magamból, mint ön.

- S miért nem kelt ön ki magából, ha csakugyan megharagudott? Ellenkezőleg, én önt igen hidegvérűnek tartom s bevallom: furcsának ítélem, hogy ön nem kelt szegény nagybátyám pártjára, aki mindenben és mindenkire olyan jó.

- Igaza van: ő sokakkal jót tett; de teljesen céltalannak tartottam, hogy pártjára keljek, mert először is ez neki semmit sem használt volna, sőt némi tekintetben megalázta volna őt, másodszer pedig engem holnap nap elkergettek volna. Azt pedig őszintén megvallom önnek, hogy az én körülményeim mellett nekem igen meg kell becsülnöm az itteni vendégszeretetet.

- Én egyáltalán nem kívánom, hogy ön a körülményeit őszintén elém tárja... Különben szeretném megtudni, miután ön már egy hónapja lakik itt...

- Kérem, csak kérdezzen egész bátran: szolgálatjára állok, - sietett Mizincsikov a válasszal, székét közelebb húzva.

- Hát példának okáért magyarázza meg nekem ezt: Fomics Foma visszautasította azt a 15.000 ezüst rubelt, mely már a kezében volt, - ezt én saját szememmel láttam.

- Hogyhogy? Igazán? - kiáltott fel Mizincsikov. - Ugyan, mondja el, kérem.

Elmondtam mindent, csak a „méltóságos uram”-at hallgattam el. Mizincsikov mohó kíváncsisággal hallgatta elbeszélésemet; még arca is elváltozott, mikor a 15.000 rubelre került a sor.

- Ügyes ember! - mondotta az elbeszélés végén. - Ilyet nem is vártam volna Fomától.

- Hanem a pénzt mégis visszautasította! Mi lehet ennek az oka? Talán a lelki nemessége?

- Azért utasította vissza a tizenötezret, hogy később harmincezret kaphasson. Különben tudja, mit? - tette hozzá rövid gondolkodás után, - én kételkedem abban, hogy Fomának valami számítása lett volna. Nem gyakorlati ember ő, hanem a maga nemében szintén valami poéta. Tizenötezer... hm! Tetszik tudni: szívesen elfogadta volna ő azt a pénzt, de nem tudott ellenállni annak a csábításnak, hogy kitüntesse, illessze magát. Mondhatom önnek: olyan habarék, olyan pityergő keverék ő, amellyel még a legféltelenebb hiúság.

Mizincsikov még mérgelődött is. Látni lehetett rajta, hogy az eset nagyon bosszantotta, sőt mintha még irigyelte volna is. Én kíváncsian nézegettem őt.

- Hm! Nagy változásokra lehetünk elkészülve, - tette hozzá eltűnődve. - Iljics Jegor most kész Fomát imádni. Utoljára még azt is megteszi, hogy csupa lelki elérékenyülésből megházasodik, - tette hozzá fogain át szűrve a szót.

- Ön tehát azt hiszi, hogy valóban létre jön ez az aljas, természetellenes házasság azzal a tébolyodott, bolond nővel?

Mizincsikov fürkészőn nézett rám.

- Gazemberek! - kiáltottam fel hevesen.

- Különben nekik egészen alapos okuk van: azt állítják, hogy Iljics Jegor végre is köteles valamit tenni a család érdekében.

- Hát olyan keveset tett eddig? - kiáltottam felháborodva. - S ön meri azt mondani, ön, hogy ez alapos ok - feleségül venni egy hitvány, ostoba nőt!

- Igazat adok önnek, hogy az a nő ostoba... Hm! Szép, hogy ön úgy szereti a nagybátyját; én is önnel érzek... ámbár annak a nőnek a pénzével nagyszerűen ki lehetne kerekíteni a birtokot. Különben nekik egyéb okaik is vannak: attól félnek, hogy Iljics Jegor még el találja venni ezt a nevelőnőt... emlékezik rá: igen érdekes leányka?

- Hát... hát valószínű volna az? - kérdeztem izgatottan. - Én azt hiszem, hogy ez csak mendemonda. Beszéljen, az Istenért! ez engem nagyon érdekel.

- Nagybátyja fülíg szerelmes. Hanem persze, titkolja.

- Titkolja! Azt hiszi ön, hogy titkolja? No és a leány? Szereti nagybátyámat?

- Nagyon lehetséges, hogy szereti. Különben nagyon előnyös volna neki, ha férjhez mehetne a nagybácsihoz, mert igen szegény.

- De micsoda adatai vannak rá, hogy csakugyan szeretik egymást?

- Lehetetlen azt észre nem venni, hiszen - úgy látszik - titkos találkozóik is szoktak lenni. Arról is beszéltek, hogy tilos viszony volna köztük. De kérem: erről ne beszéljen. Titokképpen szólok.

- Lehet-e ilyet hinni? - szóltam én, - s még ön is elhiszi, hogy ilyesmi lehetséges?

- Természetes, hogy én ezt egészen nem hiszem, nem voltam ott. De különben semmi lehetetlenség sincs benne.

- Hogy-hogy? semmi lehetetlenség? Ne feledje nagybátyám nemes szívét, becsületességét!

- Helyes! de eltévelyedhetnek az emberek olyan feltevessel is, hogy később törvényes házassággal jóvá tegyék a hibát. Gyakori az ilyen eset. Különben ismétlem, hogy én semmiképpen sem állok jót e híresztelések valódiságáért, annál kevésbbé, mert azt a leánykát itt már igen befeketítették; arról is beszéltek, hogy Vidopljászovval volt viszonya.

- No látja! - kiáltottam, - Vidopljászovval! Hát lehetséges ez! Hát nem undorító ilyet még hallani is? Talán bizony azt is elhitte ön?

- Mondtam már, hogy ilyesmit én nem igen hiszek, - felelt nyugodtan Mizincsikov, - különben megeshetett. Én ott nem voltam s azt tartom, hogy nekem ehhez semmi közöm. De mert látom, hogy ön mindezek iránt nagyon érdeklődik, kötelességemnek tartom megjegyezni, hogy csakugyan csekély valószínűsége van annak a Vidopljászovval való viszonynak. Ez mind a Nilovna Annának, annak a Perepelicünának a műve, ő terjesztette ezt a hírt csupa gyűlölségből, mert régebben ő számított arra, hogy az Iljics Jegor felesége legyen - de Isten-uccse! - még pedig azért, mert ő alezredes leánya. Most kiábrándult és rettenetesen mérgeződik. Különben azt hiszem: mindent elmondtam már önnek ezekről a dolgokról s megvallom: roppantul nem szeretek szószátyárkodni, annál kevésbbé, mert csak a drága időt pocsékoljuk. Mert én egy kis kéréssel jöttem önhöz.

- Kéréssel? Kérem, amiben csak szolgálatára lehetek...

- Értem önt és reményelem, hogy némi érdeklődést ébreszthetek önben, mert látom, hogy szereti a nagybátyját és annak a házassága tekintetében nagyon érdeklődik az ő sorsa iránt. De kérésem előadása előtt egyelőre még egy másik kérésem volna.

- Ugyan mi?

- Megmondom: meglehet, hogy ön kész teljesíteni az én fő-kérésemet, meglehet, hogy nem, de mielőtt vele előállnék, előzőleg alázatosan megkérem: tegyen meg nekem egy nagy szívességet, adja nekem becsületszavát mint nemes és becsületes ember, hogy mindaz, amit tőlem hall, legnagyobb titok marad köztünk s hogy ön semmi esetre, senkinek a kedvéért nem árulja el ezt a titkot és nem használja fel azt az ideát, amelyet most önnel közölni szükségesnek tartok. Szavát adja-e vagy sem?

A bevezetés ünnepies volt. Én szavamat adtam.

- Nos? - kérdeztem aztán.

- A dolog voltaképpen nagyon egyszerű, - kezdte Mizincsikov. - Látja kérem: én meg akarom szöktetni és feleségül venni Ivánovna Tátjánát; egyszerűen olyan Gretna-Green-eset volna - érti?

Én egyenesen Mizincsikov szemébe néztem s egy ideig nem bírtam szólni.

- Megvallom, hogy egy szavát sem értem, - szólaltam meg végre, aztán így folytattam: - én azt hittem, hogy nemes emberrel van dolgom és semmiképpen sem vártam volna...

- Akár várta volna, akár nem - vágott közbe Mizincsikov - világosan megmondva ez, azt jelenti, hogy úgy én, mint a szándékom igen ostoba - igaz-e?

- Épen nem... hanem...

- Oh kérem, csak ne restelkedjék a kifejezéseivel! Legyen nyugodt: még nagy szolgálatot is tesz vele nekem, mert közelebb hoz így a célhoz. Különben én is belátom, hogy első tekintetre mindez kissé különösnek látszhatik. De merem önt biztosítani, hogy szándékom nemcsak nem ostoba, hanem a legnagyobb mértékben észszerű; kérem: legyen olyan jó és hallgassa meg a körülmények előadását.

- Tessék! Kíváncsian hallgatom.

- Különben úgyszólván nincs is mit elmondani. Tudja kérem: én most el vagyok adósodva s egy kopejkám sincs. E mellett van egy leánytestvérem is, aki most tizenkilenc éves földönfutó árva, úgy éledegél az emberek közt, nincs semmije. Ennek az oka részben én vagyok. Negyven léleknyi jobbágyságot örököltünk. Úgy esett, hogy engem épen akkor léptettek elő zászlóssá. No persze, elébb zálogba tettem, azután végkép eldorbézoltam az egészet. Ostobán éltem, hangadó voltam, Burczovot utánoztam, játszottam, ittam - egyszerűen ostobán viselkedtem, ráemlékezni is szégyen. Most észretértem és egészen más életet akarok kezdeni. De erre feltétlenül szükségem volna százezer rubelre. Minthogy pedig nincs hivatalom, semmire alkalmazható nem vagyok, mert úgyszólván semmi képzettségem sincs, hát magától értetődik, hogy csak két utam és módom marad: vagy lopni, vagy gazdagon házasodni. Csaknem mezítláb jöttem ide, s gyalog jöttem ám, nem kocsin. Húgom ide adta nékem három utolsó rubelét, amikor Moszkvából elindultam. Itt megláttam ezt az Ivánovna Tátjánát és rögtön egy gondolatom támadt. Egyszerre elhatároztam, hogy feláldozom magamat és megnősülök. Lássá be ön, hogy ez nem egyéb, mint józan gondolkodás. Aztán ezt is inkább a húgom kedvéért akarom megtenni, de persze magamért is...

- De kérem: formasierint is meg akarja ön kérni Ivánovna Tátjánát?

- Isten őrizzen! Rögtön elkergetnének innen, meg ő maga sem jönne hozzám, de ha azt ajánlom neki, hogy megszöktetem, abba készséggel beleegyeznek. Az a fő, hogy legyen a dologban valami regényes, hatásos. Természetes, hogy azután törvényes házassággal végződik be az egész. Csak ki kell őt innen valahogy csalni.

- Hol veszi ön a bizonyosságot arra, hogy ő okvetetlenül kész önnel megszökni?

- Ó, legyen nyugodt! Ezt én biztosra veszem. Épen az a vezérlő gondolat, hogy Ivánovna Tátjáná határozottan kész minden elébe kerülő emberrel szerelmi játékot kezdeni, egy szóval: mindenkivel, aki csak kezdeni akar vele. Azért vettem én önnek előre a becsületszavát, nehogy ön is felhasználhassa ezt az eszmémet. Én pedig szinte vétkezném magam ellen, ha a jó alkalmat - kivált az én körülményeim közt - fel nem használnám - ezt ön bizonyára belátja.

- Vagyis akkor tisztára örült... ó! bocsásson meg - tettem hozzá, észbe kapva. - Miután önnek most céljai vannak ő vele...

- Ó, kérem, ne feszélyeztesse magát, mondtam már. Azt kérdezi, hogy tisztára örült-e? Mit is mondjak? Természetes, hogy nem örült, mert még nem ül az örültek házában, az ő szerelmi kalandok után való mániájában semmi különös örültséget nem látok. Különben is Ivánovna Tátjáná mindezek után is tisztességes leány. A múlt évig rettenetes szegénységben volt, roppant megalázottságban élt egy jótévőjénél. Szíve szokatlanul érzékeny, feleségül senki sem kéri, hát - tudja, kérem - elábrándozik, vágyakozik, reménykedik, ég a szíve, melynek tüze mindig vigyázni kellett, a jótévője részéről örökös bántalmakat szenvedett, - s mindez természetesen arra vezethetett, hogy érzékeny természete megzavarodjék. S egyszerre csak gazdag lány lett: megengedi ön is, hogy az ilyesmi bárkit is megváltoztat. No persze, most már másképpen néznek rá, keresik a kedvét s az ő reménykedései újra felébrednek. Az imént valami fehérmellényes gavallérral beszélt: tiszta igazságot mondott, a dolog egészen úgy történt, ahogy előadta. Ebből az esetből következtethet ön a többire. Sóhajtozásra, levélkék írására, versecskékre mindig kapható; s ha mindezek mellé még selyem hágcsókról, spanyol szere-nádokról és hasonló bolondságokról is hall, azt teheti vele az ember, amit akar. Én már tettem is vele egy próbát és csakugyan rögtön kaptam tőle titkos találkát. Különben most elhalasztot-tam az egészséget kedvezőbb időkre. De három-négy nap múlva okvetetlenül meg kell szöktetni. A megelőző napon elkezdem sóhajtozni, epedezni; elég jól gitározok és tudok énekelni. Éjjel találkozás a lugasban, hajnalra pedig készen vár bennünket a kocsi; kicsalom, leültetem a kocsira és elhajtatunk. Aztán ne felejtse el, hogy semmit sem kockáztatunk; Ivánovna Tátjáná nagykorú, emellett pedig minden az ő beleegyezésével történik. Ha pedig már megszökött velem, hát természetesen kötelező viszonyba lépett velem. Elviszem egy szegény, nemesi házba - itt van nem messzire, vagy negyven versztára - ahol az esküvőig vigyázni fognak rá, senkit hozzá nem eresztenek; ezalatt én sem vesztegetem az időt: az esküvőt három nap alatt nyélbeütöm - ez nem nehéz dolog. Persze előbb pénz kell; de amint számot vettem: egyelőre nem kell több ötszáz ezüst rubelnél; ebben a tekintetben számítok Iljics Jegorra: ő ad; de persze, nem fogja tudni, hogy mire? Most már megértett ön?

- Meg! - feleltem, megértve végre a dolog mivoltát. - De mondja: mivel lehetek én önnek a segítségére?

- Ó, nagyon sokban! Különben nem is zavartam volna kérésemmel. Említettem már, hogy egy tisztességes, de szegény családról van szó. Ön nekem segítségemre lehet ott is, itt is, meg mint tanú. Megvallom, hogy az ön segítsége nélkül kezetlen-lábatlan volnék.

- Még egy kérdés: miért választott ön bizalmasául épen engem, akit még nem is ismer, hiszen össze-vissza még csak néhány órája, hogy ideérkeztem.

- Őszintén bevallom, - felelt a legkedveskedőbb mosollyal Mizincsikov, - hogy az ön kérdése nagyon tetszik nekem, mert alkalmat ad arra, hogy kijelenthessem: mily különös megbecsüléssel vagyok én ön iránt.

- Nagyon megtisztel.

- Tetszik tudni: én önt az imént kissé tanulmányoztam. Megengedem, hogy ön heves természetű és... és... no és fiatal. De egyben bizonyos vagyok: ha ön egyszer szavát adta nekem, hogy senkinek nem szól, hát ön bizonyosan megtartja ígéretét. Ön nem Obnoszkin - ez az első. Másodszor: ön becsületes ember és nem fogja a maga hasznára fordítani az én eszmémet, kivéve persze azt az esetet, ha ön barátságosan egyezsége lépne velem. Ez esetben én talán ráállanék arra, hogy átengedjem az én ideámat, más szóval Ivánovna Tátjánát és készségesen segítenék önnek a szöktetésben is, de csak oly feltétellel, hogy ön a házasság megkötése után egy hónap múlva ötvenezer rubelt fizet nekem, amire nézve természetesen kölcsön-kötelezvény formájában jóelőre ígéretet tenne - kamat nélkül.

- Hogyan? - riadtam én fel, - hát már meg nekem kínálja Ivánovna Tátjánát?

- Nagyon természetes, hogy én félreállhatok, ha ön meggondolja a dolgot és rászánja magát. Én persze veszték az üzleten... a találmány az enyém, a találmányokért pedig fizetni szoktak. Végre harmadszor, azért fordultam önhöz, mert itt nincs kik közt válogatnom. Arra pedig, hogy késedelmeskedjem, latolgassam az itteni körülményeket, nincs idő. Különben is közeleg a Nagy-Boldogasszony böjtje s akkor a papok nem esketnek. Reményilem, most már tökéletesen megértett?

- Tökéletesen és megint megígérem, hogy titkát teljesen megőrzöm; de ebben az üzletben én önnek társa nem lehetek és ezt már most mindjárt ki is kell jelentenem.

- Miért nem?

- Hogy miért? - mondtam, szabad utat engedve végre a bennem összegyűlt érzéseknek. - Hát nem látja, hogy ilyen eljárás szinte nemtelen volna? Tegyük fel, hogy annak a szerencsétlen leánynak a gyenge elméjére és hiúságára számítva, ön egész biztosra veheti a dolgot, de már magában ez a számítás visszatarthatná önt, mint nemes embert. Hiszen maga mondja, hogy Ivánovna Tátjáná tiszteletreméltó, ha nevetséges is. S ön fel akarja használni az ő szerencsétlenségét, hogy kicsikarjon tőle százezer rubelt! Ön persze nem lesz neki igazi férje, nem fogja férji kötelességét teljesíteni, sőt bizonyosan ott is hagyja majd a faképnél... Ez annyira nemtelen dolog, hogy - bocsásson meg - nem is értem, hogyan kérhetett fel engem a közreműködésre.

- Ej, Istenem, milyen romanticizmus! - szólt Mizincsikov keresetlen elbámulással. - Különben nem is romanticizmus ez, csak amint látom, egyszerűen nem érti a dolgot. Azt mondja, hogy ez nem nemes eljárás, pedig hát minden előny nem az én részemen van, hanem az övé. Gondolja meg csak jobban!

- Persze, ha az ön szempontjából nézzük, hát talán úgy is van, hogy ön igen nagylelkűen viselkedik, midőn Ivánovna Tátjánát feleségül veszi, - feleltem szardonikus mosolygással.

- Hát hogyis ne? Igenis, ez nagylelkűség! - szólt Mizincsikov nekihevülten. - Gondolja csak meg: először is én feláldozom magamat és beleegyezem, hogy férje legyek neki - hiszen már ez magában is megér valamit? Másodszor: nem tekintve azt, hogy neki több százezer ezüst rubelje van, én ő tőle csak százezer papirrubelt veszek el s megfogadtam, hogy soha egész életemben ennél többet, még csak egy árva kopejkát sem veszek el tőle, még ha módom volna is rá; ez is csak megér valamit! Végre gondolja meg: végigélheti-e ő nyugodtan az életét? Hogy nyugodtan élhessen, el kell tőle venni a pénzt és betenni őt a bolondok házába, mert

minden pillanatban félni lehet, hogy valami széllé-bélelt spanyol-szakállas és bajuszos spekuláns közeledik hozzá a gitárjával és szerenádjával, mint például ez az Obnoszkin, aki rászedi, feleségül veszi, mindenéből kifosztja, aztán otthagyja valahol az országúton. Ez itt például a legtisztességesebb ház, de azért mégis csak azért tartják itt őt, mert spekulálnak a pénzecskéjére. Ezekről a kilátásokról meg kell őt menteni. Már pedig mihelyt feleségül jön hozzám, ezek a kilátások egyszeribe eltűnnek. Vállalom a felelősséget, hogy soha semmi szerencsétlenség sem fogja érni. Legelőbb is rögtön elhelyezem őt Moszkvában egy tiszteltreméltó, bár szegény családnál, nem annál, melyről az imént beszéltem, hanem egy egészen másnál; mellette lesz mindig a húgom; nagyon fognak rá vigyázni. Marad neki vagy kétszázötvenezer rubelnyi pénze, de talán háromszázezer is - papírban: ebből, mint ön is jól tudja, meg lehet élni. Része lesz minden kedvtelésben, szórakozásban, bálokban, álarcos bálokban, hangversenyekben. Még szerelmi kalandról is ábrándozhatik; csak hogy persze ebben a tekintetben én biztosítani fogom magamat: ábrándozni ábrándozhatsz amennyi tetszik, hanem egyébről szót se! Most például akárki megbánthatja őt, de akkor majd senki: ő az én feleségem, Mizincsikovné, én pedig az én nevemet megsérteni nem engedem. Ez már magában sokat ér! Természetes, hogy nem fogok vele együtt élni. Ő Moszkvában, én pedig valahol Pétervárott. Ezt én előre megmondom, mert ön előtt mindent tisztába akarok hozni. De mi van abban, hogy külön-külön fogunk lakni? Vigyázza meg csak jól az ő karakterét: hát elképzelhető-e, hogy ő feleség legyen és a férjével éljen? Elképzelhető-e, hogy majd állhatatos, hűséges lesz? Hiszen Ivánovna Tátjana a világ legkönnyelműbb teremtese. Neki mindig szakadatlan változatosság kell; kitelik tőle, hogy egyszer csak elfelejti, hogy tegnap férjhez ment és törvényes felesége lett az urának. Hiszen szerencsétlenné tenném, ha együtt lalnám vele és azt követelném tőle, hogy szigorúan teljesítse kötelességét. Természetes, hogy meg fogom őt évenként egyszer vagy többször is látogatni, még pedig nem pénz miatt - biztosítom önt. Megmondtam, hogy többet, mint százezer rubelt tőle el nem veszek, nem is veszek! Pénzbeli dolgokban én vele a lehető legnemesebben fogok bánni. Ha két-három napra hozzájövök, mindig örömet fogok neki szerezni, nem pedig unalmat: hancurozok majd vele, adomákat mondok neki, bálba viszem, szerelmeskedem vele, emléktárgyakat ajándékozok neki, románcokat éneklek, ölebet veszek neki, regényesen fogok vele bánni, aztán szerelmi levelezést folytatok vele. El lesz ragadtatva tőle, milyen regényes, szerelmeskedő, vidám férje van. Szerintem ez igen észszerű is: minden férjnek így kellene viselkednie. A férj csak akkor kedves az asszonyának, ha távol van tőle s én a legkellemesebb módon fogom megnyerni Ivánovna Tátjana szívét. Kívánhat ő többet, mondja? Hiszen ez kész paradicsom, nem élet!

Én szótlánul, csodálkozva hallgattam. Beláttam, hogy Mizincsikov úrral hiábavaló dolog volna vitázni. Fanatikusan hitt tervének a helyességében, sőt nagyszerűségében, és a feltaláló elragadtatásával beszélt róla. De hátra volt még egy kényes kérdés és azt okvetetlenül el kellett dönteni.

- Az előbb azt mondta, - szóltam - hogy Ivánovna Tátjana már csaknem a menyasszonya a nagybátyámnak. Ha tehát megszökteti Ivánovna Tátjánát, akkor nagyon megsérti a nagybátyámat; szinte az esküvő előtt szökteti meg s ezenkívül még a nagybátyámtól akar rá kölcsönt kérni, hogy a tervét végrehajthassa!

- Itt fogom én meg önt, - felelt hévvel Mizincsikov. - Legyen nyugodt: én előreláttam az ön ellenvetését. Hát először is és főképen: a nagybátyja még nem nyilatkozott, következésképen én valójában nem is mondhatom, hogy Ivánovna Tátjánát neki menyasszonyul szánták, emellett ne tessék feledni, hogy én már három héttel ezelőtt eltökéltem magamat erre a lépésre, tehát akkor, amikor még nem tudtam, hogy itt mire készülnek; ilyenformán morális tekintetben ő előtte teljesen igazolva vagyok, sőt szigorúan véve, nem én ütöm el az ő kezéről a menyasszonyt, hanem ő az én kezemről, akivel - és ezt tessék megjegyezni - nekem már

titkos éjjeli találkám is volt a lugasban. Végül pedig ön még csak az imént szinte kikelt magából, mert a nagybátyját kényszeríteni akarják, hogy vegye el Ivánovna Tátjánát, most pedig ön védelmezi ezt a házasságot, a köteles formák megbántásáról, becsületről beszél. Hiszen én, ellenkezőleg, nagy-nagy szolgálatot teszek az ön nagybátyjának: megmentem őt - értse meg! Nagybátyja undorodik ettől a házasságtól s ezenfelül más lányt szeret. No hát, hogy lehessen akkor Ivánovna Tátjáná az ő felesége? Hiszen az is boldogtalan lenne vele, mert akárhogy vesszük is a dolgot, végre is azt nem lehet majd megengedni neki, hogy fiatal embereknek rózsákat dobáljon. Ha pedig én őt egy éjjel megszőktetem, akkor nincs olyan generálisné, se semmiféle Fomics Foma a világon, aki segíthetne a dolgon. Visszaterelni olyan menyasszonyt, aki az esküvő elől szökött meg, mégis csak nagyon csúfos dolog volna. Hát nem szívességet, szolgálatot teszek-e én Iljics Jegornak?

Megvallom, hogy ez az utóbbi okoskodás nagy hatással volt rám.

- S mi lesz, ha ő holnap megkéri Ivánovna Tátjánát? - kérdeztem, - akkor ön elkésett, mert Ivánovna Tátjáná akkor már forma szerint is menyasszonya lesz neki.

- Persze, hogy elkéstem! De épen arra kell most igyekezni, hogy ez meg ne történjék. Mert mire kérem én az ön segítségét? Egymagának nehéz a dolog, ketten azonban úgy intézhetjük, hogy Iljics Jegor ne lépjen fel kérőül. Ezt minden áron meg kell akadályozni, ha másképp nem, hát jól el kell rakni Fomics Fomát s azzal úgy el lehet terelni a figyelmet, hogy rá se gondolhassanak a házasság előkészítésére. Persze: ez csak utolsó eset volna; csak példaképen hozom fel. Ezért számítok én önre.

- Még egy utolsó kérdés: rajtam kívül senkivel sem közölte még ezt a szándékát?

Mizincsikov megvakarta a tarkóját és savanyú pofát vágott.

- Megvallom, - felelt, - hogy ez a kérdés nekem minden keserű pilulánál keserűbb. Épen az a dolog bibéje, hogy tervemet már elárultam... más szóval rettenetes ostobaságot követtem el. S mit gondol: kinek árultam el? Obnoszkinnak! Szinte magamnak sem tudom elhinni. Nem értem, hogy eshetett ez meg. Obnoszkin mindig itt lábatlankodott; én még nem ismertem őt alaposabban s mikor az ihlettség meglepett, - persze - olyan voltam, mintha lázba estem volna; minthogy pedig már akkor láttam, hogy segítségre van szükségem, hát Obnoszkinhoz fordultam... Megbocsáthatatlan hiba volt!

- No és Obnoszkin?

- Örömmel beleegyezett, de másnap korán reggel eltűnt. Vagy három nap múlva egyszerre csak betoppan az anyjával. Hozzám egy szót se szól, sőt mintha kerülne, félne tőlem. Én rögtön megértettem, miben sántikál. Az anyja pedig olyan ravasz, minden hájjal meg van kenve. Régebről ismerem. Persze első dolga volt: mindent elmondott az anyjának. Én hallgatok és résen állok; ők spiónkodnak és a helyzet nagyon feszült... Ezért kell nekem félnem.

- Miért fél tőlük?

- Hát hiszen sokat nem tehetnek, de hogy zavart okozhatnak, az bizonyos. Persze kérhetnek a hallgatásért és segítségért - erre el vagyok készülve. Csakhogy én nem adhatok nekik sokat és nem is adok - ezt elhatároztam. Háromezer papírrubelnél többről szó som lehet, ítélje meg csak maga is: háromezer nekik, ötszáz ezüstrubelbe belekerül a lakodalom és azt a nagybátyjának okvetlenül mind vissza kell fizetnem; azután a régi adósságok, no meg a húgomnak is kell valamit juttatnom, hacsak valamit is. Mi marad a százezerből? Valóságos tönkretetés. Különben Obnoszkinék elutaztak.

- Elutaztak? - kérdeztem kíváncsian.

- Mindjárt, mihelyt megteáztak. Vigye is őket az ördög! De majd meglátja: holnap megint itt lesznek. No hát: beleegyeznek?

- Megvallom - feleltem húzódozva - nem tudom, mit mondjak. Kényes a dolog. Természetes, hogy én semmit el nem árulok; én nem vagyok Obnoszkin; de... azt hiszem, hogy én tőlem nem sok segítséget várhat.

- Úgy látom, - mondta Mizincsikov felkelve a székről, - hogy ön még nem unta meg egészen Fomics Fomát és az öreg mamát s hogy - bár szereti jószágos, nemeslelkű nagybátyját, - de még nem látja elég tisztán, mennyire kínozzák szegényt. Száz szónak is egy a vége, új ember még itt... De türelem! Ha holnapig itt lesz és jobban körülnéz, estére bele fog egyezni a dologba. Másképpen a nagybátyja veszve van, - érti? Okvetetlenül rákényszerítik a házasságra. Ne feledje el, hogy talán már holnap megkéri Ivánovna Tátjánát. Akkor aztán minden késő; önnek még ma kell határoznia.

- Én igazán mindenben sikert kívánok a tervéhez, de hogy segítségére legyek, az... nem is tudom...

- Értjük! No, várjunk hát holnapig, - szolt Mizincsikov gúnyos mosollyal. - La nuit porte conseil. A viszontlátásra! Korán reggel újra eljövök, addig gondolkozzék.

Megfordult és fütyörészve távozott.

Utána szinte rögtön én is kimentem, hogy friss levegőt szívjak. A hold még nem jött fel; az éj sötét volt, a levegő meleg és tikkadt, a levelek meg sem mozdultak a fákon. Bár nagyon fáradt voltam, egy kicsit járkálni, szórakozni akartam, hogy gondolataimat rendezzem, de alig tettem tíz lépést: nagybátyám hangját hallottam, valakivel felment a házikó lépcsőjén és rendkívüli nekibuzdulással beszélt. Rögtön megfordultam és utána kiáltottam: Vidopljászovval volt.

XI. Nagy félreértés.

- Kedves bátyám! - szoltam, - csakhog y végre itt van!
- Édes öcsém, magam is siettem, hogy veled lehessek, csak elébb Vidopljászovval végzek, aztán jól kibeszélgetjük magunkat. Sok a mondanivalóm.
- Hogyan? Vidopljászovval is? Ugyan küldje a pokolba, kedves bátyám.
- Még csak öt vagy tíz percet várj, kedves Szergej és akkor teljesen rendelkezésedre leszek. Tudod: halaszthatatlan dolgom van vele.
- Bizonyosan valami ostobasággal áll elő, - szoltam bosszúsan.
- Mit is mondjak neked, barátocskám? Neked is ugyan a legjobbkor jut eszedbe, Grigorij, hogy a hiábavalóságaiddal előállj. Nem tudtál alkalmasabb időt kikeresni, hogy panaszaidat előadd! No hát, mit tehetek érted? Legalább te sajnálj meg, barátocskám! Hiszen engem ti már - hogy úgy mondjam - elemésztetek, élve megesztek. - Nem bírok már velük, Szergej.
- S nagybátyám elbúsultan legyintett a két kezével.
- Micsoda halaszthatatlan dolog lehet az? Nekem oly sürgős mondanivalóm volna, kedves bátyám.
- Ej, barátom, már úgyis egyre azt hajtják, hogy az embereim erkölcsiségével nem törődöm! Még bepanaszol holnap, hogy nem hallgattam meg s akkor...
- S nagybátyám megint legyintett a kezével.
- No, végezzen hát veled mentül előbb. Talán én is segíthetek. Gyerünk fel. Hát mi baj? Mit akar? - kérdeztem, amikor a szobába beléptünk.
- Hát nem tetszik neki a vezetékneve, meg akarja változtatni. Mit szólsz hozzá?
- A vezetéknevét! Hogy-hogy? No, édes bátyám, mielőtt meghallanám, hogy mit akar ő maga mondani, engedje megjegyeznem, hogy ilyen furcsaságok is csakis a maga házában eshetnek meg, - mondtam és bámulatomban kitértam a két karom.
- Ej, barátom! Én is szét tudom úgy terjeszteni a karom, de az nem segít rajtunk! - szolt bosszúsan nagybátyám. - Próbálj csak magad beszélni veled. Már két hónap óta kerülget ezzel a dolgával.
- Nem helyes a vezetéknevem, - szolt meg Vidopljászov.
- Miért nem helyes? - kérdeztem elcsodálkozva.
- Hát azért! Mindenféle aljasság van benne.
- Micsoda aljasság? Meg hogy lehessen azt megváltoztatni? Ki változtathatja meg a vezetéknevedet?
- De hát kérem: kinek van ilyen vezetékneve?
- Megengedem, hogy a vezetékneved csakugyan különös, - folytattam teljes elámulással, - de mit tehetünk most veled? Hiszen az, apádnak is az volt a neve?
- Az már igaz, a szüleim után kell ilyen szenvedést túrnóm, mert a nevem miatt sok gúnyt és keserűséget szenvedek, - felelt Vidopljászov.

- Fogadni merek, kedves bátyám, hogy ebben is benne van a Fomics Foma keze, - mondtam bosszúsan.

- Dehogyan van, kedves öcsém, dehogyan is van. Az igaz, hogy Foma nagy patrónusa, megtette titkárjának; az ennek az egész szolgálatát. No persze, Foma azután tanította, megtöltötte nemeslelkűséggel, úgy, hogy valamiképpen érettebbé lett... látod, mindent elmondok neked.

- Igenis, úgy van, - szólt közbe Vidopljászov, - Fomics Foma nekem igazi jótevőm s mivel igazi jótevőm, hát megértette velem, milyen semmiség vagyok én, milyen féreg ezen a földön, annyira, hogy én csak tőle tudtam meg először, mi sors vár rám.

- No látod, Szerjozsa, látod, hogy miről van szó, - folytatta nagybátyám, szokása szerint nekihevíülve. - Ezelőtt, csaknem gyerekkorától fogva Moszkvában volt egy szépírástanító szolgálatában. Ha látnád: mennyire megtanulta a szépírást: festékekkel is dolgozik, aranyozással is, meg köröskörül Cupidókat is rajzol, egyszóval - művész! Iljusa is tanul tőle; másfél rubelt fizetnek neki egy leckéért. Maga Foma határozta meg a másfél rubelt. A körülöttünk lakó földesurak közül három helyre jár, azok is fizetnek neki. Nézd, hogy öltözik! Azonkívül verseket is ír.

- Verseket! Még csak az hiányzott!

- Verseket, barátom, verseket s ne gondold, hogy tréfálok; igazi verseket ír, úgyszólván versifikációkat; és tudod: oly szépen kikerekedik; mondhatod akármilyen tárgyat, mindjárt megírja versben. Igazi tehetség. Az anyám nevenapjára olyan rigmust penderített, hogy csak tátva maradt a szánk: volt abban mitológia is, múzsák is repkedtek, annyira, hogy szinte látni lehetett a... no, hogy is van csak? - a forma kerekdedségét, egyszóval: minden rímbe ment. Foma javíttatta ki. No persze, én nem bánom, sőt örülök. Hadd irkáljon, csak valami csintalanságot ne kövessen el. - Hiszen én úgy beszélek veled, Grigorij, mintha apád volnék, - Foma megtudta, megnézte a verset, megtetszett neki és magához vette felolvasónak és irnoknak, - egyszóval: kiművelte. Igazat mond, hogy Foma a patrónusa. No, ilyen módon aztán nemes romanticizmus és függetlenségi érzés kerekedett a fejében, - mindezt Foma magyarázta meg nekem, én azonban már el is feledtem; hanem én őt Foma nélkül is fel akartam szabadítani a jobbagyság alól. Tudod: kissé szégyenlem magamat. De Foma ezt ellenzi; azt mondja, hogy szüksége van rá, megszerette, azonkívül azt mondja, hogy „nekem, mint földesúrnak, nagy tisztességemre van, hogy a cselédek között versírók is találhatók; hogy valahol, valami bárók is éppen így éltek s hogy ez en grand!” Tudod, barátocskám én már kezdtem megbecsülni - érted? Csakhogy egyszerre csak furcsán kezdett viselkedni. Csak az a nagy baj, hogy a versei miatt az egész cselédség előtt annyira fennhordja az orrát, hogy a cselédekkel már szóba sem akar állni. - Ne haragudj, Grigorij, én mint apád beszélek veled. - Még a múlt télen megígérte, hogy megházasodik: van itt egy kis cselédleány. Matrjona, igen kedves, tisztességes, dolgos, vidám kis teremtes. Hát azért se! Most azt mondja, hogy „nekem nem kell” - s azzal vége; lemondott a házasságról. Rátarti lett-e, vagy csak híreskedni akar? Elég az hozzá, hogy másfelé kereskedik...

- Csak Fomics Foma tanácsára teszem, - jegyezte meg Vidopljászov, - mert ő nekem igazi jóakaróm...

- Hát hogy is lehetne Fomics Foma nélkül valamit cselekedni! - kiáltottam fel akaratlanul.

- Ej, kedves öcsém, nem ez a dologban a fő, - sietett nagybátyám a szavamba vágni; - hanem ennek most nincs maradása. Az az élénk, akaratos leány mindenkit ellene uszított: bosszantják, csipkedik, még a cselédség gyerekei is bolondságokat űznek vele...

- A Matrjona eljárása mián, - jegyezte meg Vidopljászov, - mert Matrjona valóságos szélcsap, ezenfelül pedig magán uralkodni nem tudó asszonyi állat; ő miatta olyan keserű az én életem.
- Ej, Grigorij barátom, hiszen mondtam én neked, - folytatta a nagybátyám, szemrehányó tekintettel nézve Vidopljászovra; - tudod, Szergej, valami csúfalkodó verset csináltak a vezetéknevére. Azért akaszkodik most belém és rimánkodik, nem lehetne-e valahogy megváltoztatni a nevét, mert kellemetlen hangzása miatt már régóta sok a kínja.
- Kellemetlenül hangzik a nevem, - szólt közbe Vidopljászov.
- No, te csak hallgass, Grigorij! Foma is helyesli... vagyis nem az, hogy helyesli, hanem olyanformán gondolja, hogy ha esetleg arra kerülne a sor, hogy a verseket kinyomtatják, - amint Foma tervezi, - hát ez a vezetéknev még talán ártana is - igaz-e?
- Hát ki akarja nyomtatni a verseket, kedves nagybátyám?
- Igen, kedves öcsém. Ez már el van határozva; az én költségemre; a címlapon ez lesz: egy jobbágyember versei; a Fomához intézett előszóban pedig hálát mond a szerző a kiművelésért. A mű Fomának lesz ajánlva. Foma pedig bevezetést ír hozzá. No, hát képzeld el, hogy hangzana, ha a címlapra az volna írva: szerzette Vidopljászov!
- „Vidopljászov jalkiáltásai”, - igazította ki Vidopljászov.
- No látod, még jalkiáltások is! Hát micsoda név az a Vidopljászov! Még a jóérzést is sérti, Foma is azt mondja. A kritikusok pedig - azt mondja - mind csúfalkodó természetűek; például Brambeusz... Törődnek is azok valamivel! Ha szerét ejthetik, hogy a szerzőnek már a nevét is sikerül nekik kifigurázni, hát olyan oldalbakólintást kaphat az ember, hogy lesz mit vakarózni utána, igaz-e? Azért hát én azt mondom: én felőlem akármilyen nevet tehetsz a verseidre, álnevet, pszeudonimot, vagy mit, már nem is tudom, hogy mondják, csak arra emlékszem, hogy valami *nim*. De nem! Ez neki nem elég, hanem azt mondja: tessék az egész cselédségnek megparancsolni, hogy engem ezután mindenki az új nevemen szólítson, hogy a talentumom szerint a vezetéknevem is megnemesüljön.
- Fogadni mernék rá, hogy maga ebbe is beleegyezett, kedves bátyám.
- Igen, kedves Szerjozsám, mert nem akarok velük tovább patvarkodni. Hát legyen meg az akaratuk! Tudod: akkor éppen olyan félreértés volt köztem és Foma közt. Attól kezdve aztán minden héten újabb és újabb vezetéknev került szóba, igen gyöngéd hangzású nevek, p. o. Oleandrov, Tulipánov... Látod, Grigorij, eleinte azt kívántad, hogy *Hűséges* legyen a neved, „Hűséges Grigorij”; azután magadnak sem tetszett az a név, mert valami félbolond azt a rímet faragta rá, hogy „de férges”. Panaszt tettél, azt a félbolondot meg megbüntették. Két hétig gondolkoztál más neven, - mennyit megpróbáltál, végre megállapodtál s azt kérted, hogy „Ulánov” legyen a neved. No hát, mondd csak, barátocskám, hogy lehet-e ostobább név, mint Ulánov? De én ebbe is beleegyeztem: második rendeletet adtam ki, hogy ezután Ulánov lesz a neved. Csak azért, édes öcsém - tette hozzá felém fordulva, - hogy egyszer már vége legyen. Három napig viselted az Ulánov nevet. Az összes falakat, a lugas összes ablakpárkányait telefirkáltad plajbásszal: Ulánov. Újra át kellett mindent festetni. Tíz ív hollandus papírt elrontottál, telefirkáltad a neveddel: „Ulánov pennapróbálása, Ulánov pennapróbálása.” De itt is baj esett: azt a rímet ütötték a nevedre, hogy „bolvanov.”¹³ - Nem kellett az a név sem - megint változtatni kellett rajta. Mit is választottál? Már el is felejtettem.

¹³ Ostoba.

- Azt, hogy Táncezev, - felelt Vidopljászov. - Már ha a vezetéknevem révén táncost kell magamból csinálnom, hát, gondoltam, külföldi módra legyen a nevem megnemesítve: Táncezev.

- Nos igen, Táncezev. Ebbe is beleegyeztem, Szergej öcsém. Csakhogy erre megint olyan rímet találtak ki, hogy azt kimondani sem lehet. Ma megint elém áll, hogy újra kitalált valami újat. Fogadni mernék rá, hogy megint valami új vezetéknevet tartogat. Igaz-e vagy sem, Grigorij, valld be csak.

- Tény, hogy már rég a lábaim elé akartam borulni egy újabb, nemesebb névvel.

- S mi volna az?

- Eszbukétov.

- Nem szégyenled magad, Grigorij! Pomádés tégelyről veszel nevet! S még okos embernek tartod magadat! Képzem: milyen sokáig törted rajta a fejedet. Hiszen azt az illatszeres üvegekre szokták írni.

- De kérem, kedves bátyám, - mondtam félig suttogó hangon, - hiszen ez az ember tisztára bolond, sült bolond!

- Mit tehetek, öcsém? - felelte nagybátyám is suttogva, - mindenki azt mondja, hogy eszes és hogy csupa nemes érzések lakoznak benne.

- Rázza le valahogy a nyakáról, az Istenre kérem.

- Hallod-e, Grigorij! Láthatod, hogy én most nem érek rá! - kezdte nagybátyám, szinte könyörgő hangon, mintha még Vidopljászovtól is félt volna. - No, hát gondold meg jól: hogy foglalkozhassam én most a te panaszoddal? Azt mondod, hogy megint megbántottak valamivel. Hát jó, becsületszavamat adom rá, hogy holnap előveszem a dolgodat, most pedig menj isten hírével! Megállj: mit csinál Fomics Foma?

- Lefeküdt pihenni. Azt mondta, hogy ha valaki kérdezősködik utána, hát azt feleljem, hogy az egész éjjel imádkozni akar.

- Hm! No, elmehetsz barátom, elmehetsz. Látod, Szerjozsa, mindig Foma mellett van, annyira, hogy én szinte félek tőle. A cselédek is azért nem szeretik, mert mindig árulkodik rájuk Fomának. Most elment - s meglehet, hogy holnapra valami zenebonát csinál. Én pedig ott már mindent rendbe hoztam, szinte nyugodt vagyok... Siettem hozzád. Végre megint veled lehetek! - mondtotta, kezemet érzékenyen megszorítva. - Én bizony azt gondoltam, hogy te végképp megharagudtál és megszőksz. Meghagytam, hogy vigyázzanak rád. No, hál' Istennek! Hanem az elébb hogy viselte magát Gavrila! De Falalej is - és valamennyien egytől-egyig! No, hál' Istennek, hál' Istennek! Végre kibeszélhetem veled magamat. Kinyitom előtted a szívemet. Ne menj el, Szerjozsa: rajtad kívül senkim sincs... csak te, meg Korovkin...

- De mondja csak, mit hozott ott rendbe és mit csináljak én itt a történetek után? Hiszen nekem csak úgy szédeleg a fejem.

- Hát az én fejem tán nem szédeleg? Már egy félév óta csak úgy kering velem a világ. No, hál' Istennek! Most minden rendbe jött. Először is: nekem megbocsátottak, teljesen megbocsátottak, persze különféle feltételek mellett. De most már úgyszólván semmitől sem tartok. Szásának is megbocsátottak. Szása pedig az imént... heves annak a szívecskéje! Büszke vagyok arra a kislánykára, Szerjozsa! Isten áldása legyen rajta mindig! Neked is megbocsátottak, mégpedig tudod-e: hogyan? Tehetsz mindent, ami jólesik, járhatsz az összes szobákban és a kertben, még ha vendégek vannak is - egyszóval tehetsz, amit akarsz; de egy feltétel

mellett, hogy holnap az anyám és Foma jelenlétében nem fogsz beszélni, - ez elengedhetetlen feltétel, t. i., hogy egy szót se szólj, - ezt én a te nevedben meg is ígértem, - tehát hallgatni fogsz, majd csak az öregebbek... vagyis azt akartam mondani, majd csak mások fognak beszélni. Azt mondták, hogy te még fiatal vagy. Ne bántson ez téged, Szerjózsa, hiszen te csakugyan fiatal vagy... Nilovna Anna is azt mondja...

Igaz is, hogy én nagyon fiatal voltam s erről mindjárt tanúságot is tettem: a sértő feltételek hallatára haragosan felfortyantam.

- Hallja csak, bátyám, - kiáltottam, hogy a lélegzetem is majd elállt, - feleljen egy kérdésemre és nyugtasson meg: bolondok házában vagyok-e én itt?

- No, testvér, te meg már megint kritikával állsz elő. Semmiképpen sem bírsz magadon uralkodni, - felelt a nagybátyám elszontyolodva. - Egyáltalában nem vagy bolondok házában, csak kissé heveskedtek mindkét felől. De hát ismerd be, kedves öcsém, hogy te is hogy viselked magad? Emlékszel, hogy mit böktél neki az orra alá, aki mégis csak, - hogy úgy mondjam, - tisztos korban levő férfiú.

- Olyan embereknek nincs tisztos koruk, édes bátyám.

- No, barátocskám, ez már túlzás. Ez már szabadgondolkodás. Én sem idegenkedem ugyan az észszerű szabadgondolkodástól, de ez már túlszaladt a mértéken, vagyis csudálkozásba ejtesz engem, Szerjózsa.

- Ne haragudjék, kedves bátyám, bocsásson meg, vétettem, de csak ön ellen. Ami pedig az ön Fomics Fomáját illeti...

- No, már hogy az enyém! Ej, Szergej öcsém, ne légy olyan szigorú: ő mizantrópikus ember, egyéb semmi, beteges ember: ez az egész. Nem lehet őt szigorúan megítélni. Hanem azért ő nemeslelkű, vagyis egyszerűen mondva: a legnemesebb emberek egyike. Hiszen az imént magad is tanuja lehettél, hogy szinte ragyogott. Hogy pedig néha komédiázik, hát azt fel se kell venni. Ugyan ki az, akivel ilyesmi meg nem történik?

- Éppen ellenkezőleg, bátyám; ki az, akivel ilyesmi megtörténhetik?

- Ej, nem tágítasz a magadétól! Nincs elég jólelkűséged, Szerjózsa, nem tudsz semmit elnézni.

- Jól van, bátyám, hagyjuk ezt! Mondja csak: látta-e Jevgráfovna Násztászját?

- Ej, barátom, hiszen éppen ő róla van szó. Nézd csak, Szerjózsa, először is - és ez a legfőbb -: elhatároztuk, hogy holnap, születésnapja alkalmából, üdvözljük őt, már mint Fomát, mert holnap csakugyan születésnapja van. Szásurka¹⁴ jó kislány, de téved; no hát, valamennyien, mind egy szálig, bemegyünk hozzá, még a mise előtt, mentől korábban. Iljusa verset mond, ami oly jól fog neki esni, mintha vajjal kenetnék a hátát, egyszóval: hizelegni fog neki. Ej, hát te nem tennéd-e meg, Szerjózsa, hogy velünk együtt te is üdvözlőnél! Akkor talán teljesen megbocsátana neked. Milyen szép volna, ha kibékülnétek! Feledd el a megbántást, öcsém, Szerjózsa, hiszen te is megbántottad őt... Pedig ő igen érdemes ember.

- Bátyám! bátyám! - kiáltottam, végső béketűrésemet is elveszítve, - én magával egy fontos dologról akarok beszélni, maga pedig... Tudja-e, - ismétlem újra, - tudja-e, mi történik Jevgráfovna Násztászjával?

- Hogyne tudnám, öcsém, mit akarsz! Mit kiabálsz? Ő miatta támadt az egész zenebona. Különben ez a zenebona nem mostani keletű, hanem már régi. Csak nem akartam neked róla

¹⁴ Alekszandra (Szása) dédelgető formája.

szólani, hogy meg ne ijesszelek, mert ők Jevgráfovna Násztászját egyszerűen el akarták innen kergetni és tőlem követelték, hogy küldjem el. Képzelheted a helyzetemet. No, de hál' Istennek, most minden rendbe jön. Már csak bevallok neked mindent: azt hitték, hogy én magam vagyok belé szerelmes és feleségül akarom venni, egyszóval, hogy veszembe rohanok, mert ez csakugyan kész pusztulás volna, amint meg is magyarázták... hát, hogy ettől megmentsenek, elhatározták, hogy eltávolítják Násztászját. Mindenben az én jó anyám jár elől, de főképpen Nilovna Anna. Foma egyelőre hallgat. De most már valamennyiüket megnyugtattam s bevallom neked, már be is jelentettem nekik, hogy te már forma szerint vőlegénye vagy Násztyenkának s hogy csak ezért utaztál most ide. Ez némiképpen megnyugtatta őket s Násztyenka most itt maradhat, ha nem is végképpen, hanem csak úgy próbára, szóval itt maradhat. Még te is jobb színben tűnsz fel előttük, mióta kijelentettem, hogy kérő vagy. Legalább is az anyám, mintha megnyugodott volna. Csak az egy Nilovna Anna dörmög még mindig. Nem is tudom már, mit gondoljak ki, hogy a kedvében járjak. De mit is akarhat az a Nilovna Anna?

- Kedves bátyám, mennyire fel van ön indulva! Tudja-e, hogy Jevgráfovna Násztászja elutazik innen, ha ugyan máris el nem utazott? Ez már elhatározott dolog, ő maga mondta ma ezt nekem, azt is hozzátette, hogy tisztelteti önt, - tudja ön ezt vagy sem?

Nagybátyám tátott szájjal állt előttem. Úgy láttam, hogy megremegett és feljajdult.

Egy percet sem vesztegetve, siettem neki elmondani Násztyenkával folytatott beszélgetésemet, azt, hogy meg akartam kérni a kezét, de ő határozottan elutasított és mennyire haragszik nagybátyámra, hogy levélben mégis csak idehívott; előadtam, hogy Násztyenka az elutazásával meg akarja őt menteni az Ivánovna Tátjánával való házasságtól, - egyszóval semmit el nem hallgattam, sőt még készakarva nagyítottam is mindent, ami ezekben a hírekben csak kellemetlen volt. Meg akartam lepni nagybátyámat, hogy határozott lépésre kényszerítsem - és valóban meg is leptem. Felriadt és a fejéhez kapott.

- Hol van? Nem tudod? Hol van most Násztyenka? - szólalt meg végre, ijedtében elfehéredve. - Én meg bolond fővel már egész nyugodtan jöttem ide, azt gondoltam, hogy már minden rendbe jött, - tette hozzá kétségbeesetten.

- Nem tudom: most hol van, de az imént, mikor az a kiabálás kezdődött, önökhöz indult: el akart mondani mindent, valamennyiök előtt. Valószínű, hogy ott nem bocsátották be.

- Hogy is bocsátották volna! Mit csinált volna ott! Ah, az a tüzes kis feje! De hová megy innen, hová? Hanem te is derék legény vagy ám! Miért utasított vissza téged? Bolondság! Hiszen okvetlenül megtetszhettél neki. Miért nem tetszettél meg! Felelj hát, az istenért, miért hallgatsz?

- Legyen szíve, kedves bátyám! Hogy lehet ilyeneket kérdezni.

- Hiszen ez a helyzet is olyan lehetetlen. Neked őt feleségül kell vened, igen, igen! Mert különben elzavarják világgá. Neked boldoggá kell tenned. Most őt innen elüldözik, hanem ha a te feleséged, az én közeli rokonom, akkor nem zavarhatják el. De hova is menne? Hiszen nevelőnőnek nem mehet! Miből él addig, míg helyet kap? Az öregnek kilencen vannak a nyakán; azok is éheznek. Ha a csúf mende-mondák elől elmegy innen, egy árva garast sem fogad el tőlem, - sem ő, sem az apja. Hogy is lehetne ilyen körülmények közt elmenni innen! - Rettenetes! Botrány lesz itt, úgy látom. A fizetését pedig már rég, előre kivette a családja szükségleteire; hiszen ő tartja őket. Tegyük fel, hogy valahova beajánlom nevelőnőnek, találok valahol egy tisztességes, nemes családot... de az ördögbe is! Hol talál az ember nemes szívű, valóban nemes szívű embereket? No, de tegyük fel! Ne haragítsuk az Istent! De, kedves barátom, mégis csak veszedelmes dolog az: mert lehet-e bízni az emberekben? Vegyük még

ehhez, hogy a szegény ember mindig gyanakodó: azt hiszi, hogy a kenyérért, a szívességért megalázkodást várnak tőle. Megalázzák - ő pedig büszke s akkor... mi lesz akkor? S mi lesz akkor, ha valami hitvány ember a hálójába keríti? Ő leköpi, - jól tudom én, hogy leköpi, - de azért az a hitvány ember mégis csak megsértette! Utoljára is árnyék, rágalom, gyanú érheti s akkor... Zúg a fejem. Ó, Istenem!

- Bátyám! Engedjen meg egy kérdést, - szoltam ünnepiesen; - ne haragudjék rám, értse meg, hogy erre a kérdésre adott feleletétől sok függ; nekem szinte jogom is van, hogy feleletet követeljek öntől.

- Mi az? Micsoda kérdés?

- Mondja meg őszintén és nyíltan, mintha Isten előtt tenne vallomást: nem érzi-e, hogy maga is szerelmes egy kicsit Jevgráfovna Násztászjába és hogy szeretné feleségül venni? Gondolja meg csak, hátha éppen ezért üldözik őt itten.

Nagybátyám a görcsös türelmetlenség legerélyesebb gesztusával felelt.

- Én? Szerelmes? Ő belé? De hiszen akkor ezek ott mind bolondító maszlagot ettek vagy összeesküdtek ellenem. Hát minek hívtalak én téged ide, ha nem annak a bebizonyítására, hogy ők mind bolondgombát ettek!? És miért unszollak én téged, hogy kérd meg a kezét? Én vagyok szerelmes, én? Ő belé? Megbolondultak azok mind, ez az egész.

- Ha így áll a dolog, kedves bátyám, akkor engedje meg, hogy mindent elmondjak. Ünnepiesen kijelentem, hogy én ebben a feltevésben semmi rosszat nem látok. Ellenkezőleg: ön boldoggá tehetné őt, ha már annyira szereti - és adja Isten, hogy úgy is legyen. Áldja meg önöket az Isten szeretettel és minden jóval!

- De az istenért, mit beszélsz itt össze-vissza? - kiáltott fel a nagybátyám szinte rémülten. - Csudálom, hogy mondhatsz ilyet hidegvérrel és... általában... te mindig sietsz valahová, barátom, ezt már észrevettem rajtad. No, hát van annak valami értelme, amit mondtál? Mondd meg: hogy vegyem én őt feleségül, mikor én úgy nézek rá, mint leányomra és nem másképen? Hiszen szégyen, sőt véték volna, ha másképen néznék rá. Én vén ember vagyok, ő pedig kis virágszál. Ezt még Foma is ugyanezekkel a szavakkal magyarázta nekem. Az én szívem atyai melegséget érez iránta, te meg házasságról beszélsz. Meglehet, hogy ő csupa hálaérzetből nem is utasítana vissza, hanem később megvetne, azért, hogy visszaéltem az ő háladatosságával. Vesztébe viszem őt, elvesztem hozzám való ragaszkodását. Hiszen én kész volnék a lelkemet is odaadni neki, annak a drága jó kislánynak. Éppúgy szeretem, mint Szását, sőt bevallom, tán még jobban. Szása nekem jog és törvény szerint való leányom, őt pedig én a szeretetemmel tettem a leányommá. Szegénysége miatt vettem magamhoz és neveltem fel. Megboldogult angyalom, Katya is szerette és úgy hagyta rám, mint a mi leányunkat. Kiműveltetem: franciául is beszél, zongorázik is és könyvek, meg egyebek... Milyen kedves a mosolygása! Veszed-e észre, Szerjozsa? Mintha kinevetné az embert, pedig éppen nem neveti ki, hanem ellenkezőleg: szereti. Azt gondoltam tehát, hogy idejössz, megnézed; akkor majd ezek is megbizonyosodnak róla, hogy nekem semmiféle szándékom sincs hozzá; és megszűnnek ezek a szószátyárkodások. Akkor ő itt maradhatna csendben, békében s mily boldogok lehetnénk! Ti mindketten gyerekek vagytok nekem, csaknem mindketten árvák, mindketten az én gondozásom alatt nőttetek fel... és úgy szeretnék titeket, de úgy! Életemet is odaadnám értetek, nem válnék el tőletek soha, mindenüvé követnék benneteket. Ó! Milyen boldogok lehetnénk! Miért is indulatoskodnak, haragoskodnak az emberek, miért irigykednek egymásra! Fognám magam és mindent megmagyaráznék nekik. Elibük tárnám az egész szívbeli igazságot! Ó, Istenem!

- Jól van, kedves bátyám, mindez igaz lehet, de a valóság az, hogy Nasztaszja engem elutasított.

- Elutasított! Hm! Tudod: én mintha előre éreztem volna, hogy ő téged elutasít, - mondotta eltűnődve, - de nem! - kiáltott fel, - nem hiszem! Ez lehetetlen! Hiszen akkor minden felborul! Valószínűleg nem valami óvatosan léptél fel, talán megsértetted; talán komplimentumokat mondtál... Mondd el még egyszer, Szergej: hogy történt az egész?

Még egyszer elmondtam mindent apróra. Mikor arról beszéltem, hogy Násztyenka abban bizakodik, hogy távozásával megmenthetné nagybátyámat Ivánovna Tátjánától, keserűen elmosolyodott.

- Megmenteni! - mondotta, - megmenteni, másnap reggelig!

- Csak nem azt akarja ön ezzel mondani, kedves bátyám, hogy feleségül veszi Ivánovna Tátjánát? - kiáltottam ijedten.

- Hát mi mással válthattam volna meg azt, hogy Násztyát holnap el ne üldözzék? Holnap meg fogom kérni Ivánovna Tátjánát; ezt megígértem.

- Eltökélte magát rá, bátyám?

- Mit tehettem mást, barátocskám, mit tehettem? Megszakad a szívem, de eltökéltem. Holnap lesz a kézfogó; a lakodalmat csendben, magunk közt üljük meg; jobb is, csak úgy magunk közt, háziasan. Te lehetsz a vőfély. Már céloztam is rád, úgy hogy egyelőre téged innen el nem távolítanak. Mit tehettem, barátom? Azt mondják, hogy „a gyerekek számára vagyont hoz a házhoz.” Hát persze, mit meg nem tesz az ember a gyerekekért! Tótágast is áll az ember értük s annál inkább, mert alapjában véve úgy is van rendjén. Hiszen kell valamit tennem a család érdekében. Nem ülhetek mindig ölbetett kézzel.

- De bátyám, hiszen az a nő örült, - kiáltottam fel, magamról megfélemedkezve, miközben szívem fájdalmasan elszorult.

- No, már meg örült! Nem örült biz az, csak - tudod sok szerencsétlenségen ment keresztül. Mit tehetek, barátom... magam is örülnék, ha épeszű... különben milyenek akadnak az épeszűek közt is! S ha tudnád: milyen jó teremtés, milyen nemesszívű!

- Istenem! Hát már meg is békült ezzel a gondolattal! - szóltam kétségbeesetten.

- Hát ugyan mit tegyek, ha nem ezt? Hiszen az én jóvoltomért fáradoznak, végül pedig régen előreéreztem, hogy előbb-utóbb rákerül a sor: megházásítanak. Hát legjobb rajta most túlesni, hogysen megint perpatvarra adjak okot. Neked én mindent őszintén megmondtam, Szerjozsa: én némiképen még örülök is. Ha egyszer elhatároztam magamat, hát legyen ám, legalább túl leszek rajta - nyugodtabb leszek. Már ide is csaknem nyugodtan jöttem. Így van a csillagokban megírva. Ami pedig a legfőbb nyereség: Násztyá itt maradhat. Mert csak emellett a feltétel mellett adtam beleegyezésemet. Most meg ő akar innen elmenekülni! Abból ugyan semmi sem lesz! - kiáltott fel a nagybátyám, lábával toppantva. - Hallod-e, Szergej, - tette hozzá határozottan, - várj meg itt engem, ne menj sehová; egy perc alatt visszajövök.

- Hova megy, kedves bátyám?

- Meglehet, hogy találkozom vele, Szergej; mindent rendbe hozunk, hidd el, hogy mindent és... és... mégis csak feleségül veszed te őt - erre becsületszavamat adom.

Nagybátyám gyorsan kiment a szobából és befordult a kertbe, nem pedig a ház felé. És figyelemmel kísértem őt az ablakból.

XII. Katasztrófa.

Magamban maradtam. Helyzetem túrhetetlen volt: Visszautasítottak, nagybátyám pedig csaknem erőszakkal meg akar házasítani. Gondolataim összekavarodtak, nem tudtam, mit csináljak. Mizincsikov és ajánlata nem ment ki a fejből. Nagybátyámat mindenáron meg kellett menteni. Már arra is gondoltam, hogy felkeresem Mizincsikovot és mindent elmondok neki. De hova ment a nagybátyám? Azt mondta, hogy felkeresi Násztyenykát, pedig hát a kertbe vette az útját. Eszembe villantak a titkos találkák és szívemet kellemetlen érzés szorongatta. Eszembe jutottak Mizincsikovnak a titkos viszonyra vonatkozó szavai. Vagy egy percnyi gondolkodás után méltatlankodva háritottam el magamtól gyanakodásaimat. Nagybátyám engem nem csalhat meg: ez bizonyos. Nyugtalankodásom egyre növekedett. Nem is tudtam, hogy mit csináljak, csak kimentem a tornácra, azután a kertbe, tovább haladva azon az úton, amelyen nagybátyám eltűnt a szemem elől. A hold felkelőben volt. A kertet keresztül-kasul ismertem és nem féltem, hogy eltévedhetek. Elérve a régi lugashoz, mely egyedül állt egy elposványosodott, hínárral borított tó partján, hirtelen megálltam, mintha lábaim legyökereztek volna: a lugas felől beszélgetést hallottam. Ki sem mondhatom: milyen különös bosszankodás fogott el. Biztosra vettem, hogy nagybátyám és Násztyenyka beszélget ott; tovább mentem a lugas felé, minden eshetőségre azzal nyugtatva meg lelkiismeretemet, hogy olyan lépésekkel haladok, mint előbb és nem szándékozom lopva a közelükbe jutni. Egyszerre csak világosan hallható volt egy csók elcsattanása, azután olyan lelkendező beszéd hangja, azután nyomban egy átható női sikoltás. E pillanatban a lugasból fehér ruhás női alak szaladt ki és suhant el mellettem, mint egy fecske. Úgy rémlett, hogy még az arcát is eltakarta a kezével, nehogy felismerjék: valószínű, hogy meglátott a lugasból. De mekkora volt meglepetésem, mikor az ijedten kiszaladó hölgy után kilépett a gavallér is és Obnoszkint ismertem fel benne, Obnoszkint, aki Mizincsikov szavai szerint már régen elutazott. Mikor engem észrevett, Obnoszkin is roppantul megzavarodott: minden szemtelensége egyszeribe eltűnt.

- Bocsánat... de nem vártam, hogy önnel találkozom, - szólalt meg hebegve és mosolygott hozzá.
- Én sem, hogy önnel találkozom, - feleltem gúnyosan, - annál kevésbé, mert azt hallottam, hogy elutazott.
- Nem... csak éppen... elkísértem az anyámat. De beszélhetek-e önnel úgy, mint tisztességes úri emberrel?
- Miért kérdi?
- Vannak esetek - ezt ön is be fogja látni - mikor az igazán nemes ember kénytelen egy másik, valóban nemes ember nemes érzéséhez folyamodni... Reményilem, ön megért engem...
- Azt pedig ne remélje; én semmit sem értek.
- Látta azt a hölgyet, aki velem volt a lugasban?
- Láttam, de nem ismertem meg.
- Á! nem ismerte meg! Az a hölgy nemsokára az én feleségem lesz.
- Gratulálok. De miben lehetek én szolgálatára?
- Csak egyben: legmélyebb titokképen őrizze meg azt, hogy ön engem ezzel a hölgygel látott.
- Ki lehetett az? - gondoltam magamban - talán csak nem...

- Azt én igazán nem tudom, - feleltem Obnoszkinnak; - reményilem: megbocsátja, hogy nem tehetek ígéretet.

- De az Istenre kérem, tegye meg, - könyörgött Obnoszkin. - Képzelve magát az én helyzetembe: titokról van szó. Ön is lehet még vőlegény s akkor én a magam részéről...

- Pszt! valaki jön.

- Hol?

S csakugyan: vagy harminc lépésnyire egy közeledő alaknak alig észrevehető árnyéka tűnt fel.

- Az... az bizonyosan Fomics Foma! - mondta Obnoszkin, egész testében remegve. - Megismertem a lépéséről. Istenem! A másik oldalról is lépések hallatszanak! Hallja... Isten vele! köszönöm... és könyörgök önnek...

Obnoszkin elrejtőzött. Egy perc múlva nagybátyám termett előttem, mintha a földből nőtt volna ki.

- Te vagy? - szólított meg. - Mindennek vége, Szerjozsa, mindennek!

Észrevettem, hogy ő is egész testében remegett.

- Mi az, minek van vége, kedves bátyám?

- Gyerünk! - mondta pihegve és kezemet erősen megfogva maga után vonszolt. A nyaralóházig az egész úton egy szót sem szólt és engem sem engedett beszélni. Valami rendkívülit vártam s ebben nem is igen csalatkoztam. Amint a szobába beértünk, nagybátyám rosszul lett. Halvány volt, mint aki se holt, se eleven. Siettem vízzel meglocsolni. „Valami rettenetes dolog történhetett, ha ilyen ember is elájul”, - gondoltam magamban.

- Bátyám, mi baja? - kérdeztem végre.

- Mindennek vége, Szerjozsa! Foma meglepett a kertben Násztyenykával abban a pillanatban, mikor megcsókoltam.

- Megcsókolta! A kertben! - kiáltottam és elképedve néztem nagybátyámra.

- A kertben, barátom. Elvette az Isten az eszemet, azért mentem oda, mert okvetetlenül találkozni akartam vele. El akartam neki mondani mindent, észre akartam téríteni - már hogy téged illetőleg. Ő pedig már egy egész órája várt rám ott, a letört pad mellett, a tó mögött... Gyakran jár oda, mikor velem akar beszélni.

- Gyakran?

- Gyakran, kedves barátom. Az utóbbi időben csaknem minden éjjel találkoztunk. De úgy látom, meglestek bennünket, - tudom már, meglestek s azt is tudom, hogy ez a Nilovna Anna munkája. Egy időre abba is hagytuk a találkozókat; már vagy négy napig semmi sem volt; hanem ma megint meg kellett tennünk. Magad is láttad, hogy erre szükség volt; e nélkül hogy mondhattam volna el neki a dolgot? Oda megyek abban a hitben, hogy majd ott találom, hát ő már egy egész órája várt rám: ő is akart velem valamit közölni...

- Istenem, milyen vigyázatlanság! Hiszen tudhatták, hogy leskelődnek minden lépésükre!

- Kritikus volt a helyzet, Szerjozsa; kölcsönösen sok mondanivalónk volt. Napközben én rá sem merek nézni, ő az egyik szögletbe húzza meg magát, én meg a másikban s úgy teszek, mintha nem is tudnám, hogy ő is a világon van. Éjjelenként pedig találkozunk és jól ki-beszéljük magunkat...

- Mondja csak tovább, kedves bátyám.

- Alig szoltam két szót - tudod: a szívem úgy dobogott, szememből könnyek peregtek; elkezdtem rábeszélni, hogy menjen hozzád feleségül, - ő meg erre azt mondja: „maga bizonyára nem szeret engem, nyilván talán nem lát semmit” s azzal a nyakamba veti magát, átölel mind a két karjával, sírva fakad, zokog! „Én csak magát szeretem - azt mondja - és nem leszek a más felesége. Én már régen szeretem magát, de nem megyek hozzá feleségül, hanem holnap elmegyek innen és kolostorba lépek.”

- Istenem! Ezt mondta igazán? Mondja tovább, édes bátyám, tovább!

- Odanézek, hát Foma áll előttünk! Hol vehette itt magát? Talán valahol a bokrok közt bújt meg és várta a vétkes pillanatot?

- A gazember!

- Én megdermedtem, Násztyenyka elszaladt, Fomics Foma pedig szótlanul elment mellettünk, csak megfenyegetett az ujjával; képzelheted, Szergej, micsoda zenebona lesz ebből holnap!

- Képzelem.

- Érted-e, - riadozott a nagybátyám székéről felugorva, - érted-e, hogy el akarják veszteni, meg akarják alázni, meg akarják szégyeníteni; ürügyet keresnek, hogy megbélyegezzék, aztán elüldözzék; no és most megvan az ürügy. Hiszen már eddig is azt mondták, hogy neki aljas viszonya van velem! Még azt is beszéltek, a gazemberek, hogy Vidopljászovval is volt viszonya. Ezt mind Nilovna Anna találta ki. Mi lesz most? Mi lesz holnap? Elmondja-e Foma, hogy mit látott?

- Okvetetlenül elmondja, kedves bátyám.

- S ha elmondja, ha ugyan elmondja, - folytatta nagybátyám ajkait harapdálva és kezét ökölbe szorítva, - de nem... nem hiszem; nem mondja ő azt el, belátja, hogy... hiszen ő igazán nemes szívű ember. Majd kíméli Násztyenykát...

- Akár megkíméli, akár nem, - feleltem határozott hangon, - önnek mindenesetre az a kötelessége, hogy holnap haladéktalanul megkérje Jevgráfovna Násztászja kezét.

Nagybátyám mozdulatlanul nézett rám.

- Tudja-e, bátyám, hogy tönkre teszi ennek a leánynak a jó hírnevét, ha ennek a históriának híre megy? Tudja-e, hogy a lehető leghamarabb meg kell előznie ezt a bajt, hogy bátran és büszkén nézhessen mindenkinek a szemébe; nyilvánosságra kell hozni az eljegyzést, fel sem venni ezeknek az aljaskodásait és pozdorjává törni Fomát, ha csak pisszenni is mer ellene?

- Kedves barátom - mondta nagybátyám, - erről gondolkoztam én is idejövet.

- És mit határozott?

- Véglegesen határoztam, még mielőtt ezeket neked elmondtam volna.

- Bravó, kedves bátyám!

És siettem őt megölelgetni.

Sokáig beszélgettünk. Elmondtam neki azokat a kérlelhetetlen okokat, melyeknél fogva neki Násztyenykát feleségül kell vennie, - különben ez okokat ő még jobban átlátta, mint én. Hanem az én ékesszólásom már megeredt. Örveztem nagybátyámért. Hajtotta őt a kötelességérzet, máskülönbén sohasem eszmélt volna magára. A kötelesség azonban mindig szent volt előtte. Mindazáltal semmiképen sem tudtam elgondolni, hogy mi módon üssük nyélbe ezt a dolgot. Tudtam és vakon hittem abban, hogy a nagybátyám semmi szín alatt sem tér el attól, amit egyszer kötelességül felismert; de nem tudtam elhinni, hogy elég akarata is lesz a

háziakkal szembeszállni. Ezért aztán igyekeztem őt mentől jobban fűteni, irányítani s ebből a célból minden ifjonti hevességemet felhasználtam.

- Annál inkább meg kell ezt tennie, - mondtam - hogy most már elhatározta magát, utolsó tétovázása is eltűnt. Megtörtént az, amire nem is számított, de amit voltaképpen mindenki hamarabb meglátott és észrevett, mint jómaga. Jevgráfovna Násztászja szereti magát. Hát megengedheti-e azt, - mondtam felhevülve - hogy ez a tiszta szerelem szégyene legyen, megaláztatás váljék belőle.

- Soha! De kedves barátocskám, hát végre csakugyan olyan boldog leszek én? - lelkesedett nagybátyám a nyakamba borulva. - És hogy és miért szeretett meg ő engem? Miért? Hiszen azt hiszem, hogy én bennem nincs semmi olyasféle... Hozzáképest én vénember vagyok; ezt igazán nem várhattam. Angyalom, édes angyalom! Nézd csak, Szerjozsa, az elébb azt kérdezted, nem vagyok-e én ő belé szerelmes? Valami efelé gondolatod volt?

- Én csak azt láttam, kedves bátyám, hogy annyira szereti Násztyenykát, hogy jobban se' kell, szereti, de maga sem tudja. Ugyan kérem! Idehítt engem, el akarja velem vetetni csak azért, hogy őt hűgává tegye s hogy mindig maga mellett láthassa...

- Hát te... hát te megbocsátasz nekem, Szergej?

- Óh, kedves bátyám!

És újra megölelt.

- Vigyázzon, bátyám, mindenki ön ellen van: álljon hát a sarkára és szálljon szembe valamennyivel, a legkésőbb holnap.

- Igen... igen, holnap! - ismételte kissé elgondolkozva; - s tudod: férfiasan, igazi nemes lélekkel, karakteres elszántsággal... igen: karakteres elszántsággal fogunk a dologhoz.

- Ne féljen, kedves bátyám.

- Nem is félek, Szerjozsa. Csak azt nem tudom: mivel kezdem, hogyan cselekedjem?

- Ne törődjék azzal, kedves bátyám. A holnapi nap mindenben dönteni fog. Mára pedig nyugodjék meg. Mentől többet gondolkozik, annál rosszabb. Ha pedig Foma ki meri nyitni a száját, hát azonnal lökje ki a házból és törje pozdorjává.

- Nem lehetne-e úgy, hogy ne lökjük ki? Én a következőkben állapottam meg: holnap korán, virradatkor felkeresem és elmondom neki az egészet úgy, mint ahogy elmondtam neked; lehetetlenség, hogy ő engem meg ne értsen, hiszen ő oly nemeslelkű, a lehető legnemesebb lelkű ember. De egy nyugtalanít: mi lesz akkor, ha az anyám már ma szólta Ivánovna Tátjánának a holnapi kézfogóról? Az nagy baj volna.

- Sohse törődjék Ivánovna Tátjánával édes bátyám.

És elmondtam neki a lugasban Obnoszkinnal lefolyt jelenetet. Nagybátyám roppantul elcsodálkozott. Mizincikovot egy szóval sem említettem.

- Fantazmagórikus egy lány! Valóságos fantazmagórikus egy lány! - kiáltott fel a nagybátyám. - Szegény leány! Utaznak rá, felhasználják együgyűségét. Hát igazán Obnoszkin? Hiszen az elutazott... Különös, nagyon különös! Meg vagyok lepetve, Szerjozsa. Holnap ezt ki kell deríteni és rendszabályokhoz kell nyúlni... De biztos vagy-e abban, hogy az csakugyan Ivánovna Tátjáná volt?

Azt feleltem, hogy ámbár az arcát nem láttam, de bizonyos okokból teljesen biztos vagyok, hogy Ivánovna Tátjáná volt.

- Hm! Hátha csak a nőcselédek közül volt valaki s neked csak úgy rémlett, hogy Ivánovna Tátjáná. Hátha Dása volt, a kertész leánya? Az nagyon vállalkozó lány. Azt már máskor is rajtakapták, azért beszélek, mert már rajtakapták. Nilovna Anna leste meg... De mégse! Hiszen Obnoszkin azt mondta, hogy el akarja venni. Különös, nagyon különös!

Végre elváltunk. Megöleltem a nagybátyámat és áldásomat adtam rá. „Holnap, holnap, - ismételve - holnap minden eldől, még mielőtt te felkelsz, minden eldől. Felkeresem Fomát és lovagias módon végzek vele, elmondok neki mindent, mintha édes testvérem volna, feltárom előtte szívem minden redőit, egész belsőmet. Isten veled, Szerjozsa, fekdj le, fáradt vagy; én előreláthatóan egész éjjel be sem hunyom a szememet”.

Elment. Én a kimerültségig fáradtan és gyötrötten lefeküdtem. Nehéz nap volt ez! Idegeim meg voltak viselve s többször megrázkódtam és felrettentem, mielőtt végkép elaludtam volna. De bármily különösek voltak is benyomásaim, mikor fejemet álmra hajtottam, ez a különös-ség úgyszólván számba sem jöhetett amellet a váratlan fordulat mellett, amelyre másnap reggel ébredtem.

MÁSODIK ÉS UTOLSÓ RÉSZ.

I. Hajsza.

Álmok nélkül, mélyen aludtam. Egyszerre csak úgy éreztem, hogy lábamra tíz púdnnyi súly nehezedett. Felkiáltottam és felébredtem. Már nappal volt; az ablakon át fényesen besütött a nap. Ágyamon, vagyis inkább lábaimon Bachcsejev úr ült. Nem lehetett kételkedni benne: ő volt. Lábaikat valahogy kiszabadítva felültem az ágyban és az álmából alig magához térő ember tompa meglepetésével néztem rá.

- Még most is bámul! - szólalt meg a gömböc. - Mit mereszted rám a szemed? Kelj fel, bátyuskám! Már félórja hogy keltegetlek; töröld ki a szemedet.

- Mi baj? hány óra?

- Még korán van, bátyuskám, de a mi Fevronyánk meg se' várta a virradatot, odébb állt. Kelj fel, megyünk, felhajszoljuk.

- Micsoda Fevronya?

- Hát az a mi félbolondunk. Eltűnt; még virradat előtt eltűnt. Én csak egy rövid percre jöttem hozzád, bátyuskám, hogy felkeltslek, de már két órája verekszem veled. Kelj fel, bátyuskám, a nagybátyja is várja. Nagyszerű napra virradtunk! - tette hozzá valami kárörvendő ingerültséggel.

- De kiről, miről beszél? - kérdeztem türelmetlenül, különben pedig már sejtettem, kiről van szó. - Csak nem Ivánovna Tátjánáról?

- Hát kiről volna másról? De bíz ő róla! Mondtam én, megjósoltam - nem hallgattak rám. Hát most boldog ünnepeket kívánt! Szerelmeskedésbe keveredett, a szerelem pedig erősen befészkelte magát a fejébe. Pfúj! az, az! az is szép legény ám! A kis szakállával!

- Mizincsikov?

- Pfúj! az ördög vigye el! De töröld meg már a szemedet bátyuskám és térj magadhoz az Istennek ezen a nagy örömnepén! Úgy látszik: már a tegnapi vacsoránál megszállt a nagy álmom, hogy még most sem akar elhagyni. Miféle Mizincsikov? Nem Mizincsikov, hanem Obnoszkin. Mizincsikov Ivánovics Iván nemes ember s most maga is velünk akar tartani a hajszában.

- Mit mond? - kiáltottam én fel is ugorva az ágyamban, - igazán Obnoszkinnal?

- Pfúj! milyen nehézkes ember maga! - felelte a gömböc helyéről felugorva - én eljövök hozzá, mint művelt emberhez, hogy az esetet elmondjam, ő pedig még kételkedik! No, bátyuskám, ha velünk akarsz jönni, hát kelj fel, húzd fel a nadrágodat, mert én nem érek rá, hogy tovább fecsejsek veled, így is elvesztegettem veled a drága időt.

És nagy méltatlankodva kiment.

A nagy újságra elképedve kiugrottam az ágyból, gyorsan felöltöztem és leszaladtam. Azt gondoltam, hogy a nagybátyámat még a házban találom, ahol még mindenki aludt és senki sem tudott a történetekről; óvatosan végighaladtam a főtornácson s a folyosón Násztyenykával találkoztam. Látszott rajta, hogy sietve kapott magára valami fésülködő- vagy hálóköpenyeget. Haja rendetlenül állt. Látszott rajta, hogy csak most ugrott ki ágyából s hogy valakire várt a folyosón.

- Mondja kérem: igaz, hogy Ivánovna Tátjana Obnoszkinnal megszökött? - kérdezte szapora szóval, szaggatott hangon, sápadozva, ijedezve.

- Azt mondják, hogy igaz; én a nagybátyámat keresem; utánok akarunk menni.

- Óh, hozzák vissza mentül előbb! Vesztébe rohan, ha vissza nem hozzák.

- De hol van a nagybátyám?

- Bizonyosan ott van az istállónál, ahol most fognak be kocsiba. Én ide vártam. Mondja meg neki: azt üzenem, hogy én innen még ma elmegyek s hogy végleg elhatároztam magamat. Apám magával visz; rögtön indulok, mihelyt lehet. Most már mindennek vége. Elveszett minden.

Ezekre a szavakra maga is úgy nézett rám, mint aki el van veszve és sírásra fakadt. Úgy látszott, mintha hisztéria jött volna rá.

- Csillapodjon le, - mondtam neki könyörögve - még minden jóra fordul, majd meglátja... Mi lelte, Jevgráfovna Násztászja?

- Nem... nem tudom, mi bajom - felelte lihegve és öntudatlanul a kezemet szorongatta. - Mondja meg neki...

E pillanatban a jobb oldali ajtó mögül zaj hallatszott. Násztyenyka eleresztette a kezemet és ijedten, mondanivalóját be nem fejezve felszaladt a lépcsőn.

Az egész társaságot, t. i. nagybátyámat, Bachsejevet és Mizincsikovot együtt találtam a hátsó udvaron, az istállóknál. Bachsejev kocsijába friss lovakat fogtak. Minden készen volt az indulásra, csak engem vártak.

- Végre itt van ő is! - kiáltotta a nagybátyám, amint meglátott. - Hallottad a hírért, édes öcsém? - tette hozzá, arcán valami különös kifejezéssel.

Tekintetében, hangjában és mozdulataiban ijedtség, fejvesztettség, de egyúttal mintha valami reménykedés is lett volna. Tudatában volt annak, hogy sorsában nagy fordulat történt.

Mindjárt beavattak az eset részleteibe is. Bachsejev úrnak rossz éjszakája volt és hajnalban elindult hazulról, hogy ott lehessen a reggeli misén a kolostorban, amely vagy öt versztnyire volt az ő falujától. Ott, ahol az országútról le kellett térni a kolostor felé, egyszerre csak egy vágtatva rohanó taramtaszt pillantott meg, a taramtaszon pedig Ivánovna Tátjánát és Obnoszkint. A siránkozó és szinte ijedt Ivánovna Tátjana felsikoltott és karjait Bachsejev úr felé nyújtotta, mintha a védelmét kérte volna - legalább is a Bachsejev úr elbeszéléséből erre lehetett gondolni. „Az pedig, az a kurta szakállas gazember, - tette hozzá, - meredten ül, azt sem tudja: él-e, hal-e, elbújik; csakhogy hiábavaló minden, pajtáskám, én előlem el nem bújsz”. Nem vesztegette hiába az időt, Alekszejevics Sztjepán visszafordította a kocsiját az országútra, aztán idehajtattott Sztjepancsikovóba, felköltötte a nagybátyámat, Mizincsikovot és a végén engemet. Elhatároztuk, hogy azonnal nekiindulunk a hajszának.

- Nézze meg az ember: Obnoszkin, lám, lám! - szólt nagybátyám, mereven rámnézve, mintha valami egyebet is akarna mondani, - ki hitte volna róla!

- Arról az aljas emberről mindig minden hitványságot el lehetett hinni, - mondta Mizincsikov a legnagyobb felháborodással s rögtön elfordult, hogy tekintetemet elkerülje.

- Nohát megyünk vagy sem? Vagy estig itt álldogálunk és mesélgetünk? - szólt közbe Bachsejev, felmászva a kocsira.

- Gyerünk, gyerünk! - kapott a szón a nagybátyám.

- Nagyon jól van ez így, kedves bátyám, - súgtam neki. - Látja: milyen jó fordulatot vett a dolog.

- Elég, barátom, ne vétkezz! Óh, kedves barátocskám! Most majd egyszerűen elkergetik, büntetésül azért, hogy a tervük nem sikerült - érted? Rettenetes sejtelmeim vannak!

- No hát, Iljics Jegor, vagy súgjunk-búgjunk, vagy induljunk! - kiáltott másodszer is Bachcsejev úr. - Vagy fogassuk ki a lovakat s üljünk egy kis harapnivalóhoz? Mit gondolnak: talán jó lenne egy kis papramorgó?

Ezeket a szavakat oly mérges szarkazmussal mondta, hogy lehetetlenség volt azonnal nem teljesíteni Bachcsejev úr kívánságát. Mindnyájan rögtön felültünk a kocsira és elindultunk.

Egy óráig némán ültünk. Nagybátyám jelentősen nézett rám, de a többiek előtt nem akart velem beszélni. Gyakran eltűnődött; aztán mintha magához tért volna és izgatottan nézett szét. Mizincsikov látszólag nyugodt volt, szivarozott és a méltatlanul megbántott ember méltóságával nézelődött. Hanem Bachcsejev mindnyájunk helyett tüzelt. Orra alatt dörmögött, mindnyájunkra határozott felháborodással nézett, elvörösödött, szuszogott, folytonosan félreköpködött és semmiképpen sem bírt lecsillapodni.

- Biztos benne, Alexejics Sztjepán, hogy azok Misinóba mentek? - kérdezte a nagybátyám. - És barátocskám, húsz verszta az út odáig, - tette hozzá, felém fordulva. - Kis falucska, összesen harminc léleknyi jobbágysággal; nemrégén vette meg a volt tulajdonosoktól egy volt kormányzósági hivatalnok. Olyan furfangos törvénycsavaró, hogy párját ritkítja. Legalább úgy emlegetik; meglehet, hogy nem is igaz. Alekszejics Sztjepán azt állítja, hogy Obnoszkin odament s hogy az a hivatalnok most segítségére lesz.

- Persze, hogy úgy van! - szólt Bachcsejev felrezenve. - Mondom, hogy Misinóba ment! Csakhogy őt most már Misinóban Mitykának híjják, már mint Obnoszkin. Üthetjük bottal a nyomát. Okosabb dolgunk nem volt, mint hogy az udvaron három óra hosszaiig hiábavalóságokat daráljunk.

- Sohse nyugtalankodjék, - jegyezte meg Mizincsikov, - ott kapjuk.

- Ott kapjuk! Majd szépen vár rád! Kezében a pénzes zacskó, hát - ill' a berek, nádak, erek!

- Légy nyugodt, Alekszejics Sztjepán, légy nyugodt: elérjük ökelmét, - szólt a nagybátyám. - Idáig még semmit sem tehettek; majd meglátod, hogy igazam lesz.

- Nem tehettek! - mérgeledött Bachcsejev úr. - Ki tudja, mit nem tehetett az a félbolond lány, amilyen csendes-alattomos. „Csendeske, mondják róla, szelídecске!” - tette hozzá vékonyka hangon, mintha valakit ingerkedve utánozna, - „sok szerencsétlenségen esett át”. No, most kimutatta a foga fehérét az a sok szerencsétlenségen átesett lány. Most aztán hajszold őt kora hajnalban az országúton! Még imádkozni sem hagyják az embert Isten szent ünnepén! Pfuj!

- Hiszen nem kiskorú már - jegyeztem meg én, - nincs gondnokság alatt. Nem is lehet visszahozni, ha ő nem akarja. Mit csinálunk akkor?

- Igazad van, - felelt a nagybátyám; - de biztosan maga is akar majd visszajönni, biztosítalak. Ő ezt csak úgy... Mihelyt meglát bennünket, azonnal visszatér - erről felelek. Nem tehetjük azt, barátom, hogy ott hagyjuk, a sorsára bízva, áldozatul; ez úgyszólván kötelességünk...

- Hogy nincs gondnokság alatt! - kiáltott Bachcsejev úr, rögtön nekem esve. - Bolond az, bátyuskám, tökéletesen bolond, - nemhogy nincs gondnokság alatt. Tegnap csak nem akartam neked róla beszélni, de egyszer tévedésből bementem a szobájába, nézem, hát a tükör előtt áll, kezét a csípőjére teszi és ekosszézt táncol! Aztán hogy volt öltözve! Divatlap, egyszerűen

divatlapba való kép! Egyet köptem és otthagytam. Akkor mindjárt mindent előre láttam, mintha írásban olvastam volna.

- Miért kell őt ezért hibáztatni? - kérdeztem kissé bátortalanul. - Világos, hogy Ivánovna Tátjana... nem egészen tökéletes... vagy helyesebben mondva, olyan mániája van... Azt hiszem, hogy az egészben nem ő a hibás, hanem egyesegyedül Obnoszkin.

- Nem egészen tökéletes! Hát beszélj vele! - szólt a gömböc, mérgében egészen elvörösödve. - Úgy látszik, maga megfogadta, hogy engem bosszant. Tegnap fogadhatta meg. Bolond lány az, apám, ismétlem neked, elsőrendű bolond, nem pedig, hogy nem egészen tökéletes! Kisgyerek korától fogva zavarja Cupidó. Most aztán erre az utolsó lépésre vitte rá Cupidó. Arról a kurtaszakállas ficsurról még beszélni is felesleges. Most majd éli a világát három helyett, a sok pénzzel - hess innen! - és a markába nevet.

- Hát ön csakugyan azt hiszi, hogy Obnoszkin rögtön otthagya a faképnél?

- Ugyan mi mást hinnék? Talán bizony magával fogja cipelni azt a drága kincset? Minek az neki? Kifosztja, aztán valahol útközben leülteti valami bokor alá - aztán vége; az pedig ülhet ott a bokor alatt és szagolhatja a virágokat.

- No, ez már túlzás, Sztjepán, azért nem úgy lesz az egészen, - szólt a nagybátyám. - Különböztet miért haragszol annyira? Csudállak téged, Sztjepán, mert mi közöd neked ehhez?

- Hát hiszen csak ember vagyok talán én is, vagy nem? Megeész a méreg! Hiszen csak hozzá való részvétekből beszélek... Ej, savanyodjon meg a világon minden! Hát kellett nekem ide jönnöm? Minek fordultam vissza? Mi közöm nekem az egészhez? Mi közöm hozzá?

Így háborgott Bachsejev úr; de én már oda sem hallgattam, hanem arról gondolkoztam, akinek mi most a sarkában jártunk: Ivánovna Tátjánáról.

Elmondom rövid életrajzát, melyet később a legbiztosabb források után állítottam össze, azt pedig okvetlenül ismernünk kell, hogy a kalandjait megérthessük. Mint szegény árva lány idegen, barátságtalan házban nőtt fel, azután szegény nagy leány, majd szegény eladó sorba került hajadon, végre szegény elvirágozott vénkisasszony lett belőle. Ivánovna Tátjana egész, szegény élete során mindig csak a durvaság, megaláztatás, szemrehányások színingig telt keserű poharát ürítgette és a kegyelemkenyér panaszos falatait ette. Természetből vidám, a legnagyobb mértékben fogékony és könnyelmű volt; eleinte valahogy csak elviselte keserves sorsát, sőt néha még nevetni is tudott, vidám, gondtalan nevetésével, de idővel a sors mégis csak felülkerekedett. Ivánovna Tátjana lassankint sárgulni, fogyni kezdett, ingerült, betegesen érzékeny lett és a legféltelenebb, legcsapongóbb ábrándozásokra adta a fejét, melyeket gyakran hisztérikus könnyek, görcsös zokogások szakítottak meg. Mentől kevesebb jóban részesítette a való élet, annál inkább kényeztette és vigasztalta magát ábrándjaival. Mentől bizonyosabban, mentől visszahozhatatlanabban gyérültek s végül teljesen elenyésztek utolsó reménységei is, annál jobban ragaszkodott soha be nem teljesülhető ábrándjaihoz. Hallatlan nagy gazdagság, elpusztíthatatlan szépség, csinos, gazdag, előkelő kérék, csupa hercegek vagy tábornoki családok sarjai, akik mind csak az ő számára őrizték meg szíveiket és szüzi tisztaságukat, akik véghetetlen szerelmükben készek voltak meghalni lábai előtt, végre ő, - Ő, a szépség eszménye, a tökéletesség mintaképe, a szenvedélyes és szerelmes művész, poéta, tábornoki családból való ifjú - mindezek együtt vagy egymás után nemcsak álmaiban kísértettek, hanem már szinte ébren is. Ítéző képessége már gyengülni kezdett és nem bírt megküzdeni a titokzatos, szakadatlan álmodozások ópiumával... S egyszerre csak a sors egy nagy tréfát követett el vele. Megaláztatása legmélyebb fokán, a szívét marcangoló valóság közepett, a világ legszeszélyesebb öreg, fogatlan vén asszonyánál mint társalkodónő volt alkalmazva, akinek az oldala mellett a szemére hánytak minden harapás kenyeret, minden legkisebb viseltes ruhadarabot,

túrníe kellett mindenki sértéseit és nem talált védelmet senki részéről, viselnie kellett szerencsétlen helyzete minden keserűségét s csak esztelen és szertelen képzelődésében találhatott vigasztalást - akkor egyszerre csak azt a hírt kapja, hogy meghalt egy távoli rokona, kinek közeli rokonai már rég mind elhaltak (ő meg könnyelmű természeténél fogva soha nem is érdeklődött utána) és hogy ez a rokon furcsa ember volt, aki valahol hetedhét országon túl, Isten háta megett remete életet élt, egyedül, mogorván, aki sohasem adott hírt magáról, csak koponya-tannal és uzsoráskodással foglalkozott s íme: ez a roppant nagy gazdagság, csoda módra, leszakadt az égből és az arany halomban terült el Ivánovna Tátjana lábainál: ő volt a meghalt rokon egyetlen törvényes örököse. Egyszerre százezer ezüst rubelt kapott. A sorsnak ez a tréfája végképpen kiütötte a sodrából. De hát hogy is ne hitt volna már anélkül is meggyengült ítélőképessége az ábrándokban, mikor álmai egyszerre csak tényleg igazán valóra kezdtek válni! És a szegény teremtés végképpen búcsút vett utolsó kis józan esztől is. A nagy szerencsétől zsibbadozva, ellenállhatatlanul átadta magát a szertelen képzelődés és csábító látományok világának. Félre minden meggondolás, kétkedés, a való élet minden korlátjai, félre a való életnek kikerülhetetlen és napnál világosabb sok-sok törvénye! A harmincöt év, a maga vakító szépségének ábrándja, a szomorú őszi hűvösség és a végtelen szerelmi boldogság pompája - mindezek egymással még csak nem is ellenkezve - új életre keltek benne. Ábrándjai részben már valóra váltak - miért ne valósulnának meg mind? Miért ne jelenhetnék meg *az a bizonyos* is? Ivánovna Tátjana nem okoskodott, hanem hitt. Ama bizonyosnak, az ideálnak várása közben a különféle rangú kérék, egyszerű és előkelő gavalérok, katonák és polgári rendbeliek, egyaránt, sorhadi és testőrtisztek, akik végigjárták Párizst, de olyanok is, akik Moszkván túl sose jártak, szakállasok és szakálltalanok, spanyol szakállal és spanyol szakáll nélkül, spanyolok és nem spanyolok (de főképpen spanyolok), - éjjel-nappal oly roppant sokaságban kezdtek előtte felvonulni, hogy szegény fejét már komolyan féltetni lehetett - már csak egy lépés választotta el a bolondok házától. Ezek a szép látományok fényes, szerelemtől lángoló csoportokban tolongtak körülötte. A valóságban, a rendes életben éppen ilyen fantasztikusan folynak a dolgok: akire ránéz, mindjárt beleszeret; akárki ment is el mellette - spanyol volt; aki meghalt - azt bizonyosan szerelem ölte meg ő utána. Mindezt pedig csak megerősítette a szemében, hogy csakugyan futkostak utána olyan emberek, mint például Obnoszkin vagy Mizincsikov és sok más, mind egy és ugyanazon céllal. Most már mindenki igyekezett a kedvében járni, kényeztették, hizelegtek neki. Szegény Ivánovna Tátjana pedig még csak gyanakodni sem mert, hogy mindez csak a pénzének szól. Teljesen meg volt győződve, hogy mintegy felsőbb intésre minden ember egyszerre megjavult, mindnyájan vidámabbak, kedvesebbek, gyengédebbek, jobbak lettek. *Az a bizonyos* még nem mutatkozott; de bár kétségtelen, hogy az is meg fog még jelenni, a mostani élet is, anélkül is, oly tűrhető, oly kellemes, szórakozásokkal és mulatságokkal annyira teljes volt, hogy nem volt nehéz várakozni. Ivánovna Tátjana csemegéket, édességeket ehett, szedegette a meglegedés virágait, regényeket olvasott. A regények még jobban fellobogtatták képzelődését és rendszeren már a második lapnál félredobta őket: nem bírta a további olvasást, ábrándokba merült mindjárt az első soroknál, mihelyt csak távolról is célzás esett a szerelemre, de néha olyankor is, ha egyszerűen helyiségek, szobák, öltözékek voltak leírva. Szakadatlanul egymást érték az új ruhák, csipkék, kalapok, melltűk, szalagok, minták, szabásformák, hímzések, cukrászsütemények, virágok, ölebek. A cselédházban három leány napokat töltött a varrással s a kisasszony reggeltől estig, de még éjjel is próbálgatta a ruhaderekat, redőket és forgott a tükör előtt. Az örökség után mintha még meg is fiatalodott, megszépült volna. Mai napig sem tudom: miképpen jutott rokonságba a megboldogult Krachotkin tábornokkal. Mindig azt tartottam, hogy ezt a rokonságot csak a tábornokné találta ki, hogy hatalmába kerítse Ivánovna Tátjanát és minden áron feleségül vétesse nagybátyámmal, pusztán csak a pénze miatt. Bachsejev úrnak igaza volt, mikor Cupidóról beszélt, hogy az vitte Ivánovna Tátjanát a végső lépésre; mikor nagy-

bátyám megtudta, hogy Ivánovna Tátjana Obnoszkinnal megszökött, igen észszerűen cselekedett, mikor arra határozta el magát, hogy erőszakkal is visszahozza. Az, szegény feje, gondviselő nélkül sose tudott volna megállni a maga lábán és rögtön elveszett volna, mihelyt rossz emberek kezeibe kerül.

Tíz óra tájt értünk Misinóba. Ez a szegény kis falucska valami mély laposba épült, az országúttól vagy három versztára. A hat vagy hét paraszt viskó füstösen, félrebillenve, gyér szalmafedele alól szomorúan, barátságtalanul nézett az oda érkezőkre. Vagy egy negyed versztányira köröskörül se kert, se egy árva bokor. Csak egy vén szomorúfüzfa senyvedt, szundikált egy zöldes pocsolya szélén, amelyet tónak neveztek. Ez a tanya nem igen örvendtethette meg Ivánovna Tátjánát. Az urasági ház új építésű, hosszú, keskeny faalkotmány volt hat ablakkal, a szalma azt is csak tél-túl fedte. A hivatalnok földesúr csak most kezdett a gazdálkodáshoz. Még az udvar sem volt bekerítve s csak egyik oldalon kezdtek meg egy új sövényt, amelyen még ott fityegtek a megszáradt mogyorófalevelek. A sövény előtt állt Obnoszkin tárántásza. A szökevényeknek mintha az égből hulltunk volna a fejükre. A nyitott ablakon át kiabálás és sírás hallatszott ki.

A ház pitvarában mezítlábas fiúval találkoztunk, aki ész nélkül elszaladt előlünk. Az első szobában kartonszövettel bevont hosszú, hát nélküli „török” divánon ült a sírángozó Ivánovna Tátjana. Mikor meglátott bennünket, felsikoltott és kezével eltakarta az arcát. Mellette állt Obnoszkin ijedten és a szájalomig megzavarodottan. Annyira zavarba jött, hogy sietett velünk kezét fogni, mintha megörült volna megjelenésünknek. A másik szobának félig kinyitott ajtaja mögül női ruhát pillantottunk meg: valaki hallgatódzott és leskelődött egy résen át, amelyet észre se vettünk. A háziak nem mutatkoztak; úgy látszott, nem voltak otthon; mind elbújtak valahová.

- Itt van a mi szökevényünk! Még eltakarja a kezével az arcát! - kiáltott Bachcsejev úr, bedűlve utánunk a szobába.

- Ugyan ne okvetetlenkedjen most, Alekszejics Sztjepán! Ez már végre is illetlenség. Csak az egy Iljics Jegornak van joga beszélni, mi pedig teljesen mellékesek vagyunk itt, - jegyezte meg élesen Mizincsikov.

Nagybátyám szigorúan nézett Bachcsejevre s mintha nem is látná Obnoszkint - aki kezét nyújtva sietett hozzá, - Ivánovna Tátjánához lépett, aki még mindig eltakarta arcát a kezével s a legszelídebben, a legőszintébb részvétellel így szólt hozzá:

- Ivánovna Tátjana! Mi mindnyájan úgy szeretjük és tiszteljük magát, hogy magunk jöttünk ide, megtudni: mi a szándéka? Nem volna kedve visszajönni velünk Sztjepancsikovóba? Iljusának nevenapja van. Az édesanyám is türelmetlenül várja és Szásurka és Násztya már reggel óta bizonyosan siratják...

Ivánovna Tátjana félénken felemelte a fejét, ujjai közt a nagybátyámra nézett, aztán könnyekre fakadva, a nyakába borult.

- Óh, vigyenek el innen, vigyenek el minél hamarabb! - mondotta zokogva, - mentől előbb, ha csak lehet, mentől előbb!

- Kiugrálta magát, hát most megtér, - sipogott Bachcsejev és könyökével oldalba lökött.

- Eszerint végeztünk, - mondotta nagybátyám szárazon, Obnoszkinhoz fordulva, de úgyszólván rá sem nézett. - Ivánovna Tátjana, kérem a karját. Gyerünk!

Az ajtó mögött ruhasuhogás hallatszott; az ajtó megcsikordult s még jobban kinyílt.

- Csakhogy ha más oldalról nézzük az esetet, - szólalt meg Obnoszkin, nyugtalanul nézve a kinyílt ajtóra, - hát ítélje meg csak, Iljics Jegor... az ön fellépése, itt az én házámban... és végre is... én üdvözöltem önt s még csak nem is fogadja a köszönésemet, Iljics Jegor.

- Az ön eljárása pedig, az *én házámban*, hát az meg csúf eljárás volt, - felelt nagybátyám, szigorúan nézve Obnoszkinra, - ez a ház pedig nem is az öné. Aztán hallotta, hogy Ivánovna Tátjáná egy percig sem akar tovább itt maradni. Hát akkor mit akar? Egy szót se! Érti? Kérem: ne szóljon egy szót se! Én ki akarom kerülni a további magyarázatokat s ez önnek is sokkal jobb lesz.

Obnoszkin annyira elvesztette a lélekjelenlétét, hogy a legváratlanabb ostobaságot mondta.

- Ne vessen meg engem, Iljics Jegor, - kezdte félig suttogva és szégyenkezésében majdnem sírva fakadt; minden pillanatban az ajtóra tekintgetett, bizonyára attól való féltében, hogy ott meg találják hallani, - nem én vagyok a hibás, hanem az anyám. Nem haszonlesésből tettem én ezt, Iljics Jegor... csakúgy megtettem, Iljics Jegor, de nemcsak a magam hasznát néztem, nemes célokra is használtam volna azt a pénzt... segítenék a szegényeken. Meg a korunkbeli felvilágosultságot is szolgálni akartam, sőt arra is gondoltam, hogy alapítványt teszek az egyetemen... Hát ilyen fordulatot akartam én adni az én meggazdagodásomnak, Iljics Jegor, nem pedig, Iljics Jegor, talán valami egyéb...

Egyszerre mindnyájan restelkedni kezdtünk. Még Mizincsikov is elvörösödött és félrefordult, nagybátyám pedig annyira megzavarodott, hogy azt sem tudta: mit mondjon.

- No, jó, jó! - szólt végre. - Csillapulj, Szemjonücs Pável. Mit tehetünk! Mással is megesik... Ha van rá kedved, barátocskám, hát gyere el ma ebédre... örülni fogok...

Hanem Bachsejev úr nem így tett ám!

- Alapítványt tesz! - bódult fel dühösen. - Hogy ilyenféle ember alapítványt tenne! Magad is örülsz, ha valakit kifoszthatsz! Jóravaló nadrágja sincs, még ő akar valami stipendiumot alapítani! Óh, te rongyos, te! S még ez hódítana meg egy gyöngéd szívet! De hol van a szülőanyád? Elbújt? De ne legyen Bachsejev, ha itt nem kuksol valahol a spanyolfal mögött, vagy az ágy alatt, ahová ijedtében elbújt!

- Sztyepán, Sztyepán! - kiáltott rá a nagybátyám.

Obnoszkin elvörösödött és protestálni akart; de mielőtt a száját kinyithatta volna, kinyílt az ajtó s megjelent maga Petrovna Anfisza; ingerülten, szikrázó szemekkel, mérgesen elvörösödve robgott be a szobába.

- Mi ez? - kiáltott fel, - mi történik itt? Hogy mer idetörni Iljics Jegor a bandájával, tisztességes úri házába? Mit ijesztgeti a hölgyeket, mit rendelkezik! Látott ilyet ember valaha? Hál' Istennek: még nem ment el nekem se az eszem, Iljics Jegor. Te pedig, te pipogya, - folytatta a kiabálást a fiához fordulva, - te meg mindjárt kushadsz, lapulsz előttük! Az anyádat megsértik, a tulajdon házában, te meg csak a szádat tátod! Micsoda fiatalember vagy te? Rongy vagy te, nem fiatalember!

A tegnapi gyöngédeskedés, módizálás, lornyet, minden eltűnt, nem maradt Petrovna Anfiszán mindezeknek még csak a nyoma se. Valóságos fúria volt, álarc nélküli fúria.

A nagybátyám, mihelyt meglátta, nagy sietve karon fogta Ivánovna Tátjánát és ki akart vele sietni a szobából, de Petrovna Anfisza rögtön útját állta.

- Innen ugyan így nem megy ki, Iljics Jegor, - sivalkodott újra. - Mi joga akarja elvinni innen Ivánovna Tátjánát? Mert biztosan haragszik, hogy most kikerült az önök aljas hálójából,

melyet ön meg az anyja és az a bolond Fomics Foma fontak neki. Maga akarta feleségül venni, csupa aljas haszonlesésből. Bocsásson meg, de mi itt nemesebben gondolkozunk. Ivánovna Tátjána látta, hogy maguk a vesztébe akarják vinni, és maga bírta magát a Pavlusa oltalmára. Ő maga kérte meg az én fiamat, hogy szabadítsa ki hálójukból és kénytelen volt éjnek idején megszökni maguktól, - ez alávalóság! Maguk juttatták odáig, igaz-e Ivánovna Tátjána? Ha pedig igaz, hát hogy mernek így ajtóstól, bandástól berontani egy tisztességes nemesi házba és minden tiltakozása és könnyei ellenére hogy mernek erőszakkal elhurcolni egy nemes leányt? Ezt én meg nem engedem! Nem! Nem vagyok tán örült! Ivánovna Tátjána itt marad, mert itt akar maradni. Gyerünk, Ivánovna Tátjána, ne hallgassunk rájuk; ezek nekünk ellenségeink, nem pedig barátaink. Ne féljen, jöjjön! Mindjárt kiteszem én innen a szűrüket!

- Nem, nem! - sikongott Ivánovna Tátjána megrémülve, - nem akarom. Micsoda ember a fia? Én nem akarok férjhez menni hozzá. Micsoda férjem volna ő nekem?

- Nem akar hozzámenni? - sipította Petrovna Anfisza és haragjában csakúgy fuldoklott. - Nem akar? Előbb idejön, most meg nem akar? Hát akkor hogy mert minket elbolondítani? Hát akkor hogy mert neki ígéretet tenni, minek szökött meg vele éjjel, miért kötötte rá magát, miért szedett rá bennünket és vert bennünket még költségbe is? Az én fiam talán a legszebb pártit elszalasztotta maga miatt. Elvesztett talán tíz meg tízezer rubelre rúgó hozományt! Nem! Azt megfizeti, azt meg kell fizetnie; nekünk bizonyítékaink vannak; maga éjszakának idején szökött meg...

De mi nem hallgattuk végig ezt a tirádát. Nagybátyám köré sorakozva vonultunk előre, neki egyenesen Petrovna Anfiszának és kimentünk a tornácra. A kocsi azonnal előállt.

- Így csak tisztességtelen gazemberek cselekszenek! - sivalkodott Petrovna Anfisza a tornác-ról, magából egészen kikelve. - Pert indítok! Majd megadják még ennek az árát! Maga pedig, Ivánovna Tátjána, tisztességtelen házhoz megy. Maga nem lehet az Iljics Jegor felesége, hiszen ő a maga szeme láttára tartja ki a nevelőnéjét...

Nagybátyám megrázkódott, elsápadt, ajkait összeharapta és nagy sietve felültette Ivánovna Tátjánát a kocsira. Én a kocsi másik oldalára mentem és vártam a soromra, hogy felülhessek, mikor egyszerre csak mellettem termett Obnoszkin és megfogta a kezemet.

- Legalább maga engedje meg, hogy barátságát kérjem, - mondotta, kezemet erősen megszorítva, arcán valami kétségbeesett kifejezéssel.

- Hogy-hogy a barátságomat? - kérdeztem, de lábam már a kocsi hágcsóján volt.

- Hát úgy! Én már tegnap láttam, hogy nagyon-nagyon művelt ember. Ne ítéljen el engem... Engem tulajdonképpen az anyám vitt erre a lépésre s nekem az egészhez semmi közöm. Biztosítom, hogy nekem inkább az irodalomra van hajlandóságom; mindez pedig csak az anyám dolga...

- Elhiszem, - mondottam, - isten vele!

Felültünk s a kocsi elindult. Petrovna Anfisza sivalkodása és szitkozódása még sokáig kísért bennünket, a ház ablakaiból pedig egyszerre ismeretlen arcok néztek ki és vad kíváncsisággal bámultak utánunk.

A kocsiban most már öten voltunk; hanem Mizincsikov kiült a bakra, átengedve előbbeni helyét Bachcsejev urnak, aki most szemben ült Ivánovna Tátjánával. Ivánovna Tátjána nagyon meg volt elégedve a fordulattal, hogy magunkkal vittük, de még mindig sirdogált. Nagy-bátyám, amennyire tőle telt, igyekezett megnyugtatni, jómaga azonban szomorú volt és el-

eltűnődött: látni lehetett rajta, hogy Petrovna Anfiszának Násztyenykára vonatkozó dühös kifakadása fájdalmasan érintették a szívét. Máskülönbén egész utunk hazafelé minden baj nélkül megeshetett volna, ha nincs velünk Bachsejev úr.

Elhelyezkedvén Ivánovna Tátjánával szemben, egyszerre mintha kicserélték volna: nem bírt nyugodtan maradni, izgett-mozgott a helyén, elvörösödött mint a rák és szörnyen forogtak a szemei; valahányszor pedig nagybátyám Ivánovna Tátjánát csillapítgatta, a gömböc rögtön kikelt magából és úgy mozgott, mint a buldog, ha ingerkednek vele. Nagybátyám nyugtalan-kodva nézte. Végre Ivánovna Tátjana észrevette Bachsejev úr lelki állapotát, a szeme közé nézett, azután ránk tekintett, elmosolyodott s felkapva a napernyőjét, graciózan Bachsejev urnak a vállára ütött vele.

- Ó, maga bolond! - mondotta a legelénkebb pajkossággal s rögtön eltakarta magát a legyezőjével.

De ez már az utolsó csepp volt, mely kicsurrantotta a színig telt poharat.

- Mi-i-i? - bödült fel a gömböc, - mi akar ez lenni, madám? Hát már én belém is belém akadt?

- Esztelen, bolondos! - ismételte Ivánovna Tátjana s hirtelen felkacagott és tapsolni kezdett.

- Megállj! - kiáltott Bachsejev a kocsisra, - állj meg!

Megálltunk. Bachsejev kinyitotta a kocsi csapóajtaját és sietve kicihelődött a kocsiból.

- Mit akarsz, Alekszejics Sztjepán? Hova mégy? - kiáltott rá nagybátyám meglepetten.

- Elég volt! - felelt a gömböc, reszketve a haragtól, - savanyodjék meg az egész világ! Vén vagyok én már arra, madám, hogy én velem szerelmesdit játszhasanak. Már akkor, matuskám, inkább az országút szélén halok meg. Isten áldja meg, madám, komán vu porte vu!

És csakugyan elindult gyalog. A kocsi lépésben haladt utána.

- Alekszejevics Sztjepán! - kiabált rá a nagybátyám, végre is elveszítve a türelmét, - ne bolondulj, gyere, ülj fej. Sietni kell haza.

- Vigyen el benneteket a szélvész! - felelt Alekszejics Sztjepán, és csakúgy lihegett a gyaloglástól, mert kövérsége miatt egészen elszokott a gyalogjárástól.

- Hajts vágatva! - kiáltott Mizincsikov a kocsisra.

- Mit akarsz? Megállj! - próbálkozott a nagybátyám, hogy közbevesse magát, de akkor már a kocsi elindult.

Mizincsikov jól számított: a várt következmények csakugyan mindjárt mutatkoztak.

- Megállj! Állj meg! - hallatszott mögöttünk a Bachsejev úr kétségbeesett kiabálása. - Állj meg, te zsvány! Állj meg, te haramia!

A gömböc végre utolért bennünket; halálra ki volt fáradva, alig szuszogott, az izzadság kiverte a homlokát, nyakkendőjét megoldotta és levette a sapkáját. Szótlanul, sötéten felmászott a kocsiba s ezúttal én adtam át neki a helyemet, így aztán nem ült szemközt Ivánovna Tátjánával, aki a jelenet folytatásaképpen csak úgy düledezett a kacagástól s az egész további úton nem tudott közömbösen nézni Alekszejevics Sztjepánra. Az viszont egész hazáig egy árva szó nem sok, annyit se szólt, csak makacsul nézte: hogy forog a kocsi hátulsó kereke.

Dél volt, mire visszaérkeztünk Sztjepancsikovóba. Én egyenesen a szobámba mentem, hol Gavriila is nemsokára megjelent, teát hozott. Rögtön kérdezősködni akartam az öregtől, de csaknem nyomban utána bejött a nagybátyám is és kiküldte az öreg szolgát.

II. Ujságok.

- Csak egy pillanatra jöttem hozzád, barátom, - kezdte nagybátyám a magyarázatot, - siettem, hogy mindent tudassak veled. Én már mindent megtudtam. Senki még csak a misére sem ment el, kivéve Iljuszát, Szását és Násztyenykát. Az anyám, - mint mondják - görcsöket kapott. Fel-dörzsölték; alig bírták magához téríteni. Most az a határozat, hogy Fomához gyűljünk össze; engem is hivattak. Csak azt nem tudom: gratuláljak-e a nevenapjához vagy se: - ez fontos kérdés. Aztán, hogy fogadják majd ezt az egész esetet? Rettenetes baj lesz ebből, Szerjozsa, előre látom...

- Ellenkezőleg, kedves bátyám, - siettem őt megnyugtatni, - minden pompásan rendbe igazodik. Hiszen most már semmi esetre sem veheti el Ivánovna Tátjánát, - már magában ez sokat ér. Ezt én már útközben szóvá akartam tenni.

- Úgy van, barátom, úgy van. De nem erről van szó; persze az egészben isteni ujjmutatás van, amint te mondd; de én nem erről beszélek... Szegény Ivánovna Tátjana! Mi minden nem történik vele! Gazember az az Obnoszkin, gazember! Különb miéért mondom, hogy „gazember?” Hát nem ugyanazt cselekedtem volna én, ha feleségül veszem Ivánovna Tátjánát?... No, de mondom, hogy nem erről akarok beszélni. Hallottad: mit kiabált Násztyenykáról az a haszontalan Petrovna Anfisza?

- Hallottam, kedves bátyám. Hát belátja-e már, hogy sietni kell?

- Okvetetlenül sietni kell, bármi áron is! - felelte a nagybátyám. - Megérkezett az ünnepies pillanat. Csak veled együtt egyre nem gondoltunk tegnap, amiről én aztán egész éjjel gondolkoztam: hozzám akar-e jönni vagy sem? Ez a bökkenő.

- De kedves bátyám! Ha egyszer ő maga mondta, hogy szereti magát...

- Édes barátom, de mindjárt azt is hozzátette, hogy „semmi szín alatt sem megyek feleségül magához”.

- Ej, kedves bátyám! Azt csak úgy szokták mondani; de meg ma már egészen mások a körülmények.

- Azt hiszed? Nem, Szergej öcsém, ez igen kényes kérdés, rettenetesen kényes. Hm! Tudod: ha búsultam is, de azért valahogy egész éjjel valami boldogság borzongatta szívemet... No, Isten veled, szaladok. Várnak, már így is elkéstem. Csak azért néztem be hozzád, hogy néhány szót váltsak veled. Ó, Istenem! - kiáltott visszatérve, - a legfontosabbat meg el is felejtettem. Tudod-e, hogy írtam neki, már hogy Fomának?

- Mikor?

- Az éjjel; a levelet pedig korán reggel elküldtem Vidopljászovval. Mindent elmondtam, barátocskám, két ívnyi írásba foglaltam, igazán, őszintén, egyszóval azt, hogy kötelességem, halaszthatatlan kötelességem - érted? - hogy Násztyenykát megkérjem. Rimáncodom neki, hogy ne híresztelje el, amit a kertben látott, hivatkozom nemes nagylelkűségére és kérem, hogy támogasson az anyámnál. Persze gyalázatos csúnyán írtam, de írásom a szívem fenekéről szakadt, hogy úgy mondjam: könnyeimmel áztattam soraimat.

- No, és? Nem jött rá felelet?

- Eddig még nem; csak akkor találkoztam vele a folyosón, amikor a hajszára készülődtünk, hálóruhában, papucsban, hálósapkában volt, - mert hálósapkában szokott aludni, - valami dolgára akart menni. Nem szólt egy szót sem, rám sem nézett. Belenéztem az arcába, úgy alulról, - de nem vettem észre rajta semmit.

- Kedves bátyám, ne várjon tőle semmi jót; még majd csúffá teszi.

- Nem, nem! Ne mondd azt, öcsém, - szólt nagybátyám, a kezével hadonászva; - én bízom benne. Hiszen ez már az utolsó reménységem. Ő megért engem, méltányolni fogja a dolgot. Igaz, igaz: szeszélyes, akaratos ember, - de ha igazi, lelki nemességről van szó, akkor felragyog, mint a gyöngy... igenis, mint a gyöngy. Te csak azért gyanakodol, Szergej, mert te még nem láttad nagy lelki nemességében. De, Istenem, ha ő csakugyan elhíreszteli a tegnapi titkot, akkor én... nem is tudom, mi lesz velem, Szergej. Miben bízzék még akkor az ember a világon? De nem! Foma nem lehet olyan aljas. Én az ő csizmatalpával sem érek fel. Ne csóváld a fejed, kedves barátom, ez úgy van: nem érek fel!

„Iljics Jegor, az édesanyja türelmetlenül várja!” - hallatszott alulról a Perepelicüna kellemetlen hangja, aki bizonyára végig hallgatta a nyitott ablakon át az egész beszélgetésünket. „Már az egész házban keresik önt és sehol nem lelik”.

- Istenem! elkéstem! Nagy baj! - riadt fel a nagybátyám. - A Krisztus nevében kérlek, kedves öcsém, öltözz fel és gyere oda te is. Hiszen azért jöttem ide, hogy együtt jelenjünk meg. Mindjárt, Nilovna Anna, mindjárt ott leszek!

Magamra maradva, rá gondoltam jóelőbbi találkozásomra Násztyenykával s örültem, hogy erről nagybátyámnak nem szóltam, mert csak még jobban lehangoltam volna vele. Nagy vihart sejtettem és sehogysem tudtam felfogni, hogy és miképpen, rendezni majd nagybátyám a dolgát és hogy kéri meg Násztyenykát? Ismétlem, hogy nem kételkedtem ugyan az ő nemességében, hanem azért ösztönösen kételkedtem a sikerben.

No, de sietni kellett. Kötelességemnek tartottam, hogy segítségére legyek és rögtön öltözni kezdtem; de bármennyire siettem és igyekeztem, mégis megkéstem, mert rendesen akartam felöltözni, Mizincsikov jött be hozzám.

- Önért jöttem, - mondotta, - Iljics Jegor kéreti, hogy jöjjön azonnal.

- Gyerünk.

Már készen voltam. Elindultunk.

- Mi újság? - kérdeztem útközben.

- Mind együtt vannak Fománál, - felelt Mizincsikov. - Foma nem makrancoskodik, valamin elgondolkozott, keveset beszél, azt is a fogán keresztül szűri. Még Iljusát is megcsókolta, amire Iljics Jegor, - természetesen - magánkívül van örömében. Már korábban tudatta Perepeliczüna útján, hogy a nevenapja alkalmából ne köszöntsék, mert csak próbára akart bennünket tenni... Az öregasszony ugyan otkolomot szagol, de lecsillapodott, mert látja, hogy Foma is nyugodt. A mi esetünket senki egy árva szóval sem említi, mintha semmi sem történt volna; hallgatnak, mert Foma is hallgat. Foma már reggel óta egy lelket se bocsátott magához, bár az öregasszony az imént, mikor még mi nem voltunk ott, minden szentekre könyörgött neki, hogy jöjjön be hozzá tanácskozás végett, sőt mindenáron be is akart hozzá törni; de Foma bezárkózott és azt felelte, hogy ő most az emberiségért imádkozik, - valami efélét mondott. Az arcából látni, hogy valamiben sántikál. Minthogy pedig Iljics Jegor nem bír a Fomic Foma arcából semmit sem kiolvasni, hát egészen el van ragadtatva Foma szelidségétől; valóságos gyerek! Iljusa valami verset tanult be, engem pedig magáért küldtek.

- Hát Ivánovna Tátjana?

- Mit akar Ivánovna Tátjánával?

- Ő is ott van velök?

- Nincs ott; a maga szobájában van, - felelt Mizincsikov szárazon. - Pihen és sirdogál. Talán szégyenli is magát. Azt hiszem, hogy most az a... nevelőnő van nála. Mi az? Talán vihar készül? Nézzen fel az égre.

- Úgy látszik, vihar lesz, - feleltem és az ég alján feketéllő felhőre tekintettem.

Felértünk a terrasra.

- No és mit szól Obnoszkinhoz? - mondtam, mert nem tudtam megállni, hogy erre a pontra nézve ki ne tapogassam Mizincsikovot.

- Ne is beszéljen róla. Ne is említse annak a gazembernek a nevét - kiáltott fel, hirtelen megállva és elvörösödve a lábával dobbantott. - Ostoba! ostoba! Ilyen nagyszerű dolgot, ilyen fényes gondolatot így elpuskázni! Hát hallja csak: én nagy szamar voltam, hogy észre nem vettem az ő mesterkedéseit - ezt készséggel beismerem s ön talán épen ezt a beismerésemet akarta hallani. De esküszöm, hogy ha ezt a dolgot úgy nyélbe tudta volna ütni, ahogy kell, hát én talán még meg is bocsátanék neki! Ostoba ember, ostoba! Hogy is tűrhetnek meg ilyen embert a társaságokban! Mért nem küldik az ilyen embert Szibériába, telepítésre, kényszermunkára! De nagy tévedésben vannak! Engem ők le nem főznek. Most legalább tapasztalatot szereztünk és nem hagyjuk annyiban a dolgot. Most új terven gondolkozom, ítélje meg maga is: abba hagyhatom-e én ezt a dolgot csak azért, mert egy idegen bolond ellopta az én eszmémet és nem tudta helyesen felhasználni? Hiszen ez igazságtalanság volna. Aztán meg annak a Tátjánának okvetetlenül férjhez kell mennie - az a hivatása. S ha eddig még nem dugták be a bolondok házába, hát csak azért, mert még mindig feleségül lehet venni. Elmondom az új tervemet...

- De majd csak később, - vágtam közbe - mert nézze, már meg is érkezünk.

- Jól van, hát majd később! - felelte Mizincsikov görcsös mosolyra görbítve ajkát... Most pedig... de hova megy? Jöjjön csak utánam. Mondom, hogy egyenesen Fomics Fomához kell mennünk. Ön még nem volt nála. Ott bezzeg majd más komédiát lát. Mert már komédia lett a dologból.

III. Iljusa nevenapja.

Fomának két szép, nagy szobája volt; de még jobban is voltak berendezve, mint a ház többi szobái. Teljes kényelem vette körül a nagy férfiút. A friss, szép kárpitozás a falakon, tarka selyem függönyök az ablakokon, szőnyegek, szekrények, kandalló, puha selymes bútorok - minden arról tanuskodott, milyen gyöngéd figyelemmel vannak a háziak Fomics Foma iránt. Az ablakokon és az ablakok előtt kerek márvány-asztalokon virágcserepek álltak. A dolgozószoba közepén vörös posztóval bevont nagy asztal állt, amelyen könyvek és kéziratok voltak felhalmozva. Egy szép bronz tintatartó s egy rakás író toll, melyeket Vidopljászov tartott rendben, arról tanuskodott, hogy Fomics Foma erős szellemi munkával foglalkozik. Már itt megjegyzem, hogy Foma azalatt a nyolc év alatt, amelyet már itt eltöltött, egy vakarintássornyi valamire való munkát sem végzett. Később, mikor jobblétre szenderült, összeszedtük az utána maradt kéziratokat: kiderült, hogy azok mind hitvány haszontalanságok voltak. Megleltük p. o. egy történelmi regény kezdetét, mely Novgorodban a VII. században játszódott volna; azután egy szörnyű poémát: „Anakhoréta a temetőben” szabad versekben; azután egy sefüle-sefarka értekezést az orosz muzsik jelentőségéről és sajátosságairól, meg arról, mint kell vele bánni, végül egy elbeszélést, „Vlonszkájá grófné” címmel a nagyvilági életből, - de ez sem volt bevégezve. Eközben Fomics Foma sokat költetett nagybátyámmal könyvekre és folyóiratokra. De ezek nagyrésze fel sem volt vágva. Én pedig később nem egyszer rajtakaptam Fomics Fomát, hogy Paul de Kockot olvasta, amelyet mások elől mindig óvatosan rejtegetett. A dolgozószoba hátsó falán üvegajtó volt, mely a ház udvarára szolgált.

Már vártak ránk. Fomics Foma kényelmes karosszékekben ült, valami hosszú, sarkig érő hálókabátféle volt rajta, de nyakkendője nem volt. Csakugyan nagyokat hallgatott és gondolatokba merült. Mikor beléptünk, kissé felrántotta a szemöldökét és fürkészve nézett rám. Meghajtottam magamat; ő könnyed, de elég udvarias fejbiccentéssel felelt. A nagymama, látva, hogy Fomics Foma jóindulattal van irántam, mosolyogva intett felém a fejével. A szegény öregasszony reggel még nem is hitte volna, hogy az ő dédelgetett embere ilyen nyugodtan fogadja az Ivánovna Tátjana esetének a hírére s azért most nagyon felvidult, bár reggel csakugyan görcsök környékeztek és ájuldozott. A széke mögött szokás szerint Perepelicüna kisasszony állt összecücsörített szájjal, savanyú, haragos mosollyal és izmos kezeit összedörzsölgette. A tábornokné mellett két úri származású élősdű vénasszony ült szótlanul. Volt még ott egy reggel ide bódorodott apáca és egy szomszédos földbirtokosné; ez is éltesebb volt, nem igen beszélt s csak azért tért be ide a mise után, hogy az ünnep alkalmából üdvözlje a tábornoknét. Iljinyicsna Praszkovja nő valahol egy zugban lapult meg, nyugtalankodva nézte Fomics Fomát és a nagyanyámat. Nagybátyám egy karosszéken ült és szemei szokatlan örömtől csillogtak. Előtte ünneplő piros ingben kibodrozott hajjal Iljusa állt, aki olyan takaros volt, mint egy angyal. Szása és Násztyenyka titokban megtanították egy kis versre, hogy ezen a napon megörvendeztesse az apját a tudományokban való előrehaladásával. Nagybátyám csaknem sírva fakadt örömeiben, annyira meghatotta őt a Foma váratlan szelídsége, a tábornokné vidámsága, Iljusa nevenapja, a vers; egészen el volt ragadtatva s diadalmas hangon kérte, hogy küldjenek értem, hogy én is mentől előbb osztozzam az általános boldogságban és hallgassam meg a verset. Szása és Násztyenyka, akik csaknem rögtön utánunk jöttek be, Iljusa mellett álltak. Szása minden percben mosolygott s e pillanatban boldog volt, mint a gyermek. Násztyenyka amint ránézett, szintén mosolyogni kezdett, bár egy perccel korábban, mikor bejött, halvány és szomorú volt. Csak ő maga fogadta és vigasztalta a kirándulásból visszatért Ivánovna Tátjánát és mostanig ott ült nála. A pajkos Iljusa sem tudta megállni, hogy ne

nevéssen, amint ránézett az oktatóira. Úgy látszott, valami nagyon mulattató jelenetet eszeltek ki, melyet most elő fognak adni... Bachsejevről meg is feledkeztem. Ő távolabb foglalt helyet egy széken, még mindig haragos volt, el-elvörösödött, hallgatott, szuszogott, az orrát fúvogatta s általában ezen a családi ünnepen elég durcás szerepet játszott.

Körülötte tipegett Jezsovikin, aki különben egyre ott tipegett-topogott mások körül is, kezet csókolt a tábornoknének és a látogatóba jött vendég-hölgynek, suttogott valamit Perepelicüna kisasszonynak, udvarolt Fomics Fomának, egyszóval ott volt mindenütt, ő is nagy érdeklődéssel várta az Iljusa versét s mikor beléptem, nagy köszönetekkel sietett elébem, hogy tiszteletét és ragaszkodását méltóképpen nyilvánítsa. Meg sem látszott rajta, hogy azért jött ide, hogy a leányát végképen elvigye Szytepancsikovóból.

- No, itt van ő is! - kiáltott fel örömmel nagybátyám, amint meglátott. - Iljusa versre készült, kedves öcsém, ez aztán az igazi váratlan meglepetés. Meg vagyok lepelve, kedves barátom és azért küldtem érted; vártunk a verssel, míg te megérkezel... Úlj ide mellém! Mindjárt meghallgatjuk. Fomics Foma, kedves barátom, bizonyára te vitted rá őket, hogy nekem, vén embernek örömet szerezzenek. Megesküszöm rá, hogy te.

- Én miattam ne nyugtalankodjék, ezredes, - felelt Foma gyenge hangon, mint aki megbocsát ellenségeinek. - A meglepetést persze én is dicsérem: ez mind csak azt bizonyítja, hogy az ön gyermekei jóérzésűek és nemes erkölcsűek. A versek még hasznosak is, kivált a szép hangsúlyozás okán. De ma reggel én nem versekkel foglalkoztam, Iljics Jegor, hanem imádkoztam... ezt ön is tudja... Különben szívesen meghallgatom azt a verset.

Eközben üdvözöltem és megcsókoltam Iljusát.

- Helyes, Foma, bocsáss meg... El is felejtettem... ámbár én a te barátságod felől, Foma, meg vagyok győződve. Csókold meg még egyszer, Szerjozsa! Lásd: milyen kis fiú! No, kezd el, Iljusa. Miről szól? Bizonyosan valami ünnepi óda Lomonoszovtól?¹⁵

És nagybátyám komoly arcot öltött; alig bírt megülni a helyén a türelmetlenségtől és az örömtől.

- Nem apuskám, nem Lomonoszovtól, - szólt Szásenyka alig bírva nevetését elnyomni, - de mert maga katona volt és az ellenség ellen küzdött, hát Iljusa is háborús verset tanult be... Pamba ostromát, apácska.

- Pamba ostromát? á! Nem ismerem... Mi az a Pamba, talán te tudod, Szerjozsa? Bizonyára valami hősi...

És nagybátyám másodszor is komoly arcot öltött.

- Rajta, Iljusa! - vezényelt Szásenyka.

„- Kilenc éve, hogy Pedro Gomez...

kezdte rá Iljusa vékony, egyenletes és értelmes hangon, írásjeleket, pontot figyelembe sem véve, mint ahogy gyerekek szoktak verset szavalni.

„Kilenc éve, hogy Pedro Gomez
Ostromolja Pamba várát,
S tejen kívül mást nem evett,
Se ő, se jó minden hada,
Kilencezer kasztíliai;

¹⁵ *Lomonaszov* régi orosz író.

Mind megtartja fogadalmát,
Hogy nem eszik kenyeret sem,
Csak tejet és mindig tejet.

- Mi az, mi? Micsoda tejet? - kiáltott fel nagybátyám és meglepetten tekintett rám.

- Mondd tovább, Iljusa, - szólt Szásenyka.

Egyre sír don Pedro Gomez,
Sír, hogy olyan tehetetlen,
S burkolózik palástjába.
Tizedik év kezdődik már
S csak a mórok győznek egyre
S don Pedronak hadaiból
Mindössze nem maradt már több
Tizenkilenc jó vitéznél.

- De hiszen ez valami zagyvalék! - kiáltott fel a nagybátyám nyugtalankodva. - Hiszen ez merő képtelenség! Tizenkilenc főnyi katonaság maradt mindössze, holott elébb olyan számottevő sereg volt! Mi ez, barátocskám?

De Szása már nem bírta magával s gyermekesen őszinte kacajra fakadt; és ámbár nevetnivaló igen kevés volt, de senki sem állhatta meg nevetés nélkül, aki csak ránézett.

- Apácska, de hisz ez tréfás vers, - kiáltott fel, roppantul örülve gyerekes dolgának; - kész-akarva úgy csinálta a vers szerzője, hogy mulatságos legyen, apuska!

- Á! Tréfás vers! - szólt nagybátyám felderült arccal, - más szóval komikus! Azért csodálkoztam... Hát persze, hogy tréfás. És mulatságos, nagyon mulatságos: az egész sereg tejen pusztult el - valami fogadalom miatt! Mi szükség lehetett olyan fogadalomra. Nagyon elmés - nem igaz, Foma? Látja kérem, jó anyám, ez olyan komikus vers, amilyeneket néha a szerzők írni szoktak, ugy-e Szergej, hogy szoktak írni? Roppantul mulatságos! No csak, Iljusa, hogy van tovább?

„Tizenkilenc jó vitéznél,
Összeszedte hát ezeket
Pedro Gomez. S monda nekik:
Tizenkilenc vitézeim,
Fel a zászlót, szóljon a kürt,
Szóljanak a harsonák is,
És hagyjuk itt Pamba várát!
Bár nem vettük be a várat,
De azt büszkén elmondhatjuk,
Hogy megtartók fogadalmunk:
Kilenc évig nem ettünk mást,
És nem ittunk egyebet, mint
Egyesegyedül csak tejet.”

- Micsoda bumfordiság! Mivel nyugtatja meg magát! - szólt megint közbe nagybátyám, - hogy kilenc évig élt tejen! Hát micsoda virtus van abban? Jobban tette volna, ha egy-egy bárányt megevett volna együltében s ne éhezettette volna halálra az embereit. Nagyszerű, pompás! Látom már, hogy ez szatíra, vagy hogy is mondják? allegória vagy mi? S az is lehet, hogy valami külföldi hadvezérre íródott, - tette hozzá a nagybátyám felém fordulva és szemével nagyokat hunyorított. - Mit gondolsz? De persze csak ártatlan, nemes, senkit sem sértő szatíra.

Nagyszerű, pompás! De az a fő, hogy nemes. No folytasd, Iljusa! Ó ti kis bolondok! - tette hozzá, szeretettel nézve Szására és loppal Násztyenykára, aki csak pirongott és mosolygott.

„Felbuzdulva a beszéden
Tizenkilenc kasztiliai,
Ingadozva nyergeikben
Gyenge hangon így kiáltnak:
„Sancto Jago Compostello!
Éljen a mi don Pedrónk!
Éljen Kasztilia oroszlánja!”
De káplánja, jó Diego
Fogain át ezt mormogta:
„Hogyha én hadvezér volnék,
Én oly fogadalmat tennék,
Hogy tíz évig csak húst eszem
És mindig csak bort iszom rá.”

- Na hát! Nem ezt mondom-e én is? - kiáltott fel nagybátyám roppant megörülve. - Az egész hadseregben csak egy józaneszű ember volt, az is valami káplán! Hát az miféle szerzet, Szergej, tán valami kapitány köztük, vagy mi?

- Szerzetes, egyházi férfi, kedves bátyám.

- Aha, igen, igen! - Káplán, kapellán? Tudom, emlékszem. Radeliff regényeiben olvastam. Hiszen azoknak ott különféle rendjeik vannak, nem igaz? Benediktinusok... azt hiszem... Vannak benediktinusok?

- Vannak, kedves bátyám.

- Hm! Mindjárt gondoltam. No, Iljusa, hogy van tovább? Nagyszerű, pompás!

Meghallja ezt jó don Pedro,
Fakadt hangos nevetésre;
S azt mondta: „Egy bárányt neki!
Mert nem bolondság, amit beszél”.

- Jókor ért rá a kacagás! Az ostoba! Úgy látszik, végre ő maga is nevetségesnek találta a dolgát. Egy bárányt! Vagyis úgy látszik: volt bárányuk is, de hát akkor jó maga miért nem evett bárányhúst? No, Iljusa, tovább! Nagyszerű, pompás! Rendkívül elmés!

- Nincs tovább, apuskám!

- Á! Vége van? Hát csakugyan mi is lehetne még hátra, ugy-e Szergej? Pompás volt, Iljusa! Csodaszép! Csókolj meg, kis galambocskám! Ó, te édesem! Ki találta ezt ki voltaképen? Talán te, Szása?

- Nem, hanem Násztyenyka. A minap olvastuk. Elolvasta és azt mondta: „Milyen mulatságos vers ez! Most lesz Iljusa nevenapja, betanítjuk és elszavaltatjuk vele. Hogy fognak majd nevetni!”

- Hát Násztyenyka? No, köszönöm, köszönöm, - motyogott nagybátyám, hirtelen elpirulva, mint a gyerek. - Csókolj meg még egyszer, Iljusa! Csókolj meg te is, pajkoskám, - mondotta Szását megölelve és elérzékenyülten nézett Szása szemébe.

- Várj csak, Szásurka, nemsokára neked is nevednapja lesz, - tette hozzá, mintha nem tudta volna, ugyan mit is mondjon boldogságában.

Én Násztyenykához fordultam és azt kérdeztem tőle, ki írta ezt a verset?

- Úgy van, úgy: ki írta? - kapott a szón a nagybátyám. - Úgy kell lenni, hogy valami elmés poéta - igaz-e, Foma?

- Hm! - dörmögött az orra alatt Foma, akinek ajkáról az egész szavalat alatt el nem tűnt a gúnyos mosoly.

- Én már igazán el is felejtettem, hogy ki írta, - felelt Násztyenyka, félénken nézve Fomics Fomára.

- Ezt a verset Prutkov Kuzjma írta s a „Szovremennyikben”¹⁶ adta ki, - készségekedett a felelettel Szásenyka.

- Prutkov Kuzjma! Nem ismerem, - szólt nagybátyám. - Puskind, azt ismerem. Különbösen érdemes poéta lehet, igaz-e Szergej? Azonkívül meg igen nemes tulajdonságai is lehetnek - ez világos, mint a kétszer kettő négy. Meglehet, hogy katonatiszt... derék ember! A „Szovremennyik” pedig kitűnő folyóirat. Okvetetlenül meg fogom rendelni, ha ilyen költők írnak belé... Szeretem a költőket. Nagyszerű legények! Mindent versbe öntenek. Emlékszel-e rá, Szergej, nálad, Pétervárott találkoztam egy literátorral. Még olyan különös orra volt... igen... Mit mondtál, Foma?

Fomics Foma, aki egyre jobban mérgelődött, hangosan felnevetett.

- Nem szóltam semmit, csak úgy... - szólalt meg, de, mintha csak nehezen bírná a nevetést visszafojtani. - Folytassa, Iljics Jegor, folytassa! Én majd később mondom el, ami mondanivalóm lesz... Íme: Alekszejics Sztjepán is érdeklődéssel hallgatja, mint találkozott ön egy pétervári literátorral.

Alekszejics Sztjepán, aki az egész idő alatt távolabb ült és gondolkozott, most hirtelen felkapta a fejét, elvörösödött és indulatosan megfordult a székében.

- Ne akaszkodj belém, Foma, hagyj nekem békét! - mondotta és apró, vérben forgó szemével haragosan nézett Fomára. - Mi közöm nekem a te literaturádhoz? Csak egyéb bajom ne legyen, - dűnnyögött az orra alatt, - én felőlem azok... még az írók is... voltaireiánusok azok mind.

- Hogy az írók voltaireiánusok? - szólalt meg Jezsovikin, hirtelen Bachsejev úr mellett teremve. - Tökéletes igaza van, Alekszejics Sztjepán. Így méltóztatott nyilatkozni a minap Ignátjevics Valentin is. Engemet is voltaireiánusnak mondott, de bizonyisten! Pedig hát mindenki tudja, hogy én még igen keveset írtam... vagyis ha a gazdasszony teje megsavanyodik a köcsögben - annak is Voltaire úr az oka! Így van ez minálunk!

- No, nem! - jegyezte meg fontoskodva a nagybátyám, - ez tévedés! Voltaire csak élesnyelvű író volt; kinevette az előítéleteket; de soha voltaireiánus nem volt. Ezt csak az ellenségei fogták rá. Ugyan miért is bántják szegényt mindenért?

Fomics Foma megint epésen heherészett. Nagybátyám nyugtalanul nézett rá és észrevehetően megzavarodott.

- Tudod, Foma, én a folyóiratokról szólok, - mondotta nagy zavarával és igyekezett összeszedni magát. - Neked tökéletesen igazad volt, kedves barátom, mikor a minap azt mondtad, hogy elő kell fizetni. Én magam is azt tartom. Hm... valóban úgy van, hogy a felvilágosodást terjesztik. Különbösen micsoda hazafi az, aki nem fizet elő. Nem igaz, Szergej? Hm... Igen! Itt

¹⁶ Prutkov Kuzjma közös álnév alatt gr. Tolsztoj Elek, Zsemcsuzsnyikov és más poéták összefogva satirikus verseket írtak a „Szovremennyik” (Kortárs) folyóiratba.

van például a „Szovremennyik” havi folyóirat. De, tudod, Szerjozsa, a legerősebb tudományokat mégis csak az a folyóirat képviseli... no, hogy is híjják csak? Olyan sárga fedele van.

- „Otyecsesztvennűjá Zápiszki”¹⁷ apuskám.

- Igen-igen! „Otyecsesztvennűjá Zápiszki”; a neve is nagyszerű, Szergej, nem igaz? Tudniillik, mintha az egész haza íróasztal mellett ülné és megírná, mi újság... Mily nemes cél! Remek folyóirat! És milyen vastag! Próbáld csak meg, csak olyan dilizsáncot kiadni! És olyan tudományok vannak benne, hogy majd kiugrik tőlük az ember szeme... A múltkor bejövök, hát ott fekszik egy könyv; csupa kíváncsiságból felveszem, kinyitom s egyfolytában mindjárt három oldalt elolvastam belőle. Csak úgy eltátottam a számat, barátocskám. S tudod: mindenről magyarázat van, hogy mit jelent például a seprő, a lapát, a tajtékszedő kanál, az ágas. Szerintem a seprő - seprő, az ágas - ágas! De nem addig a', barátocskám! Az ágas a tudomány szerint nem ágas, hanem embléma vagy mitológia - vagy mi, már nem emlékszem, hogy micsoda, csak afféle jön ki belőle. Hát ilyen az! Lám, mire rá nem jöttek!

Nem tudom, Foma mit szándékozott nagybátyámnak ez újabb kiruccanására tenni, de ebben a pillanatban lehorgasztott fővel megjelent Gavrila és megállt a küszöbön.

Fomics Foma jelentősen ránézett.

- Kész, Gavrila? - kérdezte gyenge, de határozott hangon.

- Kész, - felelt Gavrila szomorú sóhajtással.

- A batyumat is feltette a szekérre?

- Fel.

- No, akkor én is kész vagyok! - mondotta Foma és lassan felkelt a székéről. Nagybátyám elcsodálkozva nézett rá. A tábornokné felugrott a helyéről és nyugtalanul nézett körül.

- Kérem, ezredes, - kezdte méltóságosan Foma, - egy kis időre hagyja abba ezt az érdekes irodalmi értekezését; majd folytathatja, ha elmentem. Én most *örökre elbúcsúzom* öntől, csak néhány szót szeretnék még előbb mondani - utoljára...

A jelenlevőket ijedelem és zavar lepte meg.

- Foma! Mi lelt, Foma! Hova akarsz menni? - kiáltott fel végre a nagybátyám.

- El akarom hagyni a házát, ezredes, - szólt Foma a legnyugodtabb hangon. - Elhatároztam, hogy megyek, amerre a két szemem lát, azért a saját költségemre egyszerű paraszt szekeret fogadtam. Azon van most az én batyum; az egész nem nagy: néhány kedves könyvem és két váltásra való fehérnemű - ez az egész. Szegény vagyok én, Iljics Jegor, de most a világ minden kincséért el nem fogadnám az ön aranyait, melyekről tegnap is lemondtam.

- De az istenért, Foma! Mit jelent ez? - kiáltott nagybátyám elhalványodva, mint a fal.

A tábornokné felsipított és kétségbeesetten nézett Fomics Fomára és nyújtotta a kezét feléje; Perepelicüna kisasszony a segítségére sietett. Az élősdű asszonyok megdermedtek a helyeiken. Bachcsejev úr nehéz mozdulattal kelt fel a székéről.

- No, kezdődik a komédia! - súgta mellettem Mizincsikov.

E percben távolról mennydörgés hallatszott; vihar közeledett.

¹⁷ Hazai tudósítások.

IV. Elbujdosás.

- Ha jól értettem, azt kérdezi, ezredes, mit jelent ez? - folytatta Foma ünnepiesen, mintha kedvére volna ez az általános megrökönyödés. - Ez a kérdés meglep engem. Inkább azt magyarázza meg: hogy tud most nekem egyenesen a szemem közé nézni? Magyarázza meg nekem az emberi arcátlanságnak ezt a legnagyobb pszichológiai talányát, akkor legalább meggyarapítom az emberi nem hitványságának ez újabb jelenségével a tapasztalataimat.

De nagybátyámnak torkára forrt a szó: ijedten, megsemmisülten nézett Fomára, csak eltátotta a száját és kerekre nyitotta a szemeit.

- Úristen! Micsoda rémséges dolgok ezek! - jajgatott Perepelicüna kisasszony.

- Megérti-e azt, ezredes, - folytatta Foma, - hogy önnek most engemet egyszerűen és minden kérdezősködés nélkül el kell bocsátania? Az ön házánál tapasztalt és gondolkozó ember létemre még én is komolyan féltetni kezdem erkölcsi tisztaságomat. Higyje el, hogy a kérdezősködések nem vezetnek semmire, legfeljebb az ön megszegésére.

- Foma, Foma! - riadozott a nagybátyám és homlokát kiverte a hideg veríték.

- Ezért minden magyarázat kikerülésével engedje meg, hogy néhány búcsúzó szót mondjak; ezek az én utolsó szavaim az ön házánál, Iljics Jegor. Ami megtörtént, azt megmásítani nem lehet. Reményem: felfogja, hogy mi történt. De térden állva kérem, hogy ha az erkölcsös-ségnek csak egy szikrája is él még önben, fékezze szenvedélyeit. S ha az emésztő mótely még nem hatotta át egész valóját, hát amennyire csak lehet, fojtsa el a tűz fészket.

- Foma! Biztosítlak, hogy tévedsz! - kiáltott fel a nagybátyám lassankint magához térve és rémülten sejtenie kezdte a továbbiakat.

- Mérsékelje szenvedélyét, - folytatta Foma ünneplésen, mintha nagybátyám felkiáltásait nem is hallaná, - győzze le önmagát! „Ha le akarod győzni a világot, győzd le előbb önmagadat.” Ez az én mindenkori szabályom. Ön földesúr; önnek úgy kell ragyognia birtokain, mint a gyémántnak, de ahelyett a féktelenség milyen példáját adja itt az alárendeltjeinek! Én egész éjszakákon át imádkoztam és remegtem önért, igyekeztem előmozdítani az ön boldogságát. Nem sikerült, mert a boldogság az erényességben áll...

- De hiszen ez képtelenség, Foma! - vágott közbe újra a nagybátyám, - nem jól értelmezted a dolgot és nem helyesen beszélsz...

- Ne feledje tehát, hogy ön földesúr, - folytatta Foma, megint, mintha meg sem hallaná nagybátyám szavait. - Ne képzelje, hogy henyélés és kéjtelenség a földesúri rend feladata. Ilyet gondolni nagy veszedelem. Nem henyélés, hanem felelősség, felelősség az Isten, a cár és a haza előtt! Dolgozni, fáradni kell a földesúrnak, úgy dolgozni, mint a legutolsó parasztja dolgozik.

- Micsoda? Talán a muzsikom helyett én magam szántsak? - dörmögött Bachcsejev, - mert hiszen én is földesúr vagyok...

- Most hozzátok fordulok, háziak, - folytatta Foma az ajtóban megjelent Gavrilához és Falalejhez intézve szavait, - szeressétek uraitokat, teljesítsétek készséggel és alázatosan az ő rendeleteiket. Ön pedig, ezredes, legyen hozzájuk igazságos, legyen irántuk jó szívvel. Ők is emberek - Isten képére teremtett emberek, hogy úgy mondjam kiskorúak, akiket mint gyermekeket bízott önre a cár és a haza. Nagy az ön feladata, de érdemei is nagyok lehetnek.

- Fomics Foma! Galambocskám! Mi jutott eszedbe? - sírt fel kétségbeesetten a tábornokné és rémültében ájuldozott.

- De, azt hiszem, ennyi elég! - fejezte be Foma, ügyet se vetve semmire, még a tábornokáéra sem. - Most pedig szóljunk a részletekről; apróságok ezek, de szükség van ezekre is, Iljics Jegor. A charinszki tanya környékén a széna még a mai napig sincs lekaszálva. Ne sokat késedelmezzék; kaszáltassa le, mégpedig mentől előbb. Azt tanácsolom...

- De, Foma!

- No, de elég! Nem mondhat el az ember mindent, nem is arra való a jelenlegi pillanat. Majd külön füzetkében, írásba foglalva megküldöm oktatásaimat. Most pedig, Isten vele, Isten velük, mindnyájukkal. Isten áldása legyen mindnyájukon! Megáldalak téged is, kedves gyermekem, - folytatta Iljusához fordulva, - óvjon meg az Isten jövőendő szenvedélyeid pusztító mérgetől! Megáldalak téged is Falalej; felejtsd el a komarinszkit. Megáldok együtt mindenkit! Emlékezzetek vissza Fomára. Most pedig gyerünk, Gavriła. Ültess fel a taligámra, öregem.

És Foma elindult az ajtó felé. A tábornokné felsikoltott és utána szaladt.

- Nem, Foma! Tégedet én így el nem eresztelek! - kiáltotta nagybátyám s utána sietett és elkapta a kezét.

- Tehát erőszakoskodni akar? - kérdezte dölyfösen Foma.

- Igen, Foma, erőszakos leszek! - felelt a nagybátyám a felindulástól remegve. - Nagyon sokat mondtál, ezt tisztázni kell. Te az én levelemet félreértetted, Foma!

- A levelét! - sipított Foma, hirtelen fellobbanva, mintha csak erre a pillanatra várt volna, hogy kirobbanjon, - a levelét! Itt van a levele, itt van! A lábammal szétaposom a levelét s ezzel emberi szent kötelességet teljesítek. Ezt teszem én, ha ön erőszakolni akarja a további magyarázatokat. Nézzék! Nézzék! Nézzék!

És a papírdarabok röpködtek a szobában.

- Ismétlem, Foma, hogy félreértettél! - kiabált a nagybátyám egyre jobban elhalványulva - és felajánlom a kezemet, keresem a boldogságomat...

- Felajánlja a kezét! Behálózza ezt a leányt és mikor felajánlja a kezét, csak be akar engem csapni, mert én láttam vele tegnap éjjel a kertben, a bokrok alatt!

A tábornokné felsikoltott és tehetetlenül roskadt a karosszékébe. Rémséges zavar támadt. Szegény Násztyenka sápadtan, félholtan ült a helyén, a rémült Szásenyka Iljusát átölelve úgy reszketett, mintha a hideg lelte volna.

- Foma! - kiáltott a nagybátyám magánkívül. - Ha te ezt a titkot tovább adod, hát akkor te a világon a legnagyobb gázságot követed el.

- Én ezt a titkot tovább adom, - sziszegett Foma, - és ezzel a legnemesebben cselekszem. Azért van nekem az Istentől küldetésem, hogy leleplezzem a világ hitványságait. Kész vagyok felmászni egy parasztház fedelére és onnan szétkiabálni a szomszédos földesuraknak és az erre utazóknak az ön aljas cselekedeteit. Igenis, tudjátok meg mindnyájan, hogy tegnap éjjel én őt ezzel a legártatlanabbnak látszó leánnyal együtt találtam a kertben egy bokor alatt!

- Ó, de ilyen szégyen! - sipított Perepelicüna kisasszony.

- Foma! Az életeddel játszol! - kiáltott a nagybátyám ökölbe szorítva a kezét és a szeme szikrázott.

- ...Aztán meg, - folytatta Foma, - úgy látszik, megijedt, hogy megláttam, még egy hazudozó levelet mert nekem írni, nekem, a becsületes és egyeneslelkű embernek, csúri-csavarja a bűnét, igenis: a bűnét! mert ön az eddig oly ártatlan leányt...

- Ha egy szóval megbántod, Foma, hát megöllek, esküszöm neked!

- Pedig én azt a szót kimondom, mert ön az eddig legártatlanabb leányt a legerkölcstelenebb leánnyá tette!

Alig ejtette ki Foma az utolsó szavakat, nagybátyám vállon ragadta, nagyot penderített rajta, mintha csak egy szalmaszál lett volna és nagy erővel odalódította ahhoz az üvegajtóhoz, mely a szobából a ház udvarára szolgált. A lökés oly erős volt, hogy a félig nyitott ajtó sarkig kinyílt és Foma, mint a labda hét kőlépcsőn legurulva, elterült az udvaron. A kitört ablaküveg cserepei csörömpölve hulltak a tornác lépcsőire.

- Gavrila, menj és szedd össze! - kiáltott nagybátyám holt-halványan; - rakd fel a szekérre s egy perc múlva még a színét se lássam Sztyepancsikovóban!

Akármi volt a terve Fomics Fomának, ilyen megoldásra bizonyosan nem számított.

Nem vállalkozom annak a leírására, milyenek voltak a következő pillanatok. A tábornokné szívettpő jajdulással csak hanyattesett karosszékében, Perepelicüna kisasszony, aki eddig mindig olyan alázatosnak látta nagybátyám, megdermedt a váratlan fellépéstől. Nasztyenyka majd elájult rémületében, apja ott sürgött-forgott mellette; Szásenyka nem tudta, mit tegyen félelmében; nagybátyám leírhatatlan izgatottsággal járt-kelt a szobában és várta, hogy anyja magához térjen; végül Falalej hangosan zokogott, az urait siratta. - Leírhatatlan jelenet volt. Hozzáteszem még, hogy e pillanatban erős vihar támadt; a villámcsapások egyre sűrűbben csattogtak és sűrű zápor verdeste az ablakokat.

- Nesze neked ünnepnap! - dörmögött Bachcsejev úr, fejét lehajtva és szétterpesztette az ujjait.

- Kutya világ! - súgtam neki szörnyen izgatottan; - no, de legalább Foma úgy kirepült, hogy ide többet nem teszi be a lábát...

- Édesanyám! magához tért-e már? Jobban érzi-e már magát? Meghallgathat-e már engem? - kérdezte nagybátyám az öregasszony előtt megállva.

Az felemelte a fejét, összetette a kezét és könyörgő tekintettel nézett a fiára, akit még ilyen haragosnak sohasem látott.

- Édesanyám! - folytatta a nagybátyám, - amint láthatta, a pohár csordultig megtelt. Nem így akartam én ezt a dolgot elintézni, de ütött az óra s nem lehetett halogatni. Ön hallotta a rágalmat, hát hallgassa meg igazolásomat is. Édesanyám, én szeretem ezt a nemeslelkű és becsületes kislányt, szeretem már régóta és szeretni is fogom mindig. Ő boldoggá fogja tenni az én gyermekeimet s magának is tisztelő, engedelmes leánya lesz, azért hát most, az ön és az összes jelenlevő rokonok és jóbarátok előtt ünnepiesen leborulok előtte és könyörögve kérem őt, hogy tegyen boldoggá és legyen a feleségem.

Nasztyenyka megremegett, azután elpirult és felugrott a székéről. A tábornokné egy ideig csak nézett a fiára, mintha nem értené, miről van szó, majd metsző sikoltással térdre esett a nagybátyám előtt.

- Jegoruska, kedves galambocskám, hozd vissza Fomics Fomát! - kiáltott, - hozd vissza most mindjárt! Mert ha nem, én estére meghalok nélküle.

Nagybátyám dermedten nézte, hogy az ő akaratos, szeszélyes öreg anyja térden áll ő előtte. Arcán fájdalom tükröződött, azután magához térve, anyját gyorsan felemelte és visszaültette a karosszékre.

- Hozd vissza Fomics Fomát, Jegoruska! - folytatta jajgatását az öregasszony, - hozd vissza, az én galambomat. Nem élhetek nélküle.

- Anyám! - szólt nagybátyám keserűen, - hát nem értett meg abból semmit, amit most mondtam? Én Fomát nem hozhatom vissza: értse meg! Nem tehetem és nincs jogom visszahozni azután, hogy ő úgy megrágalmazta a tisztességnek és becsületnek ezt a tiszta angyalát. Értse meg, jó anyám, nekem kötelességem, nekem a becsület parancsolja, hogy az ő női becsületét, jóhírnevét visszaállítsam. Értse meg, hogy én megkérem ennek a kislánynak a kezét, - adja hát áldását a mi házasságunkra!

A tábornokné megint felugrott ültéből és most Násztyenyka előtt borult térdre.

- Matuskám, édesem! - szólt sikongva, - ne menj hozzá feleségül! Ne menj hozzá és kérd meg, matuskám, hogy hozza vissza Fomics Fomát. Galambocskám, Jevgráfovna Násztászja! Mindenemet neked adom, mindenemet feláldozom neked, ha nem mégy hozzá feleségül. Hiszen, azért, hogy vén vagyok, nem éltem én fel mindenemet, van még nekem valamicském az én megboldogultam után. Minden a tiéd lesz, matuska, mindent neked ajándékozok, Jegoruska is megajándékoz, csak ne tégy engem élve a sírba, kérd te is, hogy hozzák vissza Fomics Fomát!

S még sokáig jajgatott, sápítózott volna az öreg asszony, ha Perepelicüna és az élősdű vénasszonyok sipítva és nyávogva hozzá nem sietnek, hogy felemeljék, nagymegbotránkozva azon, hogy térdre borult a pénzen felfogadott nevelőnő előtt. Násztyenyka alig bírt ijedtében a helyén megállni, Perepelicüna pedig sírva is fakadt dühében.

- Halálba kergeti az anyját, - kiabált a nagybátyámra, - halálba kergeti. Maga meg, Jevgráfovna Násztászja, jobban tette volna, ha nem veszíti össze az anyát a fiával; ezt még Isten ő szent felsége is tiltja...

- Nilovna Anna, fékezze a nyelvét! - kiáltott rá a nagybátyám, - eleget türtem eddig.

- De én is öntől! Mért sérteget engem, védtelen árvát? Való-e magamfajta árvát bántani? Még nem vagyok a rabszolgájára. Én magam is alezredes leánya vagyok! Soha még a színemet sem látják többet a házában... még ma...

De nagybátyám nem hallgatott rá: odament Násztyenykához és áhítattal megfogta a kezét.

- Jevgráfovna Násztászja, hallotta az én ajánlatomat? - kérdezte és szomorúan, szinte elszántan tekintett rá.

- Nem, Iljics Jegor, nem! Jobb, ha erre nem gondolunk, - felelt Násztyenyka nagy lehangoltsággal. - Hiába minden, - folytatta, megszorítva nagybátyám kezét és könnyekre fakadt. - Ezt ön csak a tegnapiak miatt teszi... nem lehet abból semmi, majd meglátja. Tévedtünk, Iljics Jegor... De én önre mindig mint jótevőmre fogok visszagondolni s... szüntelenül imádkozom önért.

Könnyei elfojtották a szavát. Szegény nagybátyám szinte várta ezt a feleletet; nem is felelt, nem állhatatoskodott. Csak odahajolt Násztyenyka felé s a kezét tartva szótlanul, leverten hallgatott. Az ő szeméből is kibuggyantak a könnyek.

- Már tegnap megmondtam, hogy nem lehetek a felesége, - folytatta Násztyá. - Látja, nem kellemes a családjának... s ezt én régen megéreztem; az édesanyja nem adja ránk az áldását... és a többiek sem. És ha nem bánná is meg ezt a házasságot, mert jólelkű ember - de mégis boldogtalan lenne miattam... a nagy jóságával...

- Úgy van, a jóságával! Igenis, a jóságával. Úgy van, Násztyenyka, úgy van! - hagyta helyben az apja, aki a karosszék másik oldalán állt, - éppen ezt a szót kell itt alkalmazni.

- Én nem akarok miattam egyenlenséget kelteni a házában, - folytatta Násztyenyka. - Miattam pedig ne nyugtalankodjék, Iljics Jegor: én hozzám senki sem nyúl, engem senki sem bánt... elmegyek az apámhoz... még ma... Legjobb, ha búcsút mondunk egymásnak, Iljics Jegor.

És a szegény Násztyenyka könnyei újra megeredtek.

- Jevgráfovna Násztászja! Ez az utolsó szava? - szólt nagybátyám és leírhatatlan kétségbeeséssel nézett rá. - Csak egy szót mondjon s én kész vagyok magáért mindent feláldozni.

- Utolsó szava, utolsó! - szólt megint közbe Jezsovikin; - s oly szépen megmagyarázta, hogy - megvallom - magam sem vártam. Ön ritka jó ember, Iljics Jegor, ismétlem: igen jó és minket nagyon megtisztelt. Megtisztelt, nagyon megtisztelt. De azért mi mégsem vagyunk önhöz valók, Iljics Jegor. Önnek olyan menyasszony kell, Iljics Jegor, aki gazdag is, előkelő is, igen szép is, meg jó hangja is van, aztán sok gyémántja legyen és strucctollakkal járjon a szobáiban... Akkor talán Fomics Foma is enged valamicskét... és ráadja önre az áldását. Fomics Fomát pedig hozza vissza. Kár volt úgy megsérteni. Hiszen ő csak az ő erényes mivoltában, felhevülésében beszélt úgy... Később maga is azt fogja majd mondani, hogy csak erényes mivoltában... majd meglátja. Nagyon érdemes ember az! Most pedig bőrig ázik. Legjobb volna most mindjárt visszahozni... mert hiszen előbb-utóbb vissza kell hozni.

- Hozd vissza, hozd vissza! - sikoltotta a tábornokné; - kis galambocskám, Jezsovikin igazat mondott neked.

- Igen, - folytatta Jezsovikin; - lássa a szülő-anyja is nyugtalankodik - hiában! Hozza csak vissza, mi pedig ezalatt Násztyenykával útra kelünk...

- Megállj, Larionücs Jevgráf! - kiáltott a nagybátyám, - könyörögve kérlek! Csak még egy szót, Jevgráf, csak még egyet!

Azzal odább ment, leült az egyik sarokban egy karosszékre, lehorgasztotta fejét, kezével eltakarta a szemét, mintha valamin gondolkozott volna.

E pillanatban, csaknem a ház felett, rettenetes villámcsapás csattant el. Megrendült az egész épület. A tábornokné felriadt, Perepelicüna hasonlóképpen, az élősdű vénasszonyok a réműlettől szédelegve, keresztet hánytak magukra, de velük együtt még Bachcsejev úr is.

- Bátyuskám, Illés próféta! - suttogta öt vagy hat hang együtt és egyszerre.

A villámcsapás után oly erős zápor zúdult le, mintha egy egész tó egyszerre zuhogott volna le Sztjepancsikovóra.

- Hát a szegény Fomics Fomával mi lesz most a határban? - sipított Perepelicüna kisasszony.

- Jegoruska, hozd vissza, - kiáltotta kétségbeesetten a tábornokné s mint valami tébolyodott rohant az ajtóhoz. Az élősdű vénasszonyok lefogták; körülvették, csillapították, hápogtak, tipegtek. Rettenetes Sodoma volt.

- Egy szál kiskabátban ment el; legalább egy köpenyegecskét vitt volna magával! - folytatta Perepelicüna. - Esernyőt se' vitt. Agyonüti most a villám...

- Egész bizonyosan agyon üti, - erősítette Bachcsejev úr, - meg jól megveri az eső.

- Legalább ön hallgasson, - súgtam neki.

- Hiszen ő is ember vagy mi? - felelt haragosan Bachcsejev. - Nem kutya tán! Persze te ugyan ki nem mennél most az utcára. No, csak, menj ki, fürödj meg multság kedvéért.

Sejtettem a következményeket, tartottam is tőlük, odamentem hát nagybátyámhoz, aki mintha megkövült volna a karosszékében.

- Kedves bátyám, - szóltam, lehajolva a füléhez, - beleegyezik abba, hogy Fomics Fomát visszahozzák? Gondolja meg, hogy ez a képtelenség netovábbja volna, legalább is addig, míg Jevgráfovna Násztászja itt van.

- Kedves barátom, - felelt nagybátyám, fejét felemelve és határozottan a szemembe nézett, - most ítélkeztem magam felett s most már tudom, mit kell tennem. Ne félj. Násztyenykát nem fogja érni semmi sértés - úgy intézkedem...

Felkelt és anyjához lépett.

- Anyám! - szólt, - nyugodjék meg, visszahozom Fomics Fomát, mindjárt utána megyek, még nem lehet messze. De esküszöm, hogy csak egy feltétel mellett jöhet vissza: itt, nyilvánosan, a sértés tanúinak jelenlétében be kell ismernie, hogy vétkezett és ünnepiesen bocsánatot kell kérnie ettől a nemeslelkű leánytól. Ezt kikötöm! Kényszeríteni fogom rá... Máskülönben nem lépi át ennek a háznak a küszöbét. Arra is ünnepiesen esküszöm, anyám, hogy ha ő erre önként magától rááll, akkor én kész vagyok előtte térdre borulni és odaadom neki mindene-met, amit csak odaadhatok anélkül, hogy gyermekeimet megrövidítsem. Én magam pedig még ma egészen félre állok. Lefutott az én boldogságom csillaga! Elhagyom Sztyepancsikovót. Éljenek itt mindnyájan nyugodtan és boldogan. Én visszamegyek az ezredhez - és csaták viharában, a harctéren végzem be kétségbeesett életemet. Elég volt! Elutazom!

E pillanatban kinyílt az ajtó és bőrig ázva, elképzeltetlenségül sárosan Gavriila állt az izgatott társaság előtt.

- Mi lelt? Honnan jösz? Hol van Foma? - kiáltotta nagybátyám, Gavrilához rohanva.

Odarohantak a többiek is és mohó kíváncsisággal vették körül az öreget, akiről a sáros víz a szó szoros értelmében, patakokban csurgott. Sikoltozás, óbégatás, kiabálás kísérte Gavriila minden szavát.

- A nyíres mellett hagytam, innen vagy másfél versztára, - kezdte rá sírángozó hangon. - A ló megjedte a villámcsapástól és félreugrott az útszéli sánca...

- No és? - kiáltotta nagybátyám.

- A szekér felfordult.

- No és... Foma?

- Befordult a sánca.

- No, mondd már a végit, ne kínozz.

- Megütötte az oldalát és sírva fakadt. Én kifogtam a lovat és lóháton jöttem ide jelentést tenni.

- Foma meg ottmaradt?

- Felkelt és tovább ment egy bottal, - fejezte be Gavriila, aztán fejét lehajtva, egyet sóhajtott.

A nők sopánkodását, siránkozását nem lehet leírni.

- Hamar a Polkánt! - kiáltott fel nagybátyám és kirohant a szobából. Elővezették a Polkánt, nagybátyám felugrott rá nyereg nélkül s egy perc múltán paták dobogása jelezte, hogy megindult a hajsza Fomics Foma után. Nagybátyám úgy vágtatott el, hogy még sapkát sem tett a fejére.

A nők az ablakhoz rohantak. A sok sopánkodás és jajgatás közt egy-egy tanács is elhangzott. Beszéltek rögtöni meleg fürdőről, arról, hogy spiritusszal kell Fomát megdörzsölni, herbateát emlegettek, azt mondták, hogy Foma reggel óta „egy harapás kenyeret sem evett s hogy most éhes”. Perepelicüna megtalálta Foma itthon felejtett pápaszemét a tokjában s ez a lelet rendkívüli hatást keltett: a tábornokné jajgatva, sírva rohant hozzá s a viláért ki nem adta volna a kezéből, majd újra nekiállt, hogy az ablakon át az utat lesse. A várakozás végre a feszültség legmagasabb fokára ért. Egy sarokban Szásenyka vigasztalta Násztyenykát: átölelték egymást, úgy sírdogáltak. Násztyenyka megfogta Iljusa kezét és percenkint csókolgatta, úgy búcsúzott kis tanítványától. Iljusa keservesen sírt, pedig maga sem tudta, hogy miért. Jezsovikin és Mizincsikov oldalt állva tanakodtak valamin. Úgy vettem észre, hogy Bachcsejev a leányokra nézve, maga is már majdnem sírásra fakadt. Hozzá léptem.

- Nem, bátyuskám, - mondotta nekem, - Fomics Foma talán magától is elment volna innen, de annak még nem jött meg az ideje: még hiányzottak neki a fogatához az aranyszarvú ökrök. Legyen nyugodt, bátyuskám, még kiturja a háziakat a házból, ő maga pedig itt marad.

Közben a vihar megszűnt és Bachcsejev úr is megváltoztatta a felfogását.

Ekkor kiáltások hallatszottak: „hozzák! hozzák!” s a hölgyek nagy sivalkodva az ajtóhoz siettek. Még tíz perce sem volt, hogy nagybátyám elindult: úgy látszott, hogy ilyen rövid idő alatt nem lehetett volna Fomics Fomát visszahozni, hanem hamarosan megtaláltuk a titok nyitját: Fomics Foma, miután Gavrilát elbocsátotta, csakugyan elindult a botjával, de a viharban, mennydörgésben, szakadó záporban szörnyen elhagyatottnak érezte magát, inába szállt a bátorsága, visszafordult Szyepancsikovo felé és utána szaladt Gavrilának. Nagybátyám már a falu szélén bukkant rá. Mindjárt megállítottak egy arra haladó parasztszekeret; parasztok jöttek segítségül és felültették a szekérre a megrökönyödött Fomics Fomát. Így hozták vissza a tábornokné kitért karjaiba, aki majd megbolondult rémületében, mikor meglátta, hogy Foma milyen állapotban van. Még sárosabb és ázottabb volt, mint Gavrila. Roppant sürgés-forgás támadt: rögtön fel akarták Fomát cipelni az emeletre, hogy tisztába tegyék; bodza-teáról és egyéb erősítő szerekről sápióztak, ide-oda szaladgáltak ok és cél nélkül, egyszerre beszéltek valamennyien. De Foma mintha nem látott volna senkit és semmit. Karonfogva vezették. Mikor a karosszékéhez ért, súlyosan beleült és behunyta a szemét. Valaki azt kiáltotta, hogy haldoklik, mire szörnyű jajveszékelés kerekedett: legjobban sírt-bögött Falalej, át akarta magát törni a nők csoportján Fomics Fomához, hogy rögtön megcsókolja a kezét.

V.

Fomics Foma általános boldogságot szerez.

- Hova hoztak engem? - szólalt meg végre Fomics Foma olyan hangon, mint aki az igazságért hal meg.

- Átkozott képmutató! - suttogott mellettem Mizincsikov, - mintha nem látná, hova hozták. Most mindjárt újabb komédiát kezd.

- Nálunk vagy, Foma, a tieid közt, - szólt nagybátyám, - térj magadhoz, nyugodj meg. Csak-ugyan jó volna, ha ruhát váltanál, Foma, különben még megbetegszel... Nem kell-e valami erősítő? Mi? Egy kis... pohárkával... valami aféle, ami felmelegítene...

- Egy kis malagát, azt talán innék, - nyögött Foma, újra behunyva a szemét.

- Malagát? Az aligha van a háznál! - szólt nagybátyám és nyugtalanul nézett Iljinyicsna Praszkovjára.

- Hogyne volna! - felelt Iljinyicsna Praszkovja, - teljes négy üveggel maradt - s kulcsait megcsördítve rögtön szaladt a malagáért; a hölgyek körülfogták Fomát, mint a legyek a befőttes tálat, úgy kiabáltak Iljinyicsna Praszkovja után. Bachcsejev úr azonban alig bírt már a felháborodásával.

- Még malaga kell neki! - dörögött csaknem hangosan; - még borból is olyan kell neki, amilyet senki sem iszik. Hát ugyan ki iszik most malagát, hacsak olyan gazember nem, mint ő! Pfuj, átkozottak! De mit állok én itt? Mire várok még?

- Foma! - kezdte a nagybátyám, minden szónál megakadva, - most, mihelyt... kipihented magad... hogy megint köztünk vagy... vagyis azt akarom mondani, Foma, hogy magam is belátom... mikor te, az előbb, hogy úgy mondjam, a világ legártatlanabb teremtését megvádoltad...

- Hol az én ártatlanságom, hol van? - szólalt meg Foma, mintha lázban félrebeszélne, - hol vannak az én aranynapjaim? Hol vagy, aranyos gyermekkorom, amikor ártatlan szép gyermekfejemmel, a mezőkön a tavaszi lepkéket kergettem! Hol van, hova lett az az idő? Adjátok vissza ártatlanságomat, adjátok vissza...

S Foma karjait kiterjesztve, sorban odafordult mindenkire, mintha az ő ártatlansága valamelyikünknek a zsebében volna. Bachcsejev majd megpukkadt mérgében.

- Még mi nem jut az eszébe! - dörögött mérgesen. - Adjuk neki vissza az ártatlanságát! Talán össze akar csokolódnizni azzal az ő ártatlanságával? Alighanem már kisgyerek korában is épen olyan gézengúz volt, mint amilyen most. Akár meg is esküszöm rá, hogy olyan volt!

- Foma, - kezdte újra a nagybátyám.

- Hol vannak azok a szép napok, amikor még hittem a szeretetben és szerettem az embereket! - kiáltott Foma, - amikor megöleltem az embereket és kebelükön sírtam! Ó, hol vagyok én most, hol vagyok?

- Nálunk vagy, Foma, nyugodj meg, - szólt a nagybátyám - s azt akarom mondani, Foma...

- Okosabban tenné, ha hallgatna, - sziszegett Perepelicüna, mérgesen villogtatva a nagybátyámra apró, kigyó-szemeit.

- Hol vagyok? - folytatta Foma, - ki van mellettem? Bivalyok és bikák ezek, akik szarvaikat nekem szegeznek. Mi vagy te, ó élet? Él az ember, éldegél, megfosztják becsületétől, megalázzák, megalázzák, megverik s mikor sírba teszik, csak akkor térnek észre az emberek és akkor szobrot állítanak a szegény csontok fölé!

- Bátyuskáim! Szobrot emleget! - szólt suttogva Jezsovikin, kezét összecsapva.

- Ó, ne állítsatok nekem szobrot! - folytatta Foma, - ne állítsatok! Nem kell nekem szobor. Szivetekben emeljete nekem emlékoszlopot, egyéb nekem nem kell, nem, nem, nem!

- Elég már, Foma! Nyugodj meg! - szólt a nagybátyám, - nincs miért szobrot emlegetni. Hallgass meg inkább... Látod-e, Foma, megértem én, hogy te talán, - hogy úgy mondjam - szinte lángoltál a legnemesebb hévtől, mikor az imént engem lehordtál; no, hát elragadtattad magadat, Foma, túlmentél a tisztesség határán, - biztosítlak, hogy tévedtél, Foma...

- Ugyan hagyja már el, - sziszegett újra Perepelicüna; - meg akarja ölni azt a boldogtalant csak azért, mert szegény a hatalmában van?

Perepelicüna után felrezzent a tábornokné is, vele együtt pedig egész környezete; valamennyien integettek nagybátyámnak, hogy ne beszéljen tovább.

- Hallgasson, Nilovna Anna, én pedig tudom, hogy mit beszélek, - felelt szilárdan a nagybátyám. - Ez szent dolog, a becsület és igazság dolga. Foma! Neked van belátásod, neked tehát rögtön bocsánatot kell kérned a világ legnemesebb teremtésétől, akit megsértettél.

- Micsoda teremtéstől? Miféle teremtést sértettem én meg? - szólt Foma, meglepetten nézve körül, mintha tisztára elfeledkezett volna a történekről s nem értené, hogy miről van szó.

- Igenis, Foma, de ha te most magadtól, magad jószántából, nemeslelkűen belátod a hibádat, akkor esküszöm neked, Foma, hogy térdre borulok előtted és akkor...

- De kit sértettem én meg? - bögött Foma, - miféle teremtést? Hol van? Hol van az a leány? Juttassák már az eszembe valahogy szegényt!

E pillanatban Násztyenyka zavartan és ijedten odament Iljics Jegorhoz és megrántotta a kabátja ujját.

- Ne bánts, Iljics Jegor, nincs szükségem az ő bocsánatkérésére. Minek kellene az nekem? - szólt könyörgő hangon, - hagyja csak!

- Ó, most már emlékszem! - kiáltott fel Foma. - Istenem! Most már emlékszem rá! Ó, segítsenek visszaemlékezniem! - könyörgött, nyilván roppant nagy izgalomban. - Mondják csak, igaz-e, hogy engem önök úgy kergettek el, mint a legkoszosabb kutyát? Igaz-e, hogy villámcsapások szakadtak rám? Igaz-e, hogy engem itt lerúgtak a tornácról? Igaz-e, igaz-e?

Foma kérdésére a legékesebben szóló felelet a hölgyek sírása és jajgatása volt.

- Úgy van, úgy, - folytatta; - most már emlékszem mindenre... emlékszem, hogy a villámcsapás után elestem, idáig szaladtam, hogy mennydörgéstől kísérve teljesítem kötelességemet, hogy eltűnjek innen örökre. Segítsenek felállnom; bármily gyenge vagyok is, teljesíteni akarom kötelességemet.

Azonnal felsegítették a székéből. Foma szónoki állásba vágta magát és kezét kinyújtotta.

- Ezredes! - kiáltott, - most már teljesen magamhoz tértem, a villámcsapás nem ölt ki belőlem minden elméleti tehetséget; az igaz, hogy a jobb fülem megsiketült, de ez talán csak múló baj lesz, mert nem épen a villámcsattanás okozta, hanem talán inkább, hogy a tornácról lezuhantam. De nem tesz semmit. Meg kinek mi köze az én jobb fülemhez!

Utolsó szavait oly szomorú iróniával s oly fájdalmas mosollyal kísérte, hogy a meghatott hölgyek újra feljajdultak. Valamennyien szemrehányóan, némelyek mérgesen néztek nagybátyámra, aki a közfelfogás ilyen egységes megnyilvánulására lassankint már újra kezdett megsemmisülni. Mizincsikov egyet köpött és az ablakhoz ment. Bachcsejev egyre erősebben döfögetett belém a könyökével: alig állt a helyén.

- Most pedig hallgassák meg teljes gyónásomat, - hördült fel Foma, büszke, eltökélt tekintettel nézve a jelenlevőkre, - gyónásom után pedig döntsék el a boldogtalan Opiszkin sorsát! Iljics Jegor! Régen figyelem én önt, figyelem pedig szívem szorongásával és már akkor láttam mindent, mikor még nem is sejtette, hogy figyelem. Ezredes! Meglehet, hogy tévedtem; de én ismertem az önzését, határtalan hiúságát, fenomenális élvhajzását s ki vádolhat meg engem azért, ha önkéntelenül is reszkettem a legártatlanabb teremtés becsületéért?

- Fomics Foma, csak ne részletezz nagyon! - kiáltott fel nagybátyám, aki nyugtalanul látta Násztyenyka arcának szenvedő kifejezését.

- Ennek a lánynak nem annyira az ártatlansága és hiszékenysége nyugtalanított engem, mint inkább a tapasztalatlansága, - folytatta Foma, mintha nagybátyám figyelmeztetését nem is hallotta volna. - Láttam, hogy a gyöngéd érzelem úgy virít ki a szívében, mint a tavaszi rózsza és önkéntelenül eszembe juttatta Petrárkát, aki azt mondta, hogy az ártatlanságot gyakran csak egy hajszál választja el a veszedelemtől. Sőhajtoztam, szenvedtem s bár ezért a kristálytisztaságú leánykáért kész lettem volna akár testemmel, lelkemmel is jól állni, de ki állhatott jól önért, Iljics Jegor? Ismertem féktelen szenvedélyességét; tudtam, hogy a pillanatnyi kéjért kész mindent feláldozni, és elmerültem a rettegés és szörnyűködés örvényébe ezért a nemes, tiszta leányért.

- Foma, hogy tudtál rólam ilyet feltenni? - riadt fel nagybátyám.

- Zsibbadozó szívvel vigyáztam magukat. Ha tudni akarja, hogy mit szenvedtem, kérdezze Shakespeare-től: „Hamlet”-jében ő majd elmondja az én lelkiállapotomat. Képzelő, gyanakvó lettem. Nyugtalanágomban, felháborodásomban mindent fekete színben láttam s ez nem az a „fekete szín” volt, melyről egy bizonyos románcban énekelnek - erről biztosítom önt. Akkor támadt az a kívánságom, amit hamarosan megláthattak, hogy *őt* ebből a házból eltávolítsuk: én meg akartam őt menteni; ezért láttak engem az utóbbi időkben olyan ingerültnek és embergyűlölőnek. Ó, ki békít ki most engem az emberiséggel? Érzem, hogy talán túlkövetelő s vendégeivel szemben igazságtalan voltam, így az öccse iránt is, Bachcsejev úr iránt is, akitől asztronómiai ismereteket követeltem, de ki vádolhat engem, ha tekintetbe vesszük akkori lelkiállapotomat? Megint Shakespeare-re hivatkozva azt mondom, hogy a jövőt én feneketlen, sötét örvénynek láttam, melynek fenekén egy krokodilus feküdt. Éreztem, hogy kötelességem a szerencsétlenséget megakadályozni, hogy azért vagyok ideállítva, mert ez az én küldetésem - és mi lett a vége? Ön nem értette meg az én legnemesebb lelki felbuzdulásomat s az egész idő alatt haraggal, hálátlansággal, gúnnyal, megalázással fizetett érte.

- Foma, ha ez így van, akkor én, persze, érzem...! - kiáltott fel nagybátyám rendkívül izgatottan.

- Ha csakugyan érzi, ezredes, akkor legyen szíves, hallgasson végig és ne vágjon közbe. Folytatom: e szerint minden hibám csak az volt, hogy nagyon is aggódtam ennek a drága gyermeknek sorsáért és boldogságáért - mert hisz önhöz képest ő még csakugyan gyermek. Az emberiség iránt való végtelen szeretet vitt engem arra, hogy ez idő alatt a harag és gyanakodás ördöge vett erőt rajtam. Kész lettem volna az embereket megtámadni és szétépíteni. S tudja-e ezredes, hogy maga minden cselekedetével szinte készakarva, minden percben megerősítette a gyanúmat és kételkedésemet? Tudja-e, hogy tegnap, mikor elhalmozott az aranyaival s úgy akart

innen eltávolítani, én mindjárt azt gondoltam: „ő most az én személyemben a lelkiismeret akarja eltávolítani, hogy annál zavartalanabban követhesse el vétkét”...

- Foma, Foma. Hát ezt gondoltad te tegnap? - kiáltotta a nagybátyám rémulten. - Uram, Istenem, és én nem is sejtettem semmit!

- Maga az Ég sugallta nekem ezeket a gyanúkat, - folytatta Foma. - És mondja meg maga: mit gondolhattam én, mikor a vak véletlenség aznap este odavezetett engem ahhoz a kerti padhoz, mit érezhettem, én abban a pillanatban - ó Istenem! - mikor végre saját szemeimmel láthattam, hogy gyanakodásaim egyszerre, a legfényesebb módon igazolódtak? De maradt még egy reménységem - persze igen vékony reménység, de mégis csak reménység - és mi lett belőle? Ma reggel maga törte pozdorjává! Levelet küld hozzám; előadja, hogy meg akar házasodni; könyörög, hogy ne kürtöljem ki a történeteket... „De - gondolom magamban - miért ír nekem csak most, amikor rajtakaptam őket, miért nem írt korábban? Miért nem sietett hozzám boldogan és szépen - mert a szeretet megszépíti az arcot - miért nem rohant korábban a karjaimba, hogy kebelemen a végtelen boldogság könnyeit sírva elmondjon nekem mindent?” Vagy krokodilus vagyok én, aki csak elnyeli magukat és nem adott volna hasznos tanácsot? Vagy valami utálatos bogár vagyok én, aki csak megcsípte volna, a boldogságát előmozdítani azonban nem alkalmas? „Barátja vagyok-e én neki, vagy utálatos féreg?” - ezt a kérdést tettem én fel magamnak ma reggel. „Végül - gondoltam magamban - miért hitta ide az öccsét a fővárosból és miért akarta elvetetni vele azt a leányt, ha nem azért, hogy megcsaljon minket is, *könnyelmű öccsét* is, azalatt pedig tovább folytassa bűnös vétkét, üzelmeit? Nem, ezredes, ha valaki kioltotta bennem azt a hitet, hogy kölcsönös szerelmük vétkes szerelem, hát az csak maga volt, egyesegyedül maga! Többet mondok: ön még az előtt a leányka előtt is vétkes, mert ezt a tiszta és nemes teremtést ügyetlenségével és önző bizalmatlankodásával kitette a rágalomnak és a legsúlyosabb gyanúnak.

Nagybátyám fejét lehajtva hallgatott; Foma szónoklata láthatóan fölébe kerekedett mindannak, amit rá felelhetett volna s beismerte, hogy valóban nagyot vétkezett. A tábornokné és környezete szótlánul és áhítatosan hallgatta Fomát, Perepelicüna pedig gonosz diadallal nézett a szegény Násztyenykára.

- Meglepetésemben, ingerültségemben, levertségemben kulcsra bezárkoztam, - folytatta Foma, - és csak azért imádkoztam, hogy vezessen az Isten helyes gondolkozásra. Végre arra határoztam magamat, hogy még egyszer nyilvánosan próbára teszem önt. Talán hevem túlzásba ragadott, talán nagyon is engedtem felbuzdulásomnak, ön azonban nemes felbuzdulásomért kidobott az ablakon! mikor zuhantam az ablakon, gondoltam magamban: „így jutalmazza a világon az erényeket”. Leestem a földre s attól kezdve alig emlékszem rá, azóta mi történt velem.

E tragikus előadás során gyakori sápitózás és jajgatás szakította félbe Fomics Fomát. A tábornokné hozzá akart sietni egy üveg malagával, melyet épen most kapott ki a visszatérő Iljinyicsna Praszkovja kezéből, de Fomics méltóságosan elhárította magától a malagát is, a tábornoknét is.

- Tessék várni! - kiáltotta, - hadd fejezzem be! Mi történt lezuhanásom után - nem tudom. Csak azt az egyet tudom, hogy most, amint ázottan itt állok, közel ahhoz, hogy lázt kapjak, kész vagyok rá, hogy megalapítsam kölcsönös boldogságukat. Ezredes! Több jeltől - melyeket itt bővebben előadni nem akarok - meggyőződtem végre, hogy az ön szerelme tiszta, sőt magasztos volt, bár egyúttal megbocsáthatatlanul bizalmatlan is. Megverten, megsemmisülten és annak a gyanúja alatt, hogy megsértettem egy olyan teremtést, akinek becsületéért akár mint egy középkori lovag kész voltam utolsó csepp véremig küzdeni, elhatároztam, hogy most

bebizonyítom, mint áll bosszút Opiszkin Foma a rajta elkövetett sérelmekért... Nyújtsa kezét, ezredes!

- A legnagyobb örömmel, Foma - kiáltott nagybátyám. - S miután teljesen megvilágosítottad a nemeslelkű leánynak tisztességét, becsületét, hát... természetesen... itt a kezem, Foma, egy-szersmind kijelentem azt is, hogy sajnálom a történeteket.

És a legnagyobb hévvel odanyújtotta a kezét nem is sejtve, mi lesz a dologból.

- Nyújtsa ön is a kezét, - folytatta Foma gyenge hangon, a körülötte csoportosult hölgyeket félrehárítva és Násztyenykához fordult.

Násztyenyka megzavarodott és félénken nézett Fomára.

- Jöjjön ide, kedves gyermekem. Ez feltétlenül szükséges az ön boldogságához, - tette hozzá gyöngéden Foma, még mindig kezében tartva nagybátyám kezét.

- Mit akar ez? - kérdezte Mizincsikov.

Násztya ijedten, reszketve, lassan közeledett Fomához és félénken odanyújtotta a kezét.

Foma megfogta és beletette a nagybátyám kezébe.

- Egymáshoz adlak és megáldlak benneteket, - szólt a legünnepesebb hangon - s ha a fájdalomtól levert ember áldása hasznotokra lehet: legyetek boldogok! Így áll bosszút Opiszkin Foma. Hurráh! Éljen!

Az általános megütközésnek nem volt se' vége, se' hossza. A csomó megoldása oly váratlan volt, hogy mindenki szinte megdermedt belé. A tábornokné ott maradt egy-álltában a malagával és szája is tátva maradt. Perepelicüna elsápadt és reszketett dühében. A házban élősködő asszonyok összecsapták a kezüket és sóbálvánnyá válva ültek helyeiken. Nagybátyám remegett s valamit akart mondani, de a nyelve nem forgott. Násztászja holt-halványan, félénken azt mondta, hogy „ez nem lehet”, de már késő volt. Bachsejev - adjuk meg neki az igazat, - első volt, aki Foma „éljen” kiáltását megismételte, utána én, én utánam Szásenyka, teljes, csengő hangjával s apjához sietett, hogy megölelje, azután Iljusa, azután Jezsovikin, legutoljára pedig Mizincsikov.

- Éljen! - kiáltott újra Foma, - éljen! Térdre, szívem gyermekei, térdre a leggyöngédebb anya előtt! Kérjétek az ő áldását is s ha kell, veletek együtt én is meghajtom előtte térdemet.

Nagybátyám és Násztya, akik még nem néztek egymásra, úgy meg voltak döbbenve és nyilván még nem fogták föl, hogy mi történik velük, letérdeltek a tábornokné előtt; mindenki köréjük csoportosult; de az öregasszony úgy állt, mintha megbódorodott volna és egyáltalában nem tudta, mit cselekedjék. Foma ment a segítségére: letérdelt pártfogója előtt. Ez a fogás rögtön véget vetett minden téovázásnak. A tábornokné könnyekre fakadva végre megszólalt, kijelentve, hogy beleegyeznek. Nagybátyám felugrott és karjaiba zárta Fomát.

- Foma, Foma! - mondotta, de szava elakadt, nem tudta tovább folytatni.

- Pezsgőt ide! - rikoltott Alekszejevics Sztjepán, - éljen!

- Nem, nem pezsgőt, - szólt Perepelicüna, akinek ekkorra már sikerült összeszednie magát és végiggondolta a történeteket és minden következményüket, - nem pezsgőt, hanem gyertyát, azt kell gyújtani az Isten dicsőségére, imádkozni a szent-ikon előtt és ugyancsak a szent-ikkonnal megáldani őket, mint ahogy az istenfélő emberekhez illik.

Rögtön siettek teljesíteni a bölcs indítványt; roppant forgolódás keletkezett. Gyertyát gyújtottak, Alekszejics Sztjepán felmászott egy székre és oda akarta tenni a gyertyát a szent-ikon

elé. Hanem a szék összetört alatta. Bachcsejev nagy nehézkesen leugrott, de különben sikerült a lábán megállnia. A balesetért egy cseppet sem bosszankodott, hanem teljes tisztelettel azonnal helyet engedett Perepelicünának. A vékony Perepelicüna egy pillanat alatt rendbehozta a dolgot: a gyertya lobogott. Az apáca és a kenyérpusztító vénasszonyok elkezdtek keresztet hányni és mélyen hajlongtak. Leakasztották a Megváltó képét és odavitték a tábornoknéhoz. Nagybátyám és Násztya megint letérdeltek s a ceremónia Perepelicüna ájtatos utasításai szerint ment végbe, aki egyre dirigálta őket: „boruljanak térdre, most csókolják meg a szentképet, most csókolják meg a mama kezét.” A vőlegény és menyasszony után Bachcsejev úr is kötelességének tartotta, hogy a szent-ikonhoz járuljon és kezet csókolt a tábornokné-matuskának. Leírhatatlan nagy öröme volt.

- Éljen! - kiáltott újra. - De most már csak iszunk egy kis pezsgőt!

Különben a többiek is örvendeztek. A tábornokné sírt, de most már örömeiben. Az eljegyzést, miután Foma megáldotta, rögtön illendőnek és szentnek tartotta, főképpen pedig úgy érezte, hogy Fomics Foma nemes, nagy tettet vitt végbe s hogy most már örökké mellette fog maradni. Az élödsi asszonyok legalább szemre szintén osztoztak az általános örömben. Nagybátyám hol térdre esett az anyám előtt és csókolgatta a kezét, hol rám vetette magát, hol engem ölelgetett, hol Bachcsejevet, Mizincsikovot vagy Jerzsovikint. Iljusát majdnem megfojtotta ölelésével. Szása Násztienykát ölelgette, csókolgatta. Iljinyicsna Praszkovja könnyekben úszott. Bachcsejev úr erre hozzá ment, hogy kezet csókoljon neki. Az öreg Jerzsovikin elérzékenyülten sirdogált egy sarokban és szemeit egy tegnapi színes kendővel törülgette. Egy másik sarokban Gavriila szipogott és áhitattal nézte Fomát. Falalej úgy bögött, ahogy csak a torkán kifért, sorra járt mindenkit és kezet csókolt mindenkinek. Mindenki roskadozott a nagy örömtől. Még senki sem kezdett beszélni, senki sem fogott a mondanivalójába; úgy látszott, mintha már mindent elmondtak volna, csak örvendező felkiáltások hallatszottak. Senki sem értette: hogy is történt olyan egyszerre, olyan hirtelenül a dolog. Csak egyet tudtak: hogy mindez a Foma műve, hogy ez való és nem a képzelet munkája.

De nem telt el öt perc sem az általános boldogságban, mikor egyszerre csak megjelent köztünk Ivánovna Tátjána. Hogyan, mi módon tudhatott meg valamit, miképpen érezhette meg, hogy itt szerelemről és lakodalomról van szó, míg ő magában ült fenn a szobájában? Ragyogó arccal, örömkönnnyeket hullatva, hódító szép ruhában röppent be (odafenn mégis csak sikerült neki átöltözködni!) S hangos kiáltozással sietett Násztienykhához megölelni.

- Násztienyka, Násztienyka! Te szereted őt, én meg nem is tudtam, - mondotta, - Istenem! Szerették egymást és csendesen, titokban szenvedtek! Üldözték őket! Milyen regény! Násztya, kedves galambocskám, mondd meg nekem igazán: csakugyan szereted te ezt a bolondot?

Felelet helyett Násztya megölelte és megcsókolta.

- Istenem, milyen gyönyörű regény! - kiáltotta Ivánovna Tátjána, elragadtatásában tapsolva. - Hallod-e, Násztya, angyalom: a férfiak kivétel nélkül mind hálátlanok, szörnyetegek és nem érdemlik meg a mi szerelmünket. De meglehet, hogy ő jobb, mint a többi. Gyere ide, te bolond, - fordult a nagybátyám felé és megfogta a kezét, - hát szerelmes vagy? Hát tudsz te szeretni? Nézz rám, a szemed közé akarok nézni; látni akarom, hazudnak-e ezek a szemek vagy nem? Nem, nem! Ezek nem hazudnak, szerelem ragyog bennük. Ó, de boldog vagyok! Hallod-e, Násztienyka, kedves barátom, te nem vagy gazdag, én harmincezer rubelt adok neked ajándékba. Az Istenre kérlek fogadd el. Nekem nem kell, nem kell; marad még nekem elég. Nem, nem, nem! - kiabált hadonászva, mikor látta, hogy Násztya nem akarja elfogadni az ajándékot. - Ne szóljon ön se, Iljics Jegor, ez nem tartozik önre. Nem, Násztya, azt én már elhatároztam, hogy megajándékozlak. Már régen meg akartalak ajándékozni, csak arra vártam,

hogy szerelmes légy... Gyönyörködöm majd a boldogságokban. Megsértesz, ha el nem fogadod, sírni fogok, Násztya... Nem, nem, nem!

Ivánovna Tátjana annyira fel volt buzdulva, hogy legalább e pillanatban nem lehetett vele ellenkezni, sajnálták volna, hogy vonakodással elbúsítsák. Nem is tették, hanem máskorra halasztották a végső választ. Ivánovna Tátjana sietett megcsókolni a tábornoknét, Perepelicünát - mindnyájunkat. Bachcsejev nagy tisztességtudással közeledett hozzá s kérte, engedje meg, hogy kezet csókoljon neki.

- Kedves matuskám, édes galambocskám! Bocsásd meg nekem, vén bolondnak a délelőtti dolgomat: nem ismertem még a te aranyos szívecskédet!

- Bolondos! de én régen ismerlek téged, - selypítette örvendező pajkossággal Ivánovna Tátjana, kesztyűjével orron legyintve Alekszejics Sztjepánt, aztán ellibbent tőle, mint a szellő és a festői ruhája hozzáért. A gömböc tisztelettel félreállt.

- Nagyon érdemes lány! - mondotta ellágyulva. - Hanem a németnek az orrát mégis csak megragasztottuk! - súgta nekem bizalmas hangon, örömmel nézve a szemembe.

- Micsoda orrot? Micsoda németnek? - kérdeztem elbámulva.

- Hát annak, akit megrendeltem, aki a német hölgyének a kezét csókolgatja, az meg zsebken-dővel törülgeti a szemét. Tegnap este csinálta meg az én Jevdokinom; az előbb pedig, mikor a hajszából visszatértünk, mindjárt elküldtem érte egy lovas embert. Mindjárt itt is lesz. Pompás darab!

- Foma! - kiáltotta a nagybátyám, örömeiben magából kikelve, - te vagy a mi boldogságunk szerzője! Mivel háláljam ezt neked meg?

- Semmivel sem, ezredes! - felelt Foma bőjti ábrázattal. - *Ne törődj velem ezután se* és légy boldog - Foma nélkül!

Úgy látszott, bántotta valami, az általános lelkesedés alatt ő róla mintha megfeledkeztek volna.

- Csak a nagy öröm az oka, Foma! - kiabált nagybátyám. - Én már azt sem tudom, testvér, hol állok. Nézd csak, Foma: téged én megbántottalak. Egész életem, minden vérem sem elég arra, hogy ezt a bántást jóvá tegyem, azért hát hallgatok és nem mentegetődzöm! De ha egyszer szükséged volna az én fejemre, az életemre, ha érted feneketlen mélységbe kellene beugrani, akkor csak ints és majd meglátod... Többet nem mondok, Foma.

S nagybátyám egyet hadarintott a kezével, belátva, hogy többet nem tudna mondani, hogy gondolatát világosabban nem tudja kifejezni. Csak könnyes, hálás szemekkel nézett Fomára.

- Hát ilyen angyal ő! - sipegte, Foma dicséretére Perepelicüna kisasszony.

- Igen, igen! - szólt Szásenyka is, - nem is tudtam, Fomics Foma, hogy maga ilyen jó ember és tiszteletlenül viselkedtem maga iránt. Bocsásson meg, Fomics Foma és legyen meggyőződve, hogy tiszta szívemből szeretni fogom. Ha tudná, mennyire tisztelem én most magát!

- No, Foma, - szólt Bachcsejev, - bocsáss meg nekem is, bolondnak. Nem ismertelek én se, de nem ám! Te nemcsak tudós vagy, Fomics Foma, hanem egyszerűen - hős! Egész házam rendelkezésedre áll. Legjobb, ha holnapután eljössz hozzám, s legjobb, ha a tábornokné-matuskával együtt, no, meg a vőlegénnyel és a menyasszonnyal, - de mit válogatok! Az egész háznéppel együtt! Majd meglátod, milyen ebédet csapunk! - előre dicsekedni nem akarok, de egyet kijelenthetek: csak kakastejet nem tudnék nektek adni! Szavamat adom rá!

Ez ömlengések közt Násztyenyka is odament Fomics Fomához s minden szó nélkül erősen megölelte és megcsókolta.

- Fomics Foma, - mondta neki, - maga a mi jótevőnk, annyit tett értünk, hogy én azt sem tudom, mivel háláljam meg. Csak annyit tudok, hogy én mindig a leggyöngédebb, tisztelő testvére leszek...

Nem bírta befejezni: könnyei elfojtották a szavát. Foma homlokon csókolta Násztyenykát és maga is könnyezett.

- Gyermekeim, szívem gyermekei! - mondotta. - Éljetek, virágozzatok s a boldogság pillanataiban jusson eszetekbe néha a szegény száműzött is. Magamról csak annyit mondhatok, hogy a szerencsétlenség talán az erények szülő-anyja. Azt hiszem, Gogoly mondja ezt, aki könnyelmű író ugyan, de néha valóságos kincset érő mondásai vannak. A számkivetés - szerencsétlenség. Vándorbotommal bújdosásnak indulok a földön, s ki tudja? Szerencsétlenségeim révén, talán még erényes ember leszek. Csak ez az egy gondolat vigasztal...

- De... hova akarsz te menni, Foma? - kérdezte nagybátyám ijedten.

Mindnyájan megrezzentek és körülvették Fomát.

- Hát maradhatok-e én itt, a maga házában, azok után, amiket ma elkövetett velem, ezredes? - kérdezte Foma szokatlan méltósággal.

De nem engedték tovább beszélni: általános kiáltozás nyomta el a szavát. Leültették a karosszékbe, siratgatták s tudom is én mit nem műveltek vele. Persze, eszeágában sem volt neki elmenni ebből a házból, éppen úgy, mint nem gondolt rá az előbb sem, tegnap sem, mikor a kertben ásott-kapált. Tudta, hogy most áhítattal veszik körül, tartóztatják, kapaszkodnak bele, különösen mikor ő tett mindenkit boldoggá, mikor mindenki megint bízott benne, mikor mindenki kész volt a tenyerén hordani s szerencsájuknek, megtiszteltetésüknek tartották. De valószínű, hogy mai kislelkű visszatérése, hogy a mennydörgéstől úgy megijedt, némileg bántotta az ambícióját és arra ösztökelte, hogy még valami hősködést próbáljon, főképpen pedig valami motoszkált benne, hogy kényeskedjék; hiszen olyan jó volna szónokolni, szenvelegni, magamagát szép színben feltüntetni, feldicsérni, hogy semmi módon sem tudott a csábításnak ellentállni. Nem is állt ellent; kiszakította magát marasztaló hívei kezéből, a vándorbotját követelte, könyörgött, adják neki vissza a szabadságát, bocsássák az útjára, amerre a két szeme lát; mert őt ebben a házban megbecstelenítették, megverték; és ő csak azért jött vissza, hogy mindenkit boldoggá tegyen; végre: hogy „hát megmaradhat-e ő a hálátlanságnak ebben a házában, eheti-e ő itt a csit,¹⁸ még ha oly jó is, ha egyszer azzal együtt verés is jár?” Végre már nem rángatta ki magát a körülállók kezeiből. Megint beültették a karosszékébe, de szónoklását nem hagyta abban.

- Vagy nem sértettek meg itt engem? Nem nyújtogatták rám a nyelvüket? És ön is, ezredes, nem mutatott-e nekem minden órában fület, mint a vásott gyerekek a város uccáin? Igen, ezredes! azért maradok ennél a hasonlatnál, mert ha fizikailag nem is mutatott nekem fület, hanem erkölcsi fület mutatott; s az erkölcsi fület némely esetekben még sértőbbek is, mint a fizikaiak. A verésekről nem is szólok...

¹⁸ Kedvelt káposztaleves.

- Foma, Foma! - kiáltotta a nagybátyám, - ne ölj meg ezekkel a visszaemlékezésekkel. Hiszen mondtam már, hogy minden vérem sem elég arra, hogy ezt a hibámat lemossam. Légy hát nagylelkű! Felelj, bocsáss meg és maradj szemlélője a mi boldogságunknak. Hiszen te teremtetted...

- ...Én szeretni akarom az embert, - hajtotta a magáét Foma, - de nekem nem adnak embert, megtiltják, hogy szeressek, elveszik tőlem. Adjatok nekem embert, adjatok, hogy szerethessem. Hol van ilyen ember? Hova bujt el az az ember? Mint Diogenes a lámpással, úgy keresem egész életemben, de nem tudom megtalálni s nem tudok senkit sem szeretni mindaddig, míg azt az embert fel nem találom. Jaj annak, aki engem embergyűlölővé tett! Én azt kiáltozom: adjatok nekem embert, akit szerethessek s erre nekem Falalejt adják! Falalejt szeressem én? Van-e nekem kedvem arra, hogy Falalejt szeressem? És még ha akarnám is, szerethetném-e én Falalejt? Nem; és miért nem? Mert ő Falalej. Miért nem szeretem tehát én az embert? Azért, mert a világon mindenki - Falalej vagy hasonló Falalejhez! Nekem nem kell Falalej, gyűlölöm Falalejt, köpök Falalejre, eltaposom Falalejt s ha választásom lehet, akkor inkább választom Asmodit, mint Falalejt. Gyere ide, gyere, te örökös kínozóm, gyere ide! - kiáltott hirtelen Falalej felé fordulva, aki a Fomát körülálló csoport mögül lábujjhegyre állva, a legártatlanabban kukucskált felé, - gyere ide! Bebizonyítom önnek, ezredes, - sikoltozott Foma, magához húzva kezével a megrémült Falalejt, - bebizonyítom, mennyire igazak azok a szavaim, miket az ön gúnyolódásáról és fügemutatásáról mondtam. Mondd meg csak, Falalej, de igazat szólj: mit láttál álmodban az elmúlt éjjel? Most mindjárt meglátja az ön bánásmódjának a gyümölcsét, ezredes. No, Falalej, beszélj!

A félelemtől reszkető szegény fiú kétségbeesetten nézett körül: kereste, ugyan ki menti meg, de mindenki csak remegett és félve várta az ő feleletét.

- No, hát, Falalej! Várom a feleletet.

Felelet helyett Falalej összeráncolta az arcát, kitátotta a száját és elbődült, mint a borjú.

- Ezredes! Látja ezt a nyakasságot? Hát természetes ez? Utoljára kérdezlek, Falalej, mondd meg: mit álmodtál?

- Az úr...

- Mondd, hogy engem láttál álmodban, - segített rajta Bachsejev.

- Az úr erényeit, - súgta neki másfelől Jezsovikin.

Falalej csak körülnézegetett.

- Az úr... az úr fehér bikáját, - nyögte ki végre és keserves sírásra fakadt.

Mindnyájan felkiáltottak. De Fomának rendkívüli nagylelkűségi rohama volt.

- Legalább látom, hogy őszinte vagy, Falalej, - mondotta, - már pedig őszinteséget másokban nem igen vehetek észre. No, jól van! De ha azzal az álommal már mindenképpen csak bosszantani akarsz - persze mások utasítása szerint, - hát fizessen meg az Isten neked is, másoknak is. Ha pedig nem, akkor megbecsülöm őszinteségedet, mert én még az olyan legutolsó emberben is, mint te vagy, meg szoktam ismerni Isten képét és hasonmását. Megbocsátok neked, Falalej! Gyerekek, öleljetek meg, itt maradok.

„Itt marad!” - kiáltották örvendezve valamennyien.

- Itt maradok és megbocsátok. Ezredes, jutalmazza meg Falalejt cukorral, ne sírjon ő se az általános örvendezés idején.

Természetes, hogy ezt a nagylelkűséget nem győzték eleget csudálni. *Így* gondoskodni *ilyen* pillanatokban és - ó, kiről? Falalejről!! Nagybátyám sietett teljesíteni a cukorra vonatkozó rendelkezést. Isten tudja, mi úton-módon: Iljinyicsna Praszkovja kezében egyszeribe ott-termett egy ezüst cukortartó. Nagybátyám reszkető kézzel ki akart belőle venni két darabot, aztán hármat, a végén elejtette mind és belátta, hogy nagy izgatottságában azt se tudja, hol a feje, fiú-e vagy lány.

- No, hát! - kiáltott fel, - ennek a szép napnak az öröme! Nesze, Falalej! - mondotta és kiöntötte a legény ölébe a cukortartó egész tartalmát.

- Az igazmondásodért! - tette hozzá erkölcsi oktatásképpen.

- Korovkin úr! - jelentette Vidopljaszov a küszöbön.

Egy kis mozgolódás támadt. Korovkin megjelenését - úgy látszott, - nem valami jókedvvel fogadták. Mindnyájan kérdő tekintettel néztek a nagybátyámra.

- Korovkin! - szólt nagybátyám némi zavarral. - Persze, szívesen látom... - tette hozzá és félénken Fomára nézett, - de igazán nem tudom, hogy fogadhatjuk-e ilyen pillanatban. Mit gondol, Foma?

- Semmi különöset, - szólt leereszkedően Foma, - fogadja csak Korovkint is, vegye ki a részét ő is az általános örömből.

Egyszóval: Fomics Foma anyagi jókedvében volt.

- A legalázatosabban bátorkodom jelenteni, - jegyezte meg Vidopljaszov, hogy Korovkin úr nem egészen rendes állapotban van.

- Nem rendes állapotban? Hogyan? Mit beszélsz itt össze-vissza? - riadt meg nagybátyám.

- Amint mondom: nem józan állapotban...

De mielőtt nagybátyám a száját eltáthatta volna, mielőtt elvörösödhetett, megrökönyödhetett és végkép megzavarodhatott volna, a talányos eset magától megfejtődött. Az ajtóban megjelent Korovkin, kezével félretolta Vidopljaszovot és megállt a meglepett közönség előtt. Nem valami magas, de erős termetű volt, körülbelül negyven éves, sötét színű, szürkülő, körbe nyírott hajjal, vörös, gömbölyű arccal, véraláfutásos szemekkel, magas, bolyhos nyakkravalóval, mely hátul szalaggal volt összehúzva; rendkívül gyűrött frakk volt rajta, csupa maszat, pihe, szalma, mintha a földön hempergett volna. Frakkja hónaljban ki volt szakadva, nadrágja *pantallon impossible*, sapkáját, mely hihetetlenül piszkos volt, kezében tartotta, hogy meglengethesse. A jó úr tökéletesen részeg volt. A szoba közepén megállt, tántorgott és orrával előre bólogatva, részeg emberek módjára eltűnődött, azután szélesen elvigyorodott.

- Bocsánat, uraim, - szólalt meg, - én... izé... (itt megfricskázta a gallérját) megkaptam...

A tábornokné a megsértett méltóság kifejezését öltötte arcára. Foma a székén ülve gúnyos tekintettel mérte végig a különös vendéget. Bachcsejev megrökönyödve nézett rá, de rökönnyedéséből némi részvét is kiért. Nagybátyám zavara pedig határtalan volt, lelke legmélyéig szenvedett Korovkin miatt.

- Korovkin, - próbált megszólalni, - hallja csak!

- Attendez! - vágott közbe Korovkin, - bemutatam magamat, a természet gyermeke... De mit látok? Itt hölgyek is vannak. Hát azt meg miért nem mondtad nekem, te gézengúz, hogy nálad hölgyek is vannak? - tette hozzá, ördögi mosollyal nézve nagybátyámra, - no, sebaj! Ne félj! Bemutatkozunk a szép-nemnek is. Bájjos hölgyek! - kezdte, nehezen forgatva a nyelvét, amely

minden szónál megbicsaklott, - önök előtt egy szerencsétlen ember áll, aki... nos, igen, és így tovább... A többit nem mondom el... Zenészek! Húzzatok rá egy polkára!

- Nem volna jobb, ha kialudná magát? - kérdezte Mizincsikov, nyugodtan odalépve Korovkinhoz.

- Aludni? Meg akar sérteni?

- Eszem ágában sincs. Tudja, utazás után jól esik egy kis pihenő.

- Soha! - felelt felháborodva Korovkin. - Azt hiszed, hogy részeg vagyok? Egy szikrányit sem... De különben, hol lehet itt aludni?

- Jöjjön csak, megmutatom.

- Hová? A pajtába? Nem, barátom, engem be nem csapsz. Háltam én már ott... De különben gyerünk... Jóraló emberrel miért ne mennék! Párna sem kell; katonaviselt embernek nem kell párna. Hanem dívánt, egy kis dívánt keríts nekem, pajtás. Megállj csak, - tette hozzá, megállva, - úgy látom: jóraló legény vagy; keríts nekem izét... érted? Csak éppen annyit, amennyibe egy legyet befűllaszthatok... .. tisztára csak azért, tudniillik csak egy pohárkával...

- Jó, jó! - felelt Mizincsikov.

- Jó... De megállj hát, hiszen csak el kell hát búcsúzni. *Adieu, mesdames et mesdemoiselles!*... Önök úgyszólván a lelkemig hatottak... No, de ennyi elég! Később majd elmondok mindent... csak keltsenek fel, ha majd kezdődik, sőt még öt perccel a kezdet előtt... nélkülem el ne kezdjék. Értik? El ne kezdjék...

És a vidám úr eltűnt Mizincsikovval.

Mindenki szótlán maradt. A meglepetés még tovább tartott. Végre Foma lassankint, szótlánul és hangtalanul kuncogni kezdett; nevetése egyre hangosabb kacagássá erősödött. Erre aztán a tábornokné is felvidult, bár a megsértett méltóság kifejezése még mindig ott volt az arcán. Mindenfelé akaratlanul is nevetni kezdtek. Nagybátyám bódultan állt, a könnyezésig pirogott s egy ideig, egy szó nem sok, annyi se fért ki a torkán.

- Uram, Istenem! - szólalt meg végre, - ki tudhatta ezt? De hiszen... hiszen ilyesmi minden-kivel megeshetik. Biztosítalak, Foma, hogy Korovkin a legbecsületesebb, legnemesebb, sőt rendkívül olvasott ember. Majd meglátod, Foma.

- Látom, látom, - felelt Foma és levegő után kapkodott, lihegve a sok nevetéstől, - rendkívül olvasott ember, az ám, de mennyire olvasott!

- Foma! - riadt fel nagybátyám, de szavát elnyomta az általános kacagás. Fomics Foma csak úgy rengett a nevetéstől. Erre a nagybátyám is elnevette magát.

- No, mire való a sok szó! - mondotta nekibátorodva. - Te nagylelkű, nagyszívű ember vagy, Foma, te megalapoztad az én boldogságomat és meg fogsz bocsátani Korovkinnak is.

Csak Násztyenyka nem nevetett.

Szeretettől ragyogó szemekkel nézett vőlegényére s mintha azt akarta volna mondani:

„Milyen szép, jó, nemes ember vagy te és mennyire szeretlek én téged!”

VI. Befejezés.

Foma diadala tökéletes és megingathatatlan volt. Az már szent, hogy ő nélküle nem lett volna meg ez az eljegyzés, a bevégzett tények semmivé tettek minden kétséget és ellenvetést. A két boldog hálája nem ismert határt. Nagybátyám és Násztyenyka meg is fenyegettek, ha csak célozni is próbáltam arra, hogy az események milyen fordulata után egyezett bele Foma a házasságukba. Szásenyka egyre azt hajtotta: „derék, jó ember az a Fomics Foma, párnát horgolok neki haraszból!” s engemet még le is hordott a szívtelenségemért. A megtért Alekszejevics Sztjepán talán kész lett volna megfojtani, ha előtte egy tiszteletlen szót próbáltam volna ejteni Fomics Fomáról. Úgy járt most Foma körül, mint egy kis kutya, áhítattal nézett rá és minden szava után csak azt hajtotta: „szörnyen nemes lélek vagy te, Foma! tudós ember vagy te, Foma!” Jezsovikin elragadtatása meg épen tetőpontot ért. Az öregúr már rég látta, hogy Násztyenyka megzavarta a Iljics Jegor fejét s attól kezdve ébren, alva csak arról ábrándozott: hogy adhatná férjhez a leányát nagybátyámhoz. A képtelenségig szövögette ezt a tervét s csak akkor tett le róla, mikor már minden part szakadt. Foma nagyot fordított a dolgon. Természetes, hogy az öregúr minden elragadtatása mellett is nagyon tisztában volt Fomics Fomával. De annyi bizonyos, hogy Fomics Foma örökre úr lett ebben a házban s hogy zsarnokságának most már se vége, se hossza nem lesz. Köztudomású, hogy a legkellemetlenebb, legmakrancosabb emberek is megszeliidülnek, ha csak rövid időre is, mihelyt kívánságaik teljesülne. Fomics Foma meg éppen fordítva, mintha még jobban megbolondult volna sikereitől és egyre feljebb tartotta az orrát. Ebéd előtt, miután tisztát váltott és átöltözött, leült a karosszékebe, magához szólította a nagybátyámat s az egész család jelenlétében újabb prédikációt tartott neki.

- Ezredes! - kezdette, - ön házasságot köt. Tudja-e ön a kötelességét...

És így tovább. Tessék elgondolni tíz oldalt a „Journal des Débats” formájában, a legapróbb nyomtatásban, mind tele a legvadabb ostobasággal, amiben nem volt egy hang sem a kötelességekről, hanem annál több volt benne magának Fomics Fomának legszemtelenebb dicsekedése, hogy milyen eszes, milyen szelíd, nagylelkű, férfias és önzetlen ő! Mindenki éhes volt már, mindenki szeretett volna már ebédhez ülni, de azért senki sem mert szót tenni, mindenki áhítattal hallgatta a sületlen kelepelést, még Bachcsejev is megült a helyén, akinek pedig kegyetlen jó étvágya szokott lenni. Meg se moccant, a legnagyobb tisztességtudással hallgatott. Végre Fomics Foma maga is eltelt a nagy ékesszólásával és felvidult, sőt elég szépen iszogatózott is az ebédnél, miközben a legfurcsább pohárköszöntőket mondotta. Elkezdett elméskedni, tréfálni, - természetesen az új jegyesek rovására. Mindenki hahotázott és tapsolt. De a tréfák közt egynémelyik annyira mocskos, annyira már nem is kétértelmű volt, hogy még Bachcsejev is zavarba jött. Végre Násztyenyka felugrott az asztaltól és kiszaladt. Ez éktelen örömet szerzett Fomics Fomának; de aztán hirtelen észbe kapott: rövid, de velős szavakkal ecsetelte Násztyenyka kiváló tulajdonságait és poharát a távollevő egészségére ürítette. Nagybátyám, aki elébb nagyon szenvedett és zavarban volt, most szerette volna Fomics Fomát megölelgetni. Egyáltalában a völegény és menyasszony mintha restelkedtek volna egymás előtt, mintha szégyellték volna boldogságukat és megfigyeltem, hogy a kézfogó után még egy szót sem szóltak egymáshoz, sőt, mintha rá sem mertek volna egymásra nézni. Mikor az ebédől felálltak, nagybátyám hirtelen eltűnt - nem tudni, hova. Keresésére indultam és felmentem a terraszra. Ott, fekete kávé mellett, igen lelkesült állapotban Foma tovább szónokolt. Csak Jezsovikin, Bachcsejev és Mizincsikov volt vele. Megálltam, gondoltam, meghallgatom.

- Miért vagyok én kész akár mindjárt is máglyára lépni meggyőződésemért? - kiabált Foma. - S önök közül miért nem kész máglyára lépni senki? Miért? miért?

- De hiszen, Fomics Foma, tán felesleges is, hogy máglyára lépjünk, - tréfált Jezsovikin. - Mi haszna volna annak? Először is: fájdalommal jár, másodszor: ha megégetnek, hát mi marad belőlünk?

- Mi marad? Nemes hamu marad. De hát hogy is tudnál te engem megérteni, értékelni? Nektek nincs nagy ember, legfeljebb aféle Caesar vagy Makedóniai Sándor. De mit csináltak a te Caesarjaid, kiket avattak boldogokká? Mit csinált a te kis Makedóniai Sándorod? Meghódította az egész földet? Adj nekem olyan falanxot s én is meghódítom, te is, ő is... Hanem aztán megölte ám az erényes Clitost, én ellenben nem öltem meg az erényes Clitost... ó a nyavalyás! A hencegő! Vesszőt érdemelne, nem azt, hogy a világtörténelem dicsőítse... persze vele együtt Caesar is!

- Legalább Caesarnak kegyelmezzon meg, Fomics Foma.

- Ostobának nem kegyelmezek! - kiabált Foma.

- Jól beszél! - kontrázott neki hevesen Alekszejics Sztjepán, aki szintén felöntött egy kissé a garatra, - nincs miért kegyelmezni, mind komédiás, mind féllábon szeretne ugrálni. A virslisek!¹⁹ Az egyik valami stipendiumot akart alapítani. De mi az a stipendium? Az ördög tudja, hogy mit akar vele mondani. Fogadni mernék, hogy megint valami újabb huncutság. Egy másik meg nemes úri társaságban alig áll a lábán és mégis rumot kér. Szerintem miért is ne lehetne egy pohárkányit inni? Igyál, barátom, igyál, de közben tarts hébe-korba egy kis pihenést, azután - nem bánom - igyál megint... Nincs miért kímélni őket. Valamennyi csaló! Csak te magad vagy tudós ember, Foma.

Bachsejev, ha egyszer valaki mellé odaszegődött, hát teljesen, feltétlenül és minden kritika nélkül kitartott mellette.

Nagybátyámat a kertben, a tó mellett, egy teljesen félreeső helyen találtam meg. Násztyenykával volt. Mikor Násztyenyka meglátott, besurrant a bokrok közé, mintha valamin rajtakapták volna. Nagybátyám ragyogó arccal jött elém, szemeiben örömkönnyek csillogtak. Mindkét kezemet megfogta és erősen megszorította.

- Kedves barátom, - mondotta, - én még most sem hiszek a boldogságomban... Násztya is úgy van vele. Csak bámulunk és dicsérijük a Mindenhatót. Az előbb is sírt. Hidd el, hogy még most sem tértem magamhoz, teljesen kiestem a sodromból, hiszek is, nem is. És hogy jutottam én ehhez? Miért? Mit csináltam? Mivel érdemeltem meg?

- Ha valaki megérdemelte, kedves bátyuskám, hát ön, - feleltem felindultan. - Ilyen becsületes, ilyen jólelkű embert nem láttam én még soha, mint maga.

- Nem, Szerjozsa, ez túlzás, - válaszolt szinte sajnálkozva. - Úgy van az, hogy jók vagyunk (persze csak magamról beszélek), mikor jól megy a dolgunk; de ha rosszul megy, akkor ne is közelítsenek hozzánk. Épen most gondolkoztunk ezen Násztyenykával. Mennyire ragyogott előttem Foma, de azért elhiszed-e: én talán egészen a mai napig egyáltalában nem bíztam benne, bár magam beszéltem rá magamat, hogy higgyek az ő tökéletességében; még tegnap sem hittem, mikor az én pénzbeli ajándékomat visszautasította. Szégyen ide, szégyen oda, bevallom az igazat. Reszket a szivem, ha rágondolok az imént történetekre... Mikor akkor

¹⁹ Virslisnek (kolbásznyik) a németek csúfolják.

Násztyenykáról beszélt, úgy éreztem, mintha valami sziven harapott volna. Nem értettem meg és úgy viselkedtem, mint a tigris...

- Az talán nagyon természetes is volt, kedves bátyám.

Nagybátyám egyet legyintett.

- Nem, testvér, nem! Ne is szólj. Az egésznek az én romlott természetem az oka; az az oka, hogy én sötétlelkű, kéjhajhászó egoista vagyok és féktelenül átadom magamat szenvedélyeimnek, Foma is ezt mondja! (Mit lehetett erre felelni?) Nem tudod te azt, Szerjozsa, - folytatta mély érzéssel, - hogy hányszor voltam én ingerült, kíméletlen, igazságtalan, gögös - és nem épen csak Fomával. Most ez mind eszembe jutott és szégyenlem, hogy idáig még semmi olyat nem cselekedtem, amivel ezt a boldogságot megérdemeltem volna. Násztya is épen ezt mondja, bár igazán nem tudom, hogy öneki micsoda vétkei lehetnek, hiszen ő angyal és nem ember. Azt mondta, hogy szörnyen sokkal tartozunk az Istennek, hogy igyekezzünk ezután jobbak lenni, csupa jót cselekedni... S ha hallottad volna: mily hévvel, mily szépen mondta ezt! Istenem, micsoda áldott teremtés!

Felindultságában kis szünetet tartott. Egy kis idő múlva folytatta:

- Elhatároztuk, kedves barátom, hogy most fogjuk csak igazán dédelgetni Fomát, az anyám és Ivánovna Tátjánát. Hát Ivánovna Tátjana! Milyen nemes lélek! Ó, mennyire vétettem én mindnyájuk ellen! Te ellened is... De ha most meg meri valaki bántani Ivánovna Tátjánát, hát akkor... No, de elég! Hanem Mizincsikóvért is kell tenni valamit.

- Igen, kedves bátyám, én is megváltoztattam nézetemet Ivánovna Tátjánáról. Lehetetlen őt nem tisztelni, nem sajnálni.

- Úgy van, úgy! - folytatta nagybátyám hévvel, - lehetetlen nem tisztelni. Itt van például Korovkin is; te bizonyosan kineveted - tette hozzá félénken tekintve az arcomba - és az imént mindnyájan nevtünk rajta. Pedig hát... talán... ha megbocsáthatatlan is... de azért ő igen derék, igen jó ember, de a sors... sok szerencsétlenség érte... Te ezt talán nem is hiszed, pedig ez a tiszta igazság.

- Miért ne hinném, kedves bátyám?

És elkezdtem hévvel beszélni róla, hogy az elbukott teremtésekben is megmaradhatnak a legnemesebb emberi érzések; hogy az emberi lélek mélysége kifürkészhetetlen; hogy az eseteket nem szabad megvetni! Ellenkezőleg: fel kell őket keresni, lábra kell őket állítani; hogy a társadalom mértéke a jóról és rosszról nem igazságos stb. stb., - egyszerűen: fellángoltam s még a naturalista iskoláról is beszéltem, befejezésül pedig elszavaltam azt a verset, mely így kezdődik:

„Mikor a tévelygés sötétjéből...”

Nagybátyám el volt ragadtatva.

- Kedves barátom! - mondta elrészényülten, - te tökéletesen megértesz engem s amit én ki akartam fejezni, jobban elmondtad, mint én tudtam volna. Úgy van, úgy! Uram Istenem! Miért rossz az ember! Miért vagyok én sokszor olyan rossz, mikor olyan jó, olyan szép jónak lenni! Násztyenyka is épen ezt mondta... De nézd csak, milyen pompás hely ez itt, - tette hozzá körültekintve, - milyen szép a természet! Milyen szép! Micsoda fa ez itt! nézd csak, alig bírná az ember átölelni! Milyen friss a nedvkeringése, milyenek a levelei! Milyen szép a nap! Mennyire felvidult, felfrissült minden a vihar után! Hiszen ha felgondoljuk, hát a fák is gondolhatnak magukban valamit, éreznek és élvezik az életet. Vagy nem? Mit gondolsz?

- Nagyon is lehetséges, kedves bátyám; persze a maguk módja szerint.

- No, magától értetődik, hogy a maguk módja szerint... Bámulatra méltó a Teremtő! Hiszen te bizonyosan jól emlékszel erre az egész kertre, Szerjozsa: itt játszottál, futkostál kiskorodban. Emlékszem rád, amikor még kicsiny voltál - tette hozzá, a szeretet és boldogság kimondhatatlan tekintetével nézve rám. - Csak a tóhoz nem volt szabad magadnak közel menni. Hát arra emlékszel-e, hogy egy este a megboldogult Kátya magához hítt és megsímogatott... Azelőtt a kertben szaladgáltál és egészen ki voltál pirulva; világos, fürtös hajcscád volt... Kátya játszott a hajaddal és azt mondta nekem: „jól teszed, hogy ezt a kis árvát hozzánk vetted”. Emlékszel rá?

- Alig-alig, kedves bátyám.

- Estefelé volt, a nap oly szépen sütött mindkettőtökre, én egy sarokban ültem, pipáztam és úgy néztelek titeket... Minden hónapban felkeresem a városban a sírját, Szerjozsa, - tette hozzá halkabban s szavaiban elfojtott könnyek reszketését lehetett hallani. - Éppen most beszéltem erről Násztyenykának: azt mondta, hogy ezután kettesben fogjuk a sírt látogatni.

Nagybátyám elhallgatott és igyekezett felindulását lecsillapítani.

E percben Vidopljászov jelent meg előttünk.

- Vidopljászov! - kiáltott bátyám, megrezzenve, - Fomics Fomától jösz?

- Nem; inkább a magam dolgában jöttem.

- No, akkor jó! Mindjárt hallunk valamit Korovkinról. Már az előbb is akartam tudakozódni róla... Meghagytam, Szerjozsa, hogy vigyázzanak rá, már mint Korovkinra. No, hát mit akarsz, Vidopljászov?

- Bátorodom jelenteni, - szólt Vidopljászov, - hogy tegnap említeni méltóztatott, az én kérésre meg is tetszett ígéreni, hogy magas pártfogásába vesz a mindennapi sértegetések ellen.

- Megint a vezetékneveddel van bajod? - kiáltott fel a nagybátyám ijedten.

- Mitévő legyek? Minden órában sértegetnek...

- Ó, Vidopljászov, Vidopljászov! Mit csináljak már veled? - szólt a nagybátyám kétségbeesetten. - Ugyan mivel sértegethetnek téged? Hiszen utoljára még megbolondulsz, a bolondok házában végzed be életedet.

- Azt hiszem, hogy én az én eszemmel... - kezdte Vidopljászov.

- No, jó, jó, - szakította félbe a nagybátyám, - hiszen csak úgy mondtam, barátom, nem akartalak én bántani, én csak használni akarok neked. No, hát mik a sérelmeid? Fogadni mernék, hogy megint valami ostobaság...

- Nincs maradásom.

- Kitől?

- Mindenkitől, főképpen pedig Matrjonától. Ő miatta szenvedés az én életem. Tudni való, hogy minden kiváló ember, aki engem már gyermekkoromban látott, azt mondta, hogy én - különösen arcvonásaimra való nézvést, külföldre hasonlítok. No és mi jön ki ebből, uram? Az, hogy emiatt sehol, sincs maradásom. Mihelyt valaki mellett elmegyek, mindenki csúfolkodó szavakat kiabál utánam; még a kis gyerekek is, akiket mindenek előtt meg kellene vesszőzni, még azok is kiabálnak... Most is kiabáltak, mikor ide jöttem... Ezt én nem bírom ki. Védelmezzon meg, uram, a pártfogásával.

- Ó, Vidopljászov! Aztán mit kiabálnak? Biztosan valami ostobaságot, amire ügyet se kell vetni.
- Nem illik megmondani, hogy mit.
- Mégis mit?
- Gyalázatosság ki is mondani.
- No, csak kivele.
- Griska, az ebanya - a narancsot falja.
- Ej ha, micsoda ember vagy te! Én azt hittem: Isten tudja mit kiabálnak! Rájuk se hederíts, csak menj tovább!
- Rájuk se hederítettem, de csak még jobban kiabáltak.
- Hallja csak, kedves bátyám, - szólaltam meg, - hiszen ő arról panaszkodik, hogy nem bír megélni ennél a háznál. Küldje el legalább egy kis időre Moszkvába, ahhoz a kalligrafushoz. Hiszen azt mondta, hogy ez a legény valami kalligrafusnál lakott.
- Jaj, barátom, annak is tragikus vége lett.
- Hogy-hogy?
- Az a szerencsétlenség történt velem, - felelt Vidopljászov, - hogy idegen vagyont eltulajdonított, amiért - hasztalan volt minden tehetsége, - börtönbe vetették, ahol végképpen elpusztult.
- Jól van, Vidopljászov, most csak nyugodj meg, én majd megvizsgálom és elintézem a dolgot: megigérem neked, - szólt nagybátyám. - No és Korovkin? Alszik?
- Nem biz' a! Elutazott éppen most. Éppen azért jöttem, hogy ezt jelentsem.
- Elutazott? Mit beszélsz? Hát miért eresztetted el? - kiabált a nagybátyám.
- Csupa szívességből; sajnálat volt ránézni, annyira kesergett, sóhajtozott. Azt kérdezte, hogy most már hogyan mutatkozzék ő a szépnem előtt? Aztán hozzátette, hogy „én nem vagyok méltó az emberi nemre” és egyre ilyen panaszos hangú, de válogatott szavakkal beszélt.
- Nagyon finom ember! Mondtam neked, Szergej... De hogy eresztetted el, Vidopljászov, mikor éppen tégedet bíztalak meg az őrzésével? Ó, Istenem, Istenem!
- Leginkább szívbéli részvétekből. Megkért, hogy ne szóljak. A kocsisa már megettetett, aztán befogott. A három nappal ezelőtt kapott summát alázatosan köszöni és azt üzeni, hogy a legközelebbi postával majd megküldi.
- Micsoda summa az, kedves bátyám?
- Azt mondta, hogy huszonöt ezüstrubel volt, - mondotta Vidopljászov.
- Akkor, az állomáson adtam neki kölcsön, kedves barátom; kifogyott a pénze. Természetes, hogy a legelső postával megküldi. Ó, Istenem, be sajnálom! Nem kellene valakit utána szalajtani, Szerjozsa?
- Nem, kedves bátyám, jobb ha békét hagyunk neki.
- Én is azt hiszem. Látod, Szerjozsa, én persze filozófus nem vagyok, de azt hiszem, hogy több jószág van az emberekben, mint ahogy szemre látszik rajtuk. Ilyen Korovkin is: nem bírta elviselni a szégyent. No, de gyerünk Fomához. Már is elkéstünk, még megneheztel, hogy hálátlanok, figyelmetlenek vagyunk iránta... Gyerünk hát! Ó, Korovkin, Korovkin!

*

A regénynek vége. A szerelmesek egyesültek s a jóság szelleme, Fomics Foma személyében, végképpen átvette az uralkodást a házban. Itt jó alkalom kínálkoznék igen sok illendő okoskodásra; de lényegében véve, ezek az okoskodások egészen feleslegesek. Legalább én úgy gondolom. Okoskodások helyett csak néhány szót mondok még elbeszélésem hőseinek további sorsáról: enélkül - tudvalevőleg - egy regényt sem szoktak befejezni, sőt ezt még a szabályok is megkívánják.

A „boldog szerelmes pár” lakodalmát az itt leírt események után hat hét múlva megtartották. Mindent csendben, családiasan, minden különösebb pompa nélkül végeztek, még felesleges vendégeket sem híttak. Én voltam a Násztyenyka, Mizincsikov a nagybátyám vőfélye. Hanem azért voltak vendégek is. De a legelső, legfőbb ember, persze Fomics Foma volt. Udvaroltak neki, nem tudták helyét lelteni. De egyszer valahogy megesett, hogy a pezsgőnél elmellőzték. Ebből igen kellemetlen história kerekedett; volt szemrehányás, jajveszékelés, kiáltás. Foma kiszaladt a szobájába, bezárkózott, ordított, hogy őt lenézik, hogy „új emberek” vették be magukat a családba, ő pedig nem egyéb, mint egy szál forgács, amelyet ki kell dobni. Nagybátyám kétségbe volt esve, Násztyenyka sírt, a tábornokné - szokása szerint, - görcsöket kapott... A menyegzői lakoma olyan volt, mintha halotti tor lett volna. És teljes hét évig élt így szegény nagybátyám és Násztyenyka az ő jótévőjükkel, Fomics Fomával együtt. Fomics Foma egész haláláig (mely a múlt évben következett be), egyre savanyodott, morcoskodott, kényeskedett, haragudott, patvarkodott, de azért „a boldog szerelmesek” tisztelete nemcsak hogy meg nem apadt, hanem még napról-napra gyarapodott is - a szeszélyeskedésével arányosan. Iljics Jegor és Násztyenyka annyira boldogok voltak egymással, hogy szinte félték a boldogságuktól, azt tartották, hogy szinte túlságosan is megáldotta őket az Isten, hogy nem érdemlik meg ezt a nagy kegyelmet és azt várták, hogy talán későbbi szenvedésekkel kell majd nekik megváltani ezt a boldogságot. Érthető, hogy Fomics Foma azt tehette ebben a békés házban, ami neki tetszett. És mi mindent vitt véghez e hét év alatt! El sem lehet képzelni, néha milyen féktelenségig ment az ő torkiglakott, henye lelke a legszövevényesebb, lukullusi erkölcsök szeszélyeinek kitalálásában. Nagybátyám esküvője után három évvel a bábuska (a tábornokné) meghalt. Az árvaságra jutott Foma kétségbe volt esve. Nagybátyám házában még most is szörnyűködve beszélnek, mennyire odáig volt. Mikor a sírt behantolták, Foma bele akart ugrani s azt kiabálta, hogy őt is temessék be a sírba. Egy egész álló hónapig nem adtak a kezébe sem kést, sem villát; egyszer pedig négyen fogták le, erőszakkal nyitották ki a száját s úgy húztak ki abból egy gombostűt: le akarta nyelni. A jelenet tanúi közül valaki megjegyezte, hogy Fomics Foma a küzdelem alatt ezerszer is lenyelhette volna a gombostűt, de hát - nem nyelte le. De ezt a kijelentést mindenki nagy felháborodással fogadta és a vélemény előadóját megbélyegezték, hogy kegyetlen szívű, illetlen. Csak az egy Násztyenyka hallgatott és alig észrevehetően mosolygott; nagybátyám meg csak nyugtalankodással nézett rá. Általában meg kell jegyeznünk, hogy Foma, ha tovább hengegett, makrancoskodott is nagybátyám házában, de a régi zsarnokoskodásról, szemtelen csipkedésekről, miket megengedett valaha magának nagybátyámmal szemben, most már letett. Panaszkodott, sírt, szemrehányásokat tett, vádaskodott, pironogatott, de már nem szitkozódott, mint régen, olyan jelenetek, mint a „méltóságos uram” esete, már nem fordultak elő s - úgy látszott - mindezt Násztyenykának lehetett köszönni, aki szinte észrevétlenül rávitte Fomát, hogy egyben-másban engedjen, sőt egyben-másban engedelmeskedjék. Násztyenyka nem tűrte, hogy férje megaláztassék és akarától nem tágított. Foma világosan látta, hogy Násztyenyka csaknem átlát rajta. Azt mondom: *csaknem*, mert Násztyenyka is dédelgette Fomát, sőt mindig támogatta a férjét, valahányszor az elragadtatással beszélt az ő bölcséről. Azt akarta, hogy mások is becsüljék a férje tulajdonságait, ezért nyíltan helyeselte férjének nagy ragaszkodását Fomics Fomához. Biztos vagyok benne, hogy Násztyenyka aranyos szívecskéje elfeledte a régi sérelmeket: mindent megbocsátott Fomának, hogy a nagybátyámmal összeadta, ezenkívül -

úgy látszik - tiszta szívvel, komolyan magáévá tette nagybátyám gondolkozását, hogy a sok szenvedésen keresztülment szegény embertől, volt házibolondtól nem lehet sokat várni, hanem ellenkezőleg: be kell gyógyítani a szívét. A szegény Násztyenyka is a *megalázottak* közül való volt, maga is sokat szenvedett és ezt nem feledte. Egy hónap múlva Foma is lecsillapult, még szíves és gyöngéd is volt - de aztán más, váratlan rohamok következtek: valami delejes álomba merülgetett, amivel roppant megrémített bennünket. Például egyszerre csak mond valamit, még nevet is hozzá, aztán egy pillanatra rá megdermed, megdermed pedig abban a helyzetben, melyben a roham előtt volt; ha például nevetett, hát az a mosoly maradt az ajkán, ha pedig valami volt a kezében, teszem, egy villa, hát a villa ott maradt felemelt kezében, a levegőben. Azután persze lehajlik a kéz, de Fomics Foma már semmit sem érez s nem tudja: hogyan hajlott le a keze. Ül, néz, még pislog is, de semmit sem szól, nem hall, nem ért. Így tartott ez néha egész órahosszat is. Persze a házban mindenki csakhogy szörnyet nem hal ijedtében, még lélegzetét is visszafojtja, lábujjhegyen jár, sír. Végre Foma felébred, nagy gyengeséget érez és azt mondja, hogy az egész idő alatt semmit sem hallott és nem látott. Lehet-e, hogy valaki így tette magát, egész órákig tűrje az önkéntesen vállalt bajt - csak azért, hogy aztán azt mondhassa: „nézzetek meg, én még érezni is szebben tudok, mint ti!”

Fomics Foma végre is megátkozta a nagybátyámat a „folytonos sértegetésekért és tiszteletlenségekért” s átköltözött Bachcsejev úrhoz. Alekszejevics Sztyepán, nagybátyám házassága után, még sokszor összeperelt Fomics Fomával, de mindig azzal végezte, hogy bocsánatot kért tőle és most is nagyon megörült a vendégnek: nagy diadallal fogadta Fomát, jóllakatta torkig s rögtön feltette magában, hogy végképpen összevesz a nagybátyámmal, sőt be is pereli. Volt valahol egy kis vitás földdarabkájuk, amely miatt különben soha sem patvarkodtak, mert nagybátyám minden per nélkül is, önként és teljesen átengedte Alekszejevics Sztyepánnak. Bachcsejev úr nem szólt egy szót sem, befogatott a kocsijába, berobogott a városba, megfogalmazott egy keresetet és arra kérte a bíróságot, hogy ítélje oda neki forma szerint is azt a földdarabot a kamatokkal, perköltségekkel együtt s büntesse meg ezzel a rabló hatalmaskodást. Hanem Foma már másnap meguntta magát Bachcsejev úrnál, megbocsátott a nagybátyámnak (aki eljött megkérlelni) - és visszatért Sztyepancsikovóba. Mikor Bachcsejev úr a városból hazatérve nem találta Fomát a háznál, éktelen haragra lobbant, de harmadnap már megjelent Sztyepancsikovóban, bocsánatot kért a nagybátyámtól és a pört visszavonta. Nagybátyám még aznap kibékítette Fomics Fomával is és Alekszejevics Sztyepán megint úgy sürgött-forgott Foma körül, mint a kiskutya és tovább is minden szóra a régi nótát hajtogatta: „jaj, de okos ember vagy te, Foma, jaj, de okos vagy!”

Fomics Foma most már a sírban fekszik a tábornokné mellett; sírja felett fehér márványból készült, drága síremlék áll, mely tele van írva dicsérő és sirató versekkel. Iljics Jegor és Násztyenyka séta közben gyakran betérnek a temetőbe, hogy Foma sírjánál imádkozzanak; még most sem tudnak róla különös meghatottság nélkül beszélni, emlékeznek minden szavára, arra is, hogy mit szeretett enni. Holmiját úgy őrzik, mint valami drága ereklyét. Hogy teljesen árván maradtak, nagybátyám és Násztya, most még jobban ragaszkodnak egymáshoz, mert gyerekekkel nem áldotta meg őket az Isten; ezen nagyon búsulnak, de panaszkodni nem mernek. Szásenyka már régen férjhez ment egy igen derék fiatal emberhez. Iljusa Moszkvában tanul. Ilyenformán nagybátyám és Násztyenyka egyedül élnek és nem tudnak egymással betelni. Násztya folytonosan imádkozik. Ha valamelyikük meg talál halni, hát - azt hiszem, - a másik egy héttel sem fogja túlélni. Éltesse őket sokáig az Isten! Mindenkit szíves örömmel látnak a házuknál s minden szerencsétlen emberrel készek mindenüket megosztani. Násztyenyka nagy buzgósággal olvasgatja a szentek életét és gyötrődve mondogatja, hogy a közönséges jótékonyság nem elég, hanem szét kellene osztaniok mindenüket a szegények közt és szegénységben élni. Ha nem volna gondjuk Iljusára és Szásenykára, a nagybátyám már régen úgy is

tett volna, mert ő mindenben egyetért a feleségével. Velük él Iljinyicsna Praszkovja is és a legnagyobb szívességgel van mindenben szolgálatukra, ő vezeti a háztartást is. Bachsejev úr még jóval a nagybátyám házassága előtt megkérte a jó lélek kezét, de ez határozottan visszautasította. Ebből azt következtették, hogy kolostorba akar lépni, de nem jól gondolták. Iljinyicsna Praszkovjának van egy különös sajátsága: teljesen feláldozza magát azoknak, akiket szeret, minden órában alájuk rendeli magát, a szemükből kilesi legképtelenebb szeszélyüket is és ápolja, szolgálja szeretteit. Most, anyjának, a tábornoknének halála után azt tartja kötelességének, hogy bátyjától el ne váljék és kedvében járjon Násztyenykának.

Az öreg Jezsovikin még él és az utóbbi időkben egyre gyakrabban meglátogatja a leányát. Eleinte kétségbe ejtette a nagybátyámat, mert csaknem egészen félrevonult az ő apróságaival (ahogy gyerekeit nevezte) és nem járt Szyepancsikovóba. Hiába hívogatta a nagybátyám: nem annyira büszke volt, mint inkább érzékeny, képzelődő. Gyanakvó érzékenysége néha betegessé vált. Nem bírta elviselni a gondolatot, hogy őt, a szegény embert, a gazdag háznál csak könyörületből fogadják, kellemetlennek, alkalmatlankodónak nézik; néha még a Násztyenyka segítségét is visszautasította s csak a legszükségesebbet fogadta el. Nagybátyámtól pedig egyáltalában semmit sem akart elfogadni. Násztyenyka nagyon tévedett, mikor ott a kertben azt mondta nekem az apjáról hogy az csak *ő érte* játssza a házi bolondot. Igaz, hogy akkor nagyon szerette volna Násztyenykát férjhez adni, de házi bolondnak csak benső szükségességéből tette magát, hogy a benne felgyülemlett elkeseredésnek utat engedjen. A gúnyolódás és csipkedés a vérében volt. Így például a legaljasabb, legalázatosabb hízelgővé torzította magát, de egyúttal világosan érezte azt is, hogy csak a látszat kedvéért teszi; s mentől megalázkodóbb volt a hizelgése, annál mérgesebben és világosabban kitűnt belőle a gúny. Ez volt a szokása. Minden gyerekét sikerült Moszkvában és Pétervárott a legjobb iskolákban elhelyezni, de csak mikor Násztyenyka világosan bebizonyította neki, hogy mindez az ő saját költségére történik, vagyis az ő saját harmincezer rubeljéből, amelyet Ivánovna Tátjana ajándékozott neki. Ezt a harmincezer rubelt valójában soha sem vették át Ivánovna Tátjánától, akit, hogy ne búsuljon és sértve ne érezze magát, azzal nyugtattak meg, hogy mihelyt valami váratlan szükség merül fel a családban, csakis hozzá fognak segítségért fordulni. Úgy is cselekedtek: a látszat kedvéért, különböző időkben, kétszer is, eléggé jelentékeny kölcsönt vettek tőle. De Ivánovna Tátjana ezelőtt három évvel meghalt és Násztyenyka mégis csak megkapta a maga harmincezer rubeljét. A szegény Ivánovna Tátjana hirtelen halállal múlt ki. Az egész család bálba készült egy szomszédos földesúrhoz s alig öltözött fel ő is a báli ruhájába, alig tette fel a fejére fehér rózsákból készült gyönyörű koszorúját, amikor hirtelen rosszul érezte magát, leült egy karosszékbe és meghalt. Azzal a koszorúval temették is el. Násztya kétségbe volt esve. Ivánovna Tátjánát úgy dédelgették, ápolták a háznál, mint a gyereket. Végrendeleetének okosságával mindenkit meglepett: Násztyenyka harmincezerén kívül minden vagyonát - körülbelül háromezrezer rubelt, - arra hagyta, hogy szegény árva lányokat neveljenek és a nevelőből kikerülőket megajándékozzák belőle. Halála évében Perepelicüna kisasszony is férjhez ment, aki a tábornokné halála után is nagybátyámnál maradt abban a reményben, hogy Ivánovna Tátjánánál valahogy behizelgi magát. Időközben özvegyen maradt az a hivatalnok-földesúr, Misinonak, annak a kis falunak az ura, ahol Obnoszkinnal, ennek anyjával és Ivánovna Tátjánával való jelenet lefolyt. Ez a hivatalnok rémségesen perpatvarkodó ember volt s első feleségétől hat gyereke maradt. Perepelicünánál pénzt gyanított, elkezdett hozzá házassági ajánlatokat küldözni, az pedig azonnal beleegyezését adta. De Perepelicüna olyan szegény volt, mint a templom egere, mindössze csak háromszáz ezüst rubelje volt, azt is csak Násztyenyka ajándékozta neki a lakodalmára. Most férj és feleség nap-nap mellett acsarognak egymásra. Az asszony hajuknál fogva cibálja a férj gyerekeit és üti-veri őket; a férjének pedig - legalább azt beszélik - az arcát karmolássza és egyre a szemére hányja neki, hogy ő alezredesnek a leánya.

Mizincsikov is rendbe jött. Okosan letett az Ivánovna Tátjana iránti reménységéről és lassankint megtanulta a gazdálkodást. Nagybátyám beajánlotta egy gazdag grófhhoz, akinek körülbelül ezer főnyi jobbágysága volt, Sztjepancsikovótól nyolcvan versztára, de csak nagy néha látogatott le a birtokára. Mikor látta Mizincsikov rátermettséget, figyelembe véve nagybátyám ajánlását, a gróf elkergette német tisztartóját, aki a híres német becsületesség ellenére csak fosztogatta a gróft és Mizincsikovot tette meg tisztartónak. Öt év múlva alig lehetett a birtokra ráismerni: a parasztok megszedték magukat, olyan újításokat hoztak be a gazdaságba, amilyenekről eddig szó sem lehetett; a bevételek csaknem megkétszereződtek - egy szóval: az új tisztartónak nagy híre ment az egész kormányzóságban, mindenki mondta, hogy messze földön a legjobb gazda. Mekkora volt a gróf meglepetése és elszomorodása, mikor pontban öt év múlva Mizincsikov minden könyörgés, minden fizetésjavítási ígérek ellenére határozottan felmondta a szolgálatot és nyugalomba vonult. A gróf azt hitte, hogy talán a szomszéd földesurak csalták el vagy talán éppen a másik kormányzóságba hítták. Milyen nagyot néztek aztán, mikor Mizincsikov Ivánovics Iván a szolgálat elhagyása után két év múlva egy száz léleknyi jobbágyságot számláló, pompás birtok ura lett, mely negyven versztára volt a grófi, birtoktól (egy tönkrement, volt huszár-pajtásától vásárolta). Ezt a száz főnyi jobbágyságot rögtön elzálogosította s egy év múltán újabb hatvan főnyit szerzett a környéken. Most már ő is földesúr és gazdasága kitűnő. Mindenki csodálkozva kérdezi, hol kerítette a pénzt? Mások csak a fejüket csóválták. De Ivánovics Iván teljesen nyugodt és jól érzi magát. Elhitta Moszkvából a hűgát, ugyanazt, aki az utolsó három rubelét odaadta volt neki csizmára, mikor Sztjepancsikovóba elindult; a leány rendkívül kedves, bár már túl van első virágzásán, szelíd, jó szívű, művelt, de rendkívül félénk. Az egész idő alatt valahol Moszkvában tengődött, valami pártfogójánál, mint társalkodónő; most imádja a bátyját, vezeti a háztartást, törvénynek tartja minden akaratát, amellet pedig teljesen boldog. Bátyja nem igen kényezteti, még szegényesen is járhatja, de a lány észre sem veszi. Sztjepancsikovóban roppantul megszerették s azt beszélnek, hogy Bachsejev úr nem éppen közömbös iránta. Meg is kérné, de fél a kikosarazástól. Különben Bachesejev úrról máskor, más elbeszélésben, részletesebben fogunk még beszélni.

Gondolom: megemlékeztünk minden személyről... De mégsem! Gavriila nagyon megöregedett és végképpen elfelejtett franciául. Falalejből igen jó kocsis lett, a szegény Vidopljászov meg régen a bolondok házában van s úgy látszik, ott is fog meghalni... A napokban Sztjepancsikovóba utazom és okvetetlenül tudakozodom utána a bátyámnál.

OSTOBA ESET

- ELBESZÉLÉS -

**Orosz eredetiből fordította
MUNKÁCSY MIHÁLY**

Ez a furcsa történet Oroszország újjászületésének idejéből, annak is a legelejéről való, mikor a bátorszívű orosz hazafiak új célok felé ellenállhatatlan erővel és megindítóan naiv módon kezdtek törtetni. Egy derült, fagyasztóan hideg, téli estén, úgy éjfél felé, egy Pétervári-úti szép, kétemeletes házban, egy pazar berendezésű és barátságosra fűtött szobában három előkelő úr ült együtt és komolyan, megfontoltan beszélgettek valami rendkívül fontos tárgyról. Mind a hármam már kegyelmes urak voltak. Kerek asztal körül puha karosszékekben ültek és beszélgetés közben minduntalan pezsgőt szürsölgettek. A pezsgős üveg az asztal közepén ezüst hűtőben állandóan rendelkezésükre állott.

Nyikiforov Nyikiforovics Sztjepán, valóságos belső titkos tanácsos, egy hatvanöt éves agglény volt a házigazda. Két barátját újonnan vásárolt házának felavatására és egyúttal születésnapjának megünneplésére hívta meg. Születésnapját a kegyelmes úr sohasem szokta ünnepelesen megülni. A mostani ünnep sem volt, tudja Isten, mennyire fényes. Mint mondtuk, csak két vendég volt hivatalos, mind a kettő a házigazda régi kollégája. Az egyik vendég Sipulyenko Ivánovics Szemjon, valóságos államtanácsos volt, a másik pedig Pralyinszkij Ilyics Iván, ugyancsak valóságos államtanácsos. Kilenc óra körül jelentek meg teára, utána pezsgőztek és mind a ketten jól tudták, hogy pont féltizenkettőkor búcsúzniuk és távoznik kell. A házigazda szerette a rendet és a pontosságot.

A házigazdára vonatkozólag most egyelőre csak ennyit jegyzünk meg. Pályafutását mint jelentéktelen kishivatalnok kezdte, negyvenöt évig csendesen és nyugodtan hordta az igát, biztosan tudta, hogy a tisztviselői ranglétrán mely fokig tud felkapaszkodni, nem állhatta azokat, kik a csillagokat az égről szedik le, bár az ő mellét már kettő is díszítette, de főleg nem szerette személyes véleményét vagy meggyőződését nyilvánítani semmiféle, még a legfontosabb alkalomkor sem. Becsületes ember volt, mert sohasem volt alkalma valami nagyobb becstelenséget elkövetni. Nem házasodott meg, mert nagy egoista volt. Ostobának semmiképpen sem volt ostoba, de tudását a világerő sem fitogtatta volna. Főleg azonban a rendtelenséget és a lelkesedést utálta, a lelkesedést azért, mert erkölcsi rendtelenségnek tartotta. Élete alkonyán raffinált kényelembe és rendszeres magányba temetkezett. Ő maga ugyan néha-néha jobb emberekhez elment látogatóba, de soha, fiatalabb korában sem szerette, ha őhöz mentek vendégek. Az utóbbi időben teljesen visszavonult, majdnem mindig otthon ült és teljesen megelégedett azzal, hogy a kandallón üvegbura alá helyezett állvány-órájának makacs ketyegését hallgathatta, közben-közben pedig el-elpasziánszozott.

Külsőleg nagyon rendes ember volt. Fényes-simára borotvált arcával valamivel fiatalabbnak látszott, mint amennyi tényleg volt; jól tartotta magát, hosszú életet remélhetett és mindig, mindenhol tetőtől-talpig valódi gentleman volt. Dolgoznia már nem kellett. Volt ugyan még neki egy állása, mely azonban már csak elnökléssel és névaláírással járt. Egyszerűen pompás emberszámba ment. És ennek az embernek csak egy szenvedélye, jobban mondva, csak egy vágya, még pedig forró vágya volt. Csak az után óhajtozott, hogy saját háza legyen; természetesen úri házat, nem pedig bérkaszányát kívánt. Végül ez a vágy is beteljesedett. Sok

utánjárás és hosszas keresés után végre rátalált a Pétervári-úton egy megfelelő házra, mely ugyan jó messze esett a város középpontjától, de előkelő benyomást gyakorolt és kert is volt hozzá. Ezt a házat meg is vásárolta. A ház: távoli fekvése az új háziurat egyáltalában nem bántotta, sőt örült neki, mert így nem kellett a látogatók és a vendégek háborgatásától félnie. Ő pedig könnyen mehetett akár látogatóba, akár gyűlésre vagy ülésre, mert szép, csokoládébarna fogat, Michei nevű kocsis és két apró, de erős és csinos ló állt rendelkezésére. Mindezt negyvenévi, szigorú takarékosággal szerezte és szívből örült munkája gyümölcsének. Kimondhatatlanul boldog volt, mikor saját házába költözhetett. Nagy boldogságában még születésnapját is megünnepelte, amit különben sohasem szokott megtenni, sőt azelőtt születésnapját legjobb barátai előtt is gondosan eltitkolta.

A ház felavatásának, a születésnap megünneplésének és az egyik vendég meghívásának különben titkos célja is volt. Nyikiforov ugyanis házának csak felső emeletét lakta és az ugyanígy megépített alsó emeletet bérbe szeretne volna adni, természetesen nem akárkinek. Sipulyenko Ivánovics Szemjont szeretne volna bérlőnek megcsípni. Ebből a célból Nyikiforov az est folyamán kétszer is erre a tárgyra terelte a beszélgetést, de eredménytelenül, mert Ivánovics Szemjon a célzást nem akarta elérteni és az esetleges lakásváltoztatásra vonatkozó terveiről makacsul hallgatott. Ez a Sipulyenko szintén saját szorgalmával és kitartásával tört előre; házas, mogorva, otthonülő ember volt, családjának zsarnoka, hivatalában nagyon öntudatos és önérzetes. Ő is pontosan tudta, hogy a tisztviselői ranglétrán meddig mehet fel, de még pontosabban tudta azt, hogy meddig nem mehet. Időközben jó állásba jutott, amelybe azután szinte szokatlanul keményen ült bele. Az életbeléptetett reformok miatt mindenestre bosszankodott, de azért különösebben nem izgult miattuk, mert túlságos öntudatossága és önérzetessége miatt nagyon bízott magában. Gúnyosan és gonoszul hallgatta Pralyinszkij Ilyics Iván ömlengő fejtegetéseit, aki az új rendről nem győzött eleget beszélni. Az urak, mind a hárman a szokottnál többet ittak, aminek hatása alatt még a házigazda is, rendes szokása ellenére, egy kis vitába bocsátkozott Pralyinszkijjal az új rendet illetőleg. Itt az ideje azonban, hogy Pralyinszkij úr őexcellenciájáról is mondjunk valamit, annyival is inkább, mert ennek a történetnek tulajdonképpen ő a főhőse.

Pralyinszkij Ilyics Iván, valóságos államtanácsos csak négy hónappal ezelőtt lett kegyelmes úrrá, szóval egyike volt a legfiatalabb excellenciásoknak. Életévek dolgában is aránylag nagyon fiatal volt, legfeljebb negyvenhárom éves, ennél semmiesetre sem volt idősebb, külseje után pedig még ennél is fiatalabbnak látszott és még fiatalabbnak is akart látszani. Szép, magas, karcsú termetű férfi volt; elegánsan, de nem feltűnően, hanem mindig előkelően öltözködött, főleg rendjeleit tudta ruházatán kitűnően érvényesíteni. Tetőtől-talpig kifogástalan, nagyvilági férfi volt. Gyermekkora óta volt módjában a legelőkelőbb szokásokat elsajátítani. Álmainak netovábbja gazdag, előkelő, lehetőleg arisztokrata feleség volt. Álmodozott sok más mindenféléről is, noha egyáltalában nem volt ostoba. Néha túlságosan is beszédes volt és ilyenkor a parlamenti szónokok pózait utánozta.

Pralyinszkij jó családból származott. Atyja tábornok volt. A kis Pralyinszkijt selyembebársonyba öltöztették. Arisztokrata intézetben neveltették, ahonnét ugyan nem sok ismeretet vitt ki magával az életbe, de azért a hivatalos szolgálatban fényes sikereket ért el, mert hiszen nagyon fiatalon jutott az excellenciás címhez. Feljebbvalói rendkívül tehetséges embernek tartották Pralyinszkijt és nagy reményeket fűztek hozzá. Nyikiforov őkegyelmességének azonban más volt a véleménye, pedig Pralyinszkij az ő alantasa volt majdnem végig. Nyikiforov semmi különösebbet sem vett észre Pralyinszkijben és semmi különösebbet sem várt tőle. Nyikiforovnak tetszett Pralyinszkij előkelő származása, előkelő rokonsága és jó módja miatt. Pralyinszkij vagyona főleg egy nagy lakóházból állott, melyet bérbeadott és

gondnokkal kezeltetett. És bár Nyikiforov szerette a fiatalembert, de azért négy szemközt mégis megróttá rövidlátása és könnyelműsége miatt.

Különben Pralyinszkij maga sem volt magával mindig egészen megelégedve. Olykor ő maga is érezte, hogy túlságosan sok benne az önszeretet és hogy ebben a tekintetben nagyon kényes és érzékeny. Időnként szinte beteges kétség kínozza, néha-néha lelkiismerete is mardosta, sőt olykor-olykor bizonyos dolgok miatt még megbánásfélét is érzett. Közben-közben nagy-szomorúan ő maga is kénytelen volt beismerni, hogy még sem olyan nagy ember, mint amilyennek elképzelte magát. Ilyenkor azután szinte búskomorra vált. Mindez rendszerint csak akkor esett meg vele, mikor aranyérbántalmak lepték meg. Ebben az elkeseredett hangulatban elhibázottnak érezte egész életét, melyet *une existence manquée*-nek nevezett; ilyenkor parlamentáris képességeiben sem bízott, dühében szájhősnek és fecsegőnek csúfolta magát. Ez az önbeismerés mindenestre becsületére vált, csak hogy hatása gyorsan elpárolgott. Félóra múlva ugyanis fejét újból kevélyen hátraszegte és még merészebben, még dacosabban bízta magát avval, hogy nem közönséges ember. Majd meg fogja ő mutatni, hogy nemcsak előkelő állásba jut, hanem olyan hatalmas államférfiúvá fogja magát kinőni, akit „Oroszország sohasem fog elfelejteni”. Ebbe a nagyságba annyira beleélte magát, hogy már szinte bronz- vagy márványszobor alakjában látta magát a jövő Pralyinszkij-téren.

Mindebből látható, hogy Pralyinszkij magasrátörő szellem volt, bár álmait és reményeit gondosan és féltékenyen lelke legmélyébe rejtette. Pralyinszkij jó ember volt, sőt lelkileg szinte költő. Az utóbbi években a kétségbeesés kínzó rohamai mindsűrűbben és sűrűbben rohanták meg. Érzékenysége, ingerlékenysége és bizalmatlansága a tehetetlenségig felfokozódott és ebben a lelkiállapotban majdnem minden ellenmondást vagy ellenkezést személyes sértésnek vett. Hirtelen azonban megszületett a liberális Oroszország és ettől feléledt Pralyinszkij reménysége is. Hamarosan megkapta az excellenciás címet is. Mindettől Pralyinszkij szinte újjászületett. Fejét büszkén hátraszegezte, váratlanul bőbeszédűvé vált, sokat és szépen kezdett beszélni, természetesen csak az új renddel kapcsolatos dolgokról, amelyekbe szinte szenvedélyesen tudta magát beleélni. Keresve-kereste az alkalmat, hogy nézeteit hirdethesse, ebből az okból majdnem az egész várost bejárta, főleg a kimagaslóbb személyiségeket kereste fel. Ilymódon rövidesen lelkes, sőt fanatikus liberális hírébe keveredett, ami hiúságának szerfölött hízelgett.

A szóbanlevő estén különösen jó hangulatban volt Pralyinszkij és a negyedik pohár után olyan lendületbe jött, hogy a beszéd patakként ömlött ajkáról. A házigazdát szerette volna mindenáron, hirtelen a liberalizmusra téríteni. Pralyinszkij Nyikiforovot már régen nem látta, pedig nagyon nagyrabecsülte és régebben sokszor fordult hozzá jó tanácsért. Most hirtelen úgy gondolta, hogy Nyikiforov túlzottan konzervatív és éppen azért szinte szokatlan buzgalommal fogott hozzá az öreg megtérítéséhez. Nyikiforov ravasz és gúnyos mosollyal hallgatta Pralyinszkij lelkes fejtegetéseit, de nem szólt közbe, bár a tárgy rendkívül érdekelte. Pralyinszkij mind jobban és jobban beletüzesedett a sajátmagával folytatott vitatkozásba és a nagy hévben mind sűrűbben és sűrűbben ürítette poharát, melyet a házigazda szorgalmasan töltögetett. A házigazdának ezt a feltűnően udvarias gondoskodását Pralyinszkij ismeretlen okból sértőnek találta, annyival is inkább, mert az ő egész fejtegetése alatt gyanúsán hallgatott és ördögien mosolygott Sipulyenko Ivánovics Szemjon, kit cinikussága miatt Pralyinszkij lelke mélyéből utált, de akitől maliciózussága miatt egyúttal rettegett is.

„Ezek, úgylátszik, ostoba tökfilkónak tartanak engem”, - gondolta magában Pralyinszkij egy pillanatra.

- Nem, uraim! - folytatta Pralyinszkij még hevesebben, - nem uraim!... Itt a legfőbb ideje! Mi, oroszok, nagyon visszamaradtunk. Véleményem szerint az első kellék a humanitás, a humanitás az alattvalók kezelésében, mert nem szabad elfelejteni, hogy *ők* is emberek! A humanitás a mi egyetlen menedékünk, a humanitás fog mindent a helyes...

- Hi-hi-hi! - kacagott fel tompítottan Sipulyenko úr.

- De hát, kedves barátom, miért akarja ön mindenáron a mi fejünket megmosni? - kérdezte végül a házigazda, szeretetreméltó mosollyal. - Kénytelen vagyok megvallani, kedves Ilyics Iván, hogy még mindig nem értem, mit is akar ön nekünk voltaképpen megmagyarázni. Ön mindig a humanitást hangsúlyozza. A humanitás emberiséget, emberszeretetet jelent, nemde?

- Igenis, helyes, miattam emberiséget, emberszeretetet is jelenthet. Én...

- Bocsásson meg, hogy szavába vágok! Amennyire én a helyzetet meg tudom ítélni, most nemcsak erről van szó. Az emberiség magától értetődő dolog. A reformok azonban nemcsak erkölcsi térre szorítkoznak. Felvetődött a jobbagység, a dézsma kérdése, jogkiterjesztésről, új törvények alkotásáról, új jogi és erkölcsi alapelvek bevezetéséről van szó... Mindennek elhirtelenkedett, erőszakolt megoldása megrázkódtatást idézhet elő... Ettől félünk mi... A humanitás ellen semmi kifogásunk sincsen.

- Úgy van! A kérdés lényege mélyebben gyökerezik, - jegyezte meg Sipulyenko úr szárazon.

- Mindezt én is nagyon jól tudom és engedje meg, Ivánovics Szemjon, az ön számára megjegyezmem, hogy a kérdés lényegére vonatkozó felfogás mélységét illetőleg nem vagyok hátrányban önnel szemben, - jegyezte meg Pralyinszkij ingerülten és szinte gorombán. - Mellesleg legyen szabad még azt a megjegyzést is megkockáztatnom. Nyikiforovics Sztjepán, hogy még ön sem értett meg engem egészen...

- Igaza van, nem értettem meg...

- Mindemellett én az én eszmémhez ragaszkodom, melyet nemcsak hirdetek, hanem meg is valósítok mindenütt. És ez az én eszmém a humanitás, még pedig a humanitás elsősorban az alattvalókkal szemben. Humanitást követelek az egész vonalon; humanitást a tisztviselőkkel szemben, le egészen az írnokig, az írnoktól a háziszolgáig, a háziszolgától a parasztig. Azt állítom és hirdetem, jobban mondva, állítjuk és hirdetjük, hogy a humanitás a küszöbön álló reformok és a vajúdó új rend sarkköve. Miért? Ezt is megmondom azonnal, még pedig szillogizmusban. Én emberséges vagyok, engem tehát e miatt szeretnek. Ha pedig szeretnek, akkor meg is bíznak bennem. Ha pedig bíznak bennem, akkor hisznek is nekem. Ha pedig hisznek nekem, akkor szeretnek is engem,... *quod erat demonstrandum*... Azaz, mégsem... Mindezzel én csak azt akartam mondani, hogy az emberek a reformokban is bízni fognak, ha bennem is bíznak, aki a reformokat életbeléptetem. És ebben van a dolog lényege. Ha mi mindannyian erkölcsileg összeölelkezünk, akkor az egész kérdést barátságosan és alaposan oldhatjuk meg. Miért mosolyog ön ezen, Sipulyenko úr? Ön ezt nem képes felfogni?

A házigazda szótlánul vonta fel szemöldökét, mintha elcsodálkozott volna.

- Úgy érzem, mintha kelletténél többet ittam volna, - viszonzta Sipulyenko maró gúnnyal, - és e miatt kissé nehéz a felfogásom. Eszem éle mintha megtompult volna.

Pralyinszkij úgy érezte, mintha szíven szúrták volna.

- Mi ezt nem bírjuk el és nem fogjuk életbeléptetni, - mondta rövid gondolkodás után hirtelen a házigazda.

- Hogyan nem bírjuk el? És miért nem léptetjük életbe? Hogyan méltóztatik ezt gondolni? - érdeklődött Pralyinszkij, akit a váratlan és kurta kijelentés meglepett.

- Nagyon egyszerű az egész. Nem bírjuk el, nem léptetjük életbe és vége. - Nyikiforov ezt úgy mondta, mint aki nem hajlandó semmiféle magyarázkodásba bocsátkozni.

- Az új borra és az új tömlőkre méltóztatott a kijelentést vonatkoztatni? - kérdezte gúnyosan Pralyinszkij. - Magamért, részemről, jótállok.

Az óra féltizenkettőt ütött.

- Csak ülünk, ülünk, meg sem mozdulunk, mintha nem is kellene hazamennünk, - jegyezte meg Sipulyenko és lassan fölemelkedett. Pralyinszkij ellenben oly gyorsan és fürgén ugrott fel a karosszékéből, mintha gumiból lett volna és szinte idegesen nyúlt cobolysapkája után. Látszott rajta, hogy meg volt sértődve.

- És a lakással hogy leszünk, Ivánovics Semjon? - kérdezte a házigazda még egyszer, mikor vendégeit kikisérte.

- A lakással? majd meglátom, majd meglátom.

- Elhatározásáról mindenesetre minél előbb értesítsen.

- Mindig csak üzleti dolgokról tárgyalnak? - kérdezte Pralyinszkij kedveskedve. Hangja engesztelőleg csengett. Kérdésére megbocsátó feleletet várt és várakozás közben sapkáját babrálgatta, de úgy látta, hogy nem sokat törődnek vele.

A házigazda megint magasra vonta fel szemöldökét és hallgatott, jelétül annak, hogy nincs szándékában vendégeit tartóztatni. Sipulyenko megértette és sietve elbúcsúzott.

„Hát így?... No jó... Legyen úgy... ha ti még egy egyszerű kedveskedést sem akartok megérteni...” - gondolta Pralyinszkij és kezét hanyagul nyújtotta a házigazda felé.

Az előszobában Pralyinszkij kevélyen bújta bele könnyű és drága prémes bundájába és tüntetően lefitymálta Sipulyenko kopottas mosómedve-bundáját.

- A mi jó öregünk, úgy látszik, megneheztelt valamiért, - szólt oda Pralyinszkij Sipulyenko-hoz, mikor a lépcsőn lefelé haladtak.

- Hogy-hogy? Nem tudnám, miért? Nem hiszem, hogy megneheztelt volna, - viszonzta Sipulyenko nyugodtan és hidegen.

„Korlátolt fráter!” - gondolta Pralyinszkij Sipulyenkora vonatkozólag.

A két vendég kiért az utcára. Sipulyenko szánkója előállott. A paripa nem volt valami szép.

- Az ördögbe is! Hová lett Trifon az én szánkómmal? - kiáltott fel Pralyinszkij türelmetlenül, mikor alaposan körülnézett, de fogatát sehol sem látta.

Pralyinszkij még egyszer körülnézett, de fogatának csak hült helyét láthatta. Nyikiforov portása sem tudott semmiféle felvilágosítással szolgálni. Végül megkérdezték Varlamot, Sipulyenko kocsisát és megtudták tőle, hogy Pralyinszkij kocsisa jóideig várakozott urára, de aztán se szó, se beszéd és egyszerre csak nyoma veszett.

- Ostoba eset! - gondolta Sipulyenko. - Ha úgy tetszik, én hazaviszem.

- Csirkefogó népség! - szitkozódott dühöngve Pralyinszkij. - A semmirekellő gazember ugyan előzőleg kért tőlem engedélyt, hogy itt valahol a Pétervári-úton valami lakodalomba mehessen, merthogy valami nőrokona ment volna férjhez... hogy az ördög vinné a pokolba!...

Én azonban a legszigorúbban megtiltottam neki, hogy innét elmozduljon. Fogadni mernék, hogy a lakodalomba ment!

- Odament, - jegyezte meg Varlam, - abba a lakodalomba ment, de azt mondta, hogy hamarosan visszatér, hogy a rendelt időre itt lesz.

- Itt van e! Sejtettem, hogy így lesz! De majd meglakol érte!

- Lásd el majd alaposan, inkább kétszer, mint egyszer, akkor majd engedelmesebb lesz, - biztatta Pralyinszkijt Sipulyenko és a lábtakarót magára húzta.

- Ne féljen semmit, Ivánovics Szemjon, majd ellátom én a gazember baját!

- Hát nem jön velem? Szívesen hazaviszem.

- Köszönöm, nem megyek önnel. Szerencsés utat!

Sipulyenko elhajtattott, Pralyinszkij pedig izgatottan és felindultan indult el a sivár külváros fagyalogjáróján a belváros felé.

*

„Megállj csak te, zsvány, majd meglakolsz te még ezért! Most már csak azért is gyalog megyek haza, hogy annál jobban megijedj! Ha a gazember majd Nyikiforov háza elé visszahajtat, azonnal meg fogja tudni, hogy ura gyalog ment haza... Micsoda csirkefogó!”

Pralyinszkij még soha nem szitkozódott ennyire szívből, mert talán még sohasem volt ennyire felindult és izgatott. Feje zúgott és szédült. Nem volt sem nagy, sem edzett ivó, az öt-hat pohár pezsgő tehát hamarosan fejébe szállt és megtette a magáét. Az éjszaka csodálatosan szép volt: hideg, tiszta, derült, szinte szokatlanul csendes és nyugodt. A derült égen a csillagok fényesen ragyogtak. A hold bágyadtan ezüstös fénnel árasztotta el a földet. Oly szép volt minden, hogy Pralyinszkij hamarosan minden bosszúságát elfelejtette. Csodálatosan kellemes érzés árasztotta el szívét-lelkét. Közismert tény, hogy a kissé mámoros emberek benyomásai és érzelmei rendkívül gyorsan változnak. Hirtelen még az elhagyatott utca igénytelen faházikói is megtetszettek Pralyinszkijnek.

„Milyen jó, hogy gyalog indultam el”, - gondolta Pralyinszkij. - „Trifonnak jó lecke, nekem pedig élvezet. Igazán gyakrabban kellene gyalog járnom... A nagy körúton bizonyosan találok majd bérfogatot. Tündéri éjszaka ez a mai! Micsoda csinos házikók vannak erre felé. Bizonyára kispolgárok, kisebb tisztviselők és szegényebb kiskereskedők laknak erre felé. Talán... No de milyen ember is Nyikiforovics Sztjepán! De milyen reakcionáriusok ezek az álomszuszekok! *Oui*, álomszuszekok, *c'est le mot*. Különbözik okos ember ez a Nyikiforov. Van benne valami *bonsens* a dolgok józan, praktikus felfogására. De hát mind a kettő már vén, vén ember! Ez a fickó... hogy is hívják csak? No persze, hogy is ne!... Hogy nem bírják el! Ugyan mit, érthetett rajta? Még el is gondolkozott, mikor ezt mondta. Különbözik egyáltalában nem értett meg engem. De hát hogy is lehet *ezt* nem érteni! Ezt meg *nem* érteni nehezebb, mint megérteni. A fő azonban az, hogy én minderről meg vagyok győződve, mélységesen meg vagyok győződve...”

„Humanitás... Emberiesség... Emberszeretet... Az embert vissza kell adni sajátmagának... fel kell benne ébreszteni emberi méltóságának tudatát, azután pedig... a jól előkészített anyaggal munkához kell látni! Az ember azt hihetné, hogy mindez csak elég világos! Persze, hogy az... hm! Engedje meg excellenciád, hogy szillogizmusban beszéljünk. Én találkozom, például, egy hivatalnokkal, egy szegény kishivatalnokkal, egy agyonkínzott, gyötört, nyomorult emberrel. És aztán? Megkérdem tőle: mi vagy te?... Hivatalnok, feleli ő... No jó, te tehát hivatalnok vagy... Menjünk tovább: milyen hivatalnok vagy?... Ő megmondja, hogy ilyen vagy olyan

hivatalnok... Tényleges szolgálatban vagy?... Tényleges szolgálatban vagyok... Akarsz boldog lenni?... Akarok... Mire van szükséged a boldogsághoz?... Erre és erre... Miért van rá szükséged?... Ezért meg ezért... És lám az az ember meg fog engem érteni... Alig került pár jó szavamba és az illetőt már meg is nyertem, sőt le is köteleztem, ez az ember már az én emberem, tehetek vele, amit akarok, természetesen csak olyasmit, ami az ő javára szolgál...”

„Mégis csak közönséges egy ember ez a Sipulyenko! És milyen kiállhatatlan pofája van!... Páholja el jó alaposan!” - ezt mondta nekem, persze szándékosan... Ezt te megteheted, ha éppen kedved telik benne. Én azonban nem teszem meg. Én pár szóval is meg tudom nevelni az én Trifonomat. Egy kurta feddés is elég lesz, ez is érzékenyen fogja érinteni, ettől is meg fog javulni. Ami pedig a botbüntetést illeti, hm... ez még megoldatlan kérdés, hm... Nem lenne-e jó most egy kicsikét a kis Emerencé-hez is beszólni?...”

„Pfüj!... Az ördögbe is!... Ezek az átkozott deszkapallók!” - kiáltott fel Pralyinszkij dühösen, mikor egy vigyázatlanabb lépés alkalmával megbotlott. És ezt csúfolják fővárosnak! Ó, szegény civilizáció, te! Hisz az ember itt még a lábát is kitörheti!... Hm!... Gyűlölöm ezt a Sipulyenkot! Kiállhatatlan alak! Még ki is nevetett, mikor azt mondtam, hogy az embereknek erkölcsileg össze kell ölelkezniük. Hát csak azért is össze fognak ölelkezni! Össze bizony! És ugyan mi közöd hozzá? Semmit se félj, téged én ugyan nem foglak megölelni... Nem bizony!... Inkább egy parasztot... Ha most paraszttal találkoznom, rögtön megszólítanám... Egyébként lehet, hogy kissé be voltam csípve és nem fejeztem ki magamat elég világosan... Hm!... Soha többé nem fogok inni. Amit az ember kótyagos fejjel este összefecseg, azt másnap reggel keserűséggel megbánja... Hogyan? Hát csak nem vagyok részeg, hisz egészen rendesen és egyenesen tudok járni... Tudja Isten, ezek mégis csak csirkefogók mind!”

Ilyen és ezekhez hasonló, összefüggéstelen gondolatok kóvályogtak Pralyinszkij fejében, mikor a fajárdán hazafelé bandukolt. A friss, éjjeli levegő jótékonyan hatott rá, kissé kijózanította. Öt perc alatt kedélye egészen lecsillapodott, aminek következtében majdhogy el nem álmosodott. Hirtelen azonban, csak pár lépésnyire a nagy körüttől, muzsikaszó ütődött fülébe. Kíváncsian körülnézett. Az utca túlsó oldalán öreg, egyemeletes, hosszan elnyúló faház terpeszkedett magányosan; onnét hangzott a muzsika; valami ünnepély, vagy multság folyhatott ottan. Egy hegedűs, egy bőgős és egy flótás buzgólkodtak azon, hogy a táncolóknak négyeshez zenét szolgáltatassanak. Az ablakok alatt kíváncsiskodó nép ácsorgott-tolongott, jobbra kopottas bundákba vagy ócska, nagy kendőkbe burkolt fehérnép, akik mindent elkövettek, hogy az ablaktáblák résein bekukkanthassanak és valamit láthassanak. A táncolók lábdobogását az utca túlsó felére is át lehetett hallani. Pralyinszkij a közelben egy rendőrt pillantott meg és hozzáment.

- Kié ez a ház, kedves barátom? - kérdezte Pralyinszkij kurtán, miközben értékes bundáját a nyakán kissé széjjelhúzta, de éppen csak annyira, hogy a rendőr a rendjeleket észrevehesse.

- Ez a ház, kérem alássan, Pszeldonyimov irattárosé, - felelte a rendőr, aki a magas rendjeleket rögtön észrevette és feszes állásba vágta magát.

- Pszeldonyimov?... Hm!... Pszeldonyimov!... És mi történik ott most nála?... Házasodik talán?

- Igen, kegyelmes uram, házasodik; Mlyekopitajev címzetes tanácsos leányát veszi feleségül. Mlyekopitajev címzetes tanácsos a törvényhatóságnál teljesített szolgálatot. Ezt a házat most az új vő fogja kapni.

- Ez a ház tehát most már Pszeldonyimové és nem Mlyekopitajevé?

- Igenis Pszeldonyimové, kegyelmes uram! Azelőtt Mlyekopitajevé volt ez a ház, most azonban már Pszeldonyimové.

- Hm! Csak azért érdeklődtem a dolog iránt, mert én vagyok Pszeldonyimov hivatali főnöke.

- Parancsára, excellenciás uram!

A rendőr még merevebb állásba vágta volna magát, ha lehetett volna. Pralyinszkij azonban mintha gondolkozóba esett volna, mert csak állt, állt és töprengett...

Igen, valóban, ez a Pszeldonyimov ott szolgált Pralyinszkij hivatalában. Ezt Pralyinszkij biztosan tudta. Valami alsóbbrendű hivatalnokocska volt, körülbelül tíz rubel havi fizetést kaphatott. Mivel Pralyinszkij még csak röviddel ezelőtt került be az illető hivatal élére, még nem ismerhette összes alantasait pontosabban és nem emlékezhetett jól mindegyikre. Pszeldonyimovra azonban egészen tisztán tudott visszaemlékezni, még pedig neve miatt. Ez a név az első pillanatban feltűnt Pralyinszkijnek, ami miatt azután a név viselőjét is jobban szemügyre vette. Élénken visszaemlékezett Pszeldonyimovra, arra a szőke és kócoshajú, szinte betegesen sovány, még nagyon is fiatal emberre, kinek már is kiaszott arcát madár-csőröz hasonló, görbe és nagyon hosszú orra csúfította el. Hivatalnoki egyenruhája rettenetesen kopott volt, és nemcsak a kabát, hanem a kimondhatatlan ruhadarab is lehetetlenül állt rajta Pralyinszkij jól emlékezett még, hogy ennek a nyomorúságos alaknak legelső megpillantása alkalmával az a gondolata támadt, hogy a közelgő karácsonyi ünnepre pénzbeli segítséget fog neki juttatni ruházatának rendbehozatala céljából. Szándékát azonban nem valósította meg, mert a szerencsétlen alak rendkívül kedvezőtlen benyomást tett főnökére, főleg semmitmondó arca sehogyan sem tetszett neki, tekintetét pedig határozottan ellen-szenvesnek találta. A főnök szájalma elpárolgott és Pszeldonyimov nem kapott hivatalos karácsonyi ajándékot.

De mennyire elámult Pralyinszkij, mikor egy héttel ezelőtt ugyanez a Pszeldonyimov beállított hozzá és házassági engedélyt kért. Pralyinszkij visszaemlékezett még, hogy nagy elfoglaltsága miatt akkoriban evvel az ügyel nem ért rá behatóbban foglalkozni. E miatt ezt a házassági ügyet nagyon gyorsan intézték el. Mindennek ellenére Pralyinszkij tudta, hogy Pszeldonyimov felesége mellé, hozományképpen, egy faházat és négyszáz rubel készpénzt fog kapni. Ez a körülmény akkoriban valósággal bámolatba ejtette. Még arra is visszaemlékezett Pralyinszkij, hogy a Pszeldonyimov és a Mlyekopitajev nevekből szójátékot rögtönzött. Minderre nagyon jól visszaemlékezett.

Pralyinszkij mind jobban és jobban gondolataiba merült. Közismert tény, hogy több oldalra terjedő elmélkedések és töprengések fordulhatnak meg fejünkben úgyszólván másodpercek alatt, mondjuk, bizonyos érzések formájában. Ezeket a hirtelen támadó és hirtelen eltűnő elmélkedéseket, töprengéseket és a velük kapcsolatos érzelmeket nyelvileg kifejezni nagyon nehéz, ha nem lehetetlen. Nem is kísérel meg tehát hősünknek mindeme érzelmeit kifejezni, csak a lényegüket akarom vázolni; csak azt, ami belőlük a legszükségesebb és a legvalószínűbb, mert sok emberi érzelem, emberi nyelvre lefordítva, teljesen valószínűtlennek látszanék. Ez az oka annak, hogy ezeket az érzelmeket senki sem veszi figyelembe, noha mindenkiben megvannak. Pralyinszkij érzelmei és gondolatai természetesen zavarosak és kuszáltak voltak. Hogy miért, azt mi mindannyian már jól tudjuk.

- Ejnye! - villant meg valami Pralyinszkij fejében. - „Mi mindig csak beszélünk, beszélünk és beszélünk, de mikor tette kerülne sor, akkor semmit sem csinálunk. Itt van például ez a Pszeldonyimov is. Ma házassodott meg. A templomból, az esküvőről bizonyára izgatottan, reménykedve és boldogan ment haza... Bizonyára ez a nap életének legboldogabb napja... Most bizonyára vendégeivel van elfoglalva, vendégeivel kell bajlódnia, a vendégek miatt

kellett neki lakodalmat rendeznie... Ez a Pszeldonyimov szegény és szerény ember, de most mégis jókedvű és víg és őszinte... Ugyan mi lenne, ha ez a Pszeldonyimov megtudná, hogy én, a nagyméltóságú Pralyinszkij, az ő főnöke, itt az utcán, az ő háza előtt ácsorog és az ő lakodalmi muzsikáját hallgatom?... De mi lenne akkor, ha én arra szánnám el magamat, hogy most betoppanjak hozzá?... Hm!... Először is a nagy meglepetéstől és ijedtségtől mindenesetre megnémulna. Mindenesetre megzavarnám, ha egészen el nem rontanám a lakodalmi ünnepet... Minden bizonnyal ez lenne az eredmény, ha akármelyik más excellenciás úr toppanna be most hozzá és nem én... Minden más nagyállású úr megzavarná a lakodalmi mulatságot, csak egyedül én nem...

- Igen, igen, kedves Nyikiforov! Ön nem értett meg engem, mikor a humanitásról beszéltem. Nem értett meg akkor, de megértene most, mert most kézzelfogható példával világítanám meg és bizonyítanám be azt, amit önnek mondtam...

- Hm!... igenis!... Mi mindannyian humanitásról, emberiességről, emberszeretetről prédikálunk, de ha cselekvésre kerül a sor, akkor nincs meg bennünk a szükséges hőslélek elhatározás, képtelenek vagyunk a legcsekélyebb heroizmusra is.

- Miféle heroizmus, micsoda hősiesség?... Tessék jól meggondolni, azután pedig elfogulatlanul ítélni. Tessék jól figyelembe venni az összes mai társadalmi viszonyokat, az összes mai társadalmi felfogásokat és előítéleteket. És ilyen társadalmi viszonyok, felfogások és előítéletek ellenére én, Pralyinszkij önagyméltósága, éjjeli tizenkét órakor az én irattárosomhoz megyek, egyik olyan alantasomhoz, kinek tizenkét rubel havi fizetése van!... Ez mégis csak ostobaság, ez minden társadalmi eszmének arcucsapása, ez Pompeji végromlása, ez tiszta örültség!... Ezt kívülem senki más meg nem értheti. Nyikiforov inkább meghal, hogysen ezt megértse. A korszakalkotó reformokra is azt mondotta, hogy azokat nem lehet életbeléptetni, hogy azokat nem bírjuk el... Én még Pompeji utolsó, végítéletzerű napját is alárendeltem számára a legnagyobb és a legszebb örömnempeppé fogom átvarázsolni! És ez az én hallatlanul vakmerő lépésem tulajdonképpen egy egyszerű, normális, patriarchális, magasztos és erkölcsös cselekedetté fog változni... De hogyan? A következőképpen. De tessék jól idefigyelni!

- Tegyük fel, hogy én most Pszeldonyimovhoz megyek. Mikor belépek és ők észrevesznek, meglepődnek, elámulnak, megrémülnek, abbahagyják a táncot, rémülten összenéznek, hátrahúzódnak előlem. Hát igen, így lesz. Csakhogy én nem hagyom ennyiben a dolgot, hanem egyenesen az agyonijedt Pszeldonyimovhoz megyek és a legnyájasabb mosollyal meg fogom neki magyarázni, hogy itt a közelben, Nyikiforov őexcellenciájánál voltam... Majd egészen viccesen elmesélem neki Trifon kocsisommal való pechemet, miként határoztam el, hogy gyalog megyek haza... Menés közben hirtelen muzsikaszót hallottam, a rendőrtől megkérdeztem és megtudtam, hogy ön, kedves Pszeldonyimov, ma ünnepli esküvőjét. Ejnye, gondoltam magamban, meg kellene nézmem, hogyan ülik meg lakodalmukat és hogyan mulatnak az én tisztviselőim... Remélem, kedves Pszeldonyimov, hogy nem fog nekem ajtót mutatni!... Ha-ha-ha!... Ajtót mutatni!... Hogy egy alantas kishivatalnok ajtót merjen mutatni excellenciás főnökének! Ha-ha-ha! Nemhogy ajtót nem mutat, hanem meglepetésében elveszti fejét, hanyatt-homlok fog rohanni, hogy nekem széket hozzon, remegni fog az elragadtatástól és sokáig fel sem tud majd ocsúdni!...

- Van-e, lehet-e ennél az eljárásnál egyszerűbb és mégis előkelőbb valami?! De hát voltaképpen miért is mennék én most Pszeldonyimovhoz?... Ez aztán már más kérdés! Ez már a dolog erkölcsi oldala.

- Hm!... Miről is gondolkoztam én tulajdonképpen az imént?... Igen, igen, már tudom!...

- Ha bemegyek hozzájuk, természetesen a legelőkelőbb vendéggel fognak összehozni. Bizonyosan valami címzetes tanácsost, vagy annak rokonát, vagy valami rezesorrú nyugalmazott kapitányt fognak mellém ültetni. Mily pompásan tudta Gogoly az efféle alakokat leírni. Természetesen az újdonsült menyecskével is meg fogok ismerkedni, meg fogom dicsérni kedvességét és szépségét és rajta leszek, hogy jó kedvre derítsem a vendégeket. Megkérem majd őket, hogy miattam ne feszélyezzék magukat, hanem csak mulassanak és táncoljanak tovább. Szellemes igyekszem majd lenni... egyszóval elbűvölően kedves és szeretetreméltó leszek. Különben is én mindig lebilincselően kedves szoktam lenni, ha magammal meg vagyok elégedve... Hm!... Mintha nem lenne egészen rendjén a szénám... részeg természetesen nem vagyok, de mégis... valahogyan...

- Mint igazi úriember természetesen egészen fesztelenül fogok viselkedni, úgy fogok velük bánni, mintha egyenlő rangúak lennénk, nem fogadok el semmiféle ceremóniát... De hogyan leszünk erkölcsileg? Mi lesz mindennek az erkölcsi hatása? Mindenesetre meg tudják majd érteni és méltányolni fogják az én viselkedésemet. Az én leereszkedő jóságom bizonyára felébreszti a lelkükben szunnyadozó nemesebb érzéseket... Különben is legfeljebb félóráig maradok körükben... esetleg egy órahosszat... Majd meglátom... Magától értetődik, hogy vacsora előtt megszököm, akárhogy marasztalnak is. Számomra bizonyára úgy hirtelenében mindenfélét össze fognak sütni-főzni; mindenféle úton-módon marasztalni fognak. Én azonban csak egy pohárkát fogok az új pár egészségére kiüríteni, pár szóval kifejezem jókívánatomat és hivatalos elfoglaltságomat hozva fel ürügyül, távozni fogok. A vacsorára való meghívást köszönettel elhárítom magamtól és csak annyit fogok mondani, hogy sürgős munkát kell elvégezniem. Ez elég is lesz nekik, ettől mindannyian el fognak komolyodni, ettől fel fog bennük ébredni a tiszteletérzet. Ekkor azután választékosan és finoman tudtukra adom, hogy én ésők két különböző dolog vagyunk, hogy köztem és köztük nagy a különbség, hogy ég és föld távolságában vagyunk egymástól. Természetesen nem fogom ezt nekik megmondani, éreztetni sem fogom ezt velük, ezt nekik kell majd megérezniök, erre nekik maguknak maguktól kell rájönniök... Bárki bármit mondjon is, erre a különbségre, ennek a különbségnek feltüntetésére okvetetlenül szükség van erkölcsi szempontból. Ennek így kell lenni!...

- Különben egy barátságos, nyájas mosollyal újból megváltoztathatom az egész helyzetet. Egy mosollyal, egy kis nevetéssel újból jó kedvre deríthetem az egész társaságot. Búcsúzóul egy kis ártatlan és kedves tréfát is megengedhetnék magamnak az újdonsült menyecskével szemben... Hm!... Úgy finoman jelezhetném neki, hogy bizonyos számú hónap múlva keresztapai minőségben leszek bátor tiszteletemet tenni... he-he-he! Az asszonyka bizonyára rajta lesz, hogy az általam jelzett határidőben egy kis Pszeldonyimovot hozzon a világra. Ez mindenesetre pontosan be fog következni, mert hiszen az efféle nép olyan szapora, akár a házinyúl... Ezen az én ártatlan kis tréfámon természetesen az egész vendégsereg mulatni fog, az újdonsült menyecske pipavörösre fog pirulni, én közben érzéssel atyailag homlokon csókolom, esetleg meg is áldom... és másnap az egész hivatal értesülni fog az én hőstettemről. Másnap azonban én megint szigorú és kérlelhetetlen főnök leszek... Csakhogy akkor már mindenki tudni fogja, hogy ki és milyen is vagyok én voltaképpen. Akkor már tudni fogják, hogy mi rejlik bennem; ismerni fogják belső lelkületemet. „Mint főnök szigorú ez a Pralyinszkij, mint ember azonban valóságos angyal!” - ezt fogják rólam mondani. És ily módon enyém lesz a győzelem; ily módon meg fogom hódítani mindenki szívét: mindannyian az enyémekek lesznek, én leszek az ő atyjuk és ők mind lesznek az én gyermekeim... Akkor aztán majd nagyot nézhet Nyikiforovics Sztjepán öexcellenciája, bizonyára szeretné ezt utánam csinálni, csakhogy nem tudja majd utánam csinálni...

- Tessék tudomásul venni, tessék jól megérteni, hogy Pszeldonyimov még gyermekeinek, sőt unokáinak is el fogja mesélni, hogy főnöke öexcellenciája saját legmagasabb személyében

megjelent az ő esküvőjén! Ezek pedig az ő gyermekeikre és unokáikra fogják áthagyományozni mint családi történetük legfényesebb mozzanatát, hogy a magasrangú és a kiváló államférfiú (mert akkor már az leszek) annyira leereszkedett hozzájuk, hogy... és így tovább és így tovább. Igen, ha én ezt a lealázott Pszeldonyimovot esküvője napján meglátogatom, akkor erkölcsileg fölemelem őt, visszaadom önérzetét, amire rá is szorul a nyomorult, hiszen csak tíz rubel havi fizetése van! Ha alantasaimhoz négyszer-ötször így leereszkedem, akkor máris népszerűvé leszek anélkül, hogy... Ilyenformán mindenki szívéhez férközöm és az ördög tudja, hogy a jövőben mennyire hasznomra lehet majd ez a népszerűség!...

Ilyenformán gondolkodott vagy legalább is ilyenformán gondolkodhatott Pralyinszkij. (Uraim, hogy az ember mi mindenfélét össze nem gondol, főleg akkor, ha kissé excentrikus hangulatban van!) Ezek a gondolatok Pralyinszkij fejében villámgyorsan cikkáztak végig és talán félpercnél sem tartottak tovább. Rendes körülmények között Pralyinszkij mindenesetre megelégedett volna azzal, hogy csak gondolatban élje át mindazt, amit az előbb elgondolt. Rendes körülmények közt Pralyinszkijnek elég elégtétel lett volna az is, ha Nyikiforovot csak gondolatban is megszegényíthette volna. Rendes körülmények között megelégedett volna ennyivel is, azután pedig szépen hazament és lefeküdt volna. Csakhogy az volt a baj, hogy Pralyinszkij akkor excentrikus, ittas állapotban volt és felizgatott képzelete eléje varázsolta Nyikiforov és Sipulyenko gúnyos arcát.

- Nem, az új rendet nem bírjuk el, a reformokat nem fogjuk életbeléptetni! - ismételte Nyikiforovics Sztjepán gőgös mosollyal.

- Hi-hi-hi! - szekundált neki Szemjon Ivánovics az ő cinikusan utálatos vihogásával.

- Majd meglátjuk! Én rögtön bebizonyítom, hogy az új rendet elbírom! - jelentette ki elszántan és dacosan Pralyinszkij és szinte érezte, hogy vére miként szökik arcába.

És Pralyinszkij elszántan lelépett a fagyalogjáróról és határozott léptekkel átvágott az utcán alárendeltje, irattáros háza irányába.

*

Pralyinszkijt magával ragadta rossz csillagzata. A nyitott kapun bátran lépett be a házba és megvetőleg rúgta félre útjából azt a kócos kis ebet, amely inkább becsületből, mint rossz szándékból dühös ugatással esett neki a kegyelmes úr lábának. A kaputól a házajtóig a sáros udvaron deszkák voltak lefektetve, amelyeken Pralyinszkij szinte vidáman lépegetett végig és jutott el a házba vezető lépcsőhöz. Ezt a lépcsőt az eső és a hó ellen őrházikószerű előépületke védte. Az öreg fagrádics három korhadozó-rothadozó fokán felkapaszkodva Pralyinszkij, egy nyomorúságos pitvarba jutott. Valahol valamelyik sarokban pislákolott ugyan valamiféle mécses, pislákolott, de nem világított, aminek következtében Pralyinszkij a sötétben sárcipőstül egy nagy tál kocsonyába lépett, melyet valószínűleg azért tettek oda, hogy megaludják. Pralyinszkij kíváncsian hajolt le, hogy a túlpuhának érzett talajt megvizsgálja és megdöbbenve vette észre, hogy milyen bajt művelt. Még másik három tálát is felfedezett, amelyekben ugyancsak alvó kocsonya volt. Sőt két formát is megpillantott, amelyek valami édességgel, valószínűleg „*blancmanger*”-vel voltak megtöltve. A széttaposott kocsonya láttára Pralyinszkij zavarba jött és egy pillanatig arra gondolt, hogy legtanácsosabb lenne visszafordulni és észrevétlenül kereket oldani.

A másik pillanatban azonban felháborodott ezen a gyávaságon és kicsinyesnek találta a gyerekes megfutamodást. Mikor meggyőződött arról, hogy a balesetet senki sem látta és így senki sem gyanakodhatik reá, sárcipőjéről az áruló kocsonyamaradványokat gondosan letörölte és tapogatózva egy nemezzel kipárnázott ajtóhoz jutott, megnyomta a kilincset és egy meglehetősen kicsiny előszobába jutott. Az előszoba egyik felében kabátok, bundák, köpenye-

gek, felöltők, kendők, karmantyúk, sárcipők és esőernyők voltak egymásra hányva-halmazva, a másik felét pedig zenészek foglalták el. Két hegedűs, egy flótás és egy nagybögős, összesen négy ember ült egy durván gyalult terítetlen asztal körül, melyen egy szál faggyúgyertya égett. A négy szál muzsikus jobb ügyszó méltó buzgalommal húzta a francia négyes utolsó figuráját. A nyitott ajtón át látni lehetett a táncoló párokat, akik sűrű por-, füst- és gőzfelhőbe burkolva vágattak és kavartak össze-vissza a teremben. Szinte féktelen jókedv dühöngött odabent. A hölgyek nevettek, kacagtak, sivalkodtak, visítotak, az urak úgy ugráltak és oly zajosan dobogtak-topogtak, hogy nagyobb zajt még egy elszabadult lovasezred sem csaphatott volna. Ebből a valóságos Szodomából mégis jól hallhatóan harsogott ki a táncrendező erős hangja, aki nagyon is szabad gondolkodású férfiú lehetett, mert még mellénye is ki volt gombolva. „*Avancez messieurs, chaine de dames, balancez!*” és így tovább és így tovább. Pralyinszkij kissé izgatottan vetette le bundáját és sárcipőjét. Sapkáját kezében tartva, elfogódottan lépett be az úgynevezett terembe. Már nem volt ura sem gondolatainak, sem érzelmeinek.

Az első pillanatban a kegyelmes urat senki sem vette észre, mert mindenki egészen a táncba volt elmerülve: szinte vad galoppban vagy valcerben fejezték be a négyest. Pralyinszkij megsüketülten és szinte kábultan állt az ajtóban és a nagy kavarodásban sehogyan sem tudta a táncoló párokat megkülönböztetni. Világos női ruhák, frakk- és kabátszárnyak, foguk között cigarettát rágó férfiak suhantak el Pralyinszkij szeme előtt, az egyik elsurranó hölgy vállszalagjának rojtjai a kegyelmes úr orrához ütődtek. A hölgy után tüzesen vágató, egyik diák alaposan oldalbalökte önmagát. Majd egy póznahosszúságú katonatiszt forgott előtte, de aztán el is tűnt a káoszban, mintha a föld nyelte volna el. Az általános kavarodásban valaki lelkesen, de szokatlanul magas és éles hangon kurjantotta el magát: „Éljen Pszeldonyimuska!” Pralyinszkij pár lépéssel odébb akart menni, hogy a fékevesztett tömeg elől kitérjen, de nem tudott mozdulni, lába odatapadt a viasszal vagy stearinnal bekent padlóhoz. Az aránylag nem kicsiny helyiségben körülbelül harmincan táncolhattak.

Pár perc múlva végeszakadt a négyesnek és a másik pillanatban bekövetkezett az, amit Pralyinszkij az utcán előre elképzelt és oly élénken kiszínezett. A vendégek még ki sem fújhatták magukat, le sem törölhették izzadságukat, már is különös izgalom támadt köztük és halk morajlás futott végig a termen. Minden arc, minden szem riadtan fordult az új vendég felé. Utána azonnal megkezdődött az általános hátrálás; a vendégek, mint a rákok, hátrafelé kezdtek húzódnival. Akik a magas vendéget még nem vették észre, azokat gyöngéd lökessel vagy ráncigálással figyelmeztették rá. Pralyinszkij még mindig az ajtóban állt és egy lépéssel sem mert beljebb menni. A távolság közte és a vendégek közt folyton nagyobbodott, úgyhogy hamarosan a félterem kiürült, melynek padlója tele volt cigaretta-, szivarvégekkel és konfetti-papírkákkal. Az összehúzózkodott közönség köréből lassanként kivált egy kenderszőke hajú és görbeorrú fiatalember és a teremben támadt szabad terepre lépett. Lehetetlen szabású egyenruhája bő ráncokban lötyögött sovány testén. Az izzadságtól összetapadt kenderszőke haja szeméig lecsüngött; nagy, horgas orrának cimpái, akár a megrémült házinyúlé, idegesen remegtek-rángatóztak. A fiatalember görnyedten, alázatosan hajlongva, csoszogott a nagy vendég felé, olyanformán, mint az a kutya, melyet gazdája hátradugott korbáccsal hívogat, hogy a megszolált ütlegetek neki kiössa.

- Üdvözlöm, Pszeldonyimov! Hát rám ismert? - kezdte Pralyinszkij, de a másik pillanatban úgy érezte, mintha viselkedése rendkívül ügyetlen lett volna; úgy érezte, hogy hihetetlen ostobaság fog kikerekedni abból, amit tenni készül.

- Ke-ke-kegyelmes uram! - hebegte Pszeldonyimov, a fiatal férj.

- Eh, mit kegyelmes!... Egészen véletlenül jutottam ide önökhöz, amint valószínűleg gondolja is...

Pszeldonyimov azonban nem gondolt semmit, mert pillanatnyilag egyáltalában nem tudott gondolkodni. Csak állt és tágranyított szemmel bámult főnökére, sápadt arcán pedig csak a teljes értelmetlenség kifejezése verődött ki.

- Remélem, hogy nem fog kitessékelni... Akár szívesen, akár nem, de a jelentkező vendéget mégis csak fogadni kell!... - folytatta Pralyinszkij, magában azonban úgy érezte, hogy szinte az illetlenségig zavarba jött, hogy szeretne mosolyogni, de nem tud; hogy Trifon kocsisa elmaradásának humoros esetét lehetetlen lesz kellően elmondania. Pszeldonyimov azonban mintha megmerevedett volna a meglepetéstől és az ijedtségtől, csak állt, állt, meg se mozdult és olyanformán bámult, mintha róla kellett volna lemintázni a bambaság szobrát. Pralyinszkij úgy érezte, hogyha ez a lehetetlen helyzet még egy percig így tart, akkor valami hallatlan dolognak kell bekövetkeznie!...

- Csak nem zavartam meg önöket... mert ha igen, akkor természetesen rögtön... - jegyezte meg Pralyinszkij félig gépiesen és szája jobb szögletében egy ideig megremegett...

Erre végül magához tért Pszeldonyimov.

- Kegyelmes uram, alázatosan esedezem... ez a nagy megtiszteltetés... - dadogta, alázatosan hajlongva, Pszeldonyimov, - méltóztassék helyet parancsolni! - Ettől még jobban magához tért Pszeldonyimov és hirtelen mindkét kezével rámutatott a kanapéra, amely elől félretolták az asztalt, hogy ne legyen a táncolók útjában...

Pralyinszkij magában megkönnyebbülten sóhajtott fel és szinte megváltva ült le a kanapéra. A jelenlévő urak közül az egyik odaugrott és a félretolt asztalt ismét rendes helyére toltá vissza. Pralyinszkij gyorsan végignézett a termen és észrevette, hogy kivülről senki sem ült: mindannyian, még a hölgyek is álltak. Ezt rossz jelnek tekintette. Szeretett volna néhány bátorító szót mondani, de még mindig nem tudta magát eléggé összeszedni. A vendégek még mindig riadtan és összepréselve szorongtak a háttérben. Pralyinszkij előtt még mindig csak a horog módjára meggörbült Pszeldonyimov állt, aki újból visszaesett előbbeni bambaságába, aki megint semmit sem értett az egészségből és még mindig nagyon messze volt attól, hogy mosolyogni tudjon. A helyzet gyalázatosan kényelmetlen volt. Pralyinszkij abban a pillanatban annyit szenvedett, hogy elvei kedvéért véghezvitt és Harûn-al-Rasidhez méltó vállalkozását valóban hőstettnek kellene tekinteni...

Pszeldonyimov mellett hirtelen egy másik alak is ott termett és elkezdett hajlongani Pralyinszkij felé. A hirtelen előbukkant új alak Zubikov Petrovics Akim volt, Pralyinszkij hivatali irodájának főnöke, kit Pralyinszkij társadalmilag nem ismert ugyan, de tudta róla, hogy dolgozó, szorgalmas és csendes tisztviselő. Pralyinszkij kimondhatatlanul megörült ennek az embernek és jelenlétét valóságos áldásnak tekintette. Pralyinszkij nagy örömeben szinte felugrott helyéről kezet nyújtott Zubikovnak, egész kezet és nemcsak két ujjat. Zubikov óvatosan, a legmélyebb tisztelettel szorította meg főnöke kezét. Öexcellenciája győzött: most már minden meg volt mentve!

A helyzet most már egészen megváltozott, a tökéletlen Pszeldonyimov szinte feleslegessé vált. Pralyinszkij most már Zubikovval beszélgethetett, Zubikovnak mondhatta el mindazt, amit el akart mondani és amit okvetetlenül el kellett mondania. Pralyinszkij számára mint ismerős, sőt akár mint közeli ismerős is most már Zubikov szerepelhetett. Pszeldonyimov most már kedvére hallgathatott és remeghetett. Pralyinszkij érezte, hogy a lakodalmon való megjelenésének okát és körülményeit okvetetlenül meg kell magyaráznia. Látta, hogy az összes vendégek ezt elvárják tőle; látta, hogy az ajtóban ott szorongott, sőt egymás fejére kapaszkodott már az egész házi cselédség is, mert mindenki látni és hallani akarta a kegyel-

mes urat. Az egészben most már csak az volt a legkellemetlenebb, hogy az az ostoba irodaigazgató még mindig nem akart leülni.

- De, kérem, üljön le ön is! - mondotta Pralyinszkij és kissé ügyetlenül a kanapéra mutatott.

- Én... én... én... talán itt is... - dadogta zavartan és szabadkozva Zubikov Petrovics Akim és hirtelen leült arra a székre, melyet sebtében térdei közé tolt Pszeldonyimov, aki szintén a világért sem mert volna a kegyelmes úr jelenlétében leülni.

- Képzelve csak, mi történt velem csak az imént, - kezdte Pralyinszkij némileg még mindig bizonytalan, de már elfogulatlanabb és mindenképpen kedveskedni akaró hangon, kizárólag csak Petrovics Akim felé fordulva. Beszéd közben Pralyinszkij a szavakat lehetőleg hosszúra nyújtotta, a szótagokat lassan és szokatlan hangsúlyozással ejtette, az „a” hangzókat majdnem „é”-knek ejtette, szóval nem természetesen beszélt és viselkedett. És bár érezte, bár tudta ezt, még sem változtatott rajta, mert már nem volt ura sem magának, sem képességeinek. Általában a Pszeldonyimovéknél töltött pár perc alatt rengeteget tapasztalt, még pedig olyasmit, ami keserű csalódást és fájdalmas szenvedést okozott neki.

- Képzelve csak, hogy miféle véletlen vetett engem ide: én most tulajdonképpen Nyikiforov Nyikiforovics Sztjepán valóságos belső titkos tanácsostól jövök... Valószínűleg hallott már róla...

Zubikov egész felső testét tisztelettel meghajította, mintha azt akarta volna mondani: „De, kegyelmes uram, már hogy nem hallottam volna róla!”...

- Nyikiforov őexcellenciája most az ön szomszédja, - folytatta Pralyinszkij, udvariasságból Pszeldonyimov felé fordulva, de rögtön el is fordult tőle, mert látta, hogy Pszeldonyimovot az egész eset cseppet sem érdekli.

- Az öreg úr egész életében arról álmodozott, hogy házat vesz magának. Régi vágya most végre teljesedhetett, mert sikerült neki egészen csinos és nagyon kedves úri házat vásárolnia... Hát igen!... Mindennek tetejébe ma volt a kegyelmes úr születésnapja is, melyet az új ház öröme most kivételesen meg is ünnepelt... Különbön születésnapját el szokta titkolni... he-he-he!... Tehát nagy örömeben Nyikiforov meghívott bennünket, már mint engem és Ivánovics Szemjont... bizonyára ismeri: Sipulyenko önmagyméltóságáról van szó.

Zubikov ismét tiszteletteljesen hajította meg egész felső testét. Ezeket a hajlongásokat Zubikov nagy buzgalommal cselekedte. Pralyinszkijre ez megnyugtatólag hatott, mert már attól kezdett félni, hogy esetleg ez az alárendeltje is cserbenhagyja. Milyen kellemetlen lett volna, ha ez az irodaigazgató most észrevette volna, hogy az excellenciás úrnak most ő az egyetlen támasza, és mentsvára.

- Mi tehát Nyikiforov őexcellenciájánál üldögéltünk, pezsgőztünk, beszélgettünk kormányzati dolgokról... erről és arról, mindenféle problémáról... sőt vitatkoztunk is... he-he-he!

Zubikov erre szinte áhitatosan tiszteletteljes arcot vágott.

- No de tulajdonképpen nem is erről akartam én most beszélni. Végre is elbúcsúztam a házigazdától, mert, tetszik tudni, Nyikiforovics Sztjepán önmagyméltósága nagyon pontos ember, mindig pontosan féltizenkettőkor fekszik le... amin nem is lehet csodálkozni, mert hiszen már koros ember... Kilépek az utcára, fogatomba akarok ülni, csak hogy Trifon kocsisom nincs ott. Nézek jobbra, nézek balra; tipródok erre, tipródok arra, de kocsisom csak nem akar előkerülni. Nyugtalanokodni kezdek, kérdezősködöm és megtudom, hogy Trifon, abban a hiszemben, hogy tovább maradok, lakodalomba ment, valami rokonának, vagy nőtestvérének,

vagy mit tudom én, kinek a lakodalmára, ugyancsak itt valahol a Pétervári-úton. És persze fogatomat is magával vitte a haszontalan fickó.

Pralyinszkij őexcellenciája ismét óvatosan Pszeldonyimovra tekintett, amitől ez hétrétegnyedten meghajtotta magát, csak hogy nem úgy, mint ahogyan önmagyméltósága szerette volna. Különbösen is Pralyinszkij egészen mást várt tőle. Magában meg is jegyezte: „Ennek a fiatalembernek egyáltalában nincs szíve.”

- No de ilyent!... Hihetetlen! - kiáltott fel Zubikov Petrovics Akim megbotránkozva, sőt megrendülve. A megbotránkozás moraja az összepréselődött vendégtömegből is hallható volt.

- No, úgy-e botrányos eljárás volt ez kocsisomtól? Elképzelhetik kínos helyzetemet, - folytatta Pralyinszkij a vendégek felé fordulva és tekintetét rajtuk végigsiklatva. - Természetesen nem maradt más hátra, minthogy gyalog vágjak neki az útnak. Gondoltam magamban, hogy a nagy körútig majd csak elvergődöm valahogyan, ott bizonyosan lesz bérkocsi... he-he-he!

- Hi-hi-hi! - verődött vissza kötelességszerűleg Zubikovról a visszhang. Az összepréselt társaság tiszteletből halk morajjal osztozott a tetszésnyilvánításban. Abban a pillanatban éles csattanással pattant el az egyik falilámpának cilinderüvege. Valaki nagybuzgóan odasietett, hogy megnézzze, miként lehetne a bajon segíteni vagy esetleg menteni valamit. Pszeldonyimov hirtelen és erőlesen összeszedte magát és szigorú pillantást vetett a lámpára. A kegyelmes úr azonban ügyet sem vetett az egészre, amitől mindenki megnyugodott.

- Elindultam tehát gyalog... Az éjszaka gyönyörű volt, semmi szél sem fújt. Hirtelen muzikaszó, még pedig táncmuzika ütötte meg fülemet! Érdeklődtem a rendőrtől és megtudtam, hogy Pszeldonyimov ünnepli esküvőjét. Kedves barátom, a maguk mulatozása az egész Pétervári-úton végighangzik! Ha-ha-ha!

- Hi-hi-hi! Úgy van! Pompás!... - helyeselte Zubikov. A vendégek suttozni és mozgolódni kezdtek. Csak az volt a bosszantó, hogy Pszeldonyimov még erre a tréfára sem mosolyodott el, hanem csak hajlongott a maga merev módján, olyan érzéketlen volt, akár egy fadarab.

- Teljesen bárgyúnak látszik ez a fiatalember! - gondolta csodálkozva a kegyelmes úr. - „Csak legalább egyszer nevetne fel, vagy legalább elmosolyogna magát ez a szamár, akkor minden rendbe jönne.” A türelmetlenség már szinte tombolt benne.

- Megállj csak! - gondoltam magamban. Mi lenne, ha én most az én alárendelt tisztviselőmhöz benéznék? Akár szívesen lát, akár nem lát szívesen, de azért kitessékelni csak nem fog... Bocsásson meg mégis, kedves barátom... Ha zavarom önöket, akkor természetesen azonnal távozom... Én tulajdonképpen csak azért néztem be...

A vendégek közt lassanként bizonyos mozgolódás kezdett támadni. Zubikov átszellemülten mosolygott, mintha mondani akarta volna: „Jóságos Úristen, már hogy zavarhatna bennünket excellenciád!”... A többi vendégen is észre lehetett venni a lassanként visszatérő bizalom némi jeleit. A hölgyek már majdnem mind ültek. Ez már kézzelfogható jó jel volt. A bátrabbak zsebkendőjükkel már legyezték is magukat. Az egyik, viseltes bársonyruhába öltözött hölgy már szándékosan mert hangos megjegyzést is tenni. A hangos megjegyzés egy katonatisztnak szólt, aki szintén hangosan akart válaszolni, de mégis meghalkította hangját, mikor látta, hogy a többiek mind csak suttozva beszélnek. A bátorság abban a percben vakmerőségnek, esetleg kihívásnak látszhatott volna. A férfivendégek, legnagyobbbrészt irodatisztek és egy-két diák, jelentőséges szemhunyorgatással, halk köhécseléssel és titokzatos fej- meg kézmozdulatokkal igyekeztek egymást biztatni, hogy ideje volna már valamit csinálni, de egyikük sem akart kezdeményező lenni. Mindössze csak annyit tettek meg, hogy helyváltoztatás okából egyik lábukról a másikra léptek. Alapjában egyikük sem félt komolyabban, inkább csak meg voltak

riadva, meg voltak zavarva és inkább csak valami titkos, ellenséges tartózkodás nyilvánult meg viselkedésükben a hivatlan vendég iránt, aki oly váratlanul toppant közük és mulatózásukat egészen megzavarta. A katonatiszt végre is szégyenkezni kezdett bátortalansága miatt és pár lépéssel közelebb ment a kegyelmes úr asztala felé.

- Ah, édes barátom, mondja csak, hogy is hívják önt édesapja nevéen, - kérdezte Pralyinszkij Pszeldonyimovtól.

- Petrov Porfirij a nevem, kegyelmes uram, - felelte Pszeldonyimov olyformán, mintha katonai rapporton tett volna jelentést.

- Petrov Porfirij mutasson hát be engem is ifjú hitvesének... Legyen szíves, vezessen hozzá... én is szeretném... - és Pralyinszkij úgy tett, mintha a kanapéről fel akart volna emelkedni...

Mikor Pszeldonyimov ezt észrevette, hanyatt-homlok rohant a szomszédaszobába ifjú feleségéért. Az újdonsült menyecske eddig ugyan az ajtóban állt és onnét kíváncsiskodott, mikor azonban meghallotta, hogy róla van szó, azonnal elosont onnét és elbújt. Ennek ellenére Pszeldonyimov a szökevényt pár pillanat múlva kezénél fogva bevonszolta a terembe. Mindenki félreállt, hogy helyet csináljon nekik. Pralyinszkij önmagyméltósága ünnepélyesen fölemelkedett és szeretetreméltó mosollyal fordult az ifjú menyecske felé.

- Igazán rendkívül örvendek, hogy kegyeddal megismerkedhetem, - mondotta Pralyinszkij a lehető legelegánsabb, könnyed meghajlással, - annyival is inkább örvendek, mert ezen a szép napon... és így tovább és így tovább...

Beszéd közben ravaszokán és jelentősen mosolygott. A hölgyeken kellemes izgalom futott végig.

- *Charmant!* - jegyezte meg szinte hangosan a bársonyruhás hölgy, aki talán már negyedikéből vásárolta ruháját.

Az újdonsült asszonyka nagyszerűen vágott urához, Pszeldonyimovhoz. Soványka, aprócska, tizenhatéves teremtés; sápadt arcomkájára feltűnően kicsiny volt, melyből keskeny és hegyes orrocsony meredt ki. Aprócska szeme egyáltalában nem árult el semmiféle félelmet, de még csak zavart sem, sőt ellenkezőleg bizonyos ellenséges érzülettel tekintgetett a kedveskedő és szeretetreméltó főnökre. Menyasszonyi ruhája rózsaszín alapú, fehér musszelinből készült. Hosszú nyaka ijesztően sovány volt, vékonyka és törékeny teste pedig nem sokban tért el egy csirke testétől, önmagyméltósága kedveskedésére semmit sem tudott válaszolni.

- Igazán csak gratulálhatok jó ízléséhez, - szólt oda Pszeldonyimovhoz a kegyelmes úr halkított hangon, de szándékosan úgy, hogy a bókot az új menyecskének is okvetetlenül meg kellett hallania.

Pszeldonyimov azonban főnökének erre a kedveskedésére is csak hallgatással válaszolt, sőt ezúttal még meg sem hajtotta magát, csak állt és állt egészen mozdulatlanul. Pralyinszkij úgy látta, mintha alantasának szemében hirtelen hidegség, esetleg ellenséges indulat lobbant volna fel. És mégis kerüljön, amibe kerül, de mindenáron ki akarta belőle erőszakolni az annyira óhajtott jó hangulatot, hisz azért tért be oda.

„Ez aztán egy házaspár, mondhatom” - gondolta magában Pralyinszkij. - „Különben...”

És a kegyelmes úr újból a fiatal asszonykához fordult, aki közben a kanapéra melléje ült. Öccsellenciája hiába igyekezett az új menyecskét beszélgetésbe ugratni, kérdéseire is csak „igen”-t vagy „nem”-et kapott, vagy sokszor egyáltalában semmit.

„Ha legalább zavarba tudnám hozni”, - gondolta Pralyinszkij dühösen, - „akkor legalább eltréfálhatnék vele. Így azonban teljesen reménytelen a helyzetem.”

Sőt most már Zubikov is hallgatott, mintha csak daczból tette volna, pedig csak ostobaságból történt, de hallgatása még így is megbocsáthatatlannak tűnt fel.

- No, de hölgyeim és uraim! Csak nem zavartam meg multságukat? - szólt oda Pralyinszkij most már az egész társaságnak.

A kegyelmes úr úgy érezte, mintha már tenyere is transpirált volna.

Ó nem, legkevésbé sem, kegyelmes uram, azonnal folytatni fogjuk a táncot, csak meg akarunk kissé pihenni, - válaszolta a hosszú katonatiszt, akin az újdonsült menyecske gyönyörrel legeltette szemét. A katonatiszt még nem volt idős és gyönyörűen feszült rajta a katonai egyenruha. Pszeldonyimov még mindig mereven állt helyén, görbe orra még nagyobbnak látszott. Annyira mozdulatlanul, annyira mereven, annyira élettelenül állt helyén, mint az az urasági inas, aki kezében tartja a távozni készülő vendéguraság bundáját és várja a búcsúzkodás végét. Ez a hasonlat jutott Pralyinszkij eszébe, valahányszor az előtte mereven álló irattárosára tekintett. Igen, Pralyinszkij őexcellenciája nagyon kényelmetlenül érezte magát. Úgy érezte, hogy lába alól kisiklott az ő igazi biztos talapzata; úgy érezte, hogy veszedelmes örvénybe került, mely folyton tovább és messzebbre sodorja; úgy érezte, hogy ebből az örvényből a maga erejével nem tud kimenekülni.

*

A teremszerű szoba ajtaja körül hirtelen mozgolódás kerekedett, az ott ácsorgó vendégek az ajtó elől félreálltak és az így támadt úton a szobába lépett egy középtermetű, zömök, idősebb asszony, egyszerű ruhában, vállát elül összetűzött kendő borította, fejét pedig bodros főkötő díszítette, melynek viseléséhez szemmeláthatólag nem volt szokva. Az asszony kerek teás tálcán egy teli, de nyitott pezsgős palackot és két poharat, csak kettőt, sem nem többet, sem nem kevesebbet vitt. A pezsgőt nyilvánvalólag csak két személy számára vásárolták, csak két személynek szánták.

Az asszony egyenesen Pralyinszkij felé közeledett.

- Ne vegye rossznéven, kegyelmes uram, - mondotta az asszony rövid köszöntés és meghajlás után, - de ha már megtisztelt bennünket avval, hogy fiam lakodalmára személyesen fáradt el, alázatosan arra kérjük, kegyeskedjék egy pohárka pezsgőt a fiatal pár egészségére és boldogságára kiüríteni. Ne vesse meg kérésünket, tiszteljen meg bennünket.

Pralyinszkij megkönnyebbülten lélegzett fel. Az asszony mentőangyalként jelent meg számára. Az asszony egyáltalában nem volt még idős, talán csak negyvenöt, legfeljebb negyvenhat éves lehetett. Ennek az asszonynak annyira jóságos, friss, annyira nyílt és őszinte gömbölyű orosz arca volt, oly jólelkűen mosolygott, oly egyszerűen és szívből köszöntötte őt, hogy Pralyinszkij bátorsága és reménysége újból feléledt.

- Tehát kegyed fiának az édesanyja? - kérdezte Pralyinszkij, helyéről fölemelkedve.

- Igen, ő az én édesanyám, excellenciás uram, - bizonyította Pszeldonyimov és hosszú nyakát még jobban kinyújtotta, görbe orrát még kijebb tolta.

- Ah, örvendek, igazán rendkívül örvendek!

- Tehát Excellenciás uram nem veti meg kérésünket és megtisztel bennünket?

- Természetesen, a legnagyobb készséggel.

A tálcat az asztalra tették. Pszeldonyimov hirtelen odaugrott és a két poharat gyorsan tele-töltötte pezsgővel. Pralyinszkij megragadta az egyik poharat.

- Nagyon örülök, főleg nagyon örülök ennek az alkalomnak, - kezdte őexcellenciája, - hogy ebből az alkalomból... Szóval, hogy én, mint főnök jóindulatomat bebizonyíthatom... Nagyságos asszonyom, kívánom kegyednek, - fordult a fiatal asszonyka felé, - és neked is, kedves Porfirij barátom, igazi, tökéletes és tartós boldogságot!

És őnagyméltósága poharát ajkához emelte és egyhajtásra meghatottan kiürítette, azon az estén már a hetediket. Pszeldonyimov komoran, szinte mogorván bámult reá. Őexcellenciája már szinte gyűlölettel fordította el róla tekintetét. Szeme a hosszú katonatiszten akadt meg.

„Ez az átkozott paszulykaró is úgy áll ottan, mintha háromig sem tudna számlálni”, - gondolta dühösen Pralyinszkij. - „Nem tudott volna legalább egy „éljen”-t kiáltani?! Avval aztán mindent jóvá lehetett volna tenni...”

- Petrovics Akim, kérem, ön is igyék az ifjú pár boldogságára, - szólalt meg az örömanya, az irodaigazgatóhoz fordulva. Ön is főnöke fiainak. Oltalmazza és pártfogolja fiamat, nagyon szépen kérem önt úgy, ahogyan csak szerető anya tud kérni. És ezentúl se feledkezzék meg rólunk, kedvesem, hisz ön olyan jó ember, ön igazán nagyon jó ember, Petrovics Akim!

„Milyen aranyosak és bájosak is ezek az idősebb orosz asszonyok!” - gondolta Pralyinszkij meghatottan. - „Hogy felderítette, szinte felvillanyozta az egész társaságot! Hm!... Nem hiába mondtam mindig, hogy szeretem az egyszerű népet és mindent, ami vele összefügg...”

Ebben a pillanatban még egy teás tálcat tettek a kegyelmes úr asztalára: még ki nem mosott, ráncolt, krinolines vászonruhába öltözött szolgálóleány vitte oda, de alig bírta tartani az óriási és agyonrakott tálcat. Volt azon mindenféle: csésze, tányér, tál, tartó tele mindenféle csemegével, gyümölcssel, befőttel, süteménnyel és más egyébvel. Ez a tálca addig a mellékszobában volt a vendégek, főleg a hölgyek megvendéglésére. Most ezeket a nyalánkságokat is a magas vendég elé rakták.

- Ne vesse meg szerény ételeinket sem, excellenciás uram, - kérlelte Pralyinszkijt Pszeldonyimov anyja. - Nekünk csak ilyesmin van, de amink van, azt szívből adjuk.

- De kérem, asszonyom! - kiáltott fel Pralyinszkij udvarias mosolygással és látszólag nagy örömmel vett le a tálcáról egy diót, melyet ujjaival tört fel. Elhatározta, hogy mindent megtesz népszerűségének terjesztésére és fokozására.

Az újdonsült menyecske hirtelen elvihogta magát mellette.

- Nos, mi az? Miért nevet? - kérdezte Pralyinszkij mosolyogva és szemmeláthatólag nagyon el volt ragadtatva, hogy szomszédnője egészen váratlanul életjelt adott magáról.

- Hi-hi-hi! Az a bolondos Kosztyenykinücs Iván bolondozott megint és nevettegetett meg, - felelte a menyecske elkomolyodva és szemét lesütötte.

A kegyelmes úr odanézett és tényleg észrevett ottan egy csinos, szőke ifjút, aki a kanapé másik oldalán egy széken ülve, félig a kanapé támlája, félig a fiatal Pszeldonyimova mögé bújt és a fiatal asszonyka fülébe súgott valamit. Az ifjú rögtön felállt, mihelyt Pralyinszkij ránézett. Nagyon félénknek és nagyon fiatalnak látszott még.

- Egy álmoskönyvről meséltem neki, kegyelmes uram, - magyarázta mentegetőzve a fiatal-ember.

- Miféle álmoskönyvről? - kérdezte Pralyinszkij leereszkedőleg.

- Most jelent meg egy irodalomtörténeti álmoskönyv, amely tele van irodalmi orosz személyekre vonatkozó álomfejtésekkel. Az egyik például azt mondja, hogy aki Panajev íróról álmodik, az kávéval fogja ruháját leönteni.

„Mennyei ártatlanság! Milyen naiv!” - gondolta őexcellenciája dühösen.

A fiatalember ugyan fülíg pirult, amíg magyarázkodott, de mégis hihetetlenül büszke volt saját bátorságára.

- No igen, helyes, magam is hallottam erről egyet-mást, - jegyezte meg őexcellenciája.

- Sokkal érdekesebb azonban az, amit én most a napokban hallottam, - szólalt meg egy új hang közvetlenül Pralyinszkij közelében. - Egészen új lexikont akarnak kiadni és az „A”-betűs cikkek megírásával valami Krajevcszkij nevű úr van megbízva...

Ezt egy szintén fiatalember mondta, akin azonban a zavarnak a legkisebb nyoma sem látszott, sőt ellenkezőleg határozottan biztos fellépése volt. Fehér mellény volt rajta, kezén kesztyű, kalapját egész este állandóan kezében fogta. Nem táncolt, nagyon adta az előkelőt és nagyon is félvállról nézett a többi vendégre, mert ő már munkatársa volt a „Tüzes Üszög” című vicclapnak. Ő is, mint díszvendég volt hivatalos a lakodalomra. Már meglehetősen sok pálinkát ivott meg és ebből a célból az est folyamán gyakrabban osont ki egy szerény hátulsó szobába, ahová a járást az összes férfivendégek jól ismerték, mert számukra oda volt készítve az innivaló. A fiatal újságíró jó barátságban volt Pszeldonyimovval, akivel az elmúlt évben még együtt laktak egy sötét kamrában egy öreg asszonynál, aki szobák kiadásából tartotta fenn magát. Ez a fiatal újságíró őexcellenciájának sehogyan sem tetszett...

- Az az új lexikon-ügy tulajdonképpen azért érdekes, illetőleg komikus, - szólt közbe hirtelen és diadalmasan az a szőke fiatalember, aki előzőleg az új álmoskönyvről mesélt és akire a „munkatárs” izzó gyűlölettel tekintett, - még pedig rettenetesen komikus azért, mert az új lexikonnal kapcsolatban a lexikon kiadója összekülönbözött Krajevcszkijjal, a lexikon munkatársával. A kiadó ugyanis az „*Oblicsitel'naja literatura*” című cikket a lexikonban az „A”-betűbe akarta soroztatni azért, mivel a kiejtésben úgy hangzik, hogy „*Ablyicsityelynaja lyityeratura*” (= polemikus irodalom). Krajevcszkij ezt ellenezte és azt állította, hogy az említett cikkek az „O”-betűs cikkek közt van a helye, mert a címszókat a lexikonban nem ejtett, hanem írott alakjuk szerint kell a betűsorban elhelyezni. A kiadó a kioktatás miatt dühös lett és azt vágta Krajevcszkij úr szemébe, hogy nincs tisztában az orosz helyesírás szabályaival. Ebből kifolyólag Krajevcszkij ellenségei öreá fogták rá, hogy ő akarta az „*Oblicsitel'naja literatura*” címszót az „A”-betűbe sorozni...

A szegény fiú elbeszélésének végefelé már belezavarodott, míg végül egészen elakadt a fiatal újságíró nagy öröme, aki nagyon dühös volt azért, hogy szavába vágta és beszédében megzavarták. A fiatalember ugyanis hallgatói arcáról észrevette, hogy ismert esetet mesél el nekik, főleg észrevette ezt őexcellenciájáról, aki nagyon kényelmetlenül érezte magát azért, hogy az annyiszor hallott bolondságot újból végig kell hallgatnia. A szőke ifjú e miatt borzasztóan szégyelte magát, a lehető leggyorsabban elotródott onnét és utána végig nagyon szomorú volt. Helyette azonban a „Tüzes Üszög” munkatársa igyekezett őexcellenciájához valami okból még közelebb férközni. Ettől a tolakodásszerű közeledéstől önmagyméltósága azonban csöppet sem volt elragadtatva.

- Épen most jut valami eszembe, amit már régen meg akartam kérdezni öntől, kedves Petrov Porfirij, - szólalt meg hirtelen Pralyinszkij kizárólag csak azért, hogy a beállott kínos csendet megtörje. - Mondja csak, kérem, miért is hívják önt Pszeldonyimovnak és miért nem Pszeudonyimovnak? Mert kétségtelenül a Pszeudonyimov alak a helyesebb és bizonyára ez az ön valódi neve.

- Erre vonatkozólag legmélyebb sajnálatomra igazán nem tudok felvilágosítással szolgálni, kegyelmes uram, - motyogta zavartan a fiatal férj.

- Valószínűleg hibásan jegyezték be nevét a hivatalos iratokba akkor, mikor atyja szolgálatba lépett, és ilymódon maradt rajtuk a hibás Pszeldonyimov-név, - magyarázta Zubikov Petrovics Akim. - Ilyesmi gyakran szokott megesni.

- Feltétlenül így történt! - kapaszkodott bele ebbe a gondolatba élénken őexcellenciája. - Feltétlenül így van! Mert tessék csak jól elgondolni, hogy a Pszeudonyimov nevet nagyon egyszerűen lehet a pszenonim (*seudonym* = álnevű) szóból leszármaztatni. De mit jelenthet Pszeldonyimov? Semmit, egyáltalában semmit!

- Tudatlanságból szokott az ilyesmi keletkezni, - jegyezte meg hirtelen Zubikov.

- Hogyan tudatlanságból? Hogy gondolja ön ezt?

- Az egyszerű orosz nép ugyanis gyakran szokta tudatlanságból az ismeretlen, főleg az idegen szavakban és nevekben az egyes beszédhangokat másokkal felcserélni. Így, például, a rokkant katonára azt mondja, hogy *nevalid* (ejtsd: *nyevalyid*). Nyilvánvaló, hogy ez a *nevalid* az *invalid*-ből van elferdítve.

- Tehát azt mondják, hogy *nevalid*?... Érdekes!... He-he-he!

- Azt is mondják, kegyelmes uram, hogy *numerus*, - szólt közbe a langaléta katonatiszt, aki már régóta leste a kedvező alkalmat, hogy a magas vendég figyelmét magára vonja.

- Igazán? *Mumerus*-t is mondanak? Hát az mi?

- Az, kegyelmes uram, a *numerus* helyett van.

- Ah, úgy?... *Mumerus*... *numerus* helyett... Persze, persze... he-he-he! - adta a naiv csodálkozót a kegyelmes úr a katonatiszt iránt való udvariasságból.

A tiszt a kitüntetéstől boldogan igazított egyet gallérján.

- Azt is mondják, hogy *nimo*, - elegyedett bele a beszélgetésbe a „*Tüzes Üszög*” munkatársa. Őexcellenciája most azonban úgy tett, mintha a megjegyzést nem is hallotta volna. Utóvégre is nem pazarolhatta kegyét és mosolyát mindenkire!

- *Mino*-t is mondanak *mimo* (= mellett) helyett, - ismételte a „munkatárs” dacosan és szem-melláthatólag indulatosan.

Őexcellenciája szigorú tekintettel mérte végig az újságíró.

- Ugyan miért vagy ennyire tolakodó? - súgta Pszeldonyimov a „munkatárs” fülébe.

- Hogy-hogy tolakodó?!... Nekem talán nem szabad beszélnem? - kérdezte dacosan, de azért halkán az újságíró. Pár pillanatnyi habozás után azonban mégis tanácsosabbnak találta a hallgatást. Nagy dühében fogta magát és kiment a teremből.

Az elkeseredett újságíró újból beosont abba a vonzó kis hátsószobába, ahol a jaroslávi abrosszal leterített asztalon kétféle pálinka, hering, kaviáros kenyér és híres orosz pincékből vásárolt nagyon erős papramorgó volt készítve a férfivendégek számára. Az újságíró dühösen kapta fel az egyik palackot és éppen tölteni akart magának belőle, mikor egy lobogóhajú orvostanhallgató rontott be a szobába, a másik palackot kerítette hatalmába és kapkodva jó sokat töltött magának belőle.

- Mindjárt kezdődik a hejehuja! - jelentette az orvostanhallgató, aki Pszeldonyimov lakodalmi mulatságának előtáncosa volt. - Gyere be te is és nézd meg, hogyan fogom a tótágas

szólótáncot eljárni. Igen, igen tótágast fogok járni. Kezemen fogok táncolni, és lábam fönt lesz a levegőben. Vacsora után pedig a haltáncot is meg fogom kísérelni. Ez a tánc nagyon beleillik a lakodalmi multságba azért, mert az ifjú férj számára találó figyelmeztetésül is szolgálhat, ami Pszeldonyimov esetében nem is egészen fölösleges... Mesés nőcske az a Szemjonovna Kleopátra. Evvel az asszonnyal szemben az ember mindent megengedhet magának...

- Ez egy reakcionárius, - szólt közbe az újságíró és felhajtott egy pohár pálinkát.

- Ugyan ki az a reakcionárius?

- Az a magas személyiség odabent, aki elé az összes édességeket az asztalra rakták. Hétp próbás reakcionárius, ezt mondom én neked.

- Bánom is én! - szólt vissza közönyösen a diák és kirohant az ivószobából, mikor a francia négyes első akkordjai fülébe hatoltak.

Az ivószobában magáramaradt újságíró jó nagy poharat választott ki, teletöltötte pálinkával és egy hajtásra kiitta, hogy bátorságot merítsen és hogy ellenzéki és függetlenségi érzelmeit kellőleg megerősítse, majd egy jókora kaviáros kenyérdarabot ragadott fel... Pralyinszkij valóságos államtanácsosnak elkeseredettebb, kérlelhetlenebb és bosszúállóbb ellensége sohasem volt ennél a lenézett újságírónál, főleg a második pohár pálinka után. De a legfájdalmasabb az egészben az volt, hogy Pralyinszkijnek minderről sejtelve sem volt!

Öexcellenciája ezenfelül teljesen figyelmen kívül hagyott egy másik, nagyon fontos körülményt is, amely pedig végzetes hatással volt a vendégeknek vele szemben tanúsított viselkedésére. Ez a végzetes körülmény a következő volt. Ónagyméltósága ugyan részletesen elmagyarázta, hogy voltaképpen miért is jelent meg alárendeltjének lakodalmán. Ez a magyarázat azonban senkit sem elégitett ki. Ezért támadt a vendégek között a nyomott hangulat és ezért nyilvánult meg oly bántóan. Egyszerre azonban, mintegy varázsütésre, minden hirtelen megváltozott. Mintha az összes vendégek egyszerre, ugyanegy pillanatban, ugyanegy közös lidércnyomástól szabadultak volna meg. Mindannyian egyszerre megkönnyebbülten fellelegzettek, mindannyian egyszerre megnyugodtak; mindannyian egyszerre kezdtek nevetni, kacagni, ujjongani, kurjongani és táncolni, mintha a közjük hivatlanul és váratlanul betoppant előkelő vendég ott sem lett volna.

Ezt a hirtelen és gyökeres hangulatváltozást az a futótűzként elterjedt hír okozta, hogy a magas vendég nem egészen józan! És habár ez a hír nyilvánvalólag a legrettenetesebb rágalom bélyegét viselte is magán, mégis mindenki szentül elhitte és kétségtelen tényként fogadta. Ez volt az oka annak, hogy a vendégek viselkedése hirtelen szinte szélsőséges szabadosságba csapott át. Felhangzott a jeladás a vacsoraelőtti utolsó négyesre.

Pralyinszkij éppen a mellette némán ülő, újdonsült menyecskéhez fordult, hogy ezt a bevehetetlennek látszó várat valamiféle tréfával újból megostromolja, mikor a langaléta katonatiszt odarontott és az asszonykát, térdre ereszkedve, táncra kérte. Az új menyecske szinte felugrott és boldogan libbent el a tiszttel, hogy a négyeshez felálljon. A katonatiszt nem kért engedelmet a kegyelmes úrtól, mikor szomszédnőjét elragadta mellőle, és a menyecske sem méltatta öexcellenciáját még egy pillantásra sem, hanem úgy ment el, mintha boldog lett volna, hogy megszabadulhatott tőle.

„Egyébként, alapjában véve a dolgot, az új menyecskének teljesen igaza van, mikor a faképnél hagyott”, - gondolta Pralyinszkij Ilyics Iván: - „csak éppen az illetet nem tudja sem ő, sem a katonatiszt”.

- Hm, Porfirij barátom, ne ceremóniázzál velem sokat, - szólt oda őexcellenciája Pszeldonyimovnak. - Bizonyára van neked más dolgod is... itt-ott esetleg intézkedned is kell egyben-másban... vagy valami más tennivalód akad... én miattam, kérlek, ne feszélyezd magadat...

„Úgy áll itt mellettem, mintha őrizni akarna... Mire való ez?” - gondolta magában őnagyméltósága.

Pralyinszkijnek tűrhetlenné és elviselhetlenné vált Pszeldonyimov jelenléte, amint hosszú nyakát előrenyújtotta és kidülledt szemmel meredten bámult reá. Egyszóval őnagyméltóságának helyzete távolról sem volt olyan, amilyennek ő azt előre elképzelte. Csakhogy ő ezt egyáltalában nem akarta még beismerni.

*

Megkezdődött a négyes.

- Parancsol egy kis pezsgőt, kegyelmes uram? - kérdezte Zubikov Petrovics Akim, tiszteletteljesen ragadva meg a pezsgős üveget és készen tartva azért, hogy belőle őnagyméltósága poharába töltsön.

- Én... én, igazán magam sem tudom, hogy...

Zubikov Petrovics Akim azonban nem várta meg az engedélyező feleletet, hanem áhítatosan sugárzó arccal már töltötte is a pezsgőt. Amikor őexcellenciája poharát már teletöltötte, mintegy csak lopva, sunyi tolvajarcot vágva, meglapulva és összehúzódva magamagának is töltött, de egy ujjnyival kevesebbet, hogy őnagyméltósága iránt való tiszteletét ily módon is kifejezésre juttassa. Nagyrangú feljebbvalója mellett a szegény irodavezető úgy érezte magát, mint a vajúdo asszony szülés közben. Sejtelve sem volt, hogy miről is beszéljen neki. Pedig beszélnie kellett, okvetlenül kellett őexcellenciáját valamivel szórakoztatni, kötelessége volt ez, ha már az a kitüntető megtiszteltetés érte, hogy őnagyméltósága társaságába került. Szórakoztatni őexcellenciáját: de mivel, hogyan? Keserves vergődésében a pezsgő látszott az utolsó szalmaszálnak, melybe még kapaszkodhatott. És Zubikov bele is kapaszkodott a pezsgős palackba és szorgalmasan töltögetett is belőle a kegyelmes úr poharába, no meg a sajátjába. Őexcellenciájának ez a művelet tetszett, nem a pezsgő miatt, amely meleg is volt, undorító pancs is volt, hanem tetszett neki erkölcsi okokból.

„Úgy látszik, hogy az öreg maga szeretne inni, de nélkülem nem mer”, - gondolta Pralyinszkij Ilyics Iván. - „Nem bántom hát, nem rontom el a kedvét. Hadd töltögessen, ha már ide elének rakták azt a palackot”.

Őexcellenciája tehát fel-felhörpintett egy-egy kortyot a pezsgőből, mert ezt még mindig jobbnak és kellemesebbnek találta, mintha egészen tétlenül csak ott üldögélt volna.

- Hiszen én ide, - kezdte őnagyméltósága szaggatottan és nyomatékosan, - én ide tulajdonképpen, hogy úgy mondjam, egészen véletlenül kerültem... Lehet, hogy egyesek azt gondolják majd, hogy nekem voltaképpen... ilyen társaságban... nem is illik... jelen lennem.

Zubikov Petrovics Akim semmit sem szólt, hanem csak félénk kíváncsisággal figyelt feljebbvalójára.

- Remélem azonban, hogy ön meg tudja érteni, miért is vagyok én itt voltaképpen. Ön bizonyára megvan győződve arról, hogy nem a bor kedvéért jöttem ide... He-he-he!

Zubikov Petrovics Akim szintén szeretett volna önamagmértősségével együtt nevetni, de valahogyan nem sikerült, a nevetés valami okból torkán akadt, sőt torkán akadt az a pár bókoló és vigasztaló szó is, melyet önamagmértősségének mondani akart vagy legalább is mondani szeretett volna.

- Én voltaképpen, hogy úgy mondjam, csak azért vagyok itt, hogy úgy mondjam... jó kedvet csináljak, hogy kidomborítsam... hogy úgy mondjam... az erkölcsi célt... hogy úgy mondjam...
- folytatta Pralyinszkij dühösen Petrovics Akim ostobasága miatt... Egyszerre azután ő maga is elhallgatott, mért észrevette, hogy Petrovics Akim lesütötte szemét, mintha tényleg hibás lett volna valamiben, önamagmértőssége ettől némileg zavarba jött és zavarában megint hörpintett poharából. Petrovics Akimnek ez kapóra jött, mint megváltója után, úgy kapott a pezsgős üveg után és megint töltött belőle őexcellenciája poharába.

„Nem sok sütnivaló van a fejedben, azt már látom”, - gondolta Pralyinszkij Ilyics Iván és szigorúan mérte végig a szerencsétlen Zubikov Petrovics Akimet, aki, megérezve a feljebbvalói tekintet szigorúságát, végleg elhatározta, hogy többé egy szót sem szól és fel sem néz. Ilyen kínos helyzetben üldögéltek egymás mellett két percig, amely két perc főleg Petrovics Akimre volt rendkívül fájdalmas.

De voltaképpen ki is volt ez a Zubikov Petrovics Akim? Egy szerény és szelíd ember, akár egy tyúk, régi vágású, rabszolga-gondolkodású, rabszolga-hűségű, csendes ember; egyike azoknak a régi típusú hivatalnokoknak, akik állandó megalázkodás és meghunyászkodás között végezték pályafutásukat; emellett jólelkű és szeplőtelen jellemű férfiú volt. Zubikov szentpétervári születésű, sőt szentpétervári benszülött volt, akinek apja is, öregapja is Szentpéterváron született, ott növekedett fel, ott is szolgált és ott is halt meg, de egyikük sem, egyetlenegyszer sem lépte át a főváros határát. Sajátságos orosz típus ez a szentpétervári benszülött népség. Oroszországról úgyszólván semmiféle fogalmuk sincsen, és ez a tudatlanság egyáltalában nem is bántja őket. Oroszországgal ők nem sokat törődnek. Minden érdeklődésüket kizárólag csak maga Szentpétervár, jobban mondva Szentpéterváron lévő állásuk foglalja le. Nem törődnek mással, mint csak a megszokott kártyajátékkal, a megszokott kocsmával és havi fizetésükkel. Egyetlen orosz szokást nem ismernek, egyetlen orosz népdalt nem tudnak a *Lucsinuska* kivételével, de ezt is csak azért ismerik, mert a kintornások játsszák.

Különben van két biztos ismertetőjel, melynek segítségével a valódi oroszzt a szentpéterváritól kétségtelenül meg lehet különböztetni. Az első ismertetőjel az, hogy a szentpétervári oroszok sohasem mondanak „*Szentpétervári Tudósítások*”-at, hanem mindig csak „*Akadémiai Tudósítások*”-at. Második lényeges ismertetőjelük pedig az, hogy a szentpétervári oroszok sohasem használják a „*reggeli*” szót, hanem mindig „*früstök*”-öt mondanak, különös nyomatékkal ejtve a *frü* szótagot. Eme két gyökeres és feltűnő ismertetőjel alapján azonnal könnyen lehet a szentpétervári oroszzt az igazi oroszztól megkülönböztetni. Ez a szentpétervári lakosság békés, szelíd népség és körülbelül harmincöt év alatt alakult ki.

Ami a szentpétervári benszülött orosz lakosságból származó Zubikov Petrovics Akimet illeti, semmiképpen sem lehetett volna ráfogni, hogy ostoba ember lett volna. Ha Pralyinszkij őexcellenciája Zubikovhoz olyan kérdést intézett volna, amely az irodavezető ismeretkörébe vágott, akkor ez az egyszerű ember bizonyára tudott volna rá értelmesen felelni, sőt valószínűleg folytatni is tudta volna a beszélgetést, önamagmértőssége azonban olyan dolgokkal hozakodott elő, amelyekhez tiszteletlenség és illetlenség nélkül az alantas hozzá sem szólhatott, mindannak ellenére, hogy Zubikov oldalát rendkívül fúrta a kíváncsiság, hogy őexcellenciája tulajdonképpen mit is akart elérni Pszeldonyimov lakodalmán való megjelenésével...

E közben Pralyinszkij önmagyméltósága mindig jobban és mélyebben merült el gondolataiba. A zavarosabbnál zavarosabb gondolatok és eszmék szinte örült táncot jártak agyában. Mind-ebből támadt szórakozottságában észre sem vette, hogy minduntalan poharához nyúlt és ivott belőle. Petrovics Akim pedig mindenegybes esetben azonnal a legnagyobb buzgalommal teletöltötte azt. Közben mind a ketten buzgón hallgattak. Pralyinszkij talán némi változatosság kedvéért a táncot kezdte nézni, amely egyidőre figyelmét némileg le is kötötte. Egyszerre csak szinte ámulatba ejtette valami...

A tánc igazán nagyon vígan folyt. Pszeldonyimov lakodalmán mindenki igazán szívből táncolt, ott mindenki azért táncolt, hogy kimulassa, sőt kitombolja magát. Nem sok ügyes táncos volt közöttük, de az ügyetlen táncosok is oly biztosan és szenvedélyesen izegtek-mozogtak, hogy megtévesztették a nézőt, hogy ők is ügyeseknek látszottak. Főleg a langaléta katonatiszt tett ki magáért a táncban: nagyon szerette a különféle táncfigurákat, főleg az extrákat. Ezekben felülmulhatatlannak bizonyult, ezekben senki sem mert vele versenyre kelni, ezeket legtöbbször szólóban táncolta. Ezekben a táncfigurákban a tiszt igazán bámulatos hajlongásokat vitt végbe. Hosszú, felső teste majd kiegyenesedett, mint a versztjelző oszlop, majd annyira oldalt hajolt, hogy attól lehetett tartani, hogy azonnal a padlóra zuhan. A következő lépéssel azonban hirtelen az ellenkező oldalra hajolt, ugyanolyan ferdeszög alatt. A tiszt nagyon biztos volt a dolgában, olyan komolyan és diadalmasan nézett körül a teremben, mintha minden szem rajta függött volna.

Egy másik táncos a négyes második figurájában kidőlt táncosnője mellől olyformán, hogy a szó szoros értelmében elaludt. Bizonyára keleténél többet öntött fel a garatra, és a hölgynek egyedül kellett a négyest tovább táncolnia.

A világos kékszalagos hölgyel táncoló, fiatal iktató azon az estén eltáncolt öt négyes mindegyikében ugyanazt a tréfát követte el: nevezetesen hölgyétől kissé elmaradt, megragadta a kék sál végét és a vízvaihez való átsétálás közben a sál rojtjaira, körülbelül húsz csókot lehelt. A táncosnő azonban úgy libegett előtte, mintha az egészből semmit sem vett volna észre.

Az orvostanhallgató csakugyan eltáncolta tótágasszólóját és leírhatatlan lelkesedést, tombolást és örömrivalgást idézett elő vele. Egyszóval a még csak az imént oly bátortalan és tartózkodó társaság hangulata feltűnően fesztelenre változott.

Pralyinszkij Ilyics Iván, akire különben a bor is meglehetősen hatott, kezdetben mindehhez csak mosolygott. Lassanként azonban keserű csalódás kezdett szívébe lopakodni. Általánoságban semmi kifogása sem lett volna a fesztelen jókedv ellen. Sőt csak az imént, mikor a lakodalmi vendégsereg, mint a megriadt juhnyáj, egy csoportba verődött és hallgatagon, félénken és tartózkodóan viselkedett, akkor Pralyinszkij önmagyméltósága kívánta a legerősebben és a legőszintebben, hogy a jókedv ismét helyreálljon. Ezt a fesztelenséget azonban már sokallotta, ez a fesztelenség már túlment a megengedett határon.

A kopott, sötétkék-ruhás hölgy például, aki ezt a ruháját már negyedkézből vásárolta, a hatodik figurában gombostűkkel szoknyáját úgy tűzte fel, hogy úgy látszott, mintha sötétkék bársony nadrág lett volna rajta. Ez a hölgy volt az a bizonyos Szemjonovna Kleopátra, akivel szemben lovagja, az orvostanhallgató szerint, az ember mindent megengedhetett magának. Az orvostanhallgatóról jobb nem is beszélni, ennek a jókedve már az örültséggel volt határos...

De hát mi is történt voltaképpen Pszeldonyimov lakodalmán? Az imént még ijedten összebújtak mindannyian és most meg már oly hirtelen emancipálták magukat! Hogyan volt lehetséges ez a hirtelen változás. Nagyon rossz jel volt ez, amely semmi jóval sem bízott. Az előbb még félénk emberek most már örültek módjára tomboltak és őexcellenciájáról egészen megfélekeztek, mintha a világon sem lett volna. Mit tehetett egyebet önmagyméltó-

sága, minthogy nem vette fel tragikusan az egészet, vagy legalább is úgy mutatta. Jóízűen próbált nevetni ezeken az örültségeken, sőt még a tapsot is megkockáztatta. Zubikov Petrovics Akim jókedvűen, de alázatos tisztelettel igyekezett öngyméltóságának a nevetésben szekundálni. A jó ember nem is sejtette, hogy őexcellenciája szívében új féreg kezdett rágódni.

- Ön pompásan táncol, fiatalember, - mondta őexcellenciája kényszeredetten a mellette elhaladó orvostanhallgatónak, mikor a négyes befejeződött.

Az orvostanhallgató erre hirtelen őexcellenciájához fordult, elfintorította orrát, arcát öngyméltósága arcához szinte illetlenül közelítette és torkaszakadtából elkukorékolta magát, akár egy igazi kakas. Ez már a soknál is több volt. Pralyinszkij, felindulásában, szinte felugrott az asztal mellől. Ennek ellenére azonban az egész társaság hangos kacagásban tört ki, olyan nevetséges volt az orvostanhallgató arcfintorgatása és olyan természetes és élethű a kukorékolása. Pralyinszkij határozatlanul állt helyén és azon gondolkodott, hogy mitévő legyen, mikor egyszerre csak ott termett Pszeldonyimov, mélyen meghajtotta magát és vacsorázni hívta őexcellenciáját. Pszeldonyimov után megjelent édesanyja is.

- Atyuska, Kegyelmes uram, - kezdte az asszony, mélyen meghajolva: - tiszteljen meg bennünket, ne vesse meg szegénységünket...

- Én... én... igazán... nem tudom... - válaszolt, majdnem hebegve, őexcellenciája: - hiszen én nem azért jöttem ide... én éppen most akartam hazamenni...

És csakugyan már kezében is tartotta sapkáját. Amíg Pszeldonyimov anyjával beszélt, a legszentebb becsületszárára megfogadta, hogy kerül, amibe kerül, de abban a pillanatban távozik, hogy semmi szín alatt sem marad tovább... és mégis ott maradt. A másik pillanatban már ment is, még pedig legelől, a már megterített asztalhoz. Pszeldonyimov és édesanyja csináltak neki utat a vendégsereg között. Az asztalnál a díszhelyre ültették és ismét egy üveg pezsgőt állítottak terítéke elé. Az előétel heringből és pálinkából állott. Pralyinszkij megragadta a pálinkás üveget, egy nagy poharat teletöltött vele és egy hajtásra kiitta. Soha azelőtt igazi orosz pálinkát nem ivott. Úgy érezte, mintha valami magas és meredek hegyről gurult volna lefelé, csak repült, repült és repült lefelé, nagyon szeretett volna valamibe belekapaszkodni, valamibe megfogózni, de nem lehetett.

*

Pralyinszkij őexcellenciája helyzete valóban egyre lehetetlenebbé vált. Mintha balsorsa valami kegyetlenül csúfondáros gúnyt akart volna belőle üzni. A jóságos ég tudja, hogy mi történt vele az utolsó órában, melyet Pszeldonyimovéknél töltött. Mikor Pszeldonyimovékhez belépett, szerette volna az egész emberiséget minden alárendeltjével együtt keblére ölelni. És íme, alig múlt el egy óra, máris fájdalmasan érezte, szinte hallotta és tudta, hogy Pszeldonyimovot, saját alárendeltjét, gyűlöli, útálja és átkozza, de nemcsak őt, hanem annak ifjú feleségét is, az egész lakodalmat minden vendégével együtt. Ez azonban még nem volt elég, meg kellett győződnie arról is, hogy Pszeldonyimov viszont gyűlöli őt és hogy a pokol legmélységesebb fenekére elkívánja, amiért multságukat megzavarta. Pszeldonyimov szeméből és arcából világosan leolvashatta, hogy mit gondol róla. „Mi az ördögnek jött ide ez az átkozott ember! Idejött nyakunkra és most nem tudjuk lerázni!...” Ilyesmit és ehhez hasonlót gondolt magában Pszeldonyimov.

Pralyinszkij öngyméltósága természetesen még akkor is, már az asztal mellett ülve, inkább kezét vágatta volna le, hogysem őszintén beismerte volna, hogy ez valóban úgyis volt, mint azt előbb elgondolta. Nemcsak nyíltan nem ismerte be, hanem még titokban sem. Erre a beismerésre a helyzet még nem érett meg, mert mindeddig még sikerült neki bizonyos erkölcsi egyensúlyt megőriznie. De a szíve, a szíve... nagyon fáj, szívet valami gonosz sejtelem

kínozta, amiért szinte türelmetlenül szabadság, levegő és megpihenés után epekedett. Hiszen jó, nagyon jó ember volt ez a Pralyinszkij Ilyics Iván.

Tudta ő azt, nagyon jól tudta, hogy már régen el kellett volna mennie, de nem is annyira elmennie, mint inkább a távozással magamagát megmentenie. Nagyon jól tudta, hogy semmi sem teljesedett abból, amit az utcán, a gyalogjárón olyan szépen elképzelt és olyan pompásan kiszínezett. Abból semmi sem teljesedett, de annál inkább teljesedett az ellenkezője.

„De hát voltaképpen miért is jöttem ide én? Talán azért, hogy itt egyem és igyam?” - kérdezte Pralyinszkij magamagától, mikor a heringet ette. Egy-egy pillanatra még a tagadás szelleme is megszállta. Sőt egy-egy pillanatra még ő maga is gúnyt érzett saját „hőstette” iránt. Már ő maga sem volt egészen tisztában avval, hogy voltaképpen miért is tért be Pszeldonyimovékhez?...

„De hát hogy menjek el innét? Hogyan gázoljak ki ebből a hínárból? Lehetetlen innét úgy távozzom, hogy ne érjem el azt, amit idejövetelemmel el akartam érni. Mit mondanának rólam, ha felsülnék? Azt mondanák, hogy hozzám nem illő helyeken mászkálok, hogy mindenféle szedett-vedett néppel komázom. Mert, hogy holnap már mindenki tudni fog az én kiruccanásomról, annyi bizonyos. Mit fog mondani Nyikiforovics Sztjepán, mit Ivánovics Szemjon, mit fognak beszélni a hivatalokban, mit Sembeléknél, mit Subinéknél?... Nem, nem és ezerszer nem! Pszeldonyimovéktől én csak úgy és csak akkor távozhatom, ha elértem azt az erkölcsi célt, melyet idejövetelemmel magam elé tűztem, hogy mindenki tisztában lehessen evvel az én eljárással...”

Ennek az erkölcsi célnak elérésére az alkalmas pillanat, a pathetikusan ható mozzanat azonban sehogyan sem akart beköszönteni...

„Ezek itten engem már nemcsak nem tisztelnek, hanem már kutyába sem vesznek,” - elmélkedett tovább Pralyinszkij önmagyméltósága. Vajjon miért nevetnek? Olyan nagyon fegyelmezetlenek, hogy már minden jó érzés kiveszett volna belőlük? Igen, már jó ideje azt kezdem tapasztalni, hogy az ifjabb nemzedék érzéketlenné kezd válni!... Itt kell maradnom, bármibe kerül is... Egyelőre kitáncolták magukat és most a terített asztalnál mindannyian együtt vannak... Korszerű kérdésekről, küszöbön álló reformokról, Oroszország jövőendő nagyságáról fogok nekik beszélni... Esetleg magammal is ragadom őket!... Igen!... Ezt fogom tenni!... Lehet, hogy még semmi sincs elveszve... Lehet, hogy a gyakorlatban az ilyesmi így szokott lefolyni... Mivel is kellene kezdenem, hogy lebilincseljem és elragadjam őket?... Micsoda szónoki fogást kellene alkalmaznom, hogy célomat elérhessem?... Csakhogy annyira zavaros a fejem, nagyon zavaros... De hát mi is kell voltaképpen ezeknek? Mi áll szívükhöz legközelebb? De ni-ni! Hisz azok ott nevetnek. Ugyan mit és min nevetnek?... Szent Isten, talán csak nem rajtam nevetnek?!... Kellott ez nekem?... Miért is vagyok még mindig itten?... Miért is nem megyek el már innét?... Mire várok még?...”

Erről elmélkedett önmagyméltósága, és valamiféle szégyen, mélységesen, szinte elviselhetetlenül fájó szégyen marcangolta lelkét.

*

És így ment ez tovább, egyre csak így; egyik gyötrő gondolat kergette a másik gyötrő gondolatot önmagyméltósága agyában.

Alig ült két percig az asztalnál, máris borzasztó gondolat kerítette hatalmába. Hirtelen úgy érezte, hogy rettenetesen lerészegedett, hogy nem oly módon részeg, mint előbb volt, hanem hogy tökéletesen részeg, a szó legszorosabb értelmében részeg. Ezt a lerészegedést az a pohár pálinka okozta, melyet a sok elfogyasztott pezsgő után egy hajtásra megivott. A pálinka

iszonyúan erős volt és erejét önmagyméltóságával azonnal a legbrutálisabban éreztette is. Egész lényében, minden porcikájában érezte, hogy végelgyengülésszerű testi bágyadság vesz rajta erőt és ő sehogyan sem tud ellene védekezni. Bátorsága ellenben nagyon megnövekedett, öntudata sem hagyta még cserben. Lelkiismerete azonban nem hagyta nyugton és folyton ezt harsogta fülébe: „Nem szép, nem helyes, sehogyan sem helyes, sőt határozottan helytelen, amit eddig tettél!”

Részeg fejében a gondolatok megmakacsodtak, állhatatlanokká, megbízhatatlanokká váltak, sehogyan sem tudott rajtuk uralkodni, önmagyméltósága úgy érezte, mintha egész lelkivilága kettévált és meghasonlott volna. Lelkének egyik felében a vakmerőség, a győzelmi vágy és a minden akadályon keresztülörni kész önhittség tombolt. Lelkének ebben a felében szentül hitte, hogy kitűzött célját el fogja érni. Lelkének másik felében ellenben tompán kízó fájdalmat érzett; úgy érezte, mintha szívéen nagy seb támadt volna, és ezen keresztül vére cseppenként kihulldogált volna. „Mit fognak rám mondani? Hogyan fog mindez végződni? Mi lesz holnap, holnap, holnap?...”

Valamiféle homályos sejtelem már előzőleg is azt súgta neki, hogy a lakodalmi vendégek közt ellenségei is vannak. Később ezt már meg is érezte. „Ez bizonyára azért van így, mert már részegen jöttem ide, és ezt egyesek valószínűleg rossz néven vették tőlem,” - gondolta kízó önvád közepette. De mennyire megrémült őexcellenciája, mikor kétségtelen jelekből egészen alaposan megbizonyosodott, hogy a vele egy asztalnál ülő vendégek közt tényleg voltak ellenségei. Ebben már nem lehetett kételkednie.

„De hát miért? Miért? - kérdezte magamagától.

Körülbelül harminc vendég ült a lakodalmi asztal körül.

Némelyek már holtrészegre itták magukat. A többiek szinte versengtek a bántó szabadoságban. Röhögve nevettek, fülsiketítően kiabáltak, egyszerre többen is nem a maga idejében dikcióztak és a hölgyeket kenyérbélgalacsinokkal dobálták. Az egyik férfivendég, valami jelentéktelen személyiség, zsírpecsés ruhában, mindjárt a vacsora elején, részegségében lefordult a székről, leesett a padlóra, ott elaludt és úgy maradt a vacsora végéig. Egy másik férfivendég mindenáron az asztalra akart felmászni, hogy onnét köszöntse fel az ifjú párt; de a katonatiszt frakkjánál fogva lerántotta onnét és lehűtötte túlságbamenő és túlkorai lelkesedését.

A vacsora egészen egyszerű, szinte nyárspolgáriás volt, bár külön szakács, valami tábornoknak tisztiszolgája, főzött erre az alkalomra. A vacsora a következő fogásokból állott: disznókocsonya, marhanyelv burgonyával, sertéskaraj zöld borsóval, végül libapecsénye, befejezésül pedig *blancmanger*. Innivaló bőven volt, még pedig bor, sör, pálinka és sherry. Pezsgőt csak Pralyinszkij őexcellenciája számára szolgáltak fel, de ő kötelességének tartotta, hogy megkínálja vele Petrovics Akimot is, aki vacsora után saját felelősségére nem mert a pezsgőhöz nyúlni. A felköszöntőkhöz és a köszöntők utáni koccintáshoz a többi vendégnek hegyi bort szolgáltak fel, akinek pedig még ebből sem jutott, az avval koccintott, ami éppen kezeügyébe esett. A lakodalmi asztal több kisebb, összetolt asztalból állott, melyek között még kártyasztal is volt. Több abrosszal volt leterítve, a többi közt egy jároszlávi, virágos abrosszal is. A vendégek tarka össze-visszaságban ültek, de azért mégis úgy, hogy minden nő mellé férfi került.

Pszeldonyimov édesanyja nem akart asztalhoz ülni, hanem az asztal körül sürgött-forgott, rendelkezett és felügyelt a kiszolgálásra. Helyette egy ellenszenves női alak jelent meg az asztalnál, akit addig látni sem lehetett. Vöröses selyemruha volt rajta, arca fogfájósan felkötve, fejét pedig toronymagasságú főkötő díszítette. Kiderült, hogy ez a nő a menyasszony

anyja volt, aki végre rászánta magát arra, hogy a hátsó szobából a vacsorához előjőjön. Addig Pszeldonyimov anyja iránt érzett engesztelhetetlen gyűlölete miatt nem akart a vendégek közt megjelenni. Erről azonban részletesebben majd később lesz szó. Pralyinszkij önamagyméltóságát ez a hölgy dühösen, majd gúnyosan mérte végig és nagyon is kimutatta, hogy nem óhajt neki bemutatkozni.

Pralyinszkij őexcellenciájának rendkívül gyanúsnak látszott ez a nő. Ezenkívül azonban mások is gyanúsak voltak, ami miatt önamagyméltósága aggódni és nyugtalankodni kezdett. Olyan színe volt viselkedésüknek, mintha összeesküdtek volna, még pedig ő ellene. Legalább is önamagyméltósága ezt így látta és a vacsora folyamán erről mind jobban és jobban meg is győződött. Főleg az egyik, kisszakállú úrnak volt nagyon gonosz tekintete, valamiféle szabad művész lehetett az illető. Ez a gyanús ember jónéhányszor végig-végigmustrálta őexcellenciáját, utána pedig mindannyiszor szomszédjához hajolt és valamiről sugdosott neki. Egy másik, még pedig egy diák, bár tökéletesen részeg volt, mégis több jel alapján szintén gyanúsnak és veszélyesnek látszott. Gonosz sejtelmeket ébresztett önamagyméltóságában a már ismert orvostanhallgató is. A hórihorgas katonatiszt sem látszott megbízhatónak.

Legveszedelmesebb és legelszántabb ellenségnek azonban a „*Tüzes Üszög*” munkatársa látszott, kinek arca szinte lángolt az engesztelhetetlen gyűlölettől. Székén pöffeszkedve hátradőlt; kevélyen, szinte kihívóan nézett maga körül, pofoznivalóan szemtelen arcokat vágott és elbizakodottságában szinte túrhetetlenül fújtatott! És ámbár a többi vendég ügyet sem vetett a munkatársra, aki mindössze csak négy versecskét írt a „*Tüzes Üszög*”-be és ettől lett liberálissá; bár nyilvánvaló volt, hogy ezt az urat az egész társaságból senki sem kedvelte, mégis mikor egy kenyérgalacsin éppen őexcellenciája orra előtt repült el, Pralyinszkij kész lett volna fejét is levágnia, hogy a kenyérgalacsin neki volt szánva, és hogy a merénylő senki más nem lehetett, mint a „*Tüzes Üszög*” munkatársa.

Mindez siralmas hatással volt önamagyméltóságára.

De rendkívül kellemetlenül érintette Pralyinszkijt az a magán tapasztalt észlelet, hogy nehezen, akadozva és értelmetlenül ejtette ki a szavakat, hogy bár nagyon sok mondanivalója lett volna, nyelve azonban megtagadta a szolgálatot. Majd hirtelen mindent elfelejtett, nem tudta, mit is akart mondani; utána pedig hangosan felnevetett, sőt felkacagott, de maga sem tudta, hogy miért. Ez a különös lelkiállapot hamarosan eltűnt egy pohár pezsgőtől, amelyet őexcellenciája ugyan sajátkezűleg öntött magának, de avval az elhatározással, hogy nem fogja meginni, a másik pillanatban azonban mégis megitta valahogyan váratlanul, valahogyan véletlenül.

Ez után a pohár után lelki hangulata egészen megváltozott. Majdhogy sírva nem fakadt. Szinte érezte, hogy a legfurcsább, a legexcentrikusabb érzékenyedés vett rajta erőt. Újból nagy emberszeretet árasztotta el szívét. Megint szeretett, mindenkit szeretett, szerette Pszeldonyimovot is, sőt szerette még a „*Tüzes Üszög*” munkatársát is. Kész lett volna mindenkit összeölelni, minden kellemetlenséget elfelejteni, mindent kiengesztelni és mindenkivel kibékülni. Sőt még ennél is többet szeretett volna megtenni: szerette volna egészen nyíltan és őszintén megmondani mindent, de mindent, nevezetesen azt, milyen jó és derék ember ő, milyen kiváló tulajdonságokkal rendelkezik. Szerette volna megmagyarázni, mennyire hasznára lesz majd ő hazájának, hogy mennyire ért ő a női nem szórakoztatásához, és ami a legfontosabb, szerette volna a vendégekkel megértetni azt, milyen lelkes híve ő a haladásnak, milyen emberséges gondolkodású ő, hogy kész mindenkire, még a legalantasabbakhoz is leereszkedni. Végül a legnyíltabban, a legőszintébben szerette volna feltárni azokat az okokat, amelyek arra készítették, hogy Pszeldonyimov lakodalmán hívatlanul is megjelenjék, hogy két üveg pezsgőt kiigya és alantasát magas jelenlétével boldogítsa.

„Az igazság, a szent igazság, a nyíltság és az őszinteség fegyverével kell síkra szállnom! Az igazsággal, a nyíltsággal és az őszinteséggel akarom és fogom szívüket meghódítani. Biztosra veszem, hogy hinni fognak nekem. Most ugyan még ellenséges szemeket meresztenek reám, de majd feltárok nekik mindent, és akkor el fogják magukat szégyelni, és én nemcsak meghódítom, hanem szinte leigázom őket. Szinte kapkodva töltik tele poharaikat és dörgő éljenzés közben fognak egészségemre inni. Az a katonatiszt, meg vagyok győződve, sarkantyújával fogja poharát összetörni. Nagyon helyesen tenné, ha lelkesedésében hatalmas „éljen”-t kiáltana! Azt sem bánám, ha amúgy huszárosan vállukra kapnának; nemcsak nem bánám, hanem szinte szeretném. Az újdonsült menyecskét homlokon fogom csókolni, mert nagyon helyes kis asszonyka. Zubikov Petrovics Akim is nagyon derék ember, sőt Pszeldonyimov is... később... bizonyára meg fog változni,... meg fog javulni... Igaz, hogy modorából hiányzik a nagyvilágias símaság... És bár a valódi lelki finomság az egész fiatalabb orosz nemzedékből hiányzik, én mégis beszélni fogok nekik Oroszország jelenlegi jelentőségéről, a többi európai államhoz való vonatkozásában. Szóvá teszem a parasztkérdést is... és... és ők mindannyian meg fognak engem szeretni és én dicsőségesen fogok innét távozni!...”

Mindezek az ábrándos gondolatok nagyon színesek és kellemesek voltak, csak az a körülmény volt kellemetlen, amire Pralyinszkij rózsás ábrándjai közepette rájött. Őexcellenciája ugyanis megrökönyödve tapasztalta, hogy beszélőszerveinek nem ura többé, hogy beszédközben erősen köpköd, még pedig annyira köpköd, hogy legközelebbi szomszédait mind sorra leköpködi. Nyála ugyanis akarata ellenére is szinte csurgott szájából és beszéd közben fröcsögve röpködött. Ezt először Zubikov Petrovics Akimon vette észre, kinek arcát egészen nedvesre köpködté, és aki csak ült, ült, de tiszteletből főnöke iránt nem mert megtörülközni. Őnagyméltósága hirtelen felkapta szalvétáját és maga törölte le alázatos hivatalnoka arcát. A másik pillanatban azonban ő maga is ezt az eljárást annyira illetlennek, a józan ésszel annyira ellenkezőnek találta, hogy szégyenkezésében hirtelen elhallgatott és maga is elámult magamagán. Zubikov Petrovics Akim, nagy zavarában, nem tudta mit csináljon, hirtelen poharához nyúlt és kiitta azt egy hajtásra. Zavara azonban még ettől sem múlt el, és szinte leforrázva ült főnöke mellett.

Pralyinszkij őexcellenciájának ettől hirtelen eszébe jutott, hogy ő voltaképpen majdnem negyedórán már valami rendkívül érdekes tárgyról beszélt Zubikovnak, aki látszólag nagyon figyelmesen hallgatott is rá, de hirtelen mintha valamitől zavarba jött volna és mintha nagyon megijedt volna valamitől. Pszeldonyimov is, aki valamivel odébb ült, hosszú nyakát még hosszabbra nyújtotta és fejét félrehajtva, izgatottan fülelt őnagyméltósága szavára, közben végtelenül kellemetlen arcokat vágva. Pszeldonyimov valóban olyformán viselkedett, mintha főnökét ellenőrizni akarta volna. Pszeldonyimovról őexcellenciája a többi vendégre fordította tekintetét és észrevette, hogy sokan egyenesen és szándékosan őt figyelik és hahotáznak rajta. Az egészben azonban az volt a legfurcsább, hogy őkegyelmességét mindez csöppet sem zavarta, sőt ellenkezőleg, bátorságát csak növelte. Pralyinszkij hirtelen megragadta poharát, egy hajtásra fenéig kiitta és messzehallható hangon beszélni kezdett.

- Mint már említettem, - kezdte őnagyméltósága szinte dörgő hangon, - mint már említettem, uraim, ebben a pillanatban említettem Zubikov Petrovics Akimnek, hogy Oroszország... igenis... éppen Oroszország... egyszóval... önök bizonyára értik és tudják, hogy voltaképpen mit is akarok én mond-da-ni... Oroszország, az én legmélyesegesebb meggyőződésem szerint most éli át a hu-humanitás korszakát...

- Hu-hu!

- Tyu-tyu!

Pralyinszkij őexcellenciája elakadt és elhallgatott. Pszeldonyimov felugrott székéről és szigorúan körülnézett, hogy ki volt az a szemtelen, aki közbe mert kiáltani? Petrovics Akim lopva, rosszalólag megcsóválta fejét abban a hiszemben, hogy ezzel rendreintí a vendégeket, őmagyméltósága észrevette ezt ugyan, de erőt vett magán és úgy tett, mintha semmit sem vett volna észre.

- A humanitás, az emberiség! - folytatta őmagyméltósága makacsul - az imént... éppen csak az imént fejtegettem. Nyi-nyi-nyi-kiforovics Sztjepánnak, hogy... igen... hogy a dolgoknak... hogy úgy mondjam... ez az újjáalakítása...

- Kegyelmes úr! - harsant fel a kiáltás az asztal másik végéről.

- Mit parancsol? - kérdezte a beszédében megakasztott Pralyinszkij és szerette volna megtudni, hogy ki volt a közbekiáltó.

- Semmit, de semmit sem akarok, kegyelmes uram, csak kissé elragadtattam magamat. Tessék csak beszédét tovább folytatni, tovább foly-tat-ni! - harsant fel újból ugyanaz a hang.

Ez a biztatás Pralyinszkijt újból belezökentette a beszédbe.

- A dolgoknak, ugyanezeknek a dolgoknak, hogy úgy mondjam, az újjáalakítása...

- Kegyelmes uram! - harsant fel újból ugyanaz a hang.

- Mi tetszik?

- Isten éltesse!

Ezt Pralyinszkij már nem bírta ki. Ez már egészen kihozta a sodrából. Beszédét félbeszakította és a rendbontó, a sértegető felé fordult, aki egészen fiatal gyerkőc, valami tanulófiú lehetett. Már alaposan be volt rúgva és nagyon furcsán és gyanúsán viselkedett. Folytonosan lármázott és garázdálkodott, már egy poharat és két tányért is összetört, azt állítva, hogy a lakodalomban ez a szokás. Abban a pillanatban, amikor Pralyinszkij ellene akart fordulni, ugyanakkor a katonatiszt is szigorúan ráripakodott a zajongóra.

- Mit ordítasz itten? Azt akarod, hogy kiröpítsünk innét?

- Nem ön ellen irányul ez, kegyelmes uram, nem ön ellen! Folytassa kérem! - kiáltotta a jókedvében duhajkodó gimnazista, székében hátradőlve: - Tessék csak folytatni, én hallgatni fogom és nagyon, na-gyon, na-gyon meg vagyok önnel elégedve! Pom-pás! Pom-pás!

- Az a kölyök be van rúgva! - súgta Pszeldonyimov.

- Látom, hogy be van rúgva, csakhoggy...

- Éppen az előbb meséltem el egy mulatságos adomát, kegyelmes uram, kérem, - szólt közbe a katonatiszt, - egy hadnagyról, aki a mi századunkban szolgált és aki éppen úgy viselkedett és beszélt feljebbvalójával szemben, mint ez a fickó itten, aki most tulajdonképpen csak utánozza azt a hadnagyot. Az a bizonyos hadnagy, tudniillik, parancsnokának minden szavára azt mondta, hogy „pompás, pompás!” És ezért tíz évvel ezelőtt a szolgálatból is elbocsátották.

- Mi-mi-miféle hadnagy volt az?

- Egy hadnagy a mi századunkból, kegyelmes uram! Egészen belebolondult a sok dicséretbe. Eleinte szépszerivel igyekeztek ráhatni, azután áristomba került. A parancsnok atyailag igyekezett lelkére hatni, mire a hadnagy megint csak azt felelte: „pom-pás, pompás!” Pedig hatalmas, szép szál legény volt, kilenc láb magas termetű. Hadbírótság elé akarták állítani, ekkor azonban kisült, hogy a szerencsétlen ember örült.

- No, de ez még csak iskolásfiú... Ez csak afféle diákcsíny, ezt enyhébben kell megítélni. Én a magam részéről kész vagyok megbocsátani.

- A hadnagyról orvosilag állapították meg az örültséget, kegyelmes uram.

- Hogy-hogy?... Hát felboncolták?

- Dehogy, kérem, hisz egészen eleven volt!

Hatalmas és szinte általános kacagás tört ki a vendégekből, pedig kezdetben mindenki illedelmesen magába akarta fojtani nevetését. Pralyinszkij emiatt iszonyúan feldühödött.

- De uraim, uraim! - kiáltotta önmagának szinte magánkívül és eleinte egyáltalában nem dadogva: - azt én is nagyon jól tudom, hogy eleven embert nem szokás felboncolni. Én azt hittem, hogy a szerencsétlen hadnagy megzavarodottságában már nem volt élő ember... azaz, hogy agylágyulásban... halt meg, azaz... én azt akarom mondani... hogy önök engem nem szeretnek... Én azonban mindezek ellenére... szeretem önöket... igen, én... szeretem... Por... Porfirijt is... Én igazán megalázom magamat, mikor így beszélek...

Ebben a pillanatban hatalmas nyálcsomó fröccsent ki Pralyinszkij önmagának szájából és az abroszra, a lehető legfeltűnőbb helyre repült. Pszeldonyimov felugrott, odarohant és a szalvétával nagysietve feltörülte. Ez borzasztó csapás volt és teljesen lesújtotta, tönkretette a kegyelmes urat.

- Uraim, ez már túlságosan is sok! - kiáltott fel a kegyelmes úr egészen kétségbeesetten.

- De, kegyelmes uram, hiszen az csak egy berúgott gyerkőc volt, - szólt közbe Pszeldonyimov, hogy őexcellenciáját megnyugtassa és megvigasztalja.

- Porfirij!... Én látom, hogy ti mindannyian... igen!... Én azt állítom, hogy remélem... igen... Igen, én felszólítok mindenkit, mondja meg egészen őszintén, hogy mivel aláztam meg magamat?...

Pralyinszkij őexcellenciája ezt már majdnem sírva mondta.

- De kegyelmes uram, az Istenért!

- Porfirij, hozzád fordulok és felszólítalak... Nyilatkozzál egészen őszintén... Mikor ide, a te lakodalmadra eljöttem, ennek megvolt a maga célja. Erkölcsileg fel akartalak benneteket emelni... Én ezzel azt akartam, hogy érezzétek... Mindnyájatoktól kérdezem, feleljetek őszintén: nagyon lealáztam-e magamat előttem, vagy sem?

Nyomasztó, szinte síri csend állt be ezekre a szavakra. És éppen az volt a legnagyobb baj, hogy erre a határozott kérdésre ilyen síri csend következett. Pralyinszkij önmagának jobban szeretne volna, ha hallgatás helyett kiabáltak volna.

„De hát ugyan mit is felelhetnének, mit is kellene felelniök kérdésekre ebben a pillanatban?!” - villant meg a kérdés önmagának fejében. A vendégek azonban csak összenéztek és tovább hallgattak. Petrovics Akim úgy ült helyén, mint aki már nem él, de még nem halt meg egészen, Pszeldonyimov pedig, a nagy ijedségtől szinte megnémulva, folyton ismételte magában a rettenetes kérdést, mely lelkében már régebben fölmerült.

„Hogyan fogok én mindezért holnap bűnhődni?”

Ekkor azonban hirtelen felugrott helyéről a „Tüzes Üszög” munkatársa, aki már hatalmasan be volt rúgva és mindeddig komoran hallgatott. Felugrott, Pralyinszkij felé fordult és villogó szemekkel, diadalmasan harsogó hangon felelt őexcellenciája kérdésére, még pedig az egész társaság nevében:

- Igenis! - kezdte harsány hangon: - igenis, ön lealacsonyította magát, igenis, ön retrográd... Ret-rográd!

- Fiatalember, jól vigyázzon! Tudja-e, kivel van dolga? Hogy merészkedik ön velem így beszélni? - kiáltott rá indulatosan Pralyinszkij, helyéről szinte felugorva.

- Hogy kivel beszélek? Hát önnel! Különben is önnek én nem vagyok fiatalember... Ön azért jött ide, hogy fontoskodjék, hogy feltűnést keltsen, hogy népszerűséget hajhásszon.

- Pszeldonyimov, mi ez! - kiáltotta el magát önamagát önagyméltósága magánkívül.

Pszeldonyimov felugrott ugyan, de annyira meg volt rémülve, hogy helyéből mozdulni sem tudott és csak állt, állt mintha odaszögezték volna; maga sem tudta, mit kellett volna csinálnia, mihez kellett volna fognia. A vendégek szintén megnémulva ültek helyükön. Csak a művész és a gimnazista tapsoltak az újságírónak és szinte veszettül éljeneztek.

Az újságíró szinte fékezhetetlen dühvel és szinte ordítva folytatta beszédét:

- Igen, ön azért jött ide, hogy úgynevezett emberszeretetével hencegjen! Ön egészen megzavarta a mi kedélyes multságunkat. Az összes vendégek közül egyedül csak ön ivott itten pezsgőt, volt hozzá lelke, noha tudhatta és tudnia kellett, hogy ez elviselhetetlen kiadás egy olyan szegény hivatalnokra nézve, kinek tíz rubel az egész havi fizetése. Sőt bizonyára nem alaptalan az a gyanúm sem, hogy ön is ama feljebbvalók közül való, akik alantasaiknak fiatal feleségeire éhesek... Igenis, igenis, igenis!

- Pszeldonyimov!... Pszeldonyimov! - kiáltozott mintegy segítségért Pralyinszkij őexcellenciája és mintha vízben fulladozott volna, úgy nyújtogatta mindkét kezét az iktató felé. Önamagát úgy érezte, hogy az újságíró minden szava éles törként döfődik szívébe.

- Rögtön Kegyelmes uram, rögtön, csak ne méltóztassék nyugtalankodni! - szólt vissza Pszeldonyimov, erélyesen és gyorsan odaugrott az újságíróhoz, megragadta gallérjánál és előranciaigálta az asztal mellől. A hitványka és gyöngye emberkéről senki sem hitte volna, hogy ennyi erő és bátorság lakozzék benne. Bár az is igaz, hogy az újságíró holtrészeg volt, míg ellenben Pszeldonyimov tökéletesen józan. Még egypárszor jól hátbalökte és kirúgta az ajtón.

- Hitvány gazemberek vagytok mindnyájan! - kiáltotta vissza az ajtóból dühösen az újságíró: - majd adok én nektek, holnap kipellengérezlek benneteket mind a „*Tüzes Űszög*”-ben.

Erre a vakmerő fenyegetőzésre az összes vendégek mind felugráltak ülőhelyükről.

- Kegyelmes urunk!... Kegyelmes urunk!... kiáltoztak esengve Pszeldonyimov, ennek édesanyja és még néhány vendég és odatódultak Pralyinszkijhez. - Kegyelmes urunk!... Ne vegye ezt rossznéven, méltóztassék lecsillapodni és megnyugodni!

- Nem, nem, nem! - kiáltott önamagát: - tönkre vagyok téve, meg vagyok semmisülve... Én azért jöttem hozzátok, hogy... veletek ünnepelek, hogy... mindnyájatokat... szívemre... öleljelek... És... és... szeretetemért... ez a hála!...

És őexcellenciája erőtlenül, szinte eszméletlenül visszahanyatlott székébe, mindkét karját az asztalra csapta, fejét kezére hajtotta... be egyenesen a *blancmanger*-es tál legközepébe. Az összes jelenlevőkön leírhatatlan rémület vett erőt. Rá egy percre őexcellenciája feltápaszkodott, bizonyára azért, mert haza akart menni, csak hogy megtántorodott, keresztülbotlott az egyik széklábban és hörögve végigvágódott a padlón...

Így szoktak járni a bornemisszák, ha valahol véletlenül kelletténél többet isznak. A legutolsó pillanatig megőrzik öntudatukat, de aztán hirtelen elvágódnak, mintha istennyila ütött volna beléjük. Pralyinszkij önamagát teljesen öntudatlanul terült el a padlón. Pszeldonyimov

fejéhez kapott, hajába markolt és ebben a helyzetben szinte holtra változott. A vendégek kapkodva felszedelőzködtek és sietve széjjelmentek, izgatottan tárgyalva a történeteket. Hajnali három órára járt már az idő.

*

Az egész eset veleje tulajdonképpen abból állt, hogy Pszeldonyimov helyzete sokkal borzasztóbb volt, mint amilyennek látszott, sőt borzasztóbbat már képzelni sem lehetett volna. Pralyinszkij őexcellenciája eszméletlenül terült el a padlón, Pszeldonyimov mellette állt és kétségbeesetten tépdeste szőke haját. Hagyjuk őket magukra, szakítsuk meg pár percre elbeszélésünk fonalát, vessünk pár futólagos pillantást Pszeldonyimov múltjára, hogy kétségbeesésének okát jobban megérthessük.

Nem is olyan régen, alig néhány hónappal esküvője előtt, Pszeldonyimov a legnagyobb nyomorban vergődött, sőt talán a végpusztulás szélén állott. Valami vidéki kormányzósági városból származott, ahol atyja valamiféle minőségben hivatalos szolgálatot teljesített és ahol valami okból vizsgálati fogságba került és közben meg is halt. Az özvegy anyja és fia Szentpétervárra költöztek, ahol egy álló évig a legnagyobb nyomorral küzdöttek, öt hónappal házassága előtt Pszeldonyimovnak végre nagynehezen sikerült havi tíz rubeles álláshoz jutnia. Nagy örömeben és boldogságában Pszeldonyimov mintha újjászületett volna, öröme és boldogsága azonban a nyomasztó körülmények miatt nem volt tartós, mert tíz rubel havi fizetésből két személynek nem lehetett megélni.

A Pszeldonyimov-nevet az egész világon csak két személy viselte, ő és édesanyja, ők kettes-kén, hűségesen összetartva, hősiességgel éltek, fáztak és túrták a legelképzelhetlenebb nyomort. Voltak olyan napjaik, amikor Pszeldonyimovnak minden tápláléka abból a vízből állott, melyért ő maga szokott kancsóval a Fontánkához, az útszéli kúthoz lejárogatni. Mikor álláshoz jutott, édesanyja és a maga számára valahol valami kis zugot bérelt. A fiú hivatalba járt, édesanyja pedig jobb családoknál mosást vállalt. Négy hónapi példás takarékossággal végre annyira vitték, hogy Pszeldonyimov csizmát és köpenyvet tudott magának szerezni. De nemcsak otthon és kint az életben kellett Pszeldonyimovnak kínlódnia és szenvednie, hanem a hivatalban is úgy főnökétől, mint hivatali társaitól. Az egyik például minduntalan avval a kérdéssel zaklatta Pszeldonyimovot, hogy mikor fürdött utoljára. Mások meg azt a hírt terjesztették róla, hogy egyenruhájának gallérja alatt százával nyüzsögnek a poloskák.

Pszeldonyimov azonban szilárd jellemű ember volt. Külsőleg szerény, csendes, nyugodt és alázatlan természetűnek látszott; a lehető legminimálisabb műveltséggel rendelkezett, többekkel való beszélgetésben talán sohasem vett részt, beszélni jóformán senki sem hallotta. Pszeldonyimovról nem lehetett határozottan megállapítani, hogy gondolkozott-e vagy sem; hogy voltak-e eszméi, ábrándjai, tervei és rendszerei vagy sem; remélt-e valamit és bízott-e valamiben vagy sem? Annyi azonban bizonyos, hogy valamiféle ösztönszerű, öntudatlan, alattomos és makacs határozottság és elszántság fejlődött ki benne, hogy nyomorúságos helyzetéből kiszabaduljon és jobb, szebb jövőt verekedjék ki magának. A hangya kiirihatatlan szívósságával és makacs kitartásával rendelkezett Pszeldonyimov: ha széttúrod a hangyabolyt, azonnal hozzáfog a helyreállításához; ha széttúrod másodszor, megint hozzáfog az újjáépítéshez; és így tovább. Nem tudod a hangyabolyt annyiszor szétrombolni, hogy a hangyák az újjáépítési munkába belefáradnának. A házias, szorgalmas, dolgozó, takarékos és kitartó lényeknek díszpéldánya volt Pszeldonyimov. Szinte homlokára volt írva, hogy meg fogja találni a boldogulás útját, hogy okvetlenül fog magának megfelelő családi fészket rakni, sőt hogy bámulatos takarékoságával még valami kis vagyont is fog gyűjteni.

Pszeldonyimovot az egész világon egyedül csak édesanyja szerette, de ez aztán annál alaposabban, szinte határtalanul, szinte örülten. Kemény, szívós, fáradhatatlan, hihetetlenül kitartó, bámulatosan dolgozó és végtelenül jó asszony volt Pszeldonyimov anyja. Ez az anya és ez a fiú talán öt, esetleg hat évig is így éledegelt volna, szerény zugukban meghúzódva, ha a véletlen útjukba nem veti Mlyekopitajev nyugalmazott címzetes tanácsost, volt számvevőségi tisztviselőt, aki valahol, valamely vidéki kormányzóságban teljesített szolgálatot és most, nyugdíjba vonulása után családotul Szentpéterváron telepedett meg és rendezkedett be.

Mlyekopitajev már régebről ismerte Pszeldonyimovot, sőt ismerte már ennek édesapját is, kinek bizonyos tekintetben némileg le is volt kötelezve. Mlyekopitajevnek némi kis pénzecskeje is volt, semmiesetre sem sok, de mégis volt. Hogy a valóságban milyen összegre rúgott ez a pénzecske, ezt senki sem tudta; nem tudták a rokonok, nem tudta a tanácsos idősebb leánya sem, de nem tudta még a felesége sem. Mlyekopitajevnek két leánya volt, és mint afféle gögös, részeges, zsarnoki természetű és beteges ember, egyszerre csak azt határozta, hogy egyik leányát Pszeldonyimovhoz adja feleségül. „Pszeldonyimovot én jól ismerem, édesapja jó ember volt, tehát fia is jó ember lesz”, - mondogatta a címzetes tanácsos úr. Amit Mlyekopitajev akart, azt meg is cselekedte: amit egyszer kimondott, annak meg kellett lennie.

Nagy különc és nagy zsarnok volt ez a Mlyekopitajev. Életének legnagyobb részét karosszékben ülve töltötte, mivel lábát valami betegség miatt nem tudta használni. Ez a körülmény azonban a pálinkaivásban egyáltalában nem akadályozta. Kora reggeltől késő estig folyton ivott és káromkodott, szitkozódott. Nagyon gonosz ember volt ez a Mlyekopitajev, szinte életszükségletévé vált az a megrögzött rossz szokása, hogy valakit mindig kínozzon és gyötörjön. Ebből a célból mindig tartott maga mellett néhány távoli rokont. Hogy minél többekkel minél többet veszekedhessek, magához vette beteges és veszekedős vénleány-nőtestvérét, feleségének két gonosz és folyton zsörtölődő nővérét, saját egyik nagynénjét, kinek egy alkalommal eltörött egyik oldalbordája. Még egy élősdit tartott házában, egy el-oroszosodott német nőt, még pedig azért, mert szépen tudta az „*Ezeregyéjszaka*” meséit elmondani. Mlyekopitajevnek legnagyobb gyönyörúsége abban tellett, ha ezeket a szerencsétlen kosztosokat minden csekélységért gúnyolhatta, csúfolhatta és szidalmazhatta, amit mindannyiuknak szó nélkül tűrniök kellett. Ez ellen a kegyetlen zsarnokság ellen még a világra fájós foggal született felesége sem mert tiltakozni. Nem ritkán szándékosan egymásra uszította ezt a sok asszonynépet, pletykákat költött róluk és hintett el közöttük, szándékosan összeveszítette őket, azután pedig örömeiben nevetett, kacagott, szinte röhögött, mikor a sok feldühödött asszony egymásnak rontott és egymás haját tépte.

Mlyekopitajev nagyon megörült, mikor nagyobbik leánya, aki katonatiszt-férjével valahol a vidéken tíz évig kínlódott és nyomorgott, özvegyiségre jutva, három apró és beteges gyermekével a szülői házba visszatért. Unokagyermekait ugyan a szörny-öregapa ki nem állhatta, mivel azonban ilymódon szaporodott az az anyag, mely fölött zsarnokoskodni lehetett, Mlyekopitajev mégis boldog volt. A gonosz és veszekedős nőknek és a beteges gyermekeknek ez a nagy sokasága, kízó zsarnokokkal egyetemben, egy Szentpétervári-úti faházba összeszorítva lakott, tengődött és koplalt. Sokat nélkülöztek és koplaltak, mert a vén zsarnok nagyon fősvény volt és a pénzt csak fillérenként adta ki kezéből nagy keservesen a háztartásra, bár magától a rengeteg pálinkát ugyancsak nem sajnálta. Ez a sok nép még aludni sem tudott nyugodtan, mert a kegyetlen zsarnok álmatlanságban szenvedett és még éjjel sem hagyott nekik békét, már csupa irigységből sem. Ez az egész társaság tehát módfelett szenvedett, nyomorgott és pokoli sorsát állandóan átkozta.

Ilyen körülmények között vetette a szeszélyes végzet Pszeldonyimovot Mlyekopitajev útjába. A vén zsarnoknak megtetszett a sovány fiatalembernek hosszú, görbe orra és alázatos,

nyugodt, csendes viselkedése. Éppen akkor volt tizenhétéves Mlyekopitajevnek kisebbik, vézna, beteges és jelentéktelen leánya, aki ugyan járt valami német iskolába, de az ábécé elsajátításán kívül semmiféle más ismeret nem ragadt reá ottan. Bénasága miatt nyomorék és örökké részeg apjának mankóútései alatt a házi és családi pletykák, megszólások, kémkedések, besúgások, irigykedések, civódások és egethasogató káromkodások Szodomájában nőtt fel a kis görvélykóros, vérbajos és vézna leánygyermek. Sem barátnője, sem esze sohasem volt. Férjhezmenéshez azonban már régóta nagyon nagy kedve lett volna. Idegen emberek közt még harapófogóval sem lehetett volna belőle egy szót is kihúzni. Otthon azonban, anyja és a sok elősdi asszonyok között, beretvánál is élesebb volt gonosz nyelvecskéje. Főleg nénye kis gyermekeit szerette csipkedni, kínozni, püfölni, vallatni kenyér- és cukorcsenés miatt. Ebből kifolyólag állandó és ádáz veszekedés volt napirenden közte és nénye között.

Az öreg Mlyekopitajev maga ajánlotta fel kisebbik leányát Pszeldonyimovnak, aki az ajánlatot nem fogadta el rögtön, hanem gondolkodási időt kért, bármennyire sanyarú viszonyok közt tengődött is. Pszeldonyimov és édesanyja sokáig gondolkoztak az ajánlaton. Mivel azonban Mlyekopitajev azt ígérte, hogy a menyasszony nevére íratja házáat, amely ugyan csak egyemeletes és csak faház volt, de valamit mégis csak ért. Ezenkívül négyszáz ezüstrubel hozományt is ígértek. Négyszáz ezüstrubel! Mikor fog és mikor tud Pszeldonyimov annyit összekuporgatni?!

„Hogy miért fogadom házamba ezt az embert?” - ordította a vén, részeg zsarnok, mikor az asszonyok Pszeldonyimovot kifogásolták. - „Először is azért, mert ti mind asszonyok vagytok, én pedig már torkig vagyok az asszonyokkal, nekem az asszonyokból már így is sok. Azt akarom, hogy Pszeldonyimov is úgy táncoljon, ahogyan én füttyülök; azért akarok jótevője lenni. Másodszor csak azért is házamba akarom fogadni azt az embert, mert ti, asszonyok, ezt mind ellenzitek és emiatt dühöngtök. Csak azért is ideveszem azt az embert, hogy még jobban bosszanthassalak benneteket. Amit mondtam, azt meg is teszem! Te pedig, Porfirka, csak üsd, verd el jól leányomat, ha a feleséged lesz, mert már világrajöttétől fogva hét ördög lakozik benne. Verd ki belőle mind a hetet; a botot is majd én adom hozzá”.

Pszeldonyimov minderre csak hallgatott, de azért határozott, rászánta magát a házasságra. Még az esküvő előtt befogadták őt anyjával együtt a házba, megmosdatták, felöltöztették őket tetőtől-talpig és pénzt is adtak nekik az esküvőre. Az öreg Mlyekopitajev vette őket pártfogásába, meglehet, hogy csak azért, mert a többiek mind dühösek voltak a jövevényekre. Sőt az öreg Pszeldonyimova asszony a vén zsarnoknak még meg is tetszett, vele szemben tartózkodó volt és egyáltalában nem gorombáskodott vele. Pszeldonyimovval szemben azonban már nem volt ennyire kíméletes; a fiatalembernek az esküvő előtt egy héttel az öreg előtt el kellett járnia a kozák-táncot.

„No, elég lesz; csak arról akartam meggyőződni, hogy nem fogsz-e megfélemleni arról az engedelmességről, mellyel nekem tartozol”, - mondta elégedetten az öreg zsarnok a tánc befejeztével. Az esküvőre adott pénz pontosan ki volt számítva, éppen csak hogy elég volt, egy fillér sem maradt belőle. Az öreg Mlyekopitajev az esküvőre egész rokonságát és összes ismerőseit meghívta, Pszeldonyimov ellenben a maga részéről csak a „Tüzes Üszög” munkatársát és Zubikov Petrovics Akim irodavezetőt hívta meg tiszteletbeli vendégül. Pszeldonyimov nagyon jól tudta, hogy a menyasszony ki nem állhatja őt és hogy a már ismert katonatiszthez szeretett volna nagyon feleségül menni, ő azonban elhatározta, hogy mindent eltűr és elszenved, mert így állapodott meg édesanyjával.

Az esküvő napján kora reggeltől késő estig az öreg Mlyekopitajev a legrettenetesebb szitkokkal árasztotta el a család egész népét, közben pedig szakadatlanul ivott. Az esküvőre való tekintetből az egész család a lakás hátsó részébe, a szűk hálófülkébe szorult össze és szinte a

büdösségig rontotta meg ott a levegőt. A ház elülső helyiségeit ugyanis az esküvői lakoma és a lakodalmi táncmulatság céljaira tartották fenn és rendezték be. Végre úgy tizenegy óra felé, mikor a vén zsarnok holtrészegen elaludt, a menyasszony anyja, aki aznap különösen dühös volt Pszeldonyimov anyjára, mégis úgy határozott, hogy haragját kedvességre cseréli fel, hogy megjelenik a lakodalmi táncmulatságon és hogy az esküvői lakomán is résztvesz.

Pralyinszkij Ilyics Iván tábornok őexcellenciájának váratlan megjelenése azonban mindent elrontott. Mlyekopitajeva asszony emiatt zavarba jött, megsértődött és rettenetesen kezdett veszekedni amiatt, miért nem értesítették már előzőleg, hogy a lakodalomba a tábornokot is meghívták. Hiába magyarázták neki, hogy a tábornok hívás nélkül, magától jelent meg, de Mlyekopitajeva annyira ostoba volt, hogy ezt nem akarta elhinni. A magas vendég számára mindenáron pezsgőt szerettek volna szerezni. Csakhogy nem volt hozzá elegendő pénzüik. Pszeldonyimovnak egy kopejkája sem volt. Édesanyjának volt ugyan egy ezüstrubelje, csak-hogy ez kevés volt. Nem maradt más hátra, mint mélyen megalázkodni és a gonosz indulatú Mlyekopitajeva asszonytól kölcsönkérni először egy üveg pezsgőre, utána pedig még egy másodikra is. A rosszindulatú asszony eleinte hallani sem akart róla. Csak nagynehezen tudták neki megmagyarázni, hogy vejének szolgálati viszonyai, hivatali jövője és előrehaladási lehetősége ezt megkövetelik. Végre a keményszívű öregasszony sajátjából kölcsönadta a pezsgőre szükséges pénzt, de közben Pszeldonyimovval annyi mérget és keserűséget nyeletett le, hogy a szerencsétlen vő a megaláztatástól szinte őrjöngve rohant be abba a kis szobába, ahol a nászágy már meg volt vetve. Pszeldonyimov magából egészen kikelve és a dühtől egész testében remegve, elkeseredésében haját tépte és fejét beletemette abba az ágyba, mely paradicsomi gyönyörűségek számára volt megvetve, melynek az lett volna hivatása, hogy számára mennyországgá varázsolja át a földet.

Igen! Pralyinszkij Ilyics Iván tábornok úr nem tudta, nem is sejtette, hogy Pszeldonyimovnak mibe került az a két üveg pezsgő, amit őnagyméltósága azon az estén a lakodalomban megivott. Hát még mekkora volt a szerencsétlen Pszeldonyimov gondja, aggodalma, rémülete és kétségbeesése, mikor Pralyinszkij őexcellenciájának látogatása váratlanul oly katasztrofálisan végződött. A szerencsétlen ember szinte megborzongott, mikor eszébe jutott, hogy micsoda rettenetes nász éj vár reá. Szeszélyes, ifjú feleségétől csak jajgatást, sírátkozást és könnyeket, korlátolt és gonoszindulatú rokonságától pedig csak ostoba szemrehányást és gúnyos megjegyzéseket várhatott. Szegény Pszeldonyimovnak már amúgyis rettenetesen fáj a feje, már amúgyis köd és homály borította el szemét...

Ez azonban nem volt még elég. Pralyinszkij Ilyics Iván őnagyméltóságán is segítenie kellett volna valahogyan. Hajnali három órakor vagy orvost vagy fogatot kellett volna szereznie, hogy főnökét hazavitesse... Fogatra, még pedig feltétlenül hintóra lett volna szükség, mert bérkocsiban ilyen magas személyiséget ilyen állapotban nem lehetett hazaszállítani. De hát honnét szerez annyi pénzt, hogy hintós fogatot fogadhasson fel? Mlyekopitajeva asszony, aki a bősziúságig dühös volt amiatt, hogy a tábornok szóba sem állott vele és még csak egy tekintetre sem méltatta, szóval Mlyekopitajeva asszony dühösen és kereken kijelentette, hogy egy kopejkája sincsen. Honnét teremtsen hát elő annyi pénzt Pszeldonyimov? Honnét? És egyáltalában mit is csináljon?... Volt tehát a szerencsétlen Pszeldonyimovnak oka, ezer és egy oka, hogy haját tépje.

*

Közben Pralyinszkij Ilyics Iván őkegyelmességét az ebédlőben levő kis bőrpamlagra fektették. Amíg leszedték az asztalt és széjjelhuzogálták az összetolt kis asztalokat, azalatt a szerencsétlen Pszeldonyimov rémülten nyargalászott mindenfelé, hogy pénzt hajszoljon fel. Még a cselédségnél is megpróbálkozott, de hiába, ott sem volt senkinek sem egy kopejkája sem. Még

azt is megkockáztatta, hogy Zubikov Petrovics Akimnek alkalmatlankodjék, aki a többieknél valamivel tovább maradt ottan. De ez a különben jó ember is, mikor meghallotta, hogy pénzkölcsönről van szó, annyira megrémült, annyira zavarba jött, hogy szinte meglepően ostoba kibúvóval utasította el a kérést:

- Más alkalommal... a legnagyobb készséggel, - motyogta szinte értelmetlenül: - most azonban... bocsásson meg...

És Zubikov hirtelen felkapta sapkáját és szinte rohanva menekült el a házból. Egyedül csak annak a jószívű fiatalembernek, aki az álmoskönyvvel szórakoztatta a társaságot, csak ennek az ifjúnak lehetett némi hasznát venni, habár nem sokat. Ez a jólelkű gyerekember mindenkinél tovább maradt ott és őszintén, szívből szerette volna megosztani Pszeldonyimov nagy baját. Végül is Pszeldonyimov, ennek édesanyja és a fiatalember közös tanácsot ültek és abban állapodtak meg, hogy nem küldenek orvosért, hanem hintót hozatnak és azon szállítják haza az előkelő beteget. Míg a fogat megérkezik, addig a betegen kipróbálnak egy pár házi-szert, mint például, hideg friss vízzel lemosás a beteg fejét és halántékát, jeges borogatást raknak homlokára és így tovább. Mindezt Pszeldonyimov édesanyja vállalta magára.

A fiatalember pedig szinte repülve száguldott el, hogy fogatot hajszoljon fel. Mivel a Szent-pétervári-úton ilyen időtájban még egyfogatú kocsit sem lehetett találni, a szegény fiatalembernek jó messzire, az egyik bérkocsi-tulajdonoshoz kellett elrohannia. Ott felzargatta álmukból a kocsisokat és elkezdett velük bérhintóra alkudozni. A kocsisok azt hajtogatták, hogy olyan időtájban hintó-fogatért még öt ezüstrubel is kevés. A fiatalember ezt az összeget sokallotta. Végül is, nagynehezen, három ezüst rubelben állapodtak meg. Mikor azonban a fiatalember a kibérelt hintón Pszeldonyimovék háza elé hajnali négy óra körül odaérkezett, a régebbi helyzet teljesen felborult és egészen más intézkedésre volt szükség.

Időközben ugyanis bebizonyosodott, hogy Pralyinszkij önmagáért ilyen állapotban hazaszállítani nem lehetett. Nem lehetett, mert még mindig nem tért magához, mert annyira rosszul lett, hogy szinte rémesen nyögött és folyton hánykolódott. Kockázatos lett volna tehát ilyen beteget télvíz idején kocsira rakni és úgy vinni haza. „Miféle baj keletkezik még mindebből?” - kérdezte magamagától a teljesen kétségbeesett Pszeldonyimov.

De hát mit is csináljanak? Ez volt a kérdések kérdése. És ha már a betegnek ott náluk kell maradnia, hol helyezték el és mibe fektessék? Az egész házban tulajdonképpen csak két ágy volt: az egyik a Mlyekopitajev házaspár hatalmas, dupla ágya, amelyben már bent aludt az öreg zsarnok a feleségével és a másik egy újonnan vásárolt, szintén kétszemélyes diófaágy az új házaspár számára. A ház többi lakója, jobban mondva, lakónője mind-mind csak a padlóra terített szalmazsákon, alsó dunyhán vagy derékaljon aludt. Mindezek azonban nagyon piszkosak, kopottak, sőt rongyosak is voltak, de kevés is volt belőlük, azaz éppen csak annyi, amennyi a házbelieknek kellett. Hová fektessék tehát az előkelő beteget? Dunyha, vánkos és derékalj még csak akadt volna, ezeket még csak elő tudták volna keríteni, ha másképp nem, hát kihúzták volna valamelyik gyerek vagy asszony alól, de hol és mire vessenek a betegnek ágyat? Nem maradt más hátra, minthogy a teremszerű ebédlőben vessenek neki ágyat, egyrészt azért, mert legmesszebbre eset a népes család főfőszkétől, másrészt azért, mivel külön kijárata volt. De mire? Talán összetolt székekre? Köztudomású dolog, hogy székekre csak gimnazista diákoknak szokás ágyat vetni, mikor szombaton este hazamennek látogatóba, de kegyelmes úr számára összetolt székeken vetni ágyat mégis csak nagyon sértő lett volna. Mit szólt volna, vagy legalább is mit gondolt volna, ha székágyon ébredt volna fel? Pszeldonyimov erről hallani sem akart.

Nem maradt tehát más hátra, mint a nagyméltóságú beteget a nászágyba fektetni. Ez a nászágy, mint már említettük, az ebédlőbe nyíló kis szobácskában volt megvetve. Az ágyban széles, kétszemélyes, vadonatúj matrac, tiszta, szinte hófehér ágyhuzat és négy rózsaszínű, hímzett, csipkés vánkös pompázott. A rózsaszínű atlaszpaplanon gyönyörű minták díszeltek. Az ágy két oldalán rózsaszínű szövettel bélelt, muszelin függönyök omlottak alá, amelyeket a szoba mennyezetéhez erősített, nagy arany karika fogott össze. Egyszóval a nászágy teljesen olyan volt, amilyennek lennie kellett. A vendégek, akik a nászszobácskát mind sorra látogatták, a berendezés kedvességétől el voltak ragadtatva. Az újdonsült menyecske is, bár férjét csöppet sem szenvedhette, maga is lopva többször beosont a nászszobácskába, hogy annak vonzó szépségében gyönyörködhessenek.

El lehet tehát képzelni, mekkora volt az új asszonyka megrökönyödése és haragja, mikor megtudta, hogy az ő gyönyörűséges nászágyába akarják befektetni a vendéget, aki valami koleraféle bajban betegedett meg! A menyecske anyja természetesen leánya pártjára állt és rettenetes patáliát csapott, pörölt, veszekedett és avval fenyegetőzött, hogy másnap mindent elpanaszol férjének. Pszeldonyimov azonban nem engedett, hanem elhatározása mellett férfiasan kitartott: Pralyinszkij Őexcellenciáját a nászágyba fektették, az ifjú házaspárnak pedig az ebédlőben összetolt székekre vetettek ágyat. A fiatal asszonyka keservesen sírt és szívtépően jajgatott; dühében kész lett volna karmolni és harapni is, ellenkezni azonban mégsem merészkedett, mivel nagyon félt apja mankójától, melynek ütéseit jól ismerte és tudta, hogy zsarnoki apja másnap szigorúan felelősségre vonná és okvetetlenül részletes beszámolót követelne a történekről. Vigasztalásul a nászágyból átvitték neki a csipkés vánkösöket és a selyemtakarót.

Éppen abban a pillanatban érkezett meg a már ismert fiatalember is a felfogadott hintóval. Rettenetesen megrémült, mikor megtudta, hogy a fogatra már nincs szükség. Most neki kellett volna a kocsit kifizetnie, pedig soha életében nem volt három ezüst rubelje, sőt akkor még tíz kopejkája sem. Pszeldonyimov abszolút fizetéseképtelenséget jelentett be. Megpróbálkoztak avval is, hogy a kocsis lelkére beszéljenek, hogy tekintettel a súlyos helyzetre, az egyszer álljon el követelésétől. De mindhiába! A kocsis ragaszkodott a kialkudott három ezüst rubelhez, hajmeresztően káromkodott és telhetetlen dühében öklével, lábával iszonyúan dörömbölt a kapun. Hogy ez a kocsishistória miképpen végződött, ezt pontosan megtudni nem lehetett. Az ifjú valószínűleg feláldozta magát, visszaült a hintóba és elhajtattott a Peszki-városrészben, a negyedik Rozsdesztvenszkája-utcába, ahol egy diákismerőse az ő ismerőseinél meghált. A mi diákunk ettől a diáktársától akarta megkérdezni, vajjon nincs-e annyi pénze, hogy a felfogadott kocsist belőle ki lehetne fizetni?

Már hajnali öt órára járt az idő, mikor az ifjú házaspárt az ebédlőben magukra hagyták és rájuk zárták az ajtót. A beteg kegyelmes úr ágya mellett Pszeldonyimov édesanyja virrasztott, aki a padlón egy pokrócra heveredett le és kurta bundájával takaródzott. Alvásról azonban szó sem lehetett, úgyszólván minden percben föl kellett kelnie a nagyméltóságú beteghez, kinek gyomra iszonyú lázadásban tört ki. A derék, férfias és erőslelkű Pszeldonyimovna asszony maga vetkőztette le excellenciás betegét, lehúzott róla minden ruhát, gyöngéden és kellő tisztelettel bánt vele, saját gyermekét sem ápolhatta volna odaadóbban. Egész éjjel úton volt a hálószoba és a folyosó között, folyton hordta ki és be az ilyen betegeknel nélkülözhetetlen edényeket. Ezzel azonban még nem merült ki ennek az éjszakának minden szerencsétlensége.

*

Még tíz perc sem múlt el azóta, hogy a fiatalokat az ebédlőbe magukra zárták, mikor ugyanonnét hirtelen fülrepezítő sikoltozás hallatszott. Nem gyönyörtől származó sikoltozás volt az, hanem másfajta, gonosztermészetű, vésztiósló sikoltozás, amelybe székek recsegésének,

zuhanásának és egymásratorlódásának zaja vegyült bele. Ebben a pillanatban hirtelen és váratlanul a holtraíjedt, jajgató és kétségbeesetten síránkozó nőknek egész tömege, a leglehetősebb pongyola-öltözetben, rontott be a kívülről bezárt és hirtelen kinyitott ebédlőbe. Az egymás nyakán hanyatt-homlok betoduló nők a következők voltak: a menyasszony anyja és nénje, aki erre az időre beteg gyermekeit is magukra hagyta, a menyasszony három nagynénje, köztük a törött bordájú is; a szakácsnő és a mesemondó német nő, aki alól az ifjú pár számára erőnek erejével ráncigálták ki alsó dunyháját, az egész házban a legjobbat, amely saját és egyetlen tulajdona volt. Mindezek a tiszteletreméltó és gáncsolhatatlan hölgyek már tíz perccel ezelőtt a konyhából a folyosón keresztül lábujjhegyen lopóztak az ebédlő ajtaja elé és ott, teljesen érthetetlen kíváncsiságtól gyötörtetve, hallgatóztak. Közben valaki gyorsan gyertyát gyújtott és a sok asszony szeme elé minden képzeletet felülmúló látvány tárult.

Az összetolt székek az őket széjjelfeszítő dunyhától és a dunyhára nehezedő kettős tehertől szétcsúsztak és a dunyha a reája nehezedő kettős súllyal együtt közöttük a padlóra zuhant. Az újdonsült menyecske szinte toporzékolt tajtékozó dühében; ezúttal vérig sértve érezte magát. Az erkölcsileg porba sújtott Pszeldonyimov úgy állt ottan, mint a rajtakapott gonosztevő és nem is próbálkozott védekezni. Minden oldalról sóhajtozás, megbotránkozás és szidalmazás zúdult reá. A nagy lármára Pszeldonyimov anyja is az ebédlőbe rohant. Most az egyszer azonban a menyasszony anyja kerekedett felül. A lehető legfurcsább és legnagyobbbrészt igazságtalan szemrehányásokkal támadta meg Pszeldonyimovot ilyenféle hangnemben: „Miféle férj és férfi vagy te ilyenek után? Ilyen gyalázat után mire vagy te még alkalmas?...” És így tovább. Mikor azután jól kitombolta magát a szidalmazásban, megragadta leánya kezét, elvitte férjétől saját szobájába és magára vállalta ezért a felelősséget, ha majd holnap a zsarnok apa kérdőre fogja vonni leányát ezért az eljárásért. Utána kullogtak a többiek is mind, nagyokat sóhajtozva és fejüket rosszalólag és megbotránkozottan csóválgatva. Pszeldonyimovval az ebédlőben csak édesanyja maradt, aki fiát vigasztalni és bátorítani próbálta. Pszeldonyimov azonban édesanyját is elküldte.

Az ő bajára abban a helyzetben és abban az időben nem volt vigasztalás; de nem is kellett neki vigasztalás. Odavánszorgott a díványhoz és a legkomorabb gondolatokba merülve, kuporodott le az egyik sarkába, úgy ahogyan volt, mezítláb és csak a legszükségesebb alsó fehérneműben. Agyában a mindenféle gondolatok szinte örült táncot jártak. Közben-közben csak úgy gépiesen körül-körül nézett az ebédlőben, ahol még csak az imént vad tánc dühöngött és a levegőben még ott gomolygott a cigarettafüst. A felocsolt és összevissza taposott padlón szerteszéjjel heverték a cigarettavégek és a cukorkapapírok. A nászágy romjai és a felborult székek a legszebb, a legszínesebb és a látszólag legmegbízhatóbb földi reményeknek és álmoknak múlandóságáról tanúskodtak. Így üldögélt Pszeldonyimov egymagában majdnem egy óra hosszaiig.

Mindig súlyosabb, mindig komorabb, mindig vészesebb gondolatok tolultak agyába. Így például: mi lesz vele most a hivatalban? Minő következménye lesz mindennek az ő szolgálatára? Fájdalmasan kellett megállapítania és beismernie, hogy szolgálatának helyét okvetetlenül meg kell változtatnia, bármibe kerül is. Mostani szolgálati helyén nem maradhat, lehetetlen maradnia az éjjel történetek miatt. Eszébe jutott Mlyekopitajev apósa is, aki, ó jaj, holnap bizonyára újból el fogja vele jártni a kozáktáncot, hogy jámborságát és ragaszkodását próbára tegye. Eszébe jutott Pszeldonyimovnak az is, hogy, bár apósa a lakodalomra adott ötven rubelt, mely az utolsó kopejkáig el is fogyott, de a hozományul ígért négyszáz rubel kifizetésére még csak nem is gondolt, erről még csak szó sem volt. A hozományul ígért ház sem volt még formálisan a menyasszony nevére átírva.

Eszébe jutott Pszeldonyimovnak ifjú hitvese is, ki őt, férjét, élete legválságosabb pillanatában hagyta cserben. Eszébe jutott Pszeldonyimovnak a hatalmas termetű katonatiszt is, aki olyan szemtelen és vakmerő volt, hogy az esküvői mulatságon le mert térdelni az ő ifjú hitvese előtt, és hogy ez ellen az ő feleségének semmi kifogása sem volt. Eszébe jutott Pszeldonyimovnak a hét ördög is, akik feleségét, saját édesapjának állítása szerint, már születése előtt megszállták. Eszébe jutott Pszeldonyimovnak az a bot is, melyet apósa szerzett veje számára, hogy feleségéből a hét ördögöt kiverje... Hát igen! Pszeldonyimov ugyan sok erőt érzett magában a bajok elviselésére. Csakhogy a kegyetlen sors váratlanul annyi és oly súlyos csapást mért reá, hogy erejében mégis csak kételkedni kezdett.

Így búslakodott, kesergett és gyötrődött Pszeldonyimov nászéjszakájának hajnalán. Az eddig is csak pislákolva égő és nyomorúságosan világító faggyúgyertya nagyszercegve készült kialudni. A haldokolva fel-fellobogó gyertyafény Pszeldonyimov arcélét élesen világította meg és kolosszálisan megnagyítva vetette a szemközti falra. Az előrenyújtott vékony nyak, a nagy kampós orr és az elül-hátul felborzolt hajfürtök szinte ijesztő árnyékkép alakjában a szemközti falon hol feltűntek, hol pedig elenyésztek a fel-fellobbanó gyertyaláng világánál. Egyszerre csak Pszeldonyimovot megcsapta a hűvös reggeli levegő, amittől a máris agyonfázott szegény ember egész testében megborzongott, fölkel a díványról és testileg összetörten, lelkileg megrendülten, odavánszorgott a felborult székek közt a padlón heverő nászágy romjaihoz és anélkül, hogy a párnákat megigazította volna; anélkül, hogy az amúgyis kialvóban levő gyertyát eloltotta volna, négykézláb bemászott a nászágyba és ólomszerűen nehéz, mélységesen mély, szinte halálosan dermedt álomba merült. Így szoktak aludni a halálraítéltek a kivégzést megelőző éjszaka hajnalán.

*

Másrésről azonban Pralyinszkij Ilyics Iván éjszakájánál sem lehet gyötrelmesebbet elképzelni. Rettenetes éjszakát töltött őexcellenciája a szerencsétlen Pszeldonyimov nászágyában! Borzalmas fejfájás, tűzhányóerejű tengeri betegség és egyéb heves, kellemetlen rohamok jóideig egy percig sem engedték nyugton önmagyméltóságát. Pokolibbnál is pokolibb kínokat kellett, elszenvednie. A félig fel-felbredő és egy-egy pillanatra vissza-visszatérő öntudat, mint a fel-fellobbanó méceses, közben-közben meg-megvilágította Pralyinszkij agyát, de oly sötét, oly komor, oly véstes, oly rettenetes és visszataszító képektől hemzsegő örvényt tárt eléje, hogy önmagyméltósága legjobban azt szerette volna, ha soha többé sem tért volna eszméltre. Különben is még mindig minden össze-visszakavarodott fejében. Pszeldonyimov édesanyját, például, Pralyinszkij fel-felismerte, jóindulatú vigasztalását is hallotta, ilyenformán: „Tűrj csak, galambocskám, tűrj csak, lelkecském, mert a türelem rózsát terem...” Mindezt jól hallotta, de mégsem értette, logikusan mégsem tudta magának megmagyarázni, hogy ez a jó öregasszony mégis miért van mellette.

Minduntalan kellemetlen és bántó rémképek merültek fel lelkében, amelyektől szabadulni nem tudott. Legtöbbször Ivánovics Szemjon képe üldözte. Mikor azonban ezt a képet jobban és alaposabban szemügyre vette, kitűnt, hogy a kép nem is Ivánovics Szemjon volt, hanem Pszeldonyimov orra. Őexcellenciájának káprázó szeme előtt gyakrabban el-ellibbent a művésznövendék, a hórihorgas katonatiszt és a felkötött arcú vénasszony is. Mindennél jobban azonban az az aranyozott nagy karika foglalkoztatta, amely a mennyezetbe erősítve, a nászágy körül leomló függöny felső szélét összefogta. A faggyúgyertya halvány fényénél is ezt a fénylő karikát látta legerősebben és minduntalan azon törte eszt, miért van az a karika ottan, milyen célra szolgál és mi a jelentősége? Egypárszor meg is akarta ezt kérdezni az öregasszonytól, meg is kérdezte, de nem olyan szavakkal, melyeket az asszony meg tudott

volna érteni. Őnagyméltósága még nem volt ura nyelvének, még nem tudott rendesen beszélni, hanem csak értelmetlen szavakat motyogni.

Végre, úgy reggel felé, hányási rohamai megszűntek, és Pralyinszkij mély, álomnélküli álomba merült. Körülbelül egy órát alhatott így. Mikor felébredt, öntudatát csaknem teljesen visszanyerte, de feje szinte tűrhetetlenül fáj, nyelve mintha posztódarabkává változott volna, olyan érzéstelen volt, szájában pedig rettenetesen csúf ízt érzett. Felébredése után Őnagyméltósága felült a nászágyban, körülnézett és elgondolkozott. A szoba falán már ott reszketett a megvirradó napnak bágyadt fénye, amint a belső, ablakvédő fatábla hasadékán keresztül a szobába keskeny sávban beszűrődött. Reggel hét óra felé járhatott az idő.

Mikor azonban Pralyinszkij Őnagyméltósága teljesen tudatára ébredt és eszébe jutott mindaz, ami vele estétől reggelig történt; mikor eszébe jutottak azok a csúf jelenetek, melyek az ő bőrére játszódtak le az esküvői lakoma előtt, alatt és után; mikor eszébe jutott kudarcba fulladt hőstette és felsült beszédje; mikor eszébe jutott, hogy mindennek a sok csúf kudarcnak és csúnya felsülésnek mi lesz és mi lehet a következménye; mikor eszébe jutott, hogy mindezek után mit fognak róla gondolni és beszélni; mikor végül jobban körülnézett és észrevette, hogy alárendelt hivatalnokának szelíd nászágyát milyen csúf és rémületes állapotba hozta: ó, akkor hirtelen olyan halálos szégyenkezés, oly pokoli gyötrelmek rohanták meg szívét, hogy őnagyméltósága éles fájdalmában szinte felsikoltott, égő arcát kezével eltakarta és kínzó kétségbeesésében visszahanyatlott a párnák közé...

Egy perc múlva azonban őnagyméltósága hirtelen kiugrott a nászágyból. Körülnézett és észrevette, hogy a nászágy mellé állított széken ott van minden ruhája, szépen kitisztogatva és gondosan összehajtogatva. Gyorsan odaugrott és idegesen, tipegve-topogva, gyanakodón körül-körültekintgetve és valamitől erősen szepegve, kezdte magára kapkodni ruháját. A másik széken ott hevert bundája, sapkája és a sapkában sárga kesztyűje. Éppen azon volt őnagyméltósága, hogy lábujjhegyen, nesztelenül és észrevétlenül elosonjon. Hirtelen azonban kinyílt a szobaajtó és belépett rajta Pszeldonyimova asszony, kezében agyag-mosdótálat hozott, vállán pedig tiszta törülköző díszelgett. A jó asszony a mosdótálat szép nyugodtan letette a székre és minden további teketória nélkül, kereken kijelentette, hogy őnagyméltóságának a távozás előtt okvetetlenül meg kell mosakodnia.

- Mosakodjál csak meg, édes atyuskám, így mosdatlanul mégsem mehetsz el...

Abban a pillanatban Pralyinszkij Ilyics Iván őkegyelmessége kénytelen volt beismerni, hogy a föld kerekéségén ez a jó asszony az egyetlen teremtett lény, akitől sem szégyenkeznie, sem félnie nem kell. Őnagyméltósága tehát engedelmeskedett és megmosakodott. Később is, hosszú évek múltán, egész hátralevő életében, nagyon sokszor, főleg a szomorúság idején, mikor őnagyméltóságának lelkében a múlt fájó és kellemetlen emlékei felelevenedtek és lelkiismeretét meg-megmardosták, gyakran jutott eszébe a nászágyban való felébredése és annak minden, a legkisebb mozzanata is. Olyankor szinte maga előtt látta az egyszerű agyag-mosdótálat, benne a fagyosan hideg vizet, a hideg vízben úszkáló jégdarabkákat, a rózsaszínű papírosba csomagolt, ovális alakú, bepréselt vak betűjű szappant, melyet tizenöt kopejkáért bizonyára az új házaspárnak vásároltak, de amelyet először mégis őnagyméltósága használt. Nagyon sokszor jutott eszébe mindez, de főleg az öreg Pszeldonyimova asszony és a balvállára vetett damasz-törülköző...

Őnagyméltósága tehát megmosakodott. A jéghideg víz felfrissítette; utána Pralyinszkij jól megtörülközött és egy szó nélkül, még önfeláldozó ápolónőjének páratlan jóságát sem köszönve meg, felkapta sapkáját, Pszeldonyimova asszony segítségével magára kapta bundáját és a folyosón, a konyhán keresztül, ahol egy macska már ennivalóért nyávogott, és ahol a

szakácsnő szalmazsákjáról fölemelkedett és éhes kíváncsisággal a távozó után nézett, kirohant az udvarra, az udvarról az utcára és a legelső, útjába akadó bérkocsiba vetette magát. Hideg, téli reggel volt. Fagyos, sárgás köd burkolta be a házakat és a többi tárgyat. Pralyinszkij Ilyics Iván magasra hajtotta fel bundájának prémes gallérját. Azt hitte ugyanis, hogy mindenki csak őt nézi, hogy őt mindenki ismeri, hogy őt mindenki felismeri...

*

Pralyinszkij őexcellenciája nyolc teljes napig ki sem mozdult lakásából, nyolc teljes napig nem mutatkozott hivatalában sem. Beteg volt, súlyosan és kínosan beteg, de inkább erkölcsileg, mint fizikailag. A nyolc nap alatt valóságos poklot kellett végigszenvednie. Ezt a nyolcnapos kínszenvedést bizonyára beszámították neki a másvilágon is. A nyolc nap alatt volt olyan időköz is, mikor kész lett volna szerzetesnek is elmenni. Bizony volt olyan időköz is. Olyankor hihetetlenül elkíváncozott valamelyik kolostorba és szinte beleélte magát a szerzetesi életbe. Képzletben szinte gyönyörködött a kriptából tompán hangzó zsolozsmázásban, a nyitott sírokban, a kolostori cellában leélendő magányos életben, a kolostort körülzáró erdők és barlangok csendjében. Mikor azonban álmodozásából kijózanodott, óriási ostobaságnak és nevetséges túlzásnak látszott neki a kolostorbavonulás szándéka, és szinte szégyelte magát, hogy ilyesmire komolyan még csak gondolni is mert. Majd erkölcsi undorrohamok támadtak neki elhibázottnak hitt existenciája miatt (*existence manquée*). Majd újból a rettenetes szégyenérzet kerítette hatalmába, mindent felpörkölt, összerombolt és felszaggatta minden sebét. Szinte a hideglelés rázta ki, mikor eszébe jutott az a rettenetesen végzetes éjszaka. Mit fognak majd róla beszélni és gondolni, hogy mer majd visszamenni hivatalába, hogy fognak majd róla suttozni és pletykázni? Ez a suttozás és pletykázás fogja majd üldözni egy egész évig, talán tíz évig, sőt talán egész hátralevő életén keresztül. Ez az ő csúfságos esete bizonyára kacagtató adoma alakjában fog nemzedékről-nemzedékre átöröklődni...

Máskor meg olyan lesújtó kislelkűség vett erőt Pralyinszkij őexcellenciáján, hogy abban a pillanatban kész lett volna a legnagyobb megalázkodásra is; kész lett volna leggyűlöltebb ellenfeléhez, Sipulyenko Ivánovics Szemjonhoz is elrohanni, hogy bocsánatáért, barátságáért és pártfogásáért esedezzek. Ő maga maga előtt a maga számára semmiféle mentséget sem talált, erről a mentségről egyszer és mindenkorra lemondott: eljárását még maga előtt sem tudta igazolni és nagy szégyenkezésében majdhogya a föld alá nem sülyedt.

Arra is gondolt Pralyinszkij őkegyelmessége, hogy azonnal nyugdíjaztatja magát és mint magánember igyekszik az emberiség javán dolgozni. De legfőképpen és mindenekelőtt egész ismeretségi körét föl kellett cserélnie és megváltoztatnia, hogy ezt az átkos emléket környezetéből teljesen kiirtsa. Teljesen új baráti és ismeretségi körre kell szert tennie, hogy a vele érintkező emberek más véleménnyel legyenek róla. A másik pillanatban azonban be kellett látnia, hogy ez lehetetlenség. Nem látott más mentséget, mint a nagyobb szigorúságot összes alárendeltjeivel szemben. Következetes szigorúsággal még mindent jóvátehet. Ez a gondolat felébresztette reménységét és életkedvét, sőt szinte felvillanyozta. Végre nyolcnapos töprengés, habozás, ingadozás, fontolgtatás, vergődés és kínlódás után, *un beau matin*, egy szép reggelen elhatározta, hogy mégis bemegy a hivatalba.

Ezt megelőzőleg aggódó és kínzó tépelődései közepette, odahaza százszor is elgondolta azt a jelenetet, amikor a szomorú eset után először lépi majd át hivatalának küszöbét. Rémülettel gondolt a vizsga tekintetekre, a gúnyos mosolyokra és a titokban ejtett, kétértelmű megjegyzésekre, amelyekben majd része lesz hivatalbalépésekor. Mennyire elbámult azonban, mikor saját két szemével meggyőződött, hogy a sötét és aggodalmas elképzelés csupa agyrem volt, mellyel csak magamagát teljesen fölöslegesen és egészen oktalanul agyongyötörte. A hivatalban mindenki, kivétel nélkül, a legmélyebb tisztelettel üdvözölte; összes tisztviselői

meglepően komolyak voltak és mindannyian szorgalmasan és komolyan végezték hivatalos munkájukat, őszinte és leírhatatlan öröm töltötte el önmagyméltósága szívét, mikor hivatali dolgozószobájába bevonult.

Nagy kedvvel és a legkomolyabban hozzálátott a munkához ő is. Meghallgatta az előterjesztett jelentéseket és foganatosította a szükségessé vált intézkedéseket. Úgy érezte, hogy még soha nem ítelt oly alaposan és tárgyilagosan, soha nem határozott oly okosan és találóan, soha nem rendelkezett oly kielégítően és gyakorlatiasan, mint azon a reggelen. Érezte és tapasztalta, hogy mindenki a legnagyobb mértékben meg volt vele elégedve, hogy mindenki tisztelte és becsülte. Még a legsandább és a legtúlzottabb gyanakodás sem tudott volna semmiben sem semmiféle gáncsolnivalót felfedezni. Minden a legpompásabban ment, akár a karikacsapás.

Végre előkerült Zubikov Petrovics Akim is egynéhány aktával. Mikor Pralyinszkij önmagyméltósága meglátta, úgy érezte, mintha tört döftek volna szívébe. Mindez azonban csak egy pillanatig tartott. A másik pillanatban már nyugodtan hallgatta meg Petrovics Akim jelentéseit, komolyan tárgyalt vele, elmagyarázta neki, hogy az egyes ügyeket miképpen kívánja elintéztetni, szóval hamarosan beletalálta magát abba a komoly és tárgyilagos hangba, melyet a hivatalos ügyek elintézésekor használni szokott. Csak egy kellemetlen körülmény rítt ki az egészből, még pedig az, hogy Pralyinszkij őexcellenciája nem igen mert Petrovics Akimre hosszasan nézni, vagy jobban mondva, talán Petrovics Akim félt őkegyelmességére ránézni. Végre Petrovics Akim elkészült jelentéseivel és rendbe kezdte rakosgatni aktáit.

- Még egy kérvény is volna itten, - kezdte Petrovics Akim látszólag egészen közönyös és a legszárazabb hangon: - Pszeldonyimov irattáros ugyanis más körletbe való áthelyeztetését kéri... Sipulyenko Ivánovics Szemjon őexcellenciája már ígért is neki állást saját körletében. Pszeldonyimov a legalázatosabban esedezik nagyméltóságodhoz, hogy kérését a legkegyelmesebben támogatni méltóztassék.

- Ah, úgy... tehát át akarja magát helyeztetni... - jegyezte meg Pralyinszkij őkegyelmessége és úgy érezte, mintha mázsányi teher esett volna le szívééről. És rátekintett Petrovics Akimre és szemük ebben a pillanatban összetalálkozott.

- Ami engem illet, én a magam részéről... - mondotta Pralyinszkij - szívesen... én hajlandó vagyok...

Petrovics Akim szeretett volna minél előbb elpárologni főnöke szobájából, csak hogy Pralyinszkij őkegyelmességét ismét nagylelkűségi roham rohanta meg, és ebből kifolyólag azt határozta, hogy szívét újból a legőszintebben kiönti. Őexcellenciáját szemmeláthatólag ismét megszállta az ihlet.

- Mondja meg Pszeldonyimovnak - kezdte Pralyinszkij őkegyelmessége, tiszta és mélységesen jelentőséges tekintetét Petrovics Akimre szegezve -, mondja meg Pszeldonyimovnak, hogy én semmi rosszat sem kívánok neki; igen, semmi rosszat sem kívánok neki!... Sőt, ellenkezőleg, kész vagyok a történeteket egészen elfelejteni; mindent, de mindent kész vagyok elfelejteni...

De Pralyinszkij önmagyméltóságának hirtelen torkán akadt a szó, mikor észrevette, hogy nagylelkűnek gondolt és szánt beszéde milyen különös hatást váltott ki Petrovics Akimból. Ez a különben értelmes ember főnökének szavaitól, mintha hirtelen megbukott volna, olyan rettenetesen hülye arcot vágott. Zubikov ugyanis ahelyett, hogy főnökének nagylelkűségét kifejezni akaró szavait nyugodtan és kellő tisztelettel végighallgatta volna, a lehető legostobább módon rákvörösre pirult és nagysietve, szinte illetlenül kezdett, nevetségesen apró és sűrű hajlongások közt az ajtó felé húzódni. Zubikov Petrovics Akimnek egész viselkedése és minden mozdulata nyilvánvalóan elárulta, hogy legszívesebben a föld alá szeretett volna süllyedni, azaz helyesebben, minél előbb íróasztala mellett szeretett volna lenni. Pralyinszkij

őnagyméltósága, mikor magára maradt, zavartan emelkedett fel székéről. Belenézett a tükörbe, de nem a saját arcát látta benne.

„Nem! Nincs itten más segítség, mint csak a szigorúság és csak a legnagyobb szigorúság!” - suttogta jóformán öntudatlanul és arcát hirtelen lángoló, szinte égető pír borította el. Hirtelen elszégyellte magát, még pedig oly borzasztóan, oly rettenetesen, ahogyan nyolcnapos betegségének legválságosabb és legtúrhetlenebb pillanatában sem.

„Hát még sem bírtam el! Reformátori törekvésem mégsem sikerült!” - sóhajtotta Pralyinszkij őnagyméltósága keserűen és erőtlenül hanyatlott vissza székébe!

Vége.